

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ

Ο αποκλεισμός των Ρομά στην Ελλάδα

ΚΟΙΝΗ ΕΚΦΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΛΑΣΙΚΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟΥ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΙΩΝ ΤΟΥ ΜΑΣΙΝΚΙ

Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά
Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ

Ο αποκλεισμός των Ρομά στην Ελλάδα

Σειρά Εκθέσεων Χωρών Νο. 12
Απρίλιος 2003

Πνευματικά δικαιώματα © *European Roma Rights Center*, Απρίλιος 2003
Με την επιφύλαξη όλων των δικαιωμάτων.
Ελληνική Έκδοση: Σεπτέμβριος 2004
ISBN 960-88426-0-3
Μετάφραση: Δήμητρα Σταφυλιά
Μακέτα Εξωφύλλου: Θανάσης Τέρπος – 2310.869.923
Φωτογραφίες Εξωφύλλου: Χρήστος Πασχούδης – 2310.283.531
Σελιδοποίηση: Αναστασία Κουκουτσίλη – 2310.869.923

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση

Η έκδοση στα ελληνικά της έκθεσης αυτής αποτελεί προϊόν της Δομής Αντιρατσιστικής Παρέμβασης του Σύνλλογου Οικιστών Οικισμού Αγίας Σοφίας Δήμου Εχεδώρου «ΑΓΙΣΟ», που λειτούργησε στα πλαίσια του προγράμματος Equal: «Dream– **Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας στα ΜΜΕ**. Η μετάφραση έγινε με ευθύνη, των δύο οργανώσεων που εξέδωσαν την έκθεση στα αγγλικά, του Ευρωπαϊκού Κέντρου για τα Δικαιώματα των Ρομά (ERRC) και του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ).

Το πρόγραμμα, είναι μια κοινή πρωτοβουλία 17 φορέων, από όλη την Ελλάδα, με στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων στα ΜΜΕ.

Λαμβάνοντας υπόψη, τη δύναμη των ΜΜΕ στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και την ανάγκη βελτίωσης της απασχολησιμότητας των κοινωνικών ομάδων που υφίστανται ρατσισμό, το συγκεκριμένο πρόγραμμα έχει κύριο στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων, μέσω της ενεργούς συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων:

Α. στα ΜΜΕ, ως εργασιακό χώρο, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις εκείνες, που θα επιτρέψουν τη δημοκρατική εκπροσώπηση στην απασχόληση των ατόμων των συγκεκριμένων ομάδων

Β. στα ΜΜΕ ως φορείς διαμόρφωσης και επηρεασμού της κοινής γνώμης, για την καταπολέμηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων που δυσκολεύουν την πρόσβαση αυτών των ομάδων στην αγορά εργασίας

Το πρόγραμμα προσδοκεί να περάσει, προς όλες τις κατευθύνσεις της ελληνικής κοινωνίας, τη θεμελιώδη αρχή: «Όλοι διαφορετικοί-Όλοι ίσοι: μέσα από τη διαφορετικότητά του ο καθένας μπορεί να συνεισφέρει ενεργά στο κοινωνικό σύνολο και να ωφεληθεί από αυτό», καταρρίπτοντας τα στερεότυπα που δυσκολεύουν την πρόσβαση αυτών των ομάδων στην αγορά εργασίας.

Στόχοι του προγράμματος αποτελούν:

- Η αλλαγή της εικόνας των κοινωνικών ομάδων που υφίστανται φυλετικό ρατσισμό, όπως αυτή παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ, μέσω τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών εκπομπών και σποτ
- Η ενημέρωση κι ευαισθητοποίηση των εργαζομένων σε ΜΜΕ –και κυρίως των δημοσιογράφων- για την αναγκαιότητα καταπολέμησης των διακρίσεων
- Η ενεργοποίηση των ίδιων των ατόμων των κοινωνικών ομάδων που υφίστανται διακρίσεις, στην προάσπιση των δικαιωμάτων τους
- Η ενδυνάμωση του ρόλου των υπαρχουσών δομών στήριξης των ομάδων-στόχου και η αναβάθμισή τους σε Δομές Αντιρατσιστικής Παρέμβασης
- Η εκπαίδευση σε επαγγέλματα media, η προώθηση των ατόμων σε επιχειρήσεις ΜΜΕ και η δυνατότητα καλλιτεχνικής έκφρασης των ατόμων μέσα από την προώθηση των δικών τους ταινιών και σεναρίων
- Η εφαρμογή equality audit in the media και η προώθηση κώδικα συμπεριφοράς που θα υποδηλώνει το σεβασμό στη διαφορετικότητα
- Η προβολή καλών πρακτικών με σκοπό την υιοθέτησή τους από τους αρμόδιους φορείς

Ο Σύνλλογος ΑΓΙΣΟ

Ο Σύνλλογος Οικιστών Οικισμού Αγίας Σοφίας Δήμου Εχεδώρου «ΑΓΙΣΟ» ιδρύθηκε στις 4 Δεκεμβρίου 2001, στην Θεσσαλονίκη.

Στόχοι του Συλλόγου αποτελούν η οργάνωση και η συνεργασία των οικιστών με σκοπό την προάσπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και επαγγελματικών συμφερόντων τους, η προώθηση έργων βελτίωσης και ανάδειξης του βιοτικού επιπέδου των οικιστών και των οικογενειών τους και τέλος η προσέλκυση οικονομικών πόρων χρηματοδότησης τόσο του συλλόγου όσο και των προαναφερόμενων έργων.

Στα λίγα χρόνια ζωής του ο Σύλλογος κατάφερε να αναπτύξει προγράμματα ενάντια στον ρατσισμό και στις προκαταλήψεις που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι του οικισμού. Επιπλέον, έχει συμμετάσχει ενεργά σε πρωτοβουλίες ενημέρωσης και πληροφόρησης των κατοίκων σε γραφειοκρατικές τους υποθέσεις και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στις συνδιαλλαγές τους με δημόσιους φορείς, αλλά και σε εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης που έχουν αναπτυχθεί στον οικισμό.

Η Δομή Αντιρατσιστικής Παρέμβασης

Από την 1^η Δεκεμβρίου 2002 ο ΑΓΙΣΟ συμμετέχει ενεργά στο πρόγραμμα «Equal-Dream – καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στα Μ.Μ.Ε.». Συγκεκριμένα στο υπόεργο 2 του προγράμματος έχει αναλάβει την δημιουργία και λειτουργία της Δομής Αντιρατσιστικής Παρέμβασης, μέσα στο οικισμό της Αγίας Σοφίας.

Στόχοι της Δομής είναι η πληροφόρηση και η συμβουλευτική σε θέματα που απασχολούν τους κατοίκους του οικισμού όπως νομικά, εργασιακά, ασφαλιστικά κ.α., η ανάδειξη ρατσιστικών συμπεριφορών, αποδέκτες των οποίων είναι Ρομά στα Μ.Μ.Ε., η έκδοση εντύπων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης του κόσμου για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά και τέλος η συμμετοχή των συμβούλων της Δομής σε διακρατικές συναντήσεις εκπαίδευσης και ανταλλαγής καλών πρακτικών με συμβούλους και ειδικούς που δουλεύουν στα αντίστοιχα πεδία σε χώρες της Ευρώπης.

Σήμερα, στο τέλος του προγράμματος η Δομή κατάφερε να εκπληρώσει τους στόχους που είχαν τεθεί στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, καταφέροντας να εξυπηρετήσει στο χρονικό διάστημα της λειτουργίας περισσότερους από 700 Ρομά, του Οικισμού της Αγίας Σοφίας, αλλά και κατοίκους γύρω συνοικιών, όπως για παράδειγμα του Δενδροποτάμου.

Οι σύμβουλοι της Δομής αποτέλεσαν τον συνδετικό κρίκο των κατοίκων του οικισμού με την ευρύτερη κοινωνία της Θεσσαλονίκης και διευκόλυναν την πρόσβαση των ανθρώπων αυτών σε δημόσιες υπηρεσίες. Οι επωφελούμενοι του προγράμματος ενημερώθηκαν για τις δυνατότητες αξιοποίησης των στεγαστικών δανείων, για τα απαραίτητα δικαιολογητικά έκδοσης ταυτότητας, Αριθμού Φορολογικού Μητρώου, κάρτας ανεργίας κ.α. Έγιναν οι απαραίτητες παραπομπές με υπηρεσίες υγείας όπως νοσοκομεία, ιδρύματα κ.α., αλλά και με τις υπηρεσίες πρόνοιας για την έκδοση βιβλιαρίων υγείας. Τέλος, διευκολύνθηκαν οι δικαιούχοι των επιδομάτων απορίας, πολυτέκνων και αναπηρίας, αλλά όσοι άλλοι Ρομά εξέφρασαν αιτήματα στη δομή.

Αξίζει, στο σημείο αυτό, να αναφερθεί πως η λειτουργία της συγκεκριμένης δομής στηρίχτηκε κατά ένα μεγάλο μέρος από την ΑΡΣΙΣ- Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων, η τεχνογνωσία και η εμπειρία της οποίας στήριξε την Δομή τόσο σε επίπεδο εργασίας με την κοινότητα του οικισμού και υποστήριξης των επωφελούμενων, όσο και με την διεύθυνση των τεχνικών και γραφειοκρατικών ζητημάτων του προγράμματος. Μια υποστήριξη που ήρθε να συμπληρώσει την παρέμβαση που αναπτύσσει η ΑΡΣΙΣ στον συγκεκριμένο οικισμό.

Τέλος, σημειώνεται πως το περιεχόμενο της συγκεκριμένης έκθεσης, αντανακλά τις απόψεις των συντακτών της και οι φορείς χρηματοδότησης δεν ευθύνονται για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η σύνταξη της παρούσας έκθεσης πραγματοποιήθηκε από το *Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά (ERRC)* και το *Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ)*. Οι Παναγιώτης Δημητράς και Θεόδωρος Αλεξανδρίδης συνέταξαν το προσχέδιο της έκθεσης βασισμένοι σε πορίσματα ερευνών των *ERRC/ΕΠΣΕ* καθώς και σε άλλο υλικό τεκμηρίωσης των *ERRC/ΕΠΣΕ*. Οι Anne Burley, Claude Cahn, Savelina Russinova και Heather Tidrick ανέλαβαν την επιμέλεια του κειμένου και ανέπτυξαν ένα ή περισσότερα από τα προσχέδια της έκθεσης. Η Dimitrina Petrova και ο Παναγιώτης Δημητράς είχαν την επιμέλεια της τελικής έκδοσης και έδωσαν την έγκρισή τους για τη δημοσίευσή της. Την μετάφραση στα ελληνικά έκανε η Δήμητρα Σταφυλιά, ενώ την επιμέλεια της μετάφρασης είχαν οι Αντωνία Παπαδοπούλου και Θεόδωρος Αλεξανδρίδης. Επίσης, στη σύνταξη της έκθεσης σημαντική ήταν η συνεισφορά των ακόλουθων ερευνητών, συμβούλων, ‘εσωτερικών’ μαθητευόμενων και προσωπικού των *ERRC* και *ΕΠΣΕ*: Δημήτρης Αγγελίδης, Tara Bedard, Anita Danko, Μαρία Δημητρίου, Istvan Fenyvesi, Ορέστης Γεωργιάδης, Δήμητρα Κασσίμη, Γεώργιος Κλουδάς, Σπύρος Κλουδάς, Αγγελική Κωτσαντώνη, Mariana Lenkova, Σοφία Νικολαΐδου, Αντωνία Παπαδοπούλου, Ναυσικά Παπανικολάτου, Terry Platis, Χριστίνα Ρουγγέρη, Δήμητρα Σακελλαροπούλου, Αποστόλης Στραγαληνός, Orsolya Szendrey, Κυριακή Τοπίδη, Γεωργία Τσακλάγκανου και Mary Elen Tsekos. Η Mayra Gomez, συνεργάτιδα του *Κέντρου για το Δικαίωμα στη Στέγη και κατά των Εξώσεων (COHRE)*, διάβασε το κεφάλαιο για τον οικιστικό διαχωρισμό των Ρομά στην Ελλάδα και προέβη σε σχόλια υπό το φως των διεθνών διατάξεων σχετικά με το δικαίωμα στη στέγη. Οι ιστορικοί Elena Marushiakova και Vesselin Popov, ειδικοί στην ιστορία και τον πολιτισμό των Ρομά, προσέφεραν τις παρατηρήσεις τους στο κεφάλαιο για την ιστορία.

Κατά τη σύνταξη της παρούσας έκθεσης, τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* άντλησαν επίσης εκτενώς στοιχεία από τις εκθέσεις, τις έρευνες καθώς και την εμπειρία της *Ελληνικής Ομάδας για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων (ΕΟΔΜ)*, η οποία συνεργάζεται στενά με το *ΕΠΣΕ*. Τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* είναι ιδιαίτερα υπόχρεα στους Ρομά που διέθεσαν το χρόνο τους για να περιγράψουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Επιπρόσθετα, πολλά άτομα (τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο) παρείχαν πολύτιμη βοήθεια και διαρκή ενημέρωση, και ιδιαίτερα οι: Βασιλική Χριστοπούλου, Λεωνίδας Δρανδάκης, Μιμή Φυρογένη, Γεράσιμος Νοδάρης και Μιχάλης Βασιλάκης. Επίσης, ένας αριθμός κρατικών αξιωματούχων βοήθησε σημαντικά στη σύνταξη υλικού σχετικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα. Τέλος, τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* θα ήθελαν να ευχαριστήσουν ιδιαίτερα τον Θανάση Τριαρίδη του *Δικτύου Εθελοντών Ενάντια στον Κοινωνικό Αποκλεισμό των Τσιγγάνων (DROM)*, του οποίου η ακούραστη αφοσίωση τα τελευταία χρόνια βοήθησε αποφασιστικά στη βελτίωση της κατάστασης των Ρομά στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης και συνέβαλε στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Ρομά σε ολόκληρη την Ελλάδα.

Απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη εγκατάσταση πλανόδιων νομάδων (αθίγγανοι κ.λπ.), χωρίς σχετική άδεια σε οποιαδήποτε περιοχή. [...] Οι χώροι οργανωμένης εγκατάστασης των πλανόδιων νομάδων ... πρέπει να βρίσκονται έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το εγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες κατοικίες. [...] Δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση κοντά σε αρχαιολογικούς χώρους, παραλίες, τοπία φυσικής ομορφιάς, εμφανή σημεία από κυρίους δρόμους

ή σε περιοχές που μπορεί να επηρεάσουν τη δημόσια υγεία (πηγές υδροληψίας πόσιμου νερού, κ.λπ.).

Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας-Πρόνοιας Αρ. Α5/696/25.4-11.5.83, «Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανόδιων νομάδων, ΦΕΚ Β' 243.

1. ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά (ERRC) και το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ) κατόπιν παρακολούθησης και καταγραφής του σεβασμού των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα – συνεχής και αδιάκοπη προσπάθεια που άρχισε το 1997 – διαπίστωσαν ότι σημαντικός αριθμός των Ρομά στην Ελλάδα ζουν σε φυλετικά διαχωρισμένα γκέτο που διαφέρουν ριζικά από άλλες οικιστικές περιοχές της Ελλάδας. Αν και υπάρχουν αρκετοί Ρομά των οποίων οι συνθήκες διαβίωσης λίγο ή πολύ προσεγγίζουν το μέσο όρο διαβίωσης στην Ελλάδα, ένα μεγάλο μέρος της κοινότητας των Ρομά εξακολουθεί να διαβιεί κάτω από απάνθρωπες συνθήκες. Αυτό το πολύ εκτεθειμένο τμήμα του πληθυσμού των Ρομά κατοικεί σε σπίτια που δεν πληρούν τις βασικές προϋποθέσεις ή είναι άστεγο. Ο φυλετικός διαχωρισμός των Ρομά δεν τους αναγκάζει μόνο να ζουν κάτω από αυτές τις απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες διαβίωσης, αλλά τους στερεί και άλλα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Οι εκτεθειμένοι καταυλισμοί των Ρομά αποτελούν συχνά στόχο καταχρηστικών αστυνομικών επιδρομών οι οποίες διενεργούνται βάσει ενός φυλετικού στερεότυπου και έχουν ως αποτέλεσμα τη βίαιη παραβίαση του οικογενειακού ασύλου 'αλλά' και της ιδιωτικής ζωής πολλών οικογενειών, αλλά και την κακομεταχείριση και παρενόχλησή τους. Επί πλέον, οι ζωές των Ρομά αναστατώνονται ακόμα περισσότερο από βίαιες εξώσεις που αφήνουν άστεγες πολλές οικογένειες. Αυτή η περιθωριοποίηση και περιχαράκωση (σε γκέτο) καταδικάζει τους Ρομά να παρακολουθούν ειδικά σχολεία-γκέτο ή τους στερεί παντελώς το δικαίωμα στην εκπαίδευση ή ακόμα σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και άλλες υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, που είναι διαθέσιμες στο ευρύ κοινό. Η συστηματική διάκριση σε βάρος των Ρομά σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, η οποία και συντηρείται χωρίς ουσιαστική προσπάθεια για την εξάλειψή της από το ελληνικό κράτος, ευθύνεται για τον επιδεινούμενο αποκλεισμό των Ρομά από την ελληνική κοινωνία. Η πιο ακραία εκδήλωση αυτού του κοινωνικού αποκλεισμού είναι οι ανιθαγενείς Ρομά στην Ελλάδα, στους οποίους δε δόθηκε ποτέ η πιο θεμελιώδης αναγνώριση συμμετοχής σε μια κοινωνία - αυτή της υπηκοότητας. Αν και η καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων των εθνοτικά Ελλήνων και άλλων στην Ελλάδα επίσης παραμένει συχνά ατιμώρητη, οι Ρομά υφίστανται έναν ιδιαίτερα μεγάλο αριθμό παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων τους, που είναι δυσανάλογος σε σχέση με το ποσοστό τους επί του πληθυσμού. Έτσι δημιουργείται ένα καθεστώς ατιμωρησίας που έχει ως αποτέλεσμα περαιτέρω παραβιάσεις.

Ο ρατσισμός κατά των Ρομά διαποτίζει κάθε συζήτηση για το θέμα των Ρομά στην Ελλάδα και επηρεάζει σχεδόν όλες τις εκφάνσεις της αλληλεπίδρασης μεταξύ Ρομά και μη Ρομά. Η ελληνική κυβέρνηση έχει κάνει ελάχιστα έως τίποτα για να παραδεχθεί – πόσο μάλλον να αντιμετωπίσει – το ρατσισμό κατά των Ρομά στην Ελλάδα. Αν και η ελληνική κυβέρνηση έχει αρνηθεί σε διεθνή fora την ύπαρξη νόμων που να προωθούν τις φυλετικές διακρίσεις, μια Υπουργική Απόφαση του 1983 με τον τίτλο «Υγειονομική Διάταξη για την Οργανωμένη Εγκατάσταση Πλανοδίων Νομάδων» – η οποία ισχύει μέχρι σήμερα – στην πραγματικότητα επικυρώνει το διαχωρισμό και την γκετοποίηση των Ρομά. Το Άρθρο 1(1) του διατάγματος δηλώνει:

Απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων (αθίγγανοι κλπ.) χωρίς σχετική άδεια σε οποιαδήποτε περιοχή.¹

Σύμφωνα με την Απόφαση:

Οι χώροι οργανωμένης εγκαταστάσεως των πλανοδίων νομάδων [...] πρέπει να βρίσκονται έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το εγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες κατοικίες.²

Η σχέση μεταξύ «πλανοδίων νομάδων» και «Αθίγγανων» διαπνέεται από τη ρατσιστική προκατάληψη ότι οι Ρομά είναι ένας μυστηριώδης περιπλανώμενος λαός που δεν έχουν δεσμούς ή αφοσίωση παρά μόνο στην οικογένεια και στην ομάδα τους, και με έφεση στο έγκλημα και στην απάτη – μια όχι και τόσο ανθρώπινη κατηγορία του είδους μας που απαιτεί κυβερνητική παρέμβαση για την προστασία των «κανονικών ανθρώπων». Εξ ου και η λύση που σκαρφίστηκε η Υπουργική Απόφαση του 1983: φυλετικός διαχωρισμός.

Ο ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός βίαιων εξώσεων σε βάρος των Ρομά έρχεται μόνο να ενισχύσει μια πολιτική φυλετικού διαχωρισμού που ακολουθείται στον τομέα της στέγασης, ενώ συχνά οδηγεί και στην ολοσχερή καταστροφή της οποίας περιουσίας τους ανήκει. Οι Αρχές που εμπλέκονται σε αυτές τις ενέργειες συχνά αρνούνται ότι έγιναν εξώσεις ή καταστροφή περιουσίας, και σε πολλές περιπτώσεις δηλώνουν απερίφραστα ότι πολύ απλά προέβησαν σε «επιχειρήσεις καθαριότητας». Ισχυριζόμενες ότι αυτές οι εκτεταμένες και πολύ συχνά βίαιες ενέργειες των αστυνομικών και δημοτικών οργάνων στις περιοχές όπου ζουν Ρομά δεν είναι τίποτα άλλο από «επιχειρήσεις καθαριότητας», οι ελληνικές αρχές καλλιεργούν σε μια ρατσιστική κοινή γνώμη τη βολική άποψη ότι τέτοιες ενέργειες είναι αβλαβείς. Επιπλέον, η δικαιολογία που εδράζεται στη γενική ιδέα ότι οι εκτεταμένες επιδρομές και οι βίαιες εξώσεις είναι «επιχειρήσεις καθαριότητας» απαλλάσσει τις ελληνικές αρχές από την ανάγκη να συμμορφωθούν προς τις υπάρχουσες διαδικαστικές εγγυήσεις. Οι έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* υποδεικνύουν ότι η έκφραση «επιχειρήσεις καθαριότητας» είναι η συνθηματική έκφραση για τις προσπάθειες εκδίωξης των Ρομά από τους χώρους κατοικίας τους. Το πλήθος και μέγεθος αυτών των εξώσεων, σε συνδυασμό με τη ρητή πολιτική μετατόπισης των Ρομά στο πιο απόμερο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας, επιβάλλουν στο *ERRC* και το *ΕΠΣΕ* να διαπιστώσουν ότι οι Ρομά στην Ελλάδα, ως σύνολο, κρατούνται δέσμιοι σε μία κατάσταση τεχνητής περιθωριοποίησης και ότι συντηρείται ένας φαύλος κύκλος αποκλεισμού τους από την κυρίως ελληνική κοινωνία. Οι «επιχειρήσεις καθαριότητας» είναι ευφημισμός για τις ενέργειες που διαιωνίζουν αυτό το καθεστώς αποκλεισμού.

Σε απάντηση της κριτικής που δέχθηκε κατόπιν μιας μεγάλης αστυνομικής επιδρομής σε καταυλισμό των Ρομά το Φεβρουάριο 1996, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε τον Ιούνιο 1996 ένα πρόγραμμα για τους Ρομά με τον τίτλο «Πλαίσιο Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων», το οποίο αποτελούνταν από σειρά μέτρων που είχαν ως στόχο να αμβλύνουν ορισμένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα. Πολλά από τα μέτρα που αναφέρονται στο έγγραφο, όπως για παράδειγμα η ίδρυση πέντε προσωρινών αλλά επαρκώς εξοπλισμένων καταυλισμών, επρόκειτο να υλοποιηθούν αμέσως. Ωστόσο, το πρόγραμμα του 1996 απέτυχε να πραγματοποιήσει πολλούς από αυτούς τους στόχους. Σύμφωνα με τον κυβερνητικό “Απολογισμό Έργου 1996-1999”, έως το τέλος του 1999 δεν είχε πραγματοποιηθεί η μετεγκατάσταση κανενός καταυλισμού, ούτε καν των πέντε καταυλισμών οι οποίοι θα έπρεπε να είχαν μετεγκατασταθεί «άμεσα».³

Το Μάιο του 2001, η Υπουργός Εσωτερικών Βάσω Παπανδρέου εξήγγειλε ένα «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων». Αυτό το σχέδιο δράσης φαίνεται να είναι ακόμα πιο φιλόδοξο από το προηγούμενο. Μερικές

από τις εξαγγελίες του σχεδίου είναι καλοδεχούμενες. Για παράδειγμα, δίνεται πολύ σωστά προτεραιότητα σε έργα για την ανακούφιση των συνθηκών διαβίωσης όσων Ρομά ζουν στις πιο άθλιες συνθήκες. Ωστόσο, το σχέδιο δράσης έχει και ορισμένες ανησυχητικές πτυχές. Κυρίως, αν και γίνεται αναφορά στα διακριτά εθνο-πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινότητας των Ρομά σε αρκετές διατάξεις του προγράμματος, μια από τις αρχές που το διέπουν είναι η αποφυγή χρήσης του όρου «μειονότητα» αναφορικά με τους Ρομά.

Μέχρι σήμερα, οι ελληνικές αρχές δεν έχουν καταβάλλει προσπάθειες για να εξασφαλιστεί η εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2000/43/EK της ΕΕ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής». Η ίση μεταχείριση των ατόμων που βρίσκονται νόμιμα στην ελληνική επικράτεια διασφαλίζεται από το Σύνταγμα. Ωστόσο, ο Νόμος 927/1979 (όπως τροποποιήθηκε με το Άρθρο 24 Ν. 1419/1984 και το Άρθρο 39.4 Ν. 2910/2001), που είναι και βασικό νομοθέτημα εφαρμογής για την πρόληψη πράξεων ή ενεργειών που αποσκοπούν σε φυλετικές ή θρησκευτικές διακρίσεις στην Ελλάδα, είναι τελείως ανεπαρκής. Τα στοιχεία που λείπουν από τη σημερινή ελληνική νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων είναι:

- Η έννοια της έμμεσης διάκρισης καθώς και απαγορευτικές διατάξεις για αυτή.
- Διατάξεις που να προβλέπουν ότι το βάρος της αποδείξεως έχει ο εναγόμενος σε περιπτώσεις όπου έχει διαπιστωθεί εκ πρώτης όψεως υπόθεση φυλετικών ή εθνοτικών διακρίσεων.
- Επαρκής καθορισμός των πεδίων όπου απαγορεύεται η φυλετική διάκριση.
- Κυρώσεις για όσους παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης.
- Αποζημιώσεις στα θύματα φυλετικών ή εθνοτικών διακρίσεων.
- Απαγόρευση του “κατατρεγμού” ή της “παρενόχλησης”.

Επιπλέον, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κανένα όργανο για την υλοποίηση της καταπολέμησης των διακρίσεων. Αν και ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) αναφέρονται συχνά ως φορείς αυτού του ρόλου, κανένα από αυτά τα όργανα δεν έχει επίσημα τη δύναμη επιβολής κυρώσεων στους δράστες διακρίσεων ενώ και τα δύο όργανα είναι τελείως εξαρτημένα από το αστυνομικό, το διοικητικό και το δικαστικό σώμα (‘ώστε να διασφαλίζουν’: αν βάλουμε σκοπό αντί για αποτέλεσμα είναι πιο δυνατό) ‘για να διασφαλίσουν’ την απόδοση δικαιοσύνης σε υποθέσεις φυλετικών διακρίσεων.

Μέχρι σήμερα, τέσσερις μήνες πριν την καταληκτική ημερομηνία για την πλήρη υιοθέτηση της Οδηγίας της Ε.Ε. (Ιούλιος 2003), δεν έχει γίνει καμία ουσιαστική συζήτηση για την τροποποίηση της ελληνικής εσωτερικής νομοθεσίας ώστε να εναρμονιστεί με την Ευρωπαϊκή Οδηγία. Ομοίως, τουλάχιστον μέχρι και την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, η Ελλάδα δεν έχει επικυρώσει το Πρωτόκολλο 12 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ούτε και έχει υπογράψει τη διακήρυξη υπό το Άρθρο 14 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, η οποία αναγνωρίζει την αρμοδιότητα της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων να δέχεται ατομικές προσφυγές.

Όντως, ο έλληνας νομοθέτης εμφανίζεται αδύναμος ή δίχως τη θέληση να αντιληφθεί τη φύση της απαγόρευσης των φυλετικών διακρίσεων. Αυτό αντικατοπτρίζει την άποψη που επικρατεί στην Ελλάδα σήμερα ότι ο ρατσισμός είναι ένα ζήτημα που αφορά περιθωριακές ακραίες ομάδες, και ότι ο μέσος Έλληνας είναι ανίκανος να ενεργήσει – συνειδητά ή ασυνείδητα – υποκινούμενος από φυλετικό μίσος. Ως αποτέλεσμα, προς το παρόν, δεν υπάρχουν επαρκείς νόμοι που να προστατεύουν τα άτομα στην Ελλάδα από τις επαχθείς συνέπειες των φυλετικών διακρίσεων.

Τον Ιανουάριο του 2003, η ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην εξαγγελία των προτεραιοτήτων της Ελληνικής Προεδρίας, η κυβέρνηση δήλωσε: «Το μήνυμά μας αντανακλά τον στόχο μας να προωθήσουμε μια κοινότητα αξιών που θα αναγνωρίζει το δικαίωμα του πολίτη στην ασφάλεια, τη δημοκρατία, την καλύτερη ποιότητα ζωής. Θα δημιουργεί θεσμούς που εγγυώνται τη συμμετοχή και την ισότητα. Θα κάνει όλους να αισθανθούν ότι η φωνή τους ακούγεται, ότι ανήκουν σε αυτή τη νέα μεγάλη οικογένεια, στην Ευρώπη μας.»⁴ *ERRC και ΕΠΣΕ* καλούν την ελληνική κυβέρνηση να δείξει το δρόμο με το δικό της παράδειγμα για την επίτευξη αυτών των στόχων. Για να ισχύσουν οι δικές της δεσμεύσεις, η κυβέρνηση θα πρέπει να αντιμετωπίσει αμέσως την κατάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα και να διασφαλίσει ότι η νομοθεσία και η πολιτική για την καταπολέμηση των διακρίσεων θα διαμορφωθούν επαρκώς και θα εφαρμοστούν αποτελεσματικά. Η παρούσα κατάσταση της κατά κόρον καταπάτησης των ανθρώπινων δικαιωμάτων μιας συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης – των Ρομά της Ελλάδας – αποτελεί σοβαρή απειλή εναντίον των αρχών «της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου»⁵ βάσει των οποίων έχει ιδρυθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι εκτενείς επιτόπιες αποστολές του *ERRC* και του *ΕΠΣΕ* καθώς και οι τακτικές αναφορές των παρατηρητών των *ERRC/ΕΠΣΕ*, αποκαλύπτουν την ύπαρξη μιας γενικής εικόνας για την καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα:

- 1. Σκληρή και Απάνθρωπη ή Εξευτελιστική Μεταχείριση των Ρομά σε Σχέση με τη Στέγαση:** Μεγάλος αριθμός Ρομά στην Ελλάδα ζει σήμερα υπό καθεστώς φυλετικού διαχωρισμού από τον υπόλοιπο πληθυσμό, κατά παράβαση της κατηγορηματικής απαγόρευσης φυλετικού διαχωρισμού όπως προβλέπεται από το διεθνές δίκαιο. Επιπλέον, οι Ρομά στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν πολύ συχνά βίαιες εξώσεις και/ή την απειλή τέτοιων εξώσεων. Τα τελευταία χρόνια, έχει καταγραφεί μεγάλη αύξηση στον αριθμό των βίαιων εξώσεων Ρομά από τους καταυλισμούς τους και στη συνεπακόλουθη κατεδάφιση των σπιτιών τους, καθώς και στην καταστροφή περιουσιακών στοιχείων που ανήκουν σε μεμονωμένα άτομα ή στις οικογένειές τους. Αυτές είναι λοιπόν οι ελληνικές «επιχειρήσεις καθαριότητας». Ορισμένες οικογένειες Ρομά υπήρξαν θύματα βίαιων εξώσεων κατ' επανάληψη. Οι τοπικές αρχές χρησιμοποιούν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, που θα γίνουν στην Αθήνα, ως δικαιολογία για να τους εκδιώξουν. Επίσης, σε αρκετούς δήμους, οι τοπικές αρχές αρνούνται να εγγράψουν στα δημοτολόγια τους τους Ρομά που πραγματικά κατοικούν στην περιοχή τους, και έτσι τους αποκλείουν ουσιαστικά από το να έχουν πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση ενός αριθμού θεμελιωδών κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων. Πολλοί Ρομά ζουν σε άθλιες υλικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, σε καταυλισμούς που είναι άκρως ακατάλληλοι για κατοίκηση. Οι ρατσιστικές πολιτικές των τοπικών δημοτικών αρχών εφαρμόζονται σχεδόν χωρίς κανένα έλεγχο, με αποτέλεσμα τον οικιστικό διαχωρισμό

τους και/ή μερικοί από αυτούς να μένουν άστεγοι. Τουλάχιστον σε μία περίπτωση, οι πρακτικές περιχαράκωσής τους σε γκέτο υποστηρίζονται ρητά από την υπάρχουσα εθνική πολιτική. Η παρούσα έκθεση εξετάζει τα διάφορα στοιχεία που συνιστούν τον οικιστικό διαχωρισμό των Ρομά στην Ελλάδα:

1. Η Υπουργική Απόφαση του 1983 που απαιτεί τον οικιστικό διαχωρισμό των «πλανόδιων νομάδων», όρος που αναφέρεται ρητά στους Ρομά.
2. Βίαιες εξώσεις των Ρομά χωρίς να έχουν γίνει οι κατάλληλες προβλέψεις εναλλακτικής στέγασής τους.
3. Απειλές εξώσεων των Ρομά από δημοτικές αρχές.
4. Άρνηση των τοπικών αρχών να εγγράψουν τους Ρομά στα τοπικά δημοτολόγια, κάτι που σαφώς συνιστά διάκριση, στερώντας τους στην ουσία την πρόσβαση σε αρκετά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα.
5. Παρενόχληση των Ρομά από τις δημοτικές αρχές με στόχο να τους απομακρύνει από τις εστίες τους.
6. Τέλος, αποτυχία παροχής βασικών υπηρεσιών και υποδομής, καθώς υπαγορεύουν οι διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας.

Με την πρόσφατη απόφασή της για την υπόθεση καταστροφής των σπιτιών Ρομά από έναν όχλο, με την παρουσία και την ανοχή των κρατικών αρχών στην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας το 1995, η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του ΟΗΕ διακήρυξε ότι «...η καταστροφή σπιτιών συνιστά, σε αυτές τις περιπτώσεις, ενέργεια σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.» Η Επιτροπή κατέληξε ότι η Γιουγκοσλαβία είχε παραβιάσει το Άρθρο 16 παρ.1 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CAT), το οποίο ορίζει ότι «Κάθε Κράτος-Μέρος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εμποδίζει σε κάθε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας [...] όπως καθορίζεται στο άρθρο 1, όταν αυτές οι πράξεις γίνονται ή υποκινούνται ή διαπράττονται με τη συναίνεση ή αποδοχή ενός δημόσιου υπαλλήλου ή άλλου προσώπου που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα. [...]».⁶ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων αποφάσισε επίσης ότι η καταστροφή των σπιτιών και η έξωση όσων ζουν εκεί αποτελούν μορφή κακομεταχείρισης κατά παράβαση του Άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.¹ Φαίνεται πως είναι απλώς ζήτημα χρόνου πριν αποφασιστεί ότι και η πρακτική που ακολουθείται στην Ελλάδα όσον αφορά το δικαίωμα στέγασης των Ρομά παραβιάζει τη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

2. **Αστυνομική Βία κατά των Ρομά:** Οι καταχρηστικές επιδρομές της αστυνομίας σε καταυλισμούς των Ρομά αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο στην Ελλάδα. Αυτές οι επιδρομές αποτελούν απόρροια φυλετικών στερεότυπων (racial profiling) για τους Ρομά από την αστυνομία. Οι πολυάριθμες καταγγελίες Ρομά που υπήρξαν θύματα αποκαλύπτουν την εκτεταμένη κακομεταχείριση προσώπων, που σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει έως και το βασανισμό τους, περιλαμβάνοντας σωματική και λεκτική

κακομεταχείριση όταν βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση. Τα τελευταία χρόνια, έχουν αναφερθεί στην Ελλάδα τουλάχιστον τρεις θάνατοι Ρομά από υπερβολική χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς. Η χρήση ρατσιστικών επιθέτων από αστυνομικούς σε μερικές περιπτώσεις κακομεταχείρισης είναι ενδεικτική ότι η φυλετική προκατάληψη συμβάλλει στην εχθρική αντιμετώπιση των Ρομά από τα αστυνομικά όργανα. Παρά τις συμβατικές υποχρεώσεις της Ελλάδας από τη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι ελληνικές αρχές δεν έχουν εξασφαλίσει την άμεση και αμερόληπτη εξέταση των καταγγελιών για βασανισμό και κακομεταχείριση, ούτε την παραπομπή στη δικαιοσύνη των δραστών και την επαρκή αποζημίωση των θυμάτων. Φαίνεται ότι τα περισσότερα περιστατικά αστυνομικής βίας αγνοούνται, ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, ερευνούνται μόνο με συνοπτικές και ανεπίσημες διαδικασίες από την αστυνομία, που σχεδόν πάντα και αναπόφευκτα δεν καταλήγουν σε ικανοποιητική πειθαρχική δίωξη των εμπλεκόμενων αστυνομικών.

3. **Αποκλεισμός των Ρομά από το Εκπαιδευτικό Σύστημα:** Ουσιαστικά, τα παιδιά Ρομά στην Ελλάδα στερούνται της πρόσβασης στην εκπαίδευση σε ισότιμη βάση με άλλα παιδιά της ηλικίας τους. Ο συνδυασμός φυλετικών διακρίσεων και συνθηκών ακραίας φτώχειας έχει ως αποτέλεσμα ένας πολύ μικρός αριθμός παιδιών Ρομά να τελειώνει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Πολλά παιδιά Ρομά στην Ελλάδα υφίστανται διαχωρισμό σε σχολεία-γκέτο με σχολικές τάξεις ειδικά για αυτά, που προσφέρουν κατώτερης ποιότητας εκπαίδευση. Δημοτικές και εκπαιδευτικές αρχές έχουν παρεμποδίσει ενεργά την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, αρνούμενες να εγγράψουν μαθητές Ρομά στα τοπικά σχολεία και διασκορπίζοντάς τα σε σχολεία μακριά από τον τόπο κατοικίας τους, καθώς επίσης και αρνούμενες να προσφέρουν σχολικά λεωφορεία για τη μεταφορά των Ρομά.
4. **Εμπόδια στην Πρόσβαση σε Ιατροφαρμακευτική Περίθαλψη και Άλλες Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας:** Πολλοί Ρομά δε διαθέτουν τα απαραίτητα δελτία ταυτότητας, κάτι που καθιστά σχεδόν αδύνατο να αναζητήσουν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και κρατικά κοινωνικά επιδόματα. Οι γυναίκες και τα παιδιά Ρομά βρίσκονται σε ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο λόγω της αποτυχίας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Πολλά παιδιά Ρομά δεν εμβολιάζονται επαρκώς εξαιτίας του συνδυασμού του ότι δεν πηγαίνουν σχολείο και ότι δεν υπάρχει ευκολονόητη ενημέρωση για τις μητέρες τους.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έκθεσης, το *ERRC* και το *ΕΠΣΕ* καλούν τις ελληνικές αρχές να δραστηριοποιηθούν με βάση τις ακόλουθες συστάσεις:

1. Να διευκολύνουν την πρόσβαση στις διαδικασίες απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας όσων ανιθαγενών Ρομά διαμένουν στην Ελλάδα και να χορηγήσουν τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα (όπως δελτία ταυτότητας) σε όσους Ρομά δε διαθέτουν τέτοια έγγραφα.
2. Να ανακαλέσουν άμεσα την κοινή ρατσιστική απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών και του Υπουργείου Υγείας με τον τίτλο “Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων”, Αρ. Α5/696/25.4-11.5.83, ΦΕΚ Β’ 243.
3. Να χρησιμοποιήσουν όλα τα κατάλληλα μέσα για την προστασία και προαγωγή του δικαιώματος σε στέγαση και να εγγυηθούν την προστασία από βίαιες εξώσεις. Να διασφαλίσουν ότι οι εξώσεις δεν έχουν ως αποτέλεσμα να μένουν αυτά τα άτομα

άστεγα ή ευάλωτα σε παραβιάσεις άλλων ανθρώπινων δικαιωμάτων. Να εγγυηθούν το χρόνο μίσθωσης σπιτιών και γαιών από Ρομά, διασφαλίζοντας, μεταξύ άλλων, τη γενική προστασία από βίαιες εξώσεις. Να εγγυηθούν τις κατάλληλες και έγκαιρες διαδικασίες σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα που διέπουν το θέμα των εξώσεων. Να εγγυηθούν τη μη διάκριση κατά των Ρομά σε διαδικασίες σχετικές με εξώσεις. Να εγγυηθούν επαρκείς, χρηματικές ή μη, αστικές αποζημιώσεις καθώς και πλήρη αποκατάσταση ποινικής και διοικητικής μορφής σε περιπτώσεις παράνομων εξώσεων. Να διατεθεί επαρκής εναλλακτική στέγαση, μετεγκατάσταση ή πρόσβαση σε γόνιμες γαίες στις περιπτώσεις που όσοι έχουν εκδιωχθεί δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα βασικά για τη διαβίωσή τους.

4. Να οδηγήσουν ενώπιον της δικαιοσύνης όσους δημόσιους αξιωματούχους ευθύνονται για τις υποχρεωτικές εξώσεις των Ρομά κατά παράβαση της ελληνικής και διεθνής νομοθεσίας.
5. Για να έχουν πολλοί Ρομά – ιδιαίτερα όσοι ζουν σε καταυλισμούς – την ίδια μεταχείριση με άλλους έλληνες πολίτες όσον αφορά τα δικαιώματα στέγασης:
 - Να διατάξουν τις τοπικές αρχές να μεριμνήσουν για την άμεση παροχή τρεχούμενου νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, αποκομιδής απορριμμάτων, δρομολόγησης μέσων μαζικής μεταφοράς, δημιουργίας δρόμων και άλλων δημόσιων υποδομών στους οικισμούς των Ρομά που δεν διαθέτουν ‘κάποιο’ ή όλα αυτά.
 - Για να δοθούν κίνητρα στους Ρομά ώστε να αναλάβουν οι ίδιοι τη στέγασή τους, να θεσμοθετηθεί «περίοδος χάριτος» στους αποκαλούμενους «παράνομους» καταυλισμούς Ρομά που είναι εγκατεστημένοι σε εκτάσεις του δημοσίου, αποδίδοντας τίτλους ιδιοκτησίας σε όσους ζουν όντως σε ένα συγκεκριμένο οικόπεδο, και καθορίζοντας το «χρόνο μηδέν» για σκοπούς χωροταξικής και άλλης μελλοντικής ρύθμισης αυτών των χώρων.
6. Να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα ώστε να διασφαλίσουν ότι οι τοπικές αρχές θα εγγράφουν στα δημοτολόγια τους όλα τα άτομα που ζουν εκ των πραγμάτων σε κάποιο δεδομένο δήμο, ανεξαρτήτως της εθνότητάς τους.
7. Να αναλάβουν τη διερεύνηση και διεκπεραίωση σε εύλογο χρονικό διάστημα όλων των καταγγελιών για κακομεταχείριση Ρομά από αστυνομικά όργανα, συμπεριλαμβανόμενης της υπερβολικής χρήσης πυροβόλων όπλων, την κακομεταχείριση κατά την κράτηση σε αστυνομικά τμήματα, τις καταχρηστικές επιδρομές σε καταυλισμούς Ρομά, και την άμεση προσαγωγή των υπόπτων στη δικαιοσύνη καθώς και την απόδοση κατάλληλης αποζημίωσης στα θύματα.
8. Να λάβουν κατάλληλα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι όσοι υπήρξαν θύματα κακομεταχείρισης από όργανα τήρησης της τάξης δε θα υποστούν εκφοβισμό ή δε θα αποτραπεί με άλλο τρόπο η υποβολή μήνυσης.
9. Να προχωρήσουν σε κριτική επανεξέταση του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τη συμπεριφορά των αστυνομικών αρχών, και ιδιαίτερα τη χρήση βίας. Να διασφαλίσουν ότι οι σχετικές νομικές διατάξεις συμμορφώνονται με τον Κώδικα Συμπεριφοράς για την Αστυνομία του ΟΗΕ (1979), καθώς και με τις Βασικές Αρχές της εφαρμογής του, που υιοθετήθηκαν από την ECOSOC το 1989 και την Απόφαση

690 (1979) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης: Διακήρυξη για την Αστυνομία.

10. Να διασφαλίσουν ότι τα παιδιά Ρομά έχουν ίση πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, σε μη διαχωρισμένο σχολικό περιβάλλον.
11. Να σχεδιάσουν προσχολικά προγράμματα για παιδιά Ρομά ώστε να μάθουν την κύρια γλώσσα της διδασκαλίας και να αποκτήσουν ένα επίπεδο που θα διασφαλίζει μια ισότιμη αρχή στην πρώτη τάξη του δημοτικού.
12. Όταν αναφέρονται περιπτώσεις κατάχρησης εξουσίας στο εκπαιδευτικό σύστημα, να τιμωρούνται άμεσα οι υπεύθυνες σχολικές αρχές, και να εφαρμοστούν μέτρα για την αποφυγή περαιτέρω κατάχρησης.
13. Να αναπτυχθεί διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της γλώσσας των Ρομά, του πολιτισμού και της ιστορίας τους, και να είναι διαθέσιμο για όλα τα σχολεία.
14. Να εφαρμόσουν επιτόπια προγράμματα υγείας στους καταυλισμούς των Ρομά με στόχο να αντιμετωπιστούν θέματα υγείας των Ρομά που ζουν σε ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης. Να ευαισθητοποιηθεί το ιατρικό προσωπικό για τις ανάγκες των Ρομά.
15. Χωρίς καθυστέρηση, να υιοθετήσουν ολοκληρωμένη νομοθεσία κατά των διακρίσεων σύμφωνα με τα υπάρχοντα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα, και ειδικότερα την Οδηγία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2000/43/EK «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής» και τη Σύσταση Γενικής Πολιτικής Αρ. 7 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Να θεσμοθετήσουν ένα αποτελεσματικό όργανο υλοποίησης και να εγγυηθούν τη διοικητική του ανεξαρτησία. Να διαθέσουν επαρκείς πόρους ώστε αυτό να καταστεί δυνατό σύμφωνα με τη Σύσταση Γενικής Πολιτικής Αρ. 2 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας.
16. Χωρίς καθυστέρηση, να επικυρώσουν το Πρωτόκολλο 12 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
17. Να κάνουν τη διακήρυξη υπό το Άρθρο 14 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, αναγνωρίζοντας την αρμοδιότητα της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων να δέχεται ατομικές προσφυγές.
18. Να υπογράψουν και να επικυρώσουν όλα τα ουσιαστικά άρθρα του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη χωρίς επιφυλάξεις.
19. Χωρίς καθυστέρηση,
 - Να επικυρώσουν τη Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, αναγνωρίζοντας ρητά τους Ρομά ως εθνική μειονότητα. Να υπογράψουν και να επικυρώσουν τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες, αναγνωρίζοντας ρητά τη Ρομανί ως μειονοτική γλώσσα στην Ελλάδα.

- Να επικυρώσουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια και τη Διεθνή Σύμβαση για την Καταπολέμηση της Ανιθαγένειας.
 - Να επικυρώσουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Αποζημίωση Θυμάτων Βίαιων Εγκλημάτων.
 - Να υπογράψουν και να επικυρώσουν τη Σύμβαση της UNESCO κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση.
 - Να επικυρώσουν τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ.
20. Να αναλάβουν την άμεση υποβολή όλων των εκπρόθεσμων εκθέσεων σε διακυβερνητικούς οργανισμούς, επιτρέποντας έτσι στις εγχώριες και διεθνείς ΜΚΟ να ενημερωθούν και να σχολιάσουν την κυβερνητική πολιτική σε σχέση με τα δικαιώματα των Ρομά. Επιπλέον, να δημοσιευθούν στην ελληνική γλώσσα και να υλοποιηθούν τα Καταληκτικά Σχόλια/Παρατηρήσεις των οργάνων του ΟΗΕ μετά την εξέταση των ελληνικών κρατικών εκθέσεων.
 21. Να διασφαλίσουν την παροχή επαρκούς νομικής βοήθειας στα θύματα διακρίσεων και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω δωρεάν νομικών υπηρεσιών σε άπορους και μέλη ευπαθών ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά.
 22. Να αναλάβουν την πρωτοβουλία πρόσληψης Ρομά σε θέσεις εργασίας στη διοίκηση, στο αστυνομικό σώμα και στο χώρο της δικαιοσύνης και να λάβουν άλλα μέτρα για να αντιμετωπίσουν τον αποκλεισμό των Ρομά από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στις δημόσιες υποθέσεις.
 23. Να αναλάβουν τη συστηματική παρακολούθηση της πρόσβασης των Ρομά και άλλων μειονοτήτων στη δικαιοσύνη, στην εκπαίδευση, στη στέγαση, στην εργασία, στην υγεία και στις κοινωνικές υπηρεσίες, και να θεσμοθετήσουν ένα μηχανισμό για τη συλλογή και δημοσίευση στοιχείων σε αυτούς τους τομείς αναλυμένων κατά μειονότητα, σε μορφή που είναι εύκολα κατανοητή από το ευρύτερο κοινό.
 24. Να διεξάγουν ενημερωτικές εκστρατείες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα μέσα προάσπισης που είναι στη διάθεση των θυμάτων που έχουν υποστεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένων ενημερωτικών εκστρατειών στη Ρομανί.
 25. Να επιμορφώσουν στελέχη της κεντρικής διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέλη του αστυνομικού σώματος και το δικαστικό σώμα σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καταπολέμησης του ρατσισμού.
 26. Στα υψηλότερα πολιτικά επίπεδα, να μιλήσουν με σθένος κατά των φυλετικών διακρίσεων σε βάρος των Ρομά και άλλων μειονοτήτων, και να καταστήσουν σαφές ότι ο ρατσισμός δεν πρόκειται να γίνει ανεκτός.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι δύσκολο να εκτιμηθεί με ικανοποιητική ακρίβεια ο αριθμός των Ρομά που ζουν σήμερα στην Ελλάδα, καθώς ακόμη και τα στοιχεία από διάφορες επίσημες πηγές παρουσιάζουν αποκλίσεις. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων» του 2001, ο πληθυσμός τους ανέρχεται σε 250.000-300.000.⁷ Στη Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) για Θέματα Ανθρώπινης Διάστασης του 2001 όμως, η ελληνική αντιπροσωπεία παρουσίασε διαφορετικά στοιχεία. Σύμφωνα με αυτά, ο πληθυσμός των Ρομά αριθμεί περίπου 120.000-150.000 άτομα, ενώ θεωρείται ότι το 70 έως 85% αυτού του πληθυσμού έχει ενσωματωθεί ομαλά στην ελληνική κοινωνία.⁸ Το 1997, η μη κυβερνητική οργάνωση *Minority Rights Group International* που εδρεύει στο Λονδίνο, υπολόγισε ότι στην Ελλάδα ζουν περίπου 160.000-200.000 Ρομά,⁹ ενώ σύμφωνα με εκτιμήσεις άλλων ερευνητών αυτός αριθμός ανέρχεται στις 500.000.¹⁰ Το *ΕΠΣΕ* εκτιμά ότι ο πληθυσμός των Ρομά ανέρχεται σε περίπου 3% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας, δηλαδή σε περίπου 300.000-350.000.

Αυτή η σύγχυση οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην ίδια την ταυτότητα του ελληνικού κράτους. Οι πολιτικές αντιλήψεις στην Ελλάδα στηρίζονταν ανέκαθεν σε μια αυστηρά επιβεβλημένη εικόνα σύμφωνα με την οποία όλα τα άτομα που βρίσκονται στην Ελλάδα είναι Έλληνες, χωρίς να υπάρχει περιθώριο για διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες. Σύμφωνα με τον Έλληνα μελετητή Στέφανο Σταύρο,

Η επίσημη ιδεολογία του ελληνικού κράτους αναπτύχθηκε αποκλειστικά γύρω από την έννοια του ενιαίου έθνους, με κοινή πίστη και γλώσσα. Αυτό το αδιάσπαστο στοιχείο αντανακλάται, μεταξύ άλλων, σε όλα τα Συντάγματα που απέκτησε η χώρα τα τελευταία 160 χρόνια της ιστορίας της, συμπεριλαμβανομένου του ισχύοντος Συντάγματος.¹¹

Το ελληνικό κράτος εμφανίζεται εξαιρετικά απρόθυμο να αναγνωρίσει επίσημα την ύπαρξη μειονοτήτων οποιουδήποτε είδους στην επικράτειά του, καθώς κάτι τέτοιο θα προκαλούσε ουσιαστικά αμφισβήτηση της εθνικής και θρησκευτικής του ομοιογένειας την οποία και πρεσβεύει. Έτσι, το ελληνικό κράτος αναγνωρίζει επίσημα την ύπαρξη μόνο μίας μειονότητας, την Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης –η ύπαρξη και τα δικαιώματα της οποίας διασφαλίζονται με τη Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 για την Ανταλλαγή Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών.¹² Με εξαίρεση τους Ρομά που καλύπτονται από τη Συνθήκη της Λωζάνης, για τους περισσότερους δεν αναγνωριζόταν καν ότι δικαιούνταν την ελληνική υπηκοότητα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1970. Μέχρι τότε, οι Ρομά θεωρούνταν ως «αλλοδαποί ατσιγγάνικης καταγωγής», φέροντας/(και έφεραν) ειδικά δελτία ταυτότητας που έπρεπε να ανανεώνουν κάθε δύο χρόνια.¹³ Ίσως η μοναδική τεκμηριωμένη εκτίμηση για τον αριθμό των Ρομά στην Ελλάδα είναι αυτή της Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ) του 1999. Σύμφωνα με τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ (που βασίστηκε σε στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά την περίοδο 1996-1999 από διάφορες πηγές), υπήρχαν περίπου 63.000 εγκατεστημένοι Ρομά και 10.570 νομάδες.¹⁴

Ακόμη και πριν από λίγο καιρό, και πιο συγκεκριμένα το 1999, η ελληνική κυβέρνηση εξέφρασε επίσημα την απροθυμία της να αναγνωρίσει την πολιτισμική ποικιλομορφία ως στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας. Υποστηρίζοντας την άποψή της για τη φύση της ελληνικής κοινωνίας στα πλαίσια της απάντησής της στις παρατηρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) στη *Δεύτερη Έκθεσή της για την Ελλάδα*, η κυβέρνηση δήλωσε:

Οι πολιτικές της ελληνικής κυβέρνησης στους τομείς που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της ECRI, όπως και σε όλους τους άλλους τομείς, καθορίζονται από τις εκτιμήσεις για τις ανάγκες των ατόμων που ζουν στη χώρα – χωρίς διακρίσεις ως προς την ιθαγένεια, εθνική καταγωγή, θρησκεία ή ακόμα τη νομιμότητα της παρουσίας τους στην Ελλάδα – και δεν πηγάζουν από κάποια θεωρητική/ιδεολογική τοποθέτηση ως προς τη σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας. Και, βεβαίως, δεν υπονοούν προσχώρηση της Ελληνικής Κυβέρνησης στην αντίληψη περί πολυ-πολιτισμικού χαρακτήρα της Ελληνικής κοινωνίας. Η έννοια αυτή, που αναφέρεται επανειλημμένα στην Έκθεση, δεν έχει, κατά τη γνώμη μας, αναλυθεί αρκετά σε όλες τις πολιτικές και νομικές πτυχές της και, συνεπώς, δεν μπορεί κανείς να καταφεύγει επιπόλαια σ' αυτήν.¹⁵

Παρά την παραπάνω δήλωση, οι κρατικές αρχές στην Ελλάδα γνωρίζουν το μωσαϊκό εθνοτικών, εθνικών και θρησκευτικών ομάδων που ζουν στη σύγχρονη Ελλάδα. Μέχρι το 1951, για παράδειγμα, οι επίσημες απογραφές του πληθυσμού περιελάμβαναν πληροφορίες για τέτοιες ομάδες, όπως Πομάκους, Τούρκους, Ρομά, Μακεδόνες, Αρβανίτες, Αρουμενούς (Βλάχους), Εβραίους, Αρμένιους, Καθολικούς και Διαμαρτυρόμενους.

Ο προσδιορισμός του αριθμού των Ρομά περιπλέκεται ακόμη περισσότερο λόγω της μετανάστευσης πολλών Ρομά από την Αλβανία στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990.¹⁶ Όσοι από αυτούς τους Ρομά δηλώθηκαν στις κρατικές υπηρεσίες, καταχωρήθηκαν στην κατηγορία «Αλβανοί μετανάστες». Συνεπώς, δεν έχουν συμπεριληφθεί στις επίσημες κρατικές εκτιμήσεις του πληθυσμού των Ρομά, και οι μόνες εκτιμήσεις που μπορούν να γίνουν σχετικά με τον αριθμό τους βασίζονται σε επιτόπια παρατήρηση (οι Αλβανοί Ρομά στήνουν συνήθως τις παράγκες τους κοντά σε ήδη υπάρχοντες καταυλισμούς Ρομά).

Η συντηρητική εκτίμηση του πληθυσμού των Ρομά στην Ελλάδα μπορεί αρχικά να φαίνεται ασήμαντη, ιδιαίτερα σε σχέση με τα θέματα που τίγονται παρακάτω. Ωστόσο, η σύγχυση που επικρατεί σχετικά με τον ακριβή αριθμό των Ρομά που ζουν στην Ελλάδα αποτελεί στην πραγματικότητα σύμπτωμα ενός πολύ πιο ουσιαστικού προβλήματος: της άρνησης του ελληνικού κράτους να αποδεχθεί την ύπαρξη ατόμων, που αυτο-προσδιορίζονται ως Ρομά, ως αναπόσπαστο στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας. Δυστυχώς, παρόλο που το ελληνικό κράτος δεν αναγνωρίζει επίσημα τον αυτο-προσδιορισμό ενός αριθμού πολιτών του ως Ρομά, οι κρατικές υπηρεσίες και οι συμπολίτες τους γνωρίζουν πολύ καλά ότι οι Ρομά διαφέρουν από τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες, και προβαίνουν σε διακρίσεις εις βάρος τους.

Μολονότι η ελληνική κυβέρνηση γνωρίζει την τραγική κατάσταση πολλών Ρομά στην Ελλάδα και έχει προβεί σε καλοδεχούμενες δηλώσεις σχετικά με την επιτακτική ανάγκη βελτιώσής της,¹⁷ ελάχιστα πράγματα έχουν γίνει μέχρι σήμερα. Οι χλιαρές προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να βρει λύση στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά υπονομεύονται περαιτέρω από τα έντονα ρατσιστικά αισθήματα που τρέφει ο ευρύτερος πληθυσμός κατά των Ρομά,¹⁸ τα οποία μεταφράζονται σε ένα μεγάλο εύρος πράξεων κακομεταχείρισης των Ρομά – από το απροκάλυπτο μποϊκοτάρισμα των κυβερνητικών πολιτικών σε τοπικό επίπεδο έως τον εξοστρακισμό των Ρομά από όλες τις μορφές κοινωνικών σχέσεων. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Ελλάδα παίζουν σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια της εχθρικής στάσης απέναντι στους Ρομά.¹⁹ Για παράδειγμα, όταν

πρόκειται για μέλη μειονοτήτων ή μετανάστες, η γνωστοποίηση της εθνοτικής ή εθνικής ταυτότητας των υπόπτων και των εγκληματιών αποτελεί κοινή πρακτική για ορισμένες κατηγορίες ΜΜΕ στο αστυνομικό τους ρεπορτάζ.²⁰

Σε δύο πρόσφατα παραδείγματα, ο Τύπος ανέφερε ότι ένα ζευγάρι Ρομά συνελήφθη όταν αποπειράθηκε να προβεί σε αγοραπωλησία βρεφών, καθώς και ότι απαγγέλθηκαν κατηγορίες για απόπειρα κλοπής σε δύο ανήλικους Ρομά.²¹ Παρόμοια προθυμία να «αποκαλυφθεί» η εγκληματικότητα των Ρομά προκύπτει και από άλλα άρθρα στον Τύπο. Στις 22 Φεβρουαρίου 2002, η τοπική ημερήσια εφημερίδα *Καθημερινά Νέα* κατηγορήσε την κοινότητα των Ρομά στην Πελοπόννησο ότι σχεδιάζει εξέγερση.²² Σύμφωνα με το άρθρο της εφημερίδας, οι Ρομά δεν υπακούν στους νόμους και οι «αυτόκλητοι ηγέτες τους» έχουν όλοι ποινικό μητρώο. Επιπλέον, η απροθυμία άλλων κοινοτήτων Ρομά στην Πελοπόννησο να συμφωνήσουν σε προγράμματα μετεγκατάστασής τους που προωθούν οι τοπικές δημοτικές αρχές, θεωρείται από τα *Καθημερινά Νέα* ως απειλή για την ίδια την ελληνική δημοκρατία.²³ Άλλο παράδειγμα αποτελεί το άρθρο που εμφανίστηκε στην ημερήσια εφημερίδα *Το Βήμα*, με τίτλο «Αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας από τις συμμορίες Τσιγγάνων σε Μενίδι, Ζεφύρι και Άνω Λιόσια» και φέρει ημερομηνία 6 Οκτωβρίου 2001. Στο άρθρο, τα τρία αυτά προάστια της Αθήνας σκιαγραφούνται ως άντρα εγκληματικότητας των Ρομά.²⁴ Το άρθρο παρουσιάζει στοιχεία που ο συντάκτης υποτίθεται ότι έλαβε από την αστυνομία, και τα οποία συνηγορούν υπέρ του ισχυρισμού για υψηλή εγκληματικότητα σε αυτές τις περιοχές. Στο ίδιο άρθρο αναφέρθηκε επίσης ότι υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας αντιμετωπίζει ο Δήμος Μενεμένης και ο καταυλισμός Αγίας Σοφίας, δύο περιοχές στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης με μεγάλες κοινότητες Ρομά.²⁵

Μερικές φορές, η προκατάληψη των ΜΜΕ κατά των Ρομά χρησιμοποιείται από άτομα με ρατσιστική ιδεολογία που προσπαθούν να αποπροσανατολίσουν την κοινή γνώμη με ψευδείς ή διαστρεβλωμένες πληροφορίες, δημιουργώντας αρνητική εικόνα για τους Ρομά, καθώς και να εγείρουν εχθρικά αισθήματα εναντίον τους. Αυτό ακριβώς φαίνεται πως συνέβη μετά από μια επιδρομή της αστυνομίας στην Αργολίδα, στην Πελοπόννησο, τον Απρίλιο του 2001. Στις 20 Απριλίου 2001, άντρες της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αργολίδας πραγματοποίησαν επιδρομή σε τοπικό καταυλισμό όπου πιστευόταν ότι είχαν καταφύγει οι ύποπτοι κλοπής ενός αυτοκινήτου που ανήκε σε έναν έμπορο εθνοτικής καταγωγής Ρομά - τρία άτομα, επίσης εθνοτικής καταγωγής Ρομά. Η κλοπή είχε λάβει χώρα 10 μέρες νωρίτερα.²⁶ Σύμφωνα με τα δελτία τύπου της αστυνομίας, στη διάρκεια της καταδίωξης από την αστυνομία που ακολούθησε την κλοπή του αυτοκινήτου, ένας από τους υπόπτους πυροβόλησε στον αέρα, τραυματίζοντας ελαφρά έναν αστυνομικό. Κατά την διάρκεια της αστυνομικής επιχείρησης, ένας από τους υπόπτους κλοπής του αυτοκινήτου συνελήφθη από αδιευκρίνιστο αριθμό αστυνομικών, μαζί με άλλους άνδρες Ρομά που καταζητούνταν για διάφορα άλλα αδικήματα. Σύμφωνα με την Αστυνομική Διεύθυνση Αργολίδας, κατά την έρευνα στον καταυλισμό δεν εντοπίστηκαν ναρκωτικά, ενώ κατασχέθηκε μόνο ένα πυροβόλο όπλο.²⁷ Ωστόσο, σύμφωνα με πληροφορίες που υποτίθεται ότι διέρρευσαν από αστυνομικούς σε ημερήσια εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας και, στη συνέχεια, δημοσιεύτηκαν στην αθηναϊκή ημερήσια εφημερίδα *Το Βήμα* στις 21 Απριλίου 2001, η αστυνομία κατάσχεσε τεράστιες ποσότητες ναρκωτικών, καθώς και πλήθος όπλων.

Τόσο τα θεωρούμενα ως «έγκυρα» καθώς και τα ακραία ΜΜΕ βρίθουν τέτοιων ιστοριών που στρέφονται κατά των Ρομά. Η έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητήριου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας (EUMC) για το 2002, η οποία βασίστηκε στην παρακολούθηση των ΜΜΕ κατά την περίοδο 1995–2000, υποστηρίζει αυτή την παρατήρηση, προβάλλοντας την άποψη ότι τα κύρια αρνητικά στερεότυπα που αφορούν τον πληθυσμό των

Ρομά είναι τα εξής: συμμετέχουν σε διακίνηση ναρκωτικών, πουλούν τα παιδιά τους, τα υποχρεώνουν να ζητιανεύουν στους δρόμους, είναι βρώμικοι και δε θέλουν να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία. Άρθρα και άλλα δημοσιεύματα που παρουσιάζουν επιρροές από τη «ρητορική του μίσους» έχουν δημοσιευτεί καρά καιρούς τόσο στον εθνικό όσο και στον τοπικό Τύπο.²⁸

Παρά τα υψηλά επίπεδα «ρητορικής μίσους» κατά των μειονοτήτων και των μεταναστών που σπιλώνουν το δημόσιο διάλογο στην Ελλάδα, οι αρχές δεν έχουν προβεί σε καμία ενέργεια για να καταδικάσουν τέτοιες ρατσιστικές δηλώσεις. Ο έντονος ρατσισμός κατά των Ρομά στα ελληνικά ΜΜΕ είναι ένας ισχυρός παράγοντας υποκίνησης του ρατσισμού κατά των Ρομά στην ελληνική κοινωνία. Η αποτυχία των αρχών να δράσουν προκειμένου να αποθαρρύνουν ή να καταδικάσουν τη «ρητορική του μίσους» προσδίδει ακόμη μεγαλύτερη αξιοπιστία στις διαστρεβλωμένες και χαλκευμένες ειδήσεις των ελληνικών ΜΜΕ για τους Ρομά. Αυτός ο τρόπος κάλυψης των ειδήσεων διαιωνίζει τις εσφαλμένες αντιλήψεις για την εγκληματικότητα των Ρομά, οι οποίες με τη σειρά τους τροφοδοτούν την εχθρική στάση που τηρεί ο ευρύτερος πληθυσμός εναντίον των Ρομά.

Η βασική επιδίωξη της παρούσας έκθεσης είναι να παρουσιάσει το καθεστώς ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα. Μετά από εκτεταμένη έρευνα που ξεκίνησε το 1997 και με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν από αυτή, το κύριο θέμα που πραγματεύεται η έκθεση είναι η αποτυχία της ελληνικής πολιτείας να αντιμετωπίσει ικανοποιητικά πολλά από τα θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ταλανίζουν την καθημερινή ζωή ενός σημαντικού ποσοστού των Ρομά στην Ελλάδα. Η διάρθρωση της έκθεσης είναι η εξής: το επόμενο κεφάλαιο περιλαμβάνει ένα σύντομο ιστορικό της παρουσίας των Ρομά στην Ελλάδα. Το κεφάλαιο 4 αναλύει τη νομοθεσία και την πολιτική που βρίσκονται σε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα το φυλετικό διαχωρισμό των Ρομά και την αδυναμία σεβασμού μιας σειράς θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην έκθεση περιγράφονται επαναλαμβανόμενες τακτικές βίαιων εξώσεων και άλλων πράξεων καταναγκασμού που αποσκοπούν στην εκδίωξη των Ρομά από τους δήμους και τις κοινότητες της Ελλάδας. Το κεφάλαιο 5 περιγράφει την κακομεταχείριση των Ρομά από αστυνομικούς, που περιλαμβάνει το φυλετικό στερεοτυπικό διαχωρισμό τους, καθώς και περιπτώσεις βασανισμού και κακομεταχείρισής τους. Το κεφάλαιο 6 παρουσιάζει μια γενική εικόνα των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά που φοιτούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Το κεφάλαιο 7 ρίχνει φως στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα σε σχέση με την πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη. Το κεφάλαιο 8 εξετάζει τις προσπάθειες της Ελλάδας για την καταπολέμηση των διακρίσεων, καθώς και την υλοποίηση των πρόσφατων προγραμμάτων της ελληνικής κυβέρνησης για τους Ρομά. Η έκθεση ολοκληρώνεται με μια σειρά συστάσεων προς την ελληνική κυβέρνηση, με σκοπό τη βελτίωση της τήρησης και διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ρομά.

3. ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ιστορικό της παρουσίας των Ρομά στην Ελλάδα είναι μάλλον άγνωστο, εν μέρει επειδή οι ίδιοι οι Ρομά άφησαν πίσω τους πολύ λίγα στοιχεία για την εθνοτική τους ομάδα. Ωστόσο, είναι πλέον σχεδόν αναμφισβήτητο ότι οι Ρομά έχουν ινδικές ρίζες, ιδιαίτερα επειδή η Ρομανί έχει ινδικές ρίζες και σχετίζεται στενά με τις υπόλοιπες ινδικές γλώσσες, όπως τα Χιντί.²⁹ Οι απόψεις των ερευνητών σχετικά με την περίοδο κατά την οποία οι Ρομά εγκατέλειψαν την Ινδία διίστανται, τοποθετώντας την μεταξύ του 7^{ου} και του 13^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με πολλούς συγγραφείς, οι πρόγονοι των Ρομά δεν επιχείρησαν μόνο μία έξοδο προς την Ευρώπη αλλά έφυγαν από την Ινδία σε πολλά μεταναστευτικά κύματα, εγκαταλείποντας την πατρίδα τους σε διαφορετικές περιόδους και για διαφορετικούς λόγους.

Η πρώτη ουσιαστική, αν και αμφισβητούμενη από ορισμένους συγγραφείς, αναφορά στην πιθανή παρουσία των Ρομά σε ευρωπαϊκό έδαφος απαντάται σε ένα σύγγραμμα του 11^{ου} αιώνα, το Γεωργιανό «*Βίο του Αγίου Γεώργιου του Αθωνίτη*», όπου αναφέρεται ότι ο Αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος Μονομάχος (1042–1055 μ.Χ.) ζήτησε τη βοήθεια ενός «...λαού Σαμαρειτών, απογόνων του Σίμωνος του Μάγου, οι οποίοι ονομάζονταν «Ατζίγγανοι» και ήταν γνωστοί για τις μαντείες και τα μαγικά τους», για να εξολοθρεύσει τα άγρια ζώα που λυμαινόνταν το δάσος όπου κυνηγούσε κοντά στην Κωνσταντινούπολη.³⁰ Ο όρος «Ατζίγγανοι» («*Adsincani*») είναι η γεωργιανή απόδοση της ελληνικής λέξης «Ατσίγγανοι» ή «Αθίγγανοι», από την οποία προκύπτουν οι λέξεις μη αγγλοσαξονικής προέλευσης για τους Ρομά (όπως η γαλλική λέξη *Tsiganes*, η ιταλική *Zingari*, η γερμανική *Zigeuner* και η ελληνική *Τσιγγάνοι*).³¹ Μερικοί συγγραφείς, ωστόσο, ισχυρίζονται ότι το γεωργιανό σύγγραμμα του 11^{ου} αιώνα δεν αποτελεί έγκυρη αναφορά στους Ρομά και ότι η πρώτη αξιόπιστη μαρτυρία για την παρουσία Τσιγγάνων/Ρομά στο Βυζάντιο χρονολογείται δύο αιώνες αργότερα.³²

Σύμφωνα με ορισμένους ιστορικούς, ο όρος «Αθίγγανοι» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά για να περιγράψει τους πιστούς μιας αίρεσης Ορθόδοξων Χριστιανών της Ανατολής η οποία έδρασε στη Μικρά Ασία κατά τον 8^ο και 9^ο αιώνα.³³ Η αίρεση απέκτησε σταδιακά πολλούς πιστούς σε όλη τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ώστε ακόμη και Βυζαντινοί αυτοκράτορες και άλλοι ανώτεροι αξιωματούχοι αναφέρεται ότι είχαν προσχωρήσει στις τάξεις της.³⁴ Η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία θορυβήθηκε από τον σταθερά αυξανόμενο αριθμό των πιστών της αίρεσης και κατέφυγε σε δραστικά μέτρα. Ήδη από τον 7^ο αιώνα, οι *Αθίγγανοι* κατηγορήθηκαν ως μάγοι και αιρετικοί, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για τις διώξεις τους, οι οποίες κορυφώθηκαν τον 9^ο αιώνα.³⁵ Οι *Αθίγγανοι* πιθανόν να μην είχαν σχέση με τους Ρομά, αλλά το γεγονός ότι και οι δύο ομάδες επιδίδονταν σε πρακτικές όπως η λατρεία της φωτιάς και η μαντεία πιθανόν οδήγησε στη σύγχυση των Ρομά, που είχαν πρόσφατα φτάσει στο Βυζάντιο, με τις πρακτικές των αιρετικών *Αθίγγανων*.³⁶ Η σύγχυση των δύο ομάδων συνεχίστηκε μέχρι την ουσιαστική εξάλειψη των αρχικών *Αθίγγανων*, οπότε ο όρος άρχισε να χρησιμοποιείται αποκλειστικά για να περιγράψει τους Ρομά.³⁷

Αυτή η σύγχυση ταυτότητας κληροδότησε στους Ρομά το μένος της Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά των *Αθίγγανων*: όσοι δήλωναν *Αθίγγανοι* κινδύνευαν με αφορισμό, και η Εκκλησία προέτρεπε τους πιστούς να αποκλείουν αυτούς και τις πρακτικές τους από τον περίγυρό τους.³⁸ Η Εκκλησία προχώρησε μάλιστα στην υποδούλωση μεγάλου αριθμού Ρομά για να εργαστούν ως δουλοπάροικοι στα εδάφη της στα νησιά του Ιονίου, στους κάμπους της Θεσσαλίας και της Θράκης.³⁹

Σύμφωνα με άλλους συγγραφείς, ο όρος «Αθίγγανου» αρχικά, από τον 7^ο αιώνα, αναφερόταν στους Τσιγγάνους/Ρομά που είχαν ήδη φτάσει στο Βυζάντιο από την Ινδία.⁴⁰

Η χρήση και άλλων όρων επέτεινε περισσότερο τη σύγχυση. Σύμφωνα με έναν ιερό κανόνα του 15^{ου} αιώνα, η τιμωρία για οποιοδήποτε μέλος της Εκκλησίας που κατέφευγε σε «...Αιγύπτιας [Αιγύπτισσες] για να του πουν το μέλλον»,⁴¹ θα ήταν αφορισμός για πέντε χρόνια. Είναι δύσκολο να εξακριβωθεί αν ο όρος «Egyptian» (Αιγύπτιος) (από τον οποίο προέρχεται η λέξη «Gypsy» (Τσιγγάνος) αναφερόταν στους Ρομά που βρίσκονταν ήδη στην Ελλάδα, παρόλο που από τη μετάφραση του κανόνα στα Σλαβικά προκύπτει ότι αυτό είναι πιθανό.⁴² Σε κάθε περίπτωση, η χρήση της λέξης «Αιγύπτιοι» διαδόθηκε γρήγορα και χρησιμοποιείτο εναλλακτικά με τον όρο «Αθίγγανου» για την αναφορά στους Ρομά.

Οι προσπάθειες των Ελλήνων ιστορικών να περιγράψουν τους Ρομά συνέβαλαν κατά καιρούς στη δημιουργία ρατσιστικών στερεότυπων όσον αφορά τη συμπεριφορά τους καθώς και στη σύγχυση σχετικά με την εθνική καταγωγή τους. Για παράδειγμα, ένας συγγραφέας του 1954 παρατηρούσε, στην προσπάθειά του να εξηγήσει τη διαφορά ανάμεσα στους «Γύφτους» και τους «Τσιγγάνους» – αμφότεροι αποδίδονται στα αγγλικά με τη λέξη «Gypsies», ότι οι πρώτοι ήταν δειλοί, δεν είχαν μουσικό αυτί και συνήθως έμεναν στο ίδιο μέρος, ενώ οι δεύτεροι ήταν συχνά έξυπνοι, ασχολούνταν με κάθε μορφή εμπορίου και ήταν συνήθως νομάδες.⁴³ Η αναζήτηση διάκρισης ανάμεσα σε «καλούς» και «κακούς» Τσιγγάνους υπήρξε ανέκαθεν αναπόσπαστο στοιχείο του διαλόγου που στρεφόταν κατά των Ρομά στην Ελλάδα.

Παρά τα ρατσιστικά στερεότυπα και τις διώξεις που συνόδευαν τη σύγχυση σχετικά με την ταυτότητα και την καταγωγή τους, οι Ρομά είχαν σημαντική συμβολή στην ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Λίγο μετά την άφιξή τους στην ευρωπαϊκή επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, φαίνεται πως οι Ρομά άρχισαν να εξαπλώνονται στη γεωγραφική περιοχή που αποτελεί σήμερα την Ελλάδα, και εγκαταστάθηκαν κυρίως σε εδάφη που βρίσκονταν υπό την κατοχή των Βενετών.⁴⁴ Σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία, οι Ρομά προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία που κατέρρεε, με τους Ρομά της Θράκης να αντιστέκονται σθεναρά στις δυνάμεις των Οθωμανών από το 1356 και έπειτα.⁴⁵ Πολλοί Ρομά εγκαταστάθηκαν επίσης στα νησιά του Ιονίου, ιδιαίτερα στην Κέρκυρα, κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα. Στην πραγματικότητα, υπήρχαν τόσοι πολλοί Ρομά στην Κέρκυρα ώστε οι φόροι που πλήρωναν συνέβαλαν σημαντικά στα έσοδα του νησιού. Για αυτό το λόγο, αποτέλεσαν ένα ξεχωριστό φέουδο, το αποκαλούμενο *Feudo Agincanorum*, το οποίο επιβίωσε μέχρι το 19^ο αιώνα, και του οποίου η διαχείριση αποδείχθηκε ιδιαίτερα επικερδής επιχείρηση.⁴⁶ Ο αριθμός των Ρομά αυξήθηκε σε τέτοιο βαθμό που σε ένα έγγραφο του 1415, οι «Αιγύπτιοι» θεωρούνται ένα από τα σημαντικότερα «έθνη» της Πελοποννήσου, κατοικώντας κυρίως στη Μεθώνη και το Ναύπλιο.⁴⁷ Επιπλέον, φαίνεται πως στο Ναύπλιο, οι Ρομά ήταν οργανωμένοι σε μια ανεξάρτητη «στρατιωτική μονάδα Τσιγγάνων» (*drunga acinganorum*), με δικό της αξιωματικό (*drungarius*).⁴⁸

Κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Ρομά διαφοροποιήθηκαν λόγω της εθνικής καταγωγής τους από τον υπόλοιπο πληθυσμό, και δεν υπάγονταν στις δύο ιεραρχικές κατηγορίες – αληθινοί πιστοί και άπιστοι (*ραγιαδες*) – στις οποίες κατέταζαν οι Οθωμανοί τον πληθυσμό.⁴⁹ Οι ιστορικοί αναφέρουν στοιχεία που αποκαλύπτουν την περιφρόνηση που ένιωθαν τόσο οι Οθωμανοί όσο και οι *ραγιαδες* για τους Ρομά, καθώς και τα αρνητικά κοινωνικά στερεότυπα αναφορικά με τους Ρομά τα οποία επιβιώνουν ακόμη και σήμερα.⁵⁰ Παρόλο που η συντριπτική πλειοψηφία των Ρομά που ζούσαν στην επικράτεια της σύγχρονης Ελλάδας δεν ασπάστηκε το Ισλάμ κατά την Τουρκοκρατία, μερικοί το έκαναν.⁵¹

Στη Θράκη, οι Ρομά αποτελούσαν μια ειδική διοικητική μονάδα, γνωστή ως το Σαντζάκι (Sanjak, επαρχία) των Τσιγγάνων (*Cingane Sancagi*) με δικό τους κυβερνήτη (*Cingane Sancagi Bey*).⁵² Έτσι, όπως επισήμανε το 1857 ένας Έλληνας γιατρός που ζούσε στην Κωνσταντινούπολη, «... η αξιέπαινος της εγχωρίου διοικήσεως ανοχή, απήλλαξε αυτούς από άγριας καταδρομάς».⁵³

Παρόλο που οι Ρομά – ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους – επωφελήθηκαν γενικά από το καθεστώς που επικρατούσε τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ορισμένοι ιστορικοί επισημαίνουν ότι οι Ρομά της Ελλάδας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ελληνική επανάσταση του 1821 κατά των Οθωμανών. Αναφέρεται ότι τέσσερα μέλη της «Φιλικής Εταιρείας» ήταν εθνοτικής καταγωγής Ρομά.⁵⁴ Επιπλέον, διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι πολλοί από όσους πολέμησαν στην επανάσταση ήταν Ρομά και οι Έλληνες αξιωματικοί χρησιμοποιούσαν συχνά τους Ρομά ως μουσικούς για να ψυχαγωγούν τους στρατιώτες.⁵⁵

Μετά από αιώνες παραμονής στην Ελλάδα, η παρουσία των Ρομά είχε ήδη εδραιωθεί όταν ξέσπασε η επανάσταση του 1821. Εκείνη την περίοδο, δεν υπήρχε ελληνική πόλη χωρίς τη δική της γειτονιά που κατοικούσαν κυρίως ή αποκλειστικά από Ρομά («*γυφτομαχαλάς*», «*γύφτικα*»). Τα ονόματα κάποιων πόλεων ή χωριών περιείχαν το πρόθεμα «Τσιγγανο-», υποδηλώνοντας ότι σε αυτές κατοικούσαν κυρίως (κάποιες φορές μάλιστα αποκλειστικά) Ρομά.⁵⁶ Ωστόσο, μετά την επανάσταση, το νέο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, το οποίο αναγνωρίστηκε το 1830, άρχισε γρήγορα την ομογενοποίηση του μωσαϊκού των εθνοτικών και θρησκευτικών ομάδων οι οποίες κατοικούσαν στην επικράτειά του – ακολουθώντας τον παράδειγμα των άλλων ευρωπαϊκών κρατών της εποχής. Το ελληνικό κράτος στηρίχθηκε στην επιβολή μιας μοναδικής ελληνικής ταυτότητας εις βάρος όλων των άλλων.⁵⁷ Η ενεργά καλλιεργούμενη τακτική να παραγνωρίζονται οι άλλες ομάδες που κατοικούν στην Ελλάδα, η οποία εφαρμόστηκε μετά την επανάσταση, καθιστά δύσκολη τη συγκέντρωση στοιχείων για τους Ρομά κατά τη νεότερη ιστορία της Ελλάδας. Αυτή η τάση ενισχύθηκε από το μέγεθος της αναταραχής που προκάλεσε η συνεχιζόμενη διαμάχη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το κράτος που τη διαδέχτηκε, την Τουρκία. Για παράδειγμα, παρόλο που είναι βέβαιο ότι πολλοί Χριστιανοί Ρομά στάλθηκαν στην Ελλάδα κατά την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1923,⁵⁸ δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες για τον αριθμό, την καταγωγή και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, οι Ρομά συμμετείχαν στους διάφορους αγώνες του ελληνικού κράτους – η συμμετοχή στον πόλεμο θεωρείται σήμερα παράγοντας που καθορίζει την αξία κάποιου στα μάτια πολλών Ελλήνων, καθώς και στην ιστορική εκδοχή που προωθεί το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, αυτή η λεπτομέρεια παραλείπεται στην ελληνική ιστοριογραφία. Κατά συνέπεια, λίγοι στην Ελλάδα γνωρίζουν ότι οι Ρομά από το Φλάμπουρο των Σερρών πολέμησαν δίπλα στους Έλληνες στρατιώτες στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912–13, καθώς και ότι πολλοί Ρομά συμμετείχαν στο εθνικό αντιστασιακό κίνημα κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως στο πλευρό του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ), στο οποίο οι κομμουνιστές ασκούσαν μεγάλη επιρροή.⁵⁹ Μέχρι σήμερα, οι περιπτώσεις των Ρομά που συμμετείχαν στο εθνικό αντιστασιακό κίνημα και συνέβαλαν στην απελευθέρωση της χώρας παραμένουν σχεδόν αποκλειστικά άγνωστες στην Ελλάδα. Φαίνεται όμως ότι μερικοί ερασιτέχνες ερευνητές έχουν στραφεί προς αυτή την κατεύθυνση. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκέντρωσε ο Χρήστος Ρούπας, μέλος της Αντίστασης, πολλοί Ρομά στην Ελλάδα φυλακίστηκαν για την ενεργό συμμετοχή τους στην Αντίσταση κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και πολλοί ενώθηκαν με τις ομάδες των ένοπλων ανταρτών. Επίσης, οι Ρομά προσέφεραν καταφύγιο στους μαχητές της Αντίστασης και τους παρείχαν πολεμοφόδια και πληροφορίες.⁶⁰

Όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη υπό ναζιστική κατοχή, οι Έλληνες Ρομά υπέστησαν βαριές απώλειες κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, παρόλο που και πάλι δεν υπάρχουν διαθέσιμα ακριβή στοιχεία.⁶¹ Οι δυνάμεις γερμανικής κατοχής επέβαλαν σκληρές ποινές ειδικά στους Ρομά και τα τρομοκρατικά μέτρα στράφηκαν σε μεγάλο βαθμό εναντίον του άμαχου πληθυσμού τους.⁶² Στις αρχές του 1942, περίπου 300 Ρομά συνελήφθησαν από τις γερμανικές αρχές. Περισσότεροι Ρομά συνελήφθησαν στη διάρκεια του 1942 και ελάχιστοι από τους ομήρους επέζησαν. Τα σχέδια των Γερμανών το 1943 να συγκεντρώσουν όλους τους Ρομά για να τους μεταφέρουν στο Άουσβιτς εμποδίστηκαν, με την παρέμβαση του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, κατά κύριο λόγο, και του Πρωθυπουργού Ιωάννη Ράλλη.⁶³ Ωστόσο, λίγα γνωρίζουμε για την τύχη των Ρομά που ζούσαν στις περιοχές της Ελλάδας που δεν τελούσαν υπό τον ουσιαστικό έλεγχο της ελληνικής κυβέρνησης κατοχής. Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, για παράδειγμα, οι Ρομά που ζούσαν στα Ιωάννινα εξολοθρεύτηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος «Φυλετικής Υγιεινής και Βιολογικής Δημογραφίας» των Ναζί, ενώ άλλοι Ρομά μεταφέρθηκαν με τραίνα σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Γερμανία, κυρίως στο Άουσβιτς, όπου οι περισσότεροι θανατώθηκαν.⁶⁴ Το Μάρτιο του 1943, οι βουλγαρικές αρχές απέλασαν περίπου 12.000 Εβραίους από τις επαρχίες της Μακεδονίας και Θράκης, οι οποίες είχαν προσαρτηθεί στη Βουλγαρία κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρόλο που δεν υπάρχει γραπτό αρχείο ταυτόχρονης απέλασης Ρομά από εκείνες τις περιοχές,⁶⁵ υπάρχουν μάρτυρες που κατέθεσαν για την απέλαση αγνώστου αριθμού Ρομά.⁶⁶ Τόσο τα δεινά που υπέφεραν οι Ρομά κατά την Κατοχή όσο και οι θυσίες τους στην Αντίσταση δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ σε ικανοποιητικό βαθμό.

Παρά τη συμβολή των Ελλήνων Ρομά στην εδραίωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, η κυβέρνηση δεν έκανε καμία κίνηση για τη χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας στους Ρομά μέχρι το 1955, όταν ψηφίστηκε ο πρώτος από μια σειρά νόμων για την ελληνική ιθαγένεια.⁶⁷ Προς το παρόν, παρά το πλήθος των νομοθετικών μέτρων, πολλοί Ρομά δε διαθέτουν ακόμη τα στοιχειώδη πιστοποιητικά ή την ελληνική υπηκοότητα – το θεμελιώδες στοιχείο για να ανήκει κάποιος σε ένα σύγχρονο κράτος. Σοβαρό εμπόδιο για την άσκηση των βασικών δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα αποτελεί η έλλειψη ατομικών εγγράφων – συμπεριλαμβανομένων, αλλά χωρίς να περιορίζονται σε αυτά, πιστοποιητικών γεννήσεως, ταυτοτήτων, ληξιαρχικών πράξεων, εγγράφων για την παροχή κρατικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και κοινωνικής πρόνοιας, και διαβατηρίων. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ορισμένοι Ρομά στην Ελλάδα δε διαθέτουν υπηκοότητα, και το ανάθεμα της ανιθαγένειας τους κατατρέπει. Τα απαγορευτικά εμπόδια που δημιουργούνται από την έλλειψη εγγράφων μπορεί να είναι αποκαρδιωτικά και, σε πολλές περιπτώσεις, η έλλειψη ενός εγγράφου μπορεί να οδηγήσει σε «αλυσιδωτή αντίδραση», ώστε να μην είναι δυνατόν να εξασφαλιστούν άλλα έγγραφα. Ένα βρέφος Ρομά διατρέχει τον κίνδυνο να μη δηλωθεί αν δε γεννηθεί σε μαιευτήριο (τα μαιευτήρια δηλώνουν αυτόματα τις γεννήσεις βρεφών). Εάν οι ίδιοι οι γονείς δεν δηλώσουν το βρέφος, τότε δε θα έχει πιστοποιητικό γεννήσεως.⁶⁸ Οι μέχρι τώρα ενέργειες των ελληνικών αρχών για να διορθώσουν αυτή την κατάσταση υπήρξαν αποσπασματικές και, στο σύνολό τους, ανεπαρκείς. Επιπλέον, δεν υπάρχουν νομοθετικές διατάξεις που να επιβάλλουν στις αρχές τον περιορισμό της ανιθαγένειας.⁶⁹

Στην περίπτωση του Sezgin Durgut, για παράδειγμα, οι ελληνικές αρχές δεν του χορήγησαν την ελληνική ιθαγένεια για τριάντα χρόνια, την περίοδο 1972-2002, παρά το γεγονός ότι η μητέρα του Durgut είναι Ελληνίδα υπήκοος.⁷⁰ Επιπλέον, οι ελληνικές αρχές απέρριψαν τις δύο αιτήσεις του Durgut για την έκδοση ταυτότητας ως ανιθαγενούς προσώπου,⁷¹ οι οποίες υποβλήθηκαν αντίστοιχα το 1999 και το 2000, με αποτέλεσμα να αποκτήσει ταυτότητα μόλις το Μάρτιο του 2002, όταν έλαβε επιτέλους την ελληνική

ταυτότητά του. Σύμφωνα με μια μελέτη που ολοκληρώθηκε το 2001 από το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης «Θεσσαλονίκη» για τον καταυλισμό Ρομά της Αγίας Σοφίας-Γκόνου, κοντά στη Θεσσαλονίκη, περίπου 18% των 2.000 περίπου Ρομά που κατοικούν εκεί δε φαίνεται να είναι εγγεγραμμένοι σε κανένα δήμο/κοινότητα.⁷²

Οι ελληνικές αρχές όχι μόνο απέτυχαν να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά την παρουσία των Ρομά στην Ελλάδα, να τους αναγνωρίσουν ως πλήρη μέλη της ελληνικής κοινωνίας και να τιμήσουν τη συνεισφορά τους στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, απέτυχαν επίσης να αναγνωρίσουν τους Ρομά στις περισσότερες περιοχές της Ελλάδας ως μειονότητα. Έτσι, η πλειοψηφία των Ελλήνων Ρομά δε χαίρει των ειδικών δικαιωμάτων των μελών μειονοτήτων δυνάμει π.χ. της Συνθήκης της Λωζάνης καθώς και του διεθνούς δικαίου, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα εκπαίδευσης στη μητρική γλώσσα της μειονότητας. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι Μουσουλμάνοι Ρομά στη Θράκη. Οι Μουσουλμάνοι Ρομά που ζουν στη Δυτική Θράκη δε συμπεριλήφθηκαν στην ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας του 1923, και σήμερα θεωρείται ότι αποτελούν τμήμα της επίσημα αναγνωρισμένης «Μουσουλμανικής μειονότητας» της Ελλάδας. Κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923, οι Μουσουλμάνοι Ρομά της Δυτικής Θράκης ανέρχονταν σύμφωνα με επίσημα στοιχεία σε 2.505.⁷³ Σήμερα, προφανώς βασιζόμενο στην απογραφή 1991, το Υπουργείο Εξωτερικών εκτιμά ότι ανέρχονται σε περίπου 15.000.⁷⁴ Οι Μουσουλμάνοι Ρομά προστατεύονται από τις διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάνης του 1923 η οποία, μεταξύ άλλων, προβλέπει σχολική εκπαίδευση στη μητρική τους γλώσσα.⁷⁵ Ωστόσο, το ελληνικό κράτος έχει υιοθετήσει μια στενή εδαφική ερμηνεία της Συνθήκης,⁷⁶ με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν εκτιμήσεις για τον αριθμό των εσωτερικών μεταναστών από τη Θράκη, η πλειοψηφία των οποίων έχει εγκατασταθεί σε φτωχογειτονιές στο κέντρο της Αθήνας, σε προάστιο της Θεσσαλονίκης, και πιθανότατα και αλλού. Ερμηνεύοντας αυστηρά τη Συνθήκη της Λωζάνης, το ελληνικό κράτος κατάφερε να αποφύγει την ευθύνη για την κατάλληλη αναγνώριση των μεινοτικών πληθυσμών.

Η αναγνώριση των Μουσουλμάνων Ρομά ως μέλη της ελληνικής Μουσουλμανικής μειονότητας δυνάμει της Συνθήκης της Λωζάνης δεν προστάτευσε αυτή την ομάδα από την εμπλοκή σε μια πολιτική διαμάχη ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Το τουρκικό κράτος ισχυρίζεται ότι η μειονότητα της Δυτικής Θράκης είναι τουρκική. Σύμφωνα με ορισμένους Έλληνες συγγραφείς, το τουρκικό κράτος ασκεί ενεργό προπαγάνδα, σε μια προσπάθεια να κερδίσει την υποστήριξη των Μουσουλμάνων Ρομά και να αποκτήσει έτσι μεγαλύτερη επιρροή στην Ελλάδα.⁷⁷ Η ελληνική κυβέρνηση, από την άλλη πλευρά, απάντησε διακηρύσσοντας ότι η μειονότητα περιλαμβάνει και άλλες ομάδες οι οποίες δεν ταυτίζονται απαραίτητα με τους «Τουρκογενείς». Ωστόσο, φαίνεται ότι ένα σημαντικό τμήμα των Μουσουλμάνων Ρομά όντως ασπάζεται την τουρκική εθνική ταυτότητα.⁷⁸ Έτσι, ο εκπρόσωπος των Μουσουλμάνων Ρομά της Θράκης, στην ιδρυτική συνεδρίαση της *Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Ελλήνων Ρομά (ΠΟΣΕΡ)*, η οποία εδρεύει στην Αθήνα και χρηματοδοτείται από το κράτος, ισχυρίστηκε ότι οι Ρομά που εκπροσωπεί αποτελούν μια εθνική (δηλ. τουρκική) μειονότητα.⁷⁹ Παρομοίως, οι περισσότεροι Μουσουλμάνοι Ρομά που ζουν στο Νομό Έβρου δήλωσαν σε ερευνητές ότι είναι Τούρκοι και όχι Ρομά.⁸⁰ Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι οι Μουσουλμάνοι Ρομά της Κομοτηνής σταμάτησαν να χρησιμοποιούν τη Ρομανί και προτιμούν τα τουρκικά, ακόμη και στο σπίτι τους, κάτι που οι Έλληνες ερευνητές ερμηνεύουν ως ένδειξη του σταδιακού «εκτουρκισμού» τους.⁸¹ Πράγματι, ένα μέλος της τουρκικής μειονότητας ισχυρίστηκε ότι ανάμεσα σε όλους τους Ρομά της Δυτικής Θράκης, μόνο σε δύο συγκεκριμένους καταυλισμούς οι Μουσουλμάνοι Ρομά συνεχίζουν να μιλούν Ρομανί, και ότι στους περισσότερους από τους υπόλοιπους καταυλισμούς, οι Μουσουλμάνοι Ρομά, αν και δίγλωσσοι, προτιμούν να μιλούν τουρκικά.⁸²

Επίσης, τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* συνάντησαν, εκτός της Δυτικής Θράκης, Ρομά που ήταν κατά παράδοση Μουσουλμάνοι, αλλά απέφυγαν την απέλαση κατά τη δεκαετία 1920 ή επέστρεψαν – συνήθως παράνομα – στην Ελλάδα μετά την ανταλλαγή πληθυσμών. Στη συνέχεια, μερικοί κέρδισαν την ανοχή των ελληνικών αρχών ασπαζόμενοι το Χριστιανισμό, βαφτίστηκαν δηλαδή Χριστιανοί Ορθόδοξοι με ελληνικά μικρά ονόματα.

Εκτός από τα πολύπλοκα θέματα πολιτισμικής ταυτότητας ανάμεσα στον πληθυσμό των Μουσουλμάνων Ρομά της Δυτικής Θράκης, γεγονός παραμένει ότι οι Έλληνες Ρομά, παρά την εδραιωμένη εδώ και αιώνες παρουσία τους στη χώρα, αντιμετωπίζονται σχεδόν αδιακρίτως ως ξένοι από τις ελληνικές αρχές. Ακόμη και όσοι λαμβάνουν επίσημα την ελληνική ιθαγένεια, στην πράξη δεν αντιμετωπίζονται από το ελληνικό κράτος ως άτομα που έχουν ίσα δικαιώματα με τους υπόλοιπους πολίτες και, κατά συνέπεια, δεν τους παρέχεται η ίδια προστασία και οφέλη με τους συμπολίτες τους. Η άρνηση ίσης μεταχείρισης από το κράτος σε συνδυασμό με τα έντονα εχθρικά αισθήματα που τρέφει η ελληνική κοινωνία απέναντι στους Ρομά καθιστούν απαράδεκτο το καθεστώς ανθρωπίνων δικαιωμάτων πολλών Ρομά στην Ελλάδα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οι ελληνικές αρχές έχουν παραδεχθεί αυτό το γεγονός. Έτσι, στο κυβερνητικό πρόγραμμα του 1996 για τους Ρομά, η τότε ελληνική κυβέρνηση παραδέχθηκε με ειλικρίνεια ότι «Παρά τη μακρόχρονη παραμονή (περίπου 600 χρόνια) των Τσιγγάνων στη χώρα μας, οι πρωταρχικές ανάγκες τους εξακολουθούν να είναι ακάλυπτες και τα προβλήματά τους άλυτα.»⁸³ Ελάχιστα έχει αλλάξει έκτοτε η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, οι οποίοι εξακολουθούν να αγωνίζονται για να αναγνωριστούν ως ξεχωριστό και σεβαστό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας.

Τέλος, η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός επηρέασαν επίσης σημαντικά τη γλώσσα και τον πολιτισμό των Ρομά. Αυτό είναι εμφανές από τις επιρροές της Βυζαντινής ελληνικής και των νέων ελληνικών στη Ρομανί. Το μεγαλύτερο μέρος του αποκαλούμενου «κληρονομικού λεξικού (inherited lexicon)» (δηλ. που δεν περιλαμβάνει σύγχρονες «δανεισμένες» λέξεις που προέρχονται από το άμεσο περιβάλλον ή από πρόσφατες ιστορικές επιρροές) της Ρομανί, μετά τον ινδοευρωπαϊκό πυρήνα (δηλ. τις λέξεις που προέρχονται από την πρωτογενή Ρομανί ινδικής προέλευσης), αποτελείται κυρίως από λέξεις που προέρχονται από τα ελληνικά. Ο Matras περιγράφει το «κληρονομικό λεξικό» ως εξής:

Η γλωσσική κληρονομιά της αρχικής Ρομανί περιλαμβάνει περίπου 1.000 λεξιλογικές ρίζες, πέρα από τις οποίες κάθε διάλεκτος της Ρομανί έχει να επιδείξει διάφορα επίπεδα λέξεων-δανείων από διαφορετικές ευρωπαϊκές γλώσσες. Ο συνολικός αριθμός των προ-ευρωπαϊκών λεξιλογικών ριζών που περιλαμβάνονται σε όλες τις διαλέκτους της Ρομανί εκτιμάται σε περίπου 800, αν και αυτός ο αριθμός σπάνια απαντάται σε μια μόνο εκδοχή της γλώσσας. Επιπλέον, υπάρχουν περίπου 200-250 κοινές λεξιλογικές ρίζες ελληνικής προέλευσης.⁸⁴

Οι λέξεις ελληνικής προέλευσης της γλώσσας Ρομανί περιλαμβάνουν βασικές σημασιολογικές έννοιες όπως «drom» (δρόμος), «zumí» (ζουμί, σούπα), kokalo (κόκαλο), «xoli» (χολή, θυμός), luludi (λουλούδι), rapu (παππούς) και «skamin» (σκαμνί), καθώς και πολλά επιρρήματα, μόρια και μερικούς αριθμούς.⁸⁵ Προφανώς, η αλληλεπίδραση ελληνικών/Ρομανί υπήρξε μακρόχρονη και πλούσια, ένα στοιχείο που παραγνωρίζεται τελείως από τη σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία, και δεν αντανακλάται στο σύγχρονο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

4. ΣΚΛΗΡΗ, ΑΠΑΝΘΡΩΠΗ ΚΑΙ ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΤΙΚΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ: ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΣΤΕΓΗ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μεγάλος πληθυσμός των Ρομά στην Ελλάδα ζει σήμερα υπό καθεστώς φυλετικού διαχωρισμού από τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό, κατά παράβαση της κατηγορηματικής απαγόρευσης φυλετικού διαχωρισμού όπως προβλέπεται υπό τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου.⁸⁶ Επιπλέον, οι Ρομά στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν πολύ συχνά βίαιες εξώσεις ή/και την απειλή τέτοιων εξώσεων. Τα τελευταία χρόνια, έχει καταγραφεί μεγάλη αύξηση στον αριθμό των βίαιων εξώσεων Ρομά από τους καταυλισμούς τους και τη συνεπακόλουθη κατεδάφιση των σπιτιών τους, καθώς και την καταστροφή περιουσιακών στοιχείων που ανήκουν σε μεμονωμένα άτομα ή τις οικογένειές τους. Ορισμένες οικογένειες Ρομά μάλιστα υπήρξαν θύματα εξώσεων κατ' επανάληψη. Επίσης, σε αρκετούς δήμους, οι τοπικές αρχές αρνούνται να εγγράψουν στα δημοτολόγια τους Ρομά που πραγματικά κατοικούν στην περιοχή τους, και έτσι τους αποκλείουν ουσιαστικά από το να έχουν πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση ενός αριθμού θεμελιωδών κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων. Πολλοί Ρομά ζουν σε άθλιες υλικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, σε καταυλισμούς που είναι άκρως ακατάλληλοι για κατοίκηση.⁸⁷ Οι ρατσιστικές πολιτικές των τοπικών δημοτικών αρχών εφαρμόζονται σχεδόν χωρίς κανένα έλεγχο, με αποτέλεσμα τον οικιστικό διαχωρισμό τους και/ή μερικοί Ρομά να μένουν άστεγοι. Οι πρακτικές περιχαράκωσής τους σε γκέτο εγκρίνονται ρητά από την υπάρχουσα εθνική πολιτική.

Με την πρόσφατη απόφασή της για την υπόθεση καταστροφής σπιτιών που ανήκαν σε Ρομά από έναν όγλο, με την παρουσία και την ανοχή των κρατικών αρχών στην Ομόσπονδη Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας το 1995, η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του ΟΗΕ αποφάνθηκε ότι «...η καταστροφή σπιτιών συνιστά, σε αυτές τις περιπτώσεις, ενέργειες σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.» Η Επιτροπή κατέληξε ότι η Γιουγκοσλαβία είχε παραβιάσει το Άρθρο 16(1) της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, το οποίο ορίζει ότι «Κάθε Κράτος-Μέλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εμποδίζει σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας [...] όπως καθορίζεται στο άρθρο 1, όταν αυτές οι πράξεις γίνονται ή υποκινούνται ή διαπράττονται με τη συναίνεση ή ανοχή ενός δημόσιου υπαλλήλου ή άλλου προσώπου που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα». [...].⁸⁸ Επιπλέον, η Επιτροπή κατέστησε σαφές ότι τα βασανιστήρια, η απάνθρωπη ή/και εξευτελιστική συμπεριφορά ή τιμωρία πρέπει να εξετάζονται σε ένα πλαίσιο θετικών υποχρεώσεων. Τα κράτη έχουν καθήκον όχι μόνο να μην επιδίδονται σε τέτοιες πράξεις, αλλά και να αποτρέπουν και να καταστέλλουν τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων μεταξύ ιδιωτών καθώς και να παρέχουν αποζημίωση στα θύματα κακομεταχείρισης που διαπράττεται από μη κρατικούς φορείς. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων αποφάσισε επίσης ότι η καταστροφή των σπιτιών και η έξωση όσων ζουν εκεί αποτελούν μορφή κακομεταχείρισης κατά παράβαση του Άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.⁸⁹ Φαίνεται πως είναι απλώς ζήτημα χρόνου πριν αποφασιστεί από τα διεθνή δικαστήρια ότι η πρακτική που ακολουθείται στην Ελλάδα όσον αφορά στα δικαιώματα στέγασης των Ρομά παραβιάζει τη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

4.1 Οικιστικός διαχωρισμός των Ρομά στην Ελλάδα

Μια Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) του 1983 με τίτλο «Υγειονομική διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανόδιων νομάδων» – η οποία εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ

– προάγει το διαχωρισμό και τις πρακτικές περιχαράκωσης των Ρομά σε γκέτο. Η Πρόεδρος της Ομάδας Εμπειρογνομώνων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ρομά/Τσιγγάνους, Josephine Verspaget, έφτασε στο σημείο να καταδικάσει ως «μορφή θεσμοθετημένου απαρτχάιντ» την εξουσία που διαθέτουν οι δημοτικές αρχές για την απομάκρυνση των κοινοτήτων Ρομά δυνάμει της εν λόγω υπουργικής απόφασης.⁹⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 1(1) της απόφασης:

Απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη εγκατάσταση πλανόδιων νομάδων (αθίγγανοι κ.λπ.), χωρίς σχετική άδεια σε οποιαδήποτε περιοχή.⁹¹

Επίσης:

Οι χώροι οργανωμένης εγκατάστασης των πλανόδιων νομάδων που θα καθορισθούν, [...] πρέπει να βρίσκονται έξω από κατοικημένες περιοχές και σε ικανή απόσταση από το εγκεκριμένο σχέδιο ή από τις τελευταίες συνεχόμενες κατοικίες.⁹²

Ακόμη, σε επόμενη παράγραφο ορίζεται ότι:

Δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση κοντά σε αρχαιολογικούς χώρους, παραλίες, τοπία φυσικής ομορφιάς, εμφανή σημεία από κύριους δρόμους ή σε περιοχές που μπορεί να επηρεάσουν τη δημόσια υγεία (πηγές υδροληψίας πόσιμου νερού κ.λπ.).⁹³

Παρά την υπουργική απόφαση του 1983, η ελληνική κυβέρνηση ανέφερε πρόσφατα στην Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων του ΟΗΕ (CERD) ότι «στην ελληνική νομοθεσία δεν υπάρχουν διατάξεις που να συνιστούν διάκριση κατά οποιασδήποτε κατηγορίας Ελλήνων πολιτών.»⁹⁴ Παρά τους ισχυρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης ενώπιον της CERD, το γεγονός ότι η υπουργική απόφαση του 1983 καθορίζει τη «φυλή» της ομάδας την οποία αφορά η νομοθεσία, συνιστά αναμφισβήτητη φυλετική διάκριση και είναι ταπεινωτική για όλους τους Ρομά.⁹⁵ Οι διατάξεις της υπουργικής απόφασης του 1983 που συνιστούν διάκριση αντικατοπτρίζουν τη βαθιά ριζωμένη στάση των αρχών απέναντι στους Ρομά και την ενισχύουν. Επιπλέον, παρόλο που οι εν λόγω διατάξεις υποτίθεται ότι αφορούν μόνο τους νομάδες Ρομά, εφαρμόστηκαν, και συνεχίζουν να εφαρμόζονται, σε κοινότητες Ρομά που είναι εγκατεστημένες για πολλά χρόνια στο ίδιο μέρος.

Για παράδειγμα, το 2001, το Δημοτικό Συμβούλιο Πύργου, στην Πελοπόννησο, επικαλέστηκε την υπουργική απόφαση του 1983 στην προσπάθειά του για μετεγκατάσταση της τοπικής κοινότητας Ρομά για λόγους υγιεινής.⁹⁶ Πιο συγκεκριμένα, στις 2 Ιουλίου 2001 και μετά από αίτημα των μη Ρομά περιοίκων του καταυλισμού, το Δημοτικό Συμβούλιο Πύργου προέτρεψε τις νομαρχιακές αρχές να μετεγκαταστήσουν άμεσα τους Ρομά που κατοικούσαν εντός των διοικητικών ορίων του δήμου Πύργου, σύμφωνα με την υπουργική απόφαση του 1983.⁹⁷ Ο κύριος λόγος για τον οποίο η μετεγκατάσταση των Ρομά κρίνόταν αναγκαία ήταν πως συνιστούν «απειλή για την υγεία των συμπολιτών μας.» Οι νομαρχιακές αρχές δε φαίνεται να προέβησαν σε κάποια ενέργεια για τη μετεγκατάσταση που ζητήθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο. Ωστόσο, σύμφωνα με έγγραφο της τοπικής πυροσβεστικής υπηρεσίας, στις 10 Φεβρουαρίου 2002 και ώρα 1:55 π.μ., εκδηλώθηκε πυρκαγιά στον καταυλισμό που βρίσκεται στην περιοχή Γεράμπελα, στα περίχωρα του Πύργου. Επτά παράγκες του καταυλισμού κάηκαν ολοσχερώς, αφήνοντας άστεγους όλους τους Ρομά του καταυλισμού.⁹⁸ Οι κάτοικοι του καταυλισμού δε βρίσκονταν στα σπίτια τους εκείνη την ώρα,

ενώ οι γείτονες δεν αντιλήφθηκαν τη φωτιά με αποτέλεσμα να μην ειδοποιηθεί έγκαιρα η πυροσβεστική υπηρεσία.⁹⁹ Ο αξιωματικός υπηρεσίας του αστυνομικού τμήματος Πύργου δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* στις 13 Φεβρουαρίου 2002 ότι η υπηρεσία του δεν προτίθετο να ξεκινήσει έρευνα για να εξετασθεί το ενδεχόμενο εμπρησμού, καθώς η πυροσβεστική υπηρεσία διερευνούσε το συμβάν. Σύμφωνα με τον 35χρονο Νίκο Παναγιωτόπουλο, κάτοικο της περιοχής εθνοτικής καταγωγής Ρομά, όταν πήγε στον καταυλισμό το επόμενο πρωί μετά την πυρκαγιά, είδε ίχνη από μπουλντόζες και διατείνεται ότι τα απομεινάρια από τις παράγκες είχαν συγκεντρωθεί σε δύο σωρούς προτού παραδοθούν στις φλόγες. Σύμφωνα και πάλι με το Νίκο Παναγιωτόπουλο, ο δήμος Πύργου απέστειλε μια μπουλντόζα στον καταυλισμό στις 13 Φεβρουαρίου 2002 το βράδυ.¹⁰⁰ Στις 14 Φεβρουαρίου 2002, αναφέρθηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* ότι ο δήμος θα ζητούσε την άδεια του αρμόδιου κρατικού φορέα, στον οποίο ανήκε αυτή η έκταση, ώστε να περιφράξει το οικοπέδο για να μην μπορούν οι Ρομά να εγκατασταθούν ξανά εκεί. Από τις οικογένειες που έμειναν άστεγες μετά την πυρκαγιά και μέχρι τις 20 Ιανουαρίου 2003, δύο μόνο οικογένειες συνέχιζαν να κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή ενώ οι υπόλοιπες είχαν φύγει από τον Πύργο. Παρόλο που η μυστηριώδης πυρκαγιά είναι ένα μεμονωμένο γεγονός που αφορά τους Ρομά στον Πύργο, η εκτόπιση των Ρομά γενικότερα αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο. Μετέπειτα έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* αποκάλυψαν ότι η πυροσβεστική υπηρεσία του Πύργου διερεύνησε το περιστατικό και στις 10 Απριλίου 2002 διαβίβασε το φάκελο της υπόθεσης στον Εισαγγελέα Πύργου. Εκείνος όμως επέστρεψε το φάκελο της υπόθεσης στην πυροσβεστική υπηρεσία για περαιτέρω έρευνες. Η δικογραφία υποβλήθηκε εκ νέου στον Εισαγγελέα από την πυροσβεστική υπηρεσία στις 16 Ιουλίου 2002.¹⁰¹ Μέχρι τις 21 Μαρτίου 2003, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δε γνώριζαν καμία εξέλιξη σχετικά με την υπόθεση.

Διαπιστώνεται μια αυξανόμενη τάση των δήμων να επικαλούνται την υπουργική απόφαση του 1983 για να δικαιολογήσουν εξώσεις και δυσμενείς μετεγκαταστάσεις των κοινοτήτων Ρομά εντός των διοικητικών ορίων τους. Το γεγονός ότι το ρατσιστικό αυτό νομοθέτημα εξακολουθεί να είναι σε ισχύ προσφέρει υποστήριξη στις προσπάθειες των δημοτικών αρχών που επιθυμούν να εκδιώξουν τους Ρομά από τις περιοχές όπου κατοικούν και, τελικά, θεσμοθετεί τον αποκλεισμό τους στην Ελλάδα. Οι άθλιες συνθήκες στέγης πολλών Ρομά στην Ελλάδα έχουν σχολιαστεί κατά καιρούς από διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις και διακυβερνητικούς φορείς. Πρόσφατα, η Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για το Σεβασμό των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρωπαϊκή Ένωση κάνει ειδική μνεία στην Ελλάδα, εκφράζοντας προβληματισμούς σχετικά με τις διακρίσεις της πολιτικής στέγασης κατά των Ρομά.¹⁰²

4.2 Βίαιες εξώσεις

Οι καταγγελίες για βίαιες εξώσεις Ρομά στην Ελλάδα έχουν λάβει ανησυχητικές διαστάσεις. Από την έναρξη της συστηματικής παρακολούθησης από τα *ERRC/ΕΠΣΕ* το 1997, έχουν καταγραφεί δεκάδες περιστατικά βίαιων εξώσεων Ρομά και έχουν υποβληθεί πολλές ακόμη καταγγελίες για τέτοιες εξώσεις. Ο ρυθμός και η συχνότητα των βίαιων εξώσεων Ρομά στην Ελλάδα υποδηλώνει ότι οι αρχές ακολουθούν μια συστηματική πρακτική για να εμποδίσουν τους Ρομά να εγκατασταθούν μόνιμα σε ένα μέρος και, επομένως, να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.

Οι βίαιες εξώσεις κοινοτήτων και οικογενειών Ρομά από τις γαίες και τα σπίτια στα οποία έχουν εγκατασταθεί, χωρίς να τους παρέχεται εναλλακτική στέγη και χωρίς να ακολουθείται η νόμιμη διαδικασία, συνιστούν κατάφωρη παραβίαση του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁰³ Επίσης, οι δημοτικές αρχές στην Ελλάδα συχνά περιφρονούν τόσο την

Παράγκα στον καταυλισμό Ρηγανόκαμπου στην Πάτρα.
Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

Τα αποτελέσματα μιας «επιχείρησης καθαριότητας» από συνεργεία κατεδάφισης του δήμου Ασπροπύργου, έξω από την Αθήνα, στις 13 Σεπτεμβρίου 2001. Η επιχείρηση σταμάτησε μόνο χάρη στην έγκαιρη παρέμβαση του ΕΠΣΕ και του Συνήγορου του Πολίτη. Ο καταυλισμός βρίσκεται στην περιοχή «Νέα Ζωή». Για τους Ρομά που μένουν εκεί ωστόσο, δεν υπήρχε τίποτα το νέο σε αυτή την απόπειρα εξώσής τους. Παρόμοιες «επιχειρήσεις καθαριότητας» έγιναν το Φεβρουάριο του 1999 και τον Ιούλιο του 2000.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

εθνική νομοθεσία όσο και τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας, παρενοχλώντας τους Ρομά μέχρι να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, τα οποία στη συνέχεια συχνά καταστρέφονται, χωρίς να ακολουθείται η νόμιμη διαδικασία ή να παρέχεται εναλλακτική στέγη.

Τον Απρίλιο του 1997, ο δήμος Άνω Λιοσίων έκλεισε δια της βίας το «κάμπινγκ», έναν καταυλισμό όπου στεγάζονταν Ρομά για 15 χρόνια,¹⁰⁴ αφήνοντας άστεγες 70 οικογένειες Ρομά. Ο δήμος μετέφερε προσωρινά 25 οικογένειες σε ένα νέο καταυλισμό, επίσης στα Άνω Λιόσια, αλλά δεν έλαβε κανένα συγκεκριμένο μέτρο για τις υπόλοιπες, οι περισσότερες από τις οποίες εγκαταστάθηκαν σε ένα τμήμα της χωματερής που μοιράζονται οι Δήμοι Άνω Λιοσίων και Ασπροπύργου. Η περιοχή που εκχωρήθηκε από το Δήμο για τις 25 οικογένειες βρισκόταν πίσω από ένα χώρο στάθμευσης για χρήση από τα απορριμματοφόρα του δήμου και ήταν περιφραγμένη με συρματοπλέγματα. Στο μοναδικό άνοιγμα της περίφραξης τοποθετήθηκαν ένοπλοι φρουροί. Από την αρχή, ο νέος καταυλισμός αντιμετώπισε πολλά προβλήματα: τα λυόμενα σπίτια δεν ήταν συνδεδεμένα με το δίκτυο ύδρευσης, υπήρχαν μόνο τέσσερις τουαλέτες για τις 25 οικογένειες και η παροχή ηλεκτροδότησης δεν ήταν σταθερή.¹⁰⁵ Παρά τις διαβεβαιώσεις των δημοτικών αρχών ότι τα προβλήματα θα διορθώνονταν, η κατάσταση δε βελτιώθηκε, με αποτέλεσμα διάφορες ΜΚΟ να χαρακτηρίσουν τον καταυλισμό ως το «Γκέτο Σημίτη».¹⁰⁶ Σχεδόν δύο χρόνια μετά τη μετεγκατάσταση, ερευνητές της ΔΕΠΟΣ (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγας) επισκέφθηκαν τον καταυλισμό και τον βαθμολόγησαν με 7, ενώ η χειρότερη δυνατή βαθμολογία για τις συνθήκες διαβίωσης στην κλίμακά της είναι το 12,5.¹⁰⁷ Σύμφωνα με τους ερευνητές της ΔΕΠΟΣ, η περιοχή όπου βρισκόταν ο νέος καταυλισμός ήταν ακατάλληλη για διαβίωση, καθώς βρισκόταν μακριά από την πόλη, ήταν κοντά στη χωματερή, και δίπλα σε χώρο στάθμευσης για τα απορριμματοφόρα του δήμου.¹⁰⁸

Εκτός από τα υπόλοιπα μειονεκτήματά του, το «Γκέτο Σημίτη» αποδείχτηκε τελικά προσωρινό μόνο καταφύγιο για τους κατοίκους του. Το Δεκέμβριο 1999, μόνο 10 από τις 25 οικογένειες – όσες ήταν εγγεγραμμένες στα δημοτολόγια ως μόνιμοι κάτοικοι του δήμου Άνω Λιοσίων – μεταφέρθηκαν σε λυόμενα σπίτια, και οι υπόλοιπες εκδιώχθηκαν βίαια.¹⁰⁹

Μετά τις βίαιες εξώσεις από το Δήμο Άνω Λιοσίων το 1997 και το 1999, μερικοί από τους Ρομά μετακινήθηκαν στο γειτονικό Δήμο Ασπροπύργου. Όμως, και στον Ασπρόπυργο τα πράγματα δεν ήταν καλύτερα για αυτούς, καθώς ο Δήμαρχος επιχείρησε την εξώσή τους το 1999, 2000 και το 2001.

Στις 16 Φεβρουαρίου 1999, προσωπικό του δήμου Ασπροπύργου, με τη συνοδεία των δύο αντιδημάρχων και της αστυνομίας, εισέβαλαν στον καταυλισμό της Νέας Ζωής με ένα βυτιοφόρο, δύο μπουλντόζες, ένα τζιπ και τρία αστυνομικά οχήματα. Οι υπάλληλοι του συνεργείου του δήμου κατεδάφισαν πέντε παράγκες με τις δύο μπουλντόζες και τους έβαλαν φωτιά. Ο καταυλισμός αποτελούνταν συνολικά από δώδεκα κτίσματα, με περίπου 100 κατοίκους. Οι Ρομά δεν είχαν αρκετό χρόνο να απομακρύνουν τα υπάρχοντά τους. Μερικοί δε βρίσκονταν καν εκεί όταν έγινε η επιχείρηση. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν την αντίδραση της Μαρίας Δαμανάκη, τότε βουλευτή του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, η οποία, στις 24 Φεβρουαρίου 1999, κατέθεσε κοινοβουλευτική επερώτηση για το περιστατικό. Στις 19 Μαρτίου 1999, ο κ. Φλωρίδης, τότε Υφυπουργός Εσωτερικών απάντησε¹¹⁰ δηλώνοντας ότι ο δήμος Ασπροπύργου λαμβάνει συχνά παράπονα από μη Ρομά κατοίκους της Νέας Ζωής ότι οι Ρομά τους εμποδίζουν να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, καθώς βρίσκονται παράνομα εγκατεστημένοι στη γη τους (αξίζει να σημειωθεί ότι η Νέα Ζωή είναι βιομηχανική ζώνη). Σύμφωνα με τον Υφυπουργό, ο Δήμαρχος Ασπροπύργου κάλεσε πρώτα τους Ρομά να εκκενώσουν το χώρο όπου κατοικούσαν παράνομα. Όταν

μερικοί από αυτούς αρνήθηκαν, ζήτησε από την τοπική υπηρεσία πολεοδομίας και την αστυνομία της περιοχής να τον βοηθήσουν να διώξει τους Ρομά. Οι εν λόγω φορείς ικανοποίησαν το αίτημα του Δημάρχου, σύμφωνα με τη δήλωση του Υφυπουργού. Σύμφωνα με την απάντησή του, το συνεργείο του δήμου προέβη απλώς στον «καθαρισμό» της περιοχής, χωρίς να καταστρέψει τα υπάρχοντα των Ρομά.¹¹¹

Ωστόσο, αυτό αποτελεί μόνο ένα από τα πολλά κρούσματα απειλούμενων ή επιχειρούμενων εξώσεων στον Ασπρόπυργο. Στις 14 Ιουλίου 2000, οι δημοτικές αρχές Ασπρόπυργου, με μία μπουλντόζα, μπήκαν σε έναν καταυλισμό σκηνιτών Ρομά στον Ασπρόπυργο. Παρουσία του Δημάρχου Ασπρόπυργου και της αστυνομίας, κατεδάφισαν τα περισσότερα σπίτια. Γλίτωσαν μόνο οι παράγκες που ανήκαν σε οικογένειες με αρρώστους που δεν μπορούσαν να μετακινηθούν. Σε αυτές τις οικογένειες δόθηκε τελεσίγραφο για να εγκαταλείψουν την περιοχή μέχρι τις 17 Ιουλίου 2000.¹¹² Δεν επιδείχθηκε κανένα πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής και, επιπλέον, φαίνεται πως η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε χωρίς την εντολή ή την παρουσία εισαγγελέα, όπως απαιτείται από τη νομοθεσία.¹¹³ Ο Ν.Α., ένας 35χρονος Ρομ, ο οποίος υπήρξε μάρτυρας της καταστροφής του σπιτιού του καθώς και αρκετών άλλων, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι δε δόθηκε αρκετός χρόνος στους κατοίκους να απομακρύνουν τα υπάρχοντά τους και περιέγραψε ότι η μπουλντόζα δεν ισοπέδωσε απλώς τις παράγκες, αλλά χρησιμοποίησε τη δαγκάνα για να χώσει τα συντρίμια στο έδαφος και να τα σκεπάσει με χώμα, θάβοντας έτσι τα υπάρχοντα αυτών των ανθρώπων.¹¹⁴ Σύμφωνα με το Ν.Α., το συνεργείο κατεδάφισης του δήμου έβαλε φωτιά σε ό,τι είχε απομείνει, κυρίως κομμάτια από χαρτόνι και ξύλα, που ήταν ακόμα στο έδαφος. Μετά την κατεδάφιση, οι κάτοικοι μετακινήθηκαν σε έναν άδειο χώρο εκεί κοντά, στην ευρύτερη περιοχή του Ασπρόπυργου.

Κατά την εξέταση της έκθεσης της Ελλάδας από την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων του ΟΗΕ (CERD) το 2001, ο αξιωματικός της ΕΛ.ΑΣ., Παναγιώτης Γιαννούλας, ισχυρίστηκε ότι η αστυνομία ήταν πράγματι παρούσα κατά την επιχείρηση η οποία έλαβε χώρα σε «ιδιοκτησία τρίτου».¹¹⁵ Ο αξιωματικός δήλωσε επίσης ότι η παρουσία της αστυνομίας ήταν επιβεβλημένη, λόγω της «έντασης που υπήρχε ανάμεσα στις δημοτικές και τις πολεοδομικές αρχές».¹¹⁶ Δεν είναι σαφές τί ακριβώς υπονοείται με τον όρο «ένταση» αλλά, σύμφωνα με άρθρα στον Τύπο, ο Αντιδήμαρχος Ασπρόπυργου, Νικόλαος Μελετίου δήλωσε:

... πήγαμε [οι δημοτικές αρχές] για να καθαρίσουμε το μέρος από τις βρωμιές και τα μπάζα και διαπιστώσαμε ότι υπήρχαν παραπήγματα εγκαταλελειμμένα. Η πολεοδομία μας είπε ότι δεν μπορεί να βγάλει πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής, παρά μόνο αν υπάρχει κτίσμα με θεμελίωση από μπετόν. Εμείς καλέσαμε τους Τσιγγάνους να φύγουν και συγχρόνως ρίξαμε κάποια παραπήγματα που ήταν εμφανώς άδεια...¹¹⁷

Αναφέρεται επίσης ότι ο Δήμαρχος Ασπρόπυργου, Γιώργος Λιάκος, ισχυρίστηκε πως τα παραπήγματα «...τελείως παρατημένα ήταν από περιπλανώμενους Τσιγγάνους και Αλβανόφυγτους. Ιδίως οι Αλβανόφυγτοι είναι μεγάλη πληγή».¹¹⁸ Στην πραγματικότητα, η έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ* αποκάλυψε ότι η μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων Ρομά ήταν Έλληνες πολίτες και σχεδόν όλοι ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι και όχι νομάδες. Ακόμη, οι δηλώσεις του Δημάρχου και του Αντιδημάρχου Ασπρόπυργου αποκαλύπτουν τόσο την παράβαση της νόμιμης διαδικασίας όσο και την παραπληροφόρηση σχετικά με την κατάσταση των Ρομά στον Ασπρόπυργο. Ανεξάρτητα αν η γη στην οποία έλαβε χώρα η «επιχείρηση καθαριότητας» ανήκε σε ιδιώτες ή στο δήμο, δεν τηρήθηκε η νόμιμη διαδικασία

που προβλέπεται από το ελληνικό και διεθνές δίκαιο. Ορισμένοι Ρομά που ζούσαν στον καταυλισμό υπέβαλαν αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη.¹¹⁹ Στις 25 Ιουλίου 2000, ο Συνήγορος του Πολίτη απέστειλε επιστολή στο Δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο Ασπροπύργου, ζητώντας αναλυτικά στοιχεία για την επιχείρηση της 14^{ης} Ιουλίου.¹²⁰ Οι τοπικές αρχές απάντησαν ότι είχαν «καθαρίσει» την περιοχή προς όφελος των Ρομά που κατοικούσαν εκεί.¹²¹

Στις 26 Ιανουαρίου 2001, μετά τη συνεχιζόμενη άρνηση του δήμου Ασπροπύργου να συνεργαστεί και την έλλειψη στοιχείων που να υποδηλώνουν την απόφαση έκδοσης πρωτοκόλλου διοικητικής αποβολής από το δημοτικό συμβούλιο, ο Συνήγορος του Πολίτη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι σκοπός της επιχείρησης των τοπικών αρχών στις 14 Ιουλίου 2000 ήταν η έξωση των Ρομά που κατοικούσαν στον καταυλισμό.¹²² Με αυτή του την απόφαση, ο Συνήγορος του Πολίτη έκρινε ότι τα πρόχειρα καταλύματα, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς των κατοίκων τους, έπρεπε να θεωρηθούν ως σπίτια κατά την εφαρμογή του νόμου και, κατά συνέπεια, θα έπρεπε να έχουν τηρηθεί όλες οι νομικές εγγυήσεις. Επιπλέον, δήλωσε ότι στο συγκεκριμένο καταυλισμό στον Ασπρόπυργο δεν κατοικούσαν νομάδες Ρομά, όπως ισχυρίστηκε ο δήμος, αλλά οικογένειες Ρομά που ζούσαν εκεί για πολλά χρόνια.¹²³

Το πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη διαβιβάστηκε στον Υπουργό Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, στο Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας Αττικής και στην Εισαγγελία Πλημμελειοδικών Αθηνών. Στην επιστολή του με ημερομηνία 12 Φεβρουαρίου 2001 προς την Εισαγγελία Πλημμελειοδικών, ο Συνήγορος του Πολίτη δήλωνε ότι μετά από έρευνά του «...η σφόδρα πιθανολογούμενη διενέργεια υλικών πράξεων αποβολής των Ρομά από τις δημοτικές γαίες στις οποίες αυτοί ήταν εδώ και έτη καταυλισμένοι ... είναι καταφανώς παράνομη.»¹²⁴ Υπό το πρίσμα του Πορισμάτός του, ο Συνήγορος του Πολίτη κάλεσε την Εισαγγελία να εξετάσει το ενδεχόμενο άσκησης ποινικής δίωξης, ιδιαίτερα δυνάμει του Άρθρου 259 του Ποινικού Κώδικα.¹²⁵ Η Εισαγγελία έλαβε την επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη στις 21 Φεβρουαρίου 2001 και, την ίδια μέρα, έδωσε εντολή να ασκηθεί ποινική δίωξη κατά του Δημάρχου Ασπροπύργου. Στις 4 Μαρτίου 2001, ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών έδωσε εντολή στον πταισματοδίκη Ελευσίνας (στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται ο δήμος Ασπροπύργου) να ξεκινήσει προανάκριση για το συμβάν.¹²⁶ Κλήθηκαν να καταθέσουν τόσο οι αστυνομικοί όσο και οι υπάλληλοι του δήμου και οι καταθέσεις τους ήταν διαφωτιστικές σχετικά με τις αντιλήψεις τους για τους Ρομά. Έτσι, σύμφωνα με το απολογητικό υπόμνημα που υπέβαλε ο Δήμαρχος Ασπροπύργου, Γιώργος Λιάκος, με ημερομηνία 11 Ιουνίου 2001, «Η περιοχή [Ασπροπύργου], κατά τα κοινώς γνωστά, είναι βεβαρημένη λόγω της εγκαταστάσεως σε αυτή μεγάλων επιχειρηματικών μονάδων, της συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού παλινοστούντων ομογενών αλλά και της *συνεχούς διέλευσης Ρομά (τσιγγάνων)* [πρόσθετη έμφαση].» Στη συνέχεια, ισχυρίστηκε ότι ο καταυλισμός υπάγεται διοικητικά στο γειτονικό Δήμο Άνω Λιοσίων και, ως εκ τούτου, ο δήμος Ασπροπύργου δεν ήταν δυνατό να έχει εκτελέσει κανενός είδους επιχείρησης σε περιοχή που ανήκει σε άλλο δήμο.¹²⁷

Ωστόσο, υψηλόβαθμο στέλεχος της αστυνομίας παραδέχθηκε πως στις 14 Ιουλίου 2000 όντως πραγματοποιήθηκε μια επιχείρηση και ότι, στην πραγματικότητα, ο δήμος Ασπροπύργου είχε ζητήσει την παρουσία της αστυνομίας. Σύμφωνα με το Σωκράτη Μπαζίγο, τότε Υποδιοικητή του Αστυνομικού Τμήματος Ασπροπύργου, στις 12 Ιουλίου 2000 [δηλ. δύο ημέρες πριν από την έξωση], έλαβε από το Δήμο Ασπροπύργου το υπ' αριθμό πρωτοκόλλου 15946 έγγραφο με το οποίο ζητούσε τη διάθεση «ικανοποιητικής αστυνόμευσης στην περιοχή Νέας Ζωής Ασπροπύργου προκειμένου να αντιμετωπιστούν πιθανές αντιδράσεις μονίμων

κατοίκων της περιοχής σε επιχείρηση καθαριότητας που θα πραγματοποιούσε στην περιοχή ... σε παραπήγματα που είχαν εγκαταλείψει οι Αθίγγανοι.»¹²⁸

Ωστόσο, η υπόθεση δεν έληξε εκεί, τουλάχιστον όσον αφορά τη στάση των αστυνομικών και των τοπικών κοινοτήτων. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* διαπίστωσαν με έκπληξη ότι δεν υπήρχαν καταθέσεις από τους τρεις Ρομά που υπέβαλαν τη σχετική αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη. Αυτό που βρήκαν ωστόσο, όταν πήραν αντίγραφο της δικογραφίας ήταν τρεις βεβαιώσεις, με ημερομηνία 9 Μαΐου 2001, υπογεγραμμένα από τη δικαστική επιμελήτρια του Ειρηνοδικείου Ελευσίνας, Βικτωρία Λυγεράκη. Σύμφωνα με τις εν λόγω βεβαιώσεις, η Βικτωρία Λυγεράκη επιχείρησε να επιδώσει τις κλητεύσεις κατάθεσης στους Ρομά. Εντούτοις, όπως δηλώνει και στα τρία πιστοποιητικά «... δεν βρήκα τον κατηγορούμενο [sic] ο οποίος, όπως με διαβεβαίωσε το Αστυνομικό Τμήμα Ασπροπύργου έφυγε προς άγνωστη κατεύθυνση.» Εκτός από το «φροϋδικό γλωσσικό ολίσθημα» που αποκαλύπτει με πόση σιγουριά ορισμένοι δικαστικοί λειτουργοί θεωρούν τους Ρομά καθ' έξιν παραβάτες [στην προκειμένη περίπτωση, οι Ρομά κλήθηκαν να καταθέσουν ως μάρτυρες και όχι ως κατηγορούμενοι], οι βεβαιώσεις αυτές θέτουν δύο ακόμη ζητήματα. Όταν ερωτήθηκαν από τα *ERRC/ΕΠΣΕ*, κανένας από τους Ρομά δε θυμόταν να είχε έρθει κανείς στον καταυλισμό και ρωτήσε εάν έμεναν εκεί οι συγκεκριμένοι Ρομά. Επίσης, δεν τηρήθηκε η συνήθης πρακτική κατά την επίδοση επίσημων εγγράφων, ενταλμάτων που εκκρεμούν, κλητεύσεων, κ.λπ. Όπως δήλωσαν κάτοικοι Ρομά της περιοχής, η αστυνομία ή/και άλλοι δημόσιοι λειτουργοί συχνά παραδίδουν τα έγγραφα στα ηλικιωμένα μέλη του καταυλισμού ή στον υπεύθυνο του αυτοσχέδιου καφενείου του καταυλισμού και τους ζητούν να φροντίσουν να παραδοθεί στον ενδιαφερόμενο. Στην προκειμένη περίπτωση δεν συνέβη κάτι τέτοιο. Επομένως, είναι πιθανό η δικαστική επιμελήτρια να μην επιχείρησε καν να επιδώσει τις κλήσεις. Την 1^η Οκτωβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* απήρθουν επιστολή στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, η οποία διαβιβάστηκε επίσης στο Συνήγορο του Πολίτη και στην Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, καλώντας τους να εξετάσουν κατά πόσο οι ενέργειες (ή μάλλον η αδράνεια) της δικαστικής επιμελήτριας και της αστυνομίας εγείρουν τυχόν ευθύνες.

Εκτός από την αναφορά που υποβλήθηκε στο Συνήγορο του Πολίτη και την ποινική δίωξη που έχει ασκηθεί κατά του Δημάρχου Ασπροπύργου, στις 29 Μαρτίου 2002, πέντε από τις οικογένειες Ρομά των οποίων τα σπίτια καταστράφηκαν κατά την «επιχείρηση καθαριότητας» του 2000, κατέθεσαν αγωγή κατά του δήμου Ασπροπύργου ενώπιον του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών. Ακολούθησαν δύο ακόμη οικογένειες στις 21 Μαΐου 2002. Οι Ρομά ζητούν αποζημίωση ύψους 186.680 ευρώ για υλικές ζημιές και ψυχική οδύνη λόγω της «επιχείρησης καθαριότητας». Η αρχηγός μιας οικογένειας μάλιστα κατέστη και πολιτικώς ενάγουσα στην ποινική διαδικασία.¹²⁹ Η συζήτηση και των επτά αγωγών ενώπιον του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών πραγματοποιήθηκε στις 10 Οκτωβρίου 2002. Ο δήμος Ασπροπύργου ερημοδίκησε, καθώς δεν παρέστη κανένας εκπρόσωπός του. Ωστόσο, η έδρα, αφού άκουσε τις αγορεύσεις των συνηγόρων των οικογενειών, κύρηξε το πέρας της ακροαματικής διαδικασίας. Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, δεν είχε εκδοθεί καμία απόφαση.¹³⁰ Στο πλαίσιο μιας σχετικής εξέλιξης, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* ενημερώθηκαν ότι, έστω και καθυστερημένα, ο Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας Αττικής αποφάσισε τελικά να διερευνήσει κατά πόσο συντρέχουν λόγοι επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων κατά του Δημάρχου Ασπροπύργου, μετά τα πορίσματα του Συνηγόρου του Πολίτη τα οποία είχε λάβει περίπου δεκαοκτώ μήνες πριν. Στις 4 Νοεμβρίου 2002, το *ΕΠΣΕ* απέστειλε επιστολή στον Υπουργό Εσωτερικών, Κώστα Σκανδαλίδη, ζητώντας να ενημερωθεί αν το γραφείο του προέβη σε κάποιες ενέργειες μετά την υποβολή της έκθεσης του Συνηγόρου του Πολίτη στο εν λόγω γραφείο. Καθώς ο

Υπουργός Εσωτερικών δεν απάντησε στην εν λόγω επιστολή, στις 23 Φεβρουαρίου 2003, το *ΕΠΣΕ* υπέβαλε αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη, ζητώντας του να ενεργήσει ώστε να ληφθεί απάντηση από το Υπουργείο Εσωτερικών.

Παρά τις καταγγελίες για παράνομους χειρισμούς σε σχέση με την καταστροφή του καταυλισμού στον Ασπρόπυργο, ο δήμος Ασπροπύργου συνέχισε να παρενοχλεί τις οικογένειες Ρομά που εγκαταστάθηκαν σε γειτονικές περιοχές μετά την έξωσή τους, καθώς δεν υπήρξε καμία ενέργεια των αρχών για την επαναστέγασή τους. Στις 17 και 18 Ιουλίου 2001, δύο δημοτικοί αστυνομικοί και δύο αστυνομικοί της ΕΛ.ΑΣ. επισκέφθηκαν έναν από τους αυτοσχέδιους καταυλισμούς που βρίσκεται δίπλα σε μια χωματερή, και είπαν στις οικογένειες των Ρομά ότι θα έπρεπε να φύγουν από την περιοχή εντός τριών ημερών.¹³¹ Σύμφωνα με τη Διονυσία Παναγιωτοπούλου, μια Ρομνί η οποία είχε εγκατασταθεί με την οικογένειά της δίπλα από τη χωματερή και η οποία είναι εκπρόσωπος της κοινότητας στη μη κυβερνητική οργάνωση *ΣΟΚΑΔΡΕ (Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα)*, οι αστυνομικοί δεν επέδωσαν κανένα έγγραφο και απείλησαν τις οικογένειες ότι αν δεν φύγουν εντός τριών ημερών θα στείλουν τις ειδικές δυνάμεις για να τους «περιποιηθούν».¹³² Μέχρι τις 20 Ιανουαρίου 2003, οι αρχές δεν υλοποίησαν τις απειλές τους και οι Ρομά ζουν ακόμα δίπλα από τη χωματερή, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης.

Ωστόσο, το πρωινό της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, μια μπουλντόζα του δήμου Ασπροπύργου, με τη συνοδεία δύναμης τόσο από την δημοτική αστυνομία Ασπροπύργου όσο και της ΕΛ.ΑΣ., άρχισε να κατεδαφίζει τις παράγκες των Ρομά παρακείμενου καταυλισμού. Και οι Ρομά εκείνου του καταυλισμού είχαν πέσει θύματα παρενόχλησης και βίαιων εξώσεων που ήταν μέχρι τότε κοινός τόπος στον Ασπρόπυργο. Στον εν λόγω καταυλισμό μάλιστα είχαν αναγερθεί μερικές παράγκες προς αντικατάσταση όσων είχαν κατεδαφιστεί το 2000. Αναφέρεται ότι ένας από τους κατοίκους πλησίασε τους αστυνομικούς και τους ζήτησε να δει τα έγγραφα που νομιμοποιούσαν την κατεδάφιση.¹³³ Σύμφωνα με το Β.Α., ένας από τους δημοτικούς αστυνομικούς του είπε ότι δεν υπήρχαν σχετικά έγγραφα. Ένας από τους άνδρες της ΕΛ.ΑΣ. φέρεται να δήλωσε ότι είχε την εντύπωση ότι υπήρχε κάποιο πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής, αλλά δεν μπορούσε να θυμηθεί. Ο Β.Α. διηγήθηκε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι πληροφόρησε τους αστυνομικούς ότι η ενέργεια της έξωσης ήταν παράνομη χωρίς τη σχετική νομιμοποίηση.¹³⁴

Ταυτόχρονα, άλλοι κάτοικοι επικοινωνήσαν με τα *ERRC/ΕΠΣΕ* και τα ενημέρωσαν για την κατεδάφιση που βρισκόταν σε εξέλιξη. Το *ΕΠΣΕ* επικοινωνήσε με το Συνήγορο του Πολίτη, ενημερώνοντάς τον για τις ενέργειες του δήμου. Όταν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* έφτασαν στον καταυλισμό, η μπουλντόζα και οι αστυνομικοί είχαν αποχωρήσει, αν και οι Ρομά δήλωσαν ότι μέλη του συνεργείου του δήμου τους απείλησαν ότι θα ξαναγυρίσουν με την μπουλντόζα. Εντούτοις, κάτι τέτοιο δεν είχε λάβει χώρα μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσης. Αναφέρθηκε μάλιστα ότι ήταν η παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος έσπευσε στην περιοχή μόλις ενημερώθηκε για το περιστατικό, που εμπόδισε τις δημοτικές αρχές του Ασπροπύργου να πραγματοποιήσουν μία ακόμη «επιχείρηση καθαριότητας».¹³⁵

Μια ακόμη απόπειρα έξωσης πραγματοποιήθηκε στον Ασπρόπυργο στις 28 Σεπτεμβρίου 2002, όταν μπουλντόζα του δήμου Ασπροπύργου, καθώς και ένα περιπολικό της Δημοτικής Αστυνομίας με 4 άτομα, επισκέφθηκαν ένα Ρομ, το Σ.Κ., ο οποίος διαμένει στην περιοχή της Νέας Ζωής. Η συνεργάτης των *ERRC/ΕΠΣΕ* και παράλληλα εκπρόσωπος του *ΣΟΚΑΔΡΕ* στην περιοχή Νέας Ζωής, Διονυσία Παναγιωτοπούλου, ειδοποιήθηκε και μετέβη στην περιοχή. Όπως αποδείχθηκε, ο εν λόγω Ρομ έχτιζε ένα κατάλυμα σε ιδιόκτητο οικόπεδο όταν

έφτασαν η μπουλντόζα και η δημοτική αστυνομία και του είπαν ότι θα έπρεπε να γκρεμίσει το κατάλυμα. Η Διονυσία Παναγιωτοπούλου τους ρώτησε αν είχε εκδοθεί απόφαση από την τοπική πολεοδομία, η οποία εξουσιοδοτούσε την κατεδάφιση. Οι δημοτικοί αστυνομικοί ισχυρίστηκαν ότι υπήρχε σχετική απόφαση να γκρεμιστούν όλα τα αυθαίρετα στην περιοχή, αλλά ότι δεν είχε εκδοθεί ακόμα και συνεπώς δεν μπορούσαν να της δώσουν αντίγραφο. Όταν η Διονυσία Παναγιωτοπούλου τους ρώτησε αν εκτελούσαν εντολές τους δημάρχου, οι δημοτικοί αστυνομικοί απάντησαν ότι εκτελούσαν εντολές της πολεοδομίας. Αυτό είναι μάλλον απίθανο, καθώς, στις περιπτώσεις αυτές, η πολεοδομία ζητά τη συνδρομή της αστυνομίας και όχι της δημοτικής αστυνομίας. Είναι επίσης απίθανο, αν στην πραγματικότητα οι δημοτικές αρχές είχαν ζητήσει την παρέμβαση της δημοτικής αστυνομίας, να μη βρισκόταν παρών κανένας εκπρόσωπος της πολεοδομίας. Τέλος, η 28 Σεπτεμβρίου 2002 ήταν Σάββατο, ημέρα που οι νομαρχιακές υπηρεσίες (στις οποίες ανήκει η πολεοδομία) είναι κλειστές. Τελικά, η δημοτική αστυνομία και η μπουλντόζα αποχώρησαν, ενώ οι αστυνομικοί έδωσαν διορία στο Σ.Κ. έως τη Δευτέρα για να κατεδαφίσει ο ίδιος το κατάλυμα, αλλιώς θα το αναλάμβαναν οι ίδιοι.¹³⁶ Η δημοτική αστυνομία δεν πραγματοποίησε την απειλή της και στις 30 Σεπτεμβρίου 2002, το ΣΟΚΑΔΡΕ υπέβαλε εκ μέρους της κοινότητας Νέας Ζωής αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη. Στις 24 Οκτωβρίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απέστειλε την με Αρ. Πρωτ. 19000.2.2 επιστολή του προς το δήμο Ασπροπύργου, ζητώντας την άποψη των δημοτικών αρχών για το εν λόγω ζήτημα. Στις 12 Φεβρουαρίου 2003, η δημοτική αρχή απάντησε με το Αρ. Πρωτ. 3205 έγγραφό της, ισχυριζόμενη ότι κανένας δημοτικός υπάλληλος δεν είχε αναμειχθεί σε τέτοιες ενέργειες τη συγκεκριμένη ημέρα. Η επιστολή του δήμου Ασπροπύργου κατέληγε με τη δική του εκδοχή για τα γεγονότα, δηλαδή ότι «... κάποιοι άγνωστοι σε μας, ίσως και ιδιώτες φύλακες (security) παρουσιάστηκαν ως δημοτική αστυνομία, ενώ δεν ήταν.» Το ΣΟΚΑΔΡΕ επικοινωνήσε με τη Διονυσία Παναγιωτοπούλου και τη σύζυγο του Σ.Κ., Γ.Κ. (η οποία ήταν επίσης παρούσα στο περιστατικό), οι οποίες και επιβεβαίωσαν τα γεγονότα. Η Γ.Κ. πρόσθεσε επίσης ότι ένας από τους δημοτικούς αστυνομικούς ήταν γνωστός του συζύγου της, συνεπώς ήταν αδύνατο να έκανε λάθος σχετικά με την ιδιότητά του. Στις 21 Φεβρουαρίου 2003, το ΣΟΚΑΔΡΕ υπέβαλε αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη με τον ισχυρισμό ότι η απάντηση του δήμου δεν ήταν επαρκής.

Το κύμα εξώσεων Ρομά που πραγματοποιήθηκαν και επιχειρήθηκαν κατά την περίοδο 1997-2001 στα Άνω Λιόσια και τον Ασπρόπυργο καταδεικνύουν την αδιαφορία των δημοτικών αρχών για την ευημερία των τοπικών κοινοτήτων Ρομά, καθώς και τη ρατσιστική τους στάση απέναντι στα μέλη των εν λόγω κοινοτήτων. Η παράλληλη απροθυμία τους να διαθέσουν κατάλληλες εκτάσεις για τους άστεγους Ρομά στη διάρκεια αυτής της περιόδου επιβεβαιώνει αυτή τη συμπεριφορά που συνιστά διάκριση εις βάρος των Ρομά. Λίγο μετά την απόπειρα έξωσης του 2000 στον Ασπρόπυργο, το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού πρότεινε μια κατάλληλη έκταση προκειμένου να δημιουργηθεί ένας αυτοδιαχειριζόμενος οικισμός Ρομά. Η έκταση αυτή βρισκόταν σε μια δασική περιοχή, πάνω στα σύνορα των Δήμων Ασπροπύργου και Άνω Λιοσίων. Ωστόσο, οι δύο δήμοι δήλωσαν στο Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού ότι η συγκεκριμένη έκταση προοριζόταν για την ανέγερση εγκαταστάσεων για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και όχι για τους άστεγους Ρομά – περίπου 200 οικογένειες εκείνη την περίοδο – που ζούσαν γύρω από τη χωματερή που ανήκει και στους δυο δήμους (Άνω Λιοσίων και Ασπροπύργου).¹³⁷ Οι δημοτικές αρχές της Αγίας Παρασκευής, του Χαλανδρίου και του Αμαρουσίου έχουν προβεί σε ανάλογες δηλώσεις, αναφέροντας ότι οι εκτάσεις στην επικράτειά τους, όπου έχουν εγκατασταθεί οικογένειες Ρομά ή που είναι κατάλληλες για να καλύψουν τις ανάγκες στέγασης των Ρομά, προορίζονται για την ανέγερση αθλητικών εγκαταστάσεων για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.¹³⁸ Αν και οι δημοτικές αρχές δεν είναι υπεύθυνες για την

ανεύρεση εκτάσεων για τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις, πολλές από αυτές έχουν δηλώσει ότι θέλουν να φιλοξενήσουν ορισμένα αθλητικά αγωνίσματα ή άλλες εκδηλώσεις, προφανώς λόγω του κύρους και των εσόδων που μπορούν να αποκομίσουν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Σύμφωνα με την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: «Είναι επίσης γεγονός ότι με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων οργανώνεται εκδίωξη των Τσιγγάνων από πολλές περιοχές. Οι τοπικές κοινωνίες επικαλούνται (συχνότατα ψευδώς) την ανάγκη κατασκευής αθλητικών έργων για να εκδιώξει τους Ρομά όπως έγινε και στο Μεξικό το 1968.»¹³⁹

Ένα πρόσφατο παράδειγμα που δείχνει ότι μερικοί δήμοι προσπαθούν να ξεφορτωθούν τους Ρομά με το πρόσχημα των Ολυμπιακών Αγώνων σκιαγραφείται από τις ενέργειες του Βαγγέλη Σησσαμάκη, του Δημάρχου Νέας Αλικαρνασσού στην Κρήτη. Σύμφωνα με τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αθίγγανων του Νομού Ηρακλείου «*Ελπίς*», ο οποίος εδρεύει στη Νέα Αλικαρνασσό, τον Ιανουάριο του 2003, ο Δήμαρχος έδωσε εντολή σε εργάτες του δήμου να παραβιάσουν ένα χώρο ο οποίος προορίζεται για τη μετεγκατάσταση των Ρομά της περιοχής. Κατά την εισβολή παραβιάστηκε το λουκέτο της εισόδου και τοποθετήθηκαν σιδερένιοι στύλοι εντός του χώρου.¹⁴⁰ Ο σύλλογος «*Ελπίς*» δήλωσε επίσης ότι μέρος των απαραίτητων εργασιών υποδομής έχουν ήδη ολοκληρωθεί. Το έργο μετεγκατάστασης της κοινότητας χρηματοδοτείται από πόρους της κεντρικής διοίκησης.

Σε συνέντευξή του στα μέσα ενημέρωσης, ο Δήμαρχος Νέας Αλικαρνασσού δήλωσε ότι αντιτίθεται στη μετεγκατάσταση των Ρομά σε αυτόν το χώρο, με το επιχείρημα ότι ο χώρος ανήκει στο δήμο και δηλώνει ότι δεν ήταν δυνατό ο καταυλισμός να δημιουργηθεί δίπλα σε ένα γήπεδο μπάσκετ που έχει ενταχθεί στα ολυμπιακά έργα. Αντί του καταυλισμού, αναφέρθηκε ότι ο δήμαρχος πρότεινε να κατασκευαστεί πάρκινγκ για το γήπεδο του μπάσκετ.¹⁴¹ Ο δήμαρχος δήλωσε ακόμη ότι οι Ρομά χαλάνε την αισθητική, ότι διακινούν ναρκωτικά, ότι δεν τους θέλει στο δήμο του και ότι δε θα πρέπει να τους δίνονται προνόμια, όπως είναι η κατασκευή του οικισμού και ότι μπορούν να νοικιάσουν σπίτια στο Ηράκλειο ή τη Νέα Αλικαρνασσό.¹⁴² Στις 28 Ιανουαρίου 2003, το *ΣΟΚΑΔΡΕ* υπέβαλε σχετική αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη.

Εκτός από την επιμονή πολλών δήμων να χρησιμοποιούν εκτάσεις για την κατασκευή ολυμπιακών εγκαταστάσεων αντί για την ανέγερση καταυλισμών για οικογένειες Ρομά με επιτακτικές ανάγκες στέγασης, οι αρχές σε δήμους όπου υπάρχουν ήδη αθλητικές εγκαταστάσεις φαίνεται πως ασκούν πιέσεις στις κοινότητες Ρομά που βρίσκονται πλησίον των εγκαταστάσεων να εγκαταλείψουν την περιοχή. Αν και μέχρι την περίοδο δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης δεν είχαν σημειωθεί εξώσεις Ρομά για να ανοίξει ο δρόμος για την ανέγερση ολυμπιακών εγκαταστάσεων, οι Ρομά που ζουν σε καταυλισμούς οι οποίοι βρίσκονται κοντά σε εδάφη που διεκδικούν οι διοργανωτές των Ολυμπιακών Αγώνων (για παράδειγμα, δίπλα σε ένα στάδιο) έχουν δεχθεί επισκέψεις από διάφορα άτομα που τους είπαν ότι θα πρέπει να φύγουν. Για παράδειγμα, στις 28 Μαρτίου 2002, άγνωστα άτομα επισκέφθηκαν τον καταυλισμό Ρομά στη Λεωφόρο Σπύρου Λούη, στο Δήμο Αμαρουσίου της Αθήνας, και τους ενημέρωσαν ότι θα πρέπει να φύγουν σε 10 μέρες, καθώς η έκταση αυτή πρόκειται να χρησιμοποιηθεί για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, με τον υπαινιγμό ότι αν οι Ρομά δεν έφευγαν, υπηρεσίες θα προέβαιναν στη βίαιη έξωσή τους. Παρόμοια, λίγο καιρό νωρίτερα, καταγγέλθηκε ότι υπάλληλος της Ειδικής Υπηρεσίας Ολυμπιακών Έργων του Υπουργείου Πολιτισμού επισκέφθηκε τον καταυλισμό Ρομά στη Λεωφόρο Κύμης, επίσης στο Μαρούσι και κοντά στον προαναφερθέντα καταυλισμό, και είπε στους κατοίκους ότι η γη στην οποία έμεναν θα απαλλοτριωνόταν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Παράλληλα τους συνέστησε να βρουν μια έκταση που ανήκει στο κράτος ή στο δήμο έτσι ώστε η εν λόγω

Υπηρεσία να μπορέσει να τους μεταστεγάσει εκεί. Αν και η δήλωση αυτή ακούγεται καλοπροαίρετη, με δεδομένη τη στάση των δημοτικών αρχών απέναντι στους Ρομά, δε φαίνεται να είναι εύκολη η υλοποίησή της. Τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* ανησυχούν μήπως, σε περίπτωση που η προσπάθεια μετεγκατάστασης των Ρομά αποβεί άκαρπη, τους γίνει βίαιη έξωση, επειδή κατοικούν σε έκταση στρατηγικής σημασίας.¹⁴³

Η παρατεταμένη αδυναμία των αρχών στην περιοχή των Αθηνών να αναλάβουν υπεύθυνη δράση όσον αφορά τις συνθήκες στέγασης των Ρομά στην περιοχή, προκάλεσε πρόσφατα αντιδράσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Στις 26 Φεβρουαρίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απηύθυνε επιστολή προς το Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας Αττικής, προτρέποντάς τον να λάβει μέτρα για την κάλυψη των άμεσων αναγκών των Ρομά που ζουν στην περιοχή. Η επιστολή αποτέλεσε συνέχεια μιας επιστολής που είχε σταλεί τον προηγούμενο χρόνο στη Νομάρχη Αθηνών, και στην οποία δεν υπήρξε καμία απάντηση. Τονίζοντας ότι η διαιώνιση της τρέχουσας κατάστασης έχει αρνητικές επιπτώσεις στους Ρομά αλλά και στους μη Ρομά γείτονές τους, ο Συνήγορος του Πολίτη επεσήμανε την ανάγκη για τη λήψη άμεσων μέτρων. Ιδιαίτερα, ο Συνήγορος σημείωνε την «[...] απαράδεκτη, από κάθε σκοπιά, κατάσταση των Ρομά στη χώρα μας και μάλιστα στην ίδια την πρωτεύουσα και τα περίχωρά της στην αρχή της νέα χιλιετίας [...]» η οποία οδηγεί σε «[...] διακινδύνευση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, της κοινωνικής συνοχής και, ιδίως, της εθνικής μας αξιοπρέπειας ως κοινωνικού κράτους δικαίου.»¹⁴⁴ Ωστόσο, ούτε και ο Γενικός Γραμματέας απάντησε στο Συνήγορο του Πολίτη. Κατά την περίοδο πριν τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές του Οκτωβρίου 2002, το *ΕΠΣΕ* απέστειλε την επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη στους τέσσερις υποψηφίους των μεγαλύτερων συνδυασμών για τη Νομαρχία Αθηνών - Πειραιώς, ζητώντας τους να παράσχουν μια απάντηση για δημοσίευση, κανείς όμως δεν απάντησε.

Πιο πρόσφατα, ο Επίτροπος Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, Alvaro Gil-Robles, επεσήμανε ότι οι συνθήκες διαβίωσης των Ρομά στον Ασπρόπυργο «απέχουν πάρα πολύ από όσα προϋποθέτει ο σεβασμός στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια» και σύστησε στο Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών να λάβει έκτακτα μέτρα.¹⁴⁵ Μετά την παρουσίαση της έκθεσης του Επιτρόπου στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 11 Σεπτεμβρίου 2002, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης διαβεβαίωσε τον κ. Robles ότι «όλα τα απαραίτητα μέτρα έχουν ληφθεί ώστε να έχει ο καταυλισμός των Ρομά/Τσιγγάνων στον Ασπρόπυργο όλες τις κοινωφελείς υπηρεσίες.»¹⁴⁶ Σύμφωνα με τη μετέπειτα έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ*, αντίθετα με τη διαβεβαίωση του μόνιμου αντιπροσώπου της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κανένα έργο υποδομής δεν είχε αναληφθεί στον καταυλισμό Ασπροπύργου κατά την επίσκεψη του κ. Robles στην περιοχή.¹⁴⁷ Επίσης, κανένα τέτοιο έργο δεν είχε αναληφθεί και μετά την επίσκεψη του Alvaro Gil-Robles και μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης.

Επιπλέον, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης ενημέρωσε τον κ. Robles ότι «ζητήθηκε από 20 οικογένειες Ρομά/Τσιγγάνων οι οποίοι κατοικούν σε χώρο κοντά στο Ολυμπιακό Στάδιο ιδιοκτησίας τρίτων να τον εγκαταλείψουν επειδή η Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων 2004 αποφάσισε να επεκτείνει τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις σε αυτή την περιοχή. Οι αρχές διαβεβαίωσαν τις οικογένειες ότι έχουν ληφθεί ειδικά μέτρα για τη μετεγκατάστασή τους. Πράγματι, έχει υπογραφεί σχετική συμφωνία ανάμεσα στο Δήμο Αμαρουσίου και σε έναν εκπρόσωπο του συλλόγου Ρομά/Τσιγγάνων («Ελπίς»)»¹⁴⁸

Ωστόσο, η εφαρμογή της συμφωνίας αποδείχθηκε διαφορετική σε σχέση με τους όρους της καθώς και με όσα παρουσιάστηκαν στον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹⁴⁹ Ο Προκόπης Νικολάου, κάτοικος του καταυλισμού του Αμαρουσίου σχολίασε την εφαρμογή της συμφωνίας ανάμεσα στο δήμο και τους Ρομά ως εξής:

Αφού υπογράψαμε τη συμφωνία, μας είπαν ότι θα πρέπει να φύγουμε, αλλιώς θα έρχονταν οι μπουλντόζες. Μας είπαν ότι θα πρέπει να ψάξουμε για διαμερίσματα, να συμφωνήσουμε με τους ιδιοκτήτες και εκείνοι [ο δήμος] θα μας έδιναν τα χρήματα. Και ο δήμος και οι Γιατροί του Κόσμου υποσχέθηκαν να μας βοηθήσουν να βρούμε σπίτια, αλλά το μόνο που κάνουν είναι να ψάχνουν τις εφημερίδες – εμείς είμαστε αναλφάβητοι και δεν μπορούμε – και να μας λένε ότι υπάρχει κάποιο διαθέσιμο διαμέρισμα, και να πάμε να μιλήσουμε με τον ιδιοκτήτη. Μέχρι τώρα όμως οι ιδιοκτήτες μας απορρίπτουν συνεχώς. Δε λένε ότι δε μας θέλουν επειδή είμαστε Ρομά αλλά το διαισθανόμαστε. Αλλιώς, πώς γίνεται όλα τα σπίτια που πηγαίνουμε να δούμε να έχουν νοικιαστεί μέσα σε λίγες ώρες; Και πόσες φορές μπορούμε να μην πάμε στη δουλειά μας, να χάσουμε το μεροκάματο, ψάχνοντας για σπίτι; Όσο για οικονομική βοήθεια, μόνο οι οικογένειες που θα βρουν σπίτι ή θα εγκαταλείψουν τον καταυλισμό το δικαιούνται. Ακόμη, συνέχεια μας λένε ότι θα μας χτίσουν σπίτια σε μια περιοχή εκεί κοντά, αλλά δεν μας λένε πού.¹⁵⁰

Με το δέλεαρ του σημαντικού χρηματικού ποσού, οι περισσότερες οικογένειες Ρομά εγκατέλειψαν σταδιακά τον καταυλισμό, μερικές μάλιστα κατάφεραν να νοικιάσουν διαμερίσματα, ενώ άλλες μετακόμισαν με τους συγγενείς τους, με αποτέλεσμα να παραμένουν τελικά μόνο έξι οικογένειες στον καταυλισμό την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης. Εντούτοις, κανείς δεν έχει ακόμη ενημερώσει τις οικογένειες πού πρόκειται να μετεγκατασταθούν. Επίσης, αναφέρθηκε ότι υπήρχαν μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή των επιδομάτων στους Ρομά από το δημοτική αρχή.

Αντί να περιορίζεται στους δήμους της Αθήνας, η απειλή έξωσης των Ρομά έχει εθνική εμβέλεια, και είναι μόνο μία πτυχή της γενικότερης στεγαστικής κρίσης που αντιμετωπίζει η κοινότητα των Ρομά στην Ελλάδα.

Σε ένα άλλα πρόσφατο παράδειγμα της επιμονής και της αποφασιστικότητας που επιδεικνύουν οι δημοτικές αρχές για να ξεφορτωθούν τους Ρομά από τις τοπικές κοινωνίες τους, το πρωινό της 29^{ης} Αυγούστου 2001, στις 11 π.μ. περίπου, συνεργείο του δήμου Πατρών με μια μπουλντόζα και ένα φορτηγό κατέφτασαν στον καταυλισμό των Ρομά που βρίσκεται σε έκταση ιδιοκτησίας του Πανεπιστημίου Πατρών, στην περιοχή Γλυκάδας-Ρηγανόκαμπου της Πάτρας. Η Ελευθερία Γεωργοπούλου, μια 38χρονη Ρομνί, είδε τέσσερις εργάτες του δήμου να κατεδαφίζουν δύο καταλύματα που ανήκαν στους αδελφούς Παναγιώτη και Χρήστο Γεωργόπουλο που απουσίαζαν εκείνη τη στιγμή.¹⁵¹ Σύμφωνα με την Ελευθερία Γεωργοπούλου, η μπουλντόζα κινήθηκε στη συνέχεια προς την παράγκα του 42χρονου Κωνσταντίνου Γεωργόπουλου, πατέρα των Παναγιώτη και του Χρήστου Γεωργόπουλου, ο οποίος έπασχε από την καρδιά του και βρισκόταν μέσα στο σπίτι του. Σύμφωνα με την κατάθεση της Ελευθερίας Γεωργοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, ο Κώστας Γεωργόπουλος ρίχτηκε κυριολεκτικά μπροστά στην μπουλντόζα για να εμποδίσει την κατεδάφιση του σπιτιού του. Μετά από αυτό, η επιχείρηση σταμάτησε. Αναφέρθηκε ότι η αντίσταση του Κώστα Γεωργόπουλου, σε συνδυασμό με την εύθραυστη υγεία του, προκάλεσαν το θάνατό του το απόγευμα της ίδιας μέρας.

Ένας από τους υπαλλήλους του δήμου που βρίσκονταν εκεί τηλεφώνησε στο Βασίλη Σκανάβη, δημοτικό σύμβουλο αρμόδιο για περιβαλλοντικά θέματα, ο οποίος έφτασε λίγο μετά στην περιοχή. Σύμφωνα με τη Μαρία Βασιλάρη, κάτοικο του καταυλισμού που βρισκόταν εκεί και τον εκπρόσωπο του δικτύου *ΣΟΚΑΔΡΕ*, ο Βασίλης Σκανάβης ενημέρωσε τους κατοίκους ότι είχαν διορία 20 μέρες για να εκκενώσουν την περιοχή.¹⁵² Ωστόσο, σε μετέπειτα επικοινωνία του με τα *ERRC/ΕΠΣΕ*, αρνήθηκε ότι είχε ζητήσει να από τους κατοίκους να φύγουν, και ισχυρίστηκε ότι είχε απλώς ενημερώσει τους Ρομά ότι η περιοχή πρέπει να καθαριστεί και ζήτησε τη συνεργασία τους σε αυτό το θέμα.¹⁵³ Επιπλέον, δήλωσε άγνοια σχετικά με την καταστροφή καταλυμάτων πριν από την άφιξή του και επεσήμανε ότι οι Ρομά τον υποδέχτηκαν φιλικά και του ζήτησαν εργαλεία για να βοηθήσουν στις εργασίες καθαριότητας. Ο Βασίλης Σκανάβης είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι το Πανεπιστήμιο Πατρών είχε υποβάλει καταγγελία στο δήμο, ζητώντας την επιχείρηση καθαριότητας. Ωστόσο, δεν ήταν σε θέση να πει πότε έγινε η υποβολή της καταγγελίας από το Πανεπιστήμιο και περιορίστηκε να αναφέρει παράπονα από τους γείτονες σχετικά με την έλλειψη καθαριότητας στην περιοχή.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες των *ERRC/ΕΠΣΕ*, δεν επιδείχθηκαν εντάλματα ή πρωτόκολλα διοικητικής αποβολής στους κατοίκους Ρομά του καταυλισμού.¹⁵⁴ Επίσης, το Πανεπιστήμιο Πατρών δεν έχει στο αρχείο του τέτοια καταγγελία. Έτσι, δεδομένου ότι για να μπορέσουν οι δημοτικές αρχές να εισέλθουν σε ξένη ιδιοκτησία απαιτείται η άδεια του ιδιοκτήτη (στην προκειμένη περίπτωση, του Πανεπιστημίου Πατρών), είναι πιθανό οι εργάτες του δήμου να εισήλθαν παράνομα στον καταυλισμό. Ακόμη, η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε χωρίς την εξουσιοδότηση ή την παρουσία εισαγγελέα, όπως ορίζεται σε τέτοιες περιπτώσεις.¹⁵⁵ Στις 30 Αυγούστου 2001, το *ΣΟΚΑΔΡΕ* υπέβαλε αναφορά εκ μέρους του μέλους του, της κοινότητας Ρομά Ρηγανόκαμπου, στο Συνήγορο του Πολίτη.¹⁵⁶ Σύμφωνα με επιστολή που απηύθυνε η Βίκυ Τσιμάρια, Νομαρχιακή Σύμβουλος του Νομού Αχαΐας σε θέματα Ρομά, στο Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας στις 6 Σεπτεμβρίου 2001, οι συνυπεύθυνοι φορείς δεν είχαν ενημερωθεί για την «επιχείρηση καθαριότητας» που έλαβε χώρα στο Ρηγανόκαμπο.¹⁵⁷ Στις 12 Σεπτεμβρίου 2001, ο Συνήγορος του Πολίτη έγραψε στο Δήμαρχο και στο Δημοτικό Συμβούλιο της Πάτρας, ζητώντας να ενημερωθεί κατά πόσο τηρήθηκε η διαδικασία που ορίζει ο νόμος. Ο Συνήγορος του Πολίτη επεσήμανε στην επιστολή του πως το γεγονός ότι επετράπη στους Ρομά να παραμείνουν στο χώρο αυτό για μεγάλο χρονικό διάστημα τους είχε δημιουργήσει ένα αίσθημα ασφάλειας ότι δε θα τους γίνει έξωση. Έτσι, κάθε απόπειρα έξωσης από το δήμο θα έπρεπε να συνοδεύεται από τη μετεγκατάστασή τους σε άλλη περιοχή, όπως ορίζεται στην Απόφαση Αρ. 975/1999 του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου.¹⁵⁸

Σύμφωνα με το συμπέρασμα του Συνηγόρου του Πολίτη αναφορικά με τις έρευνες για την απόπειρα έξωσης της 28 Αυγούστου 2001 στον καταυλισμό Ρηγανόκαμπου στην Πάτρα, όλα τα διαθέσιμα στοιχεία (συμπεριλαμβανομένων των στοιχείων που προέκυψαν μετά από μια επίσκεψη στο Δημαρχείο Πατρών από υπάλληλο του Γραφείου του Συνηγόρου του Πολίτη και τις συζητήσεις με υπαλλήλους του δήμου Πατρών) οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι δεν έγινε απόπειρα έξωσης και ότι το συνεργείο του δήμου είχε σκοπό απλώς να καθαρίσει το χώρο.¹⁵⁹ Στις 22 Φεβρουαρίου 2003, το *ΣΟΚΑΔΡΕ* απηύθυνε εκ νέου επιστολή στο Συνήγορο του Πολίτη, ζητώντας του να αναθεωρήσει την άποψή του επί του θέματος, επισημαίνοντας ότι σοβαρά ζητήματα είχαν μείνει αναπάντητα. Παραδείγματος χάριν, δε δόθηκε καμία εξήγηση για την κατεδάφιση δύο κατοικιών. Επίσης, δύσκολα εξηγείται το γεγονός ότι ο εκλιπών Κώστας Γεωργόπουλος αντιτάχθηκε στην επιχείρηση, αν επρόκειτο απλώς για επιχείρηση καθαριότητας και αν οι παράγκες ήταν όντως εγκαταλελειμμένες. Τέλος, η επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη δεν κάνει καμία αναφορά στο θέμα της

απόφασης της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Πατρών, που εξουσιοδοτούσε το συνεργείο του δήμου να εισέλθει στην έκτασή του και να πραγματοποιήσει την επιχείρηση καθαριότητας, απόφαση την οποία ο Συνήγορος του Πολίτη είχε ζητήσει χωρίς όμως ποτέ να του παρασχεθεί από τις δημοτικές αρχές.¹⁶⁰ Στις 6 Μαρτίου 2003, ο Συνήγορος του Πολίτη απάντησε, αναφέροντας ότι ο συνεργάτης του δεν είχε μεταβεί στον καταυλισμό και ότι ήταν πεπεισμένος από την απάντηση του δήμου ότι η μετεγκατάσταση του καταυλισμού είχε γίνει κατόπιν συνεννοήσεως με τους Ρομά της περιοχής. Επιπλέον, ο Συνήγορος του Πολίτη εξέφρασε την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι στο νέο χώρο είχε εγκατασταθεί ένα νέο σύστημα υδροδότησης. Το ΣΟΚΑΔΡΕ και το ΕΠΣΕ εκφράζουν τη λύπη τους για την απάντηση του Συνηγόρου του Πολίτη, ιδιαίτερα εν όψει του γεγονότος ότι οι κατοικίες των Ρομά που κατεδαφίστηκαν ανήκαν σε οικογένειες που δεν είχαν μετακομίσει στην παρακείμενη έκταση.

Στην Ελλάδα, τα θύματα των βίαιων εξώσεων σπάνια δικαιώνονται. Μέχρι τη δημοσίευση της παρούσας έκθεσης, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* γνώριζαν μόνο μία μεμονωμένη περίπτωση εξώσης που έφτασε στα δικαστήρια. Το Νοέμβριο 1999, το Ειρηνοδικείο Ηρακλείου Κρήτης έκρινε παράνομη την απόπειρα εξώσης μιας τοπικής κοινότητας Ρομά στη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης.¹⁶¹ Το 1997, ο δήμος Νέας Αλικαρνασσού εξέδωσε ένα πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής εναντίον της τοπικής κοινότητας Ρομά. Ο καταυλισμός των Ρομά βρισκόταν σε ένα χώρο ανάμεσα στη λεωφόρο και σε μια βιομηχανική ζώνη, χωρίς υπηρεσίες αποκομιδής απορριμμάτων ή πρόσβαση στα δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροδότησης ή αποχέτευσης. Έτσι, η παρατήρηση του δημάρχου ότι ο καταυλισμός «αμαυρώνει την εικόνα της πόλης» είναι αναμφισβήτητη, αν και είναι μάλλον αμφίβολο κατά πόσον αυτή η παρατήρηση υποδηλώνει το ενδιαφέρον του για τους κατοίκους Ρομά του εξαθλιωμένου καταυλισμού. Πράγματι, πολλές δηλώσεις από μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου της Νέας Αλικαρνασσού δείχνουν ότι το πρόβλημα για το δήμο ήταν οι ίδιοι οι Ρομά και όχι οι άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους.¹⁶² Αξίζει δε να σημειωθεί ότι μολοντί η απόφαση διοικητικής αποβολής των Ρομά ελήφθη το 1997, ο δήμαρχος προσπάθησε να την εφαρμόσει μόλις το 1999, γεγονός που υποδηλώνει ότι ενδεχομένως η επίδοση του πρωτοκόλλου δυο χρόνια μετά να εξυπηρετούσε άλλες σκοπιμότητες. Έτσι, στην προσφυγή που κατέθεσε η κοινότητα των Ρομά στο Συνήγορο του Πολίτη στις 21 Αυγούστου 2000, διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι υπήρχαν σχέδια για την ανέγερση νέου αθλητικού κέντρου στην περιοχή, καθώς και για τη δημιουργία χώρων πρασίνου όπου ιδιώτες είχαν ήδη εκδηλώσει ενδιαφέρον για την αγορά εκτάσεων και την ανέγερση κτιρίων.¹⁶³

Η κοινότητα των Ρομά άσκησε ανακοπή κατά της απόφασης εξώσης ενώπιον του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου, το οποίο έκρινε το πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής ως καταχρηστικό και το ακύρωσε. Το Ειρηνοδικείο έκρινε ότι η αποβολή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εφόσον δεν παρασχεθεί εναλλακτική στέγη. Ωστόσο, η δημοτική αρχή δε φάνηκε να πτοήθηκε από τη δικαστική απόφαση και προχώρησε στην επίδοση ενός δεύτερου, σχεδόν πανομοιότυπου, πρωτοκόλλου διοικητικής αποβολής, στις 10 Αυγούστου 2000. Αφού ενημερώθηκε για τη συνεχιζόμενη προσπάθεια αποβολής των Ρομά, ο Συνήγορος του Πολίτη υπενθύμισε στη δημοτική αρχή τη δικαστική απόφαση και δήλωσε ότι η δεύτερη απόπειρα εφαρμογής του πρωτοκόλλου διοικητικής αποβολής θα κρινόταν πιθανότατα επίσης καταχρηστική, εφόσον δεν προηγείτο ο καθορισμός ενός χώρου για τη μετεγκατάσταση των Ρομά και η εκτέλεση των απαραίτητων έργων υποδομής που θα διασφάλιζαν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.¹⁶⁴

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 10^{ης} Φεβρουαρίου 2002, άγνωστοι δράστες έβαλαν φωτιά σε καταυλισμό Ρομά στη περιοχή Γεράμπελα Πύργου. Αν και δεν υπήρξαν ευτυχώς, θύματα καθώς όλοι οι Ρομά που έμεναν στον καταυλισμό απουσίαζαν όταν εκδηλώθηκε η φωτιά, οι Ρομά έχασαν όλα τους τα υπάρχοντα. Ως αποτέλεσμα, αναγκάστηκαν να μείνουν και πάλι σε σκηνές που εγκατέστησαν γη ιδιοκτησίας τρίτων. Η φωτογραφία δείχνει την οικογένεια του Αριστείδη Βασιλόπουλου, 49 ετών, τη γυναίκα του Κωνσταντίνα και τα δεκατέσσερα παιδιά τους. Ο Αριστείδης Βασιλόπουλος είπε ότι περίμενε πως σύντομα ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου όπου είχε στήσει την σκηνή θα τους ζητούσε να φύγουν.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

Άποψη της παραγκούπολης στη Χαλάστρα, κοντά στη Θεσσαλονίκη. Περίπου σαράντα οικογένειες μουσουλμάνων Ρομά ζουν εδώ για περισσότερο από δέκα χρόνια χωρίς καμία υποστήριξη από τις τοπικές αρχές. Ο καταυλισμός βρίσκεται δίπλα από ένα βαθύ αρδευτικό κανάλι όπου τον Απρίλιο του 2001 είχε πνιγεί ένα τρίχρονο αγοράκι Ρομ.

Φωτ. ΕΠΣΕ

4.3 Απειλές εξώσεων κατά των Ρομά από τις δημοτικές αρχές

Στις 20 Μαΐου 2000, στην πόλη της Νέας Κίου κοντά στο Ναύπλιο, το Δημοτικό Συμβούλιο Νέας Κίου συγκάλεσε έκτακτη συνέλευση μετά από ένα διαπληκτισμό σχετικά με μια κλήση για παράνομη στάθμευση από έναν κάτοικο της περιοχής που εξωτερικά έμοιαζε με Ρομ.¹⁶⁵ Το δημοτικό συμβούλιο ενέκρινε ομόφωνα μια απόφαση που υποχρέωνε όλους τους Ρομά να εγκαταλείψουν τη γη που τους ανήκει και στην οποία κατοικούν εντός του δήμου. Η απόφαση καταδίκασε την τακτική των κατοίκων να πωλούν γη στους Ρομά και ζητούσε από την αστυνομία να εφαρμόσει την απόφαση έξωσης εντός 48 ωρών.¹⁶⁶ Παράλληλα, η δημοτική αρχή οργάνωσε διαδηλώσεις διαμαρτυρίας των κατοίκων κατά της παραμονής των Ρομά στο χωριό και δημιούργησαν «ομάδες παρακολούθησης» για να εμποδίσουν τους Ρομά να εισέλθουν στο χώρο. Επίσης, δόθηκε εντολή στους καταστηματάρχες να μην εξυπηρετούν πελάτες Ρομά. Η δικαιολογία του συμβουλίου για αυτή την ενέργεια ήταν, επί λέξει, ότι «δεν υπάρχει χώρος για άλλους Τσιγγάνους στην πόλη μας».¹⁶⁷

Τα εχθρικά αισθήματα απέναντι στους Ρομά διαδόθηκαν γρήγορα και, στις 31 Μαΐου 2000, το δημοτικό συμβούλιο της γειτονικής πόλης της Νέας Τίρυνθας ενέκρινε μια παρόμοια απόφαση, που ζητούσε από όλους τους Ρομά να εγκαταλείψουν το δήμο έως τις 30 Αυγούστου 2000.¹⁶⁸

Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δεν έχουν λάβει καμία πληροφορία σχετικά με την επιβολή αυτών των αποφάσεων. Η δημόσια δυσφήμιση των Ρομά από τις δημοτικές αρχές, ωστόσο, υποδαύλισε τα εχθρικά αισθήματα κατά των Ρομά τα οποία εκδηλώθηκαν με βίαιες επιθέσεις εναντίον τους. Τη νύχτα της 9^{ης} Ιουνίου 2000, μια παράγκα στη Νέα Κίο που ανήκε στην οικογένεια του Παναγιώτη Δημητρόπουλου, κατοίκου της περιοχής και εθνοτικής καταγωγής Ρομά, κάηκε ολοσχερώς από αγνώστους.¹⁶⁹ Στις 15 Ιουνίου 2000, δύο νεαροί μη Ρομά στη νέα Κίο πυροβόλησαν και τραυμάτισαν το 17χρονο Ρομ Χρήστο Δημητρόπουλο.¹⁷⁰ Οι δύο νεαροί αρχικά τον έβρισαν και στη συνέχεια τον πυροβόλησαν στο χέρι. Μετά από αυτά τα κρούσματα βίας, ο Συνήγορος του Πολίτη εξέδωσε μια ανακοίνωση που καταδίκασε τα συμβάντα στη Νέα Κίο και χαρακτήριζε την απόφαση του δημοτικού συμβουλίου «νομικώς ανίσχυρη».¹⁷¹ Η κυβέρνηση απάντησε στα γεγονότα με τη δήλωση του Υπουργού Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Δημήτρη Ρέππα: «Πρέπει να σας πω ότι [το θέμα της Νέας Κίου] το αντιμετωπίζει η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση. Έχουν γίνει επανειλημμένες συσκέψεις με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων τοπικών αρμόδιων φορέων. Θεωρώ ότι υπάρχουν θέματα τα οποία προκύπτουν, λόγω αντιδικιών προσωπικού χαρακτήρα. Υπάρχει ένα φαινόμενο «βεντέτας», που εκδηλώνεται συχνά σε κάποιες περιοχές. Απέχει πολύ, όμως, το όποιο πρόβλημα παρατηρήθηκε εκεί, από το να φθάνουμε στο σημείο να κατηγορείται η Ελλάδα ότι ασκεί πολιτική διακρίσεων σε βάρος μιας ομάδας συμπολιτών μας. Δεν ισχύει αυτό.»¹⁷²

Μετά από έκκληση των *ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης, Καθηγητής Μιχάλης Σταθόπουλος, ζήτησε, στις 16 Ιουνίου 2000, από την Εισαγγελία Πλημμελειοδικών Ναυπλίου τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης για την υπόθεση.¹⁷³ Στις 30 Ιουνίου 2000, εκπρόσωποι ΜΚΟ και πολιτικών κομμάτων, μαζί με δημοσιογράφους που είχαν διερευνήσει τα γεγονότα στη Νέα Κίο, υπέβαλαν μηνυτήρια αναφορά στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Ναυπλίου αναφορικά με το συμβάν, ζητώντας την άσκηση ποινικής δίωξης και τη λήψη άμεσων μέτρων για την προστασία της ζωής και των κοινωνικών δικαιωμάτων των Ρομά στη Νέα Κίο, «οι οποίοι είναι ευάλωτοι και ανυπεράσπιστοι ανά πάσα στιγμή».¹⁷⁴ Μετά από

σχετικό ερώτημα του *ΕΠΣΕ*, η Εισαγγελία Ναυπλίου ενημέρωσε το *ΕΠΣΕ* ότι ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών Ναυπλίου είχε ενημερώσει τον Εισαγγελέα Εφετών Ναυπλίου, στις 27 Φεβρουαρίου 2002, για την απόφασή του να θέσει στο αρχείο τις προκαταρκτικές εξετάσεις οι οποίες προέκυψαν τόσο από την προκαταρκτική εξέταση που είχε ζητήσει ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης Μιχάλης Σταθόπουλος, όσο και από τη μηνυτήρια αναφορά που επέβαλλαν ΜΚΟ και πολιτικά κόμματα,¹⁷⁵ σύμφωνα με το Άρθρο 43 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.¹⁷⁶ Παρόλο που, αργότερα, ο εισαγγελέας αποφάσισε να ανοίξει εκ νέου την υπόθεση, μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, δεν είχε γίνει καμία νομική ενέργεια κατά των αρχών της Νέας Κίου ή της Νέας Τίρυνθας.

4.4 Άρνηση των δημοτικών αρχών να εγγράψουν Ρομά στα δημοτολόγια τους

Οι ρατσιστικές τάσεις πολλών δημοτικών αρχών εκδηλώνονται επίσης με την απροθυμία τους να εγγράψουν στα επίσημα δημοτολόγια τους Ρομά που κατοικούν στην επικράτειά τους, ανεξάρτητα από το χρονικό διάστημα που ζουν εκεί. Σύμφωνα με την έκθεση του 2001 της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα, του Ανθρώπου «το 50% περίπου δεν είχε εγγραφεί στα δημοτολόγια».¹⁷⁷ Ένα πρόσφατο παράδειγμα αποδεικνύει αυτή την πολιτική διακρίσεων.

Στις 27 Φεβρουαρίου 2002, η 50χρονη Γεωργία Ζαφειροπούλου-Δημητροπούλου και η 57χρονη Βλασία Δημητροπούλου, επισκέφτηκαν το Δημαρχείο της Νέας Κίου περίπου στις 12.40 μ.μ., για να υποβάλλουν αίτηση μεταδημότευσης από το Άργος στη Νέα Κίο. Οι δύο γυναίκες κατοικούσαν ήδη στη Νέα Κίο για πολύ μεγαλύτερο διάστημα από το ελάχιστο των δύο ετών που απαιτείται για τη μεταδημότευση. Ο Δήμαρχος Νέας Κίου, Γιώργος Κατριλιώτης, έτυχε να βρίσκεται εκείνη στη στιγμή στην πόρτα του δημαρχείου. Όταν πληροφορήθηκε το σκοπό της επίσκεψής τους, ο δήμαρχος τους απαγόρευσε την είσοδο. Οι γυναίκες τον ρώτησαν γιατί δεν τους επιτρέπει την είσοδο και ισχυρίζονται ότι εκείνος απάντησε: «Έτσι το θέλω εγώ! Κι όσο ζω εγώ, γύφτος στη Νέα Κίο δεν θα γραφτεί!»¹⁷⁸ Η τοπική εφημερίδα, «*Τα Νέα της Αργολίδας*», ανέφερε το γεγονός, καθώς και την άποψη του δημάρχου σχετικά με το θέμα αυτό. Ο δήμαρχος δήλωσε ότι δεν αρνείται το δικαίωμα κανενός να μεταφέρει την οικογενειακή του μερίδα στη Νέα Κίο, αλλά πρόσθεσε ότι το ποιος θα εγγραφεί στο δημοτολόγιο είναι ένα σοβαρό ζήτημα.

Ωστόσο, στη διάρκεια μιας συνέντευξης τύπου αναφορικά με τον απολογισμό πεπραγμένων του δήμου Νέας Κίου για το έτος 2001, η οποία πραγματοποιήθηκε στο δημαρχείο λίγο μετά το περιστατικό, ένας δημοσιογράφος που ήταν παρών στο συμβάν ρώτησε το δήμαρχο σχετικά, και ο Γιώργος Κατριλιώτης έκανε την ακόλουθη δήλωση:

[...]δεν είμαστε διατεθειμένοι να μπούμε σε μια λογική εγγραφής οποιουδήποτε έρχεται εδώ, γιατί το ποιοί Τσιγγάνοι είναι μόνιμοι και ποιοί δεν είναι, είναι για μας ένα θολό ζήτημα και δεν είμαστε διατεθειμένοι να το αντιμετωπίσουμε με μαζικές εγγραφές Τσιγγάνων στα δημοτολόγια [...]¹⁷⁹

Στις 28 Φεβρουαρίου 2002, και οι δύο γυναίκες υπέβαλαν μηνύσεις στον Εισαγγελέα Πρωτοδικών. Την 1^η Μαρτίου 2002, σύμφωνα με μια ακτιβίστρια για τα ανθρώπινα δικαιώματα που μένει στην περιοχή, την Βάσω Χριστοπούλου, και μετά από δημόσιες αντιδράσεις, ο δήμαρχος αποφάσισε να κάνει δεκτές τις αιτήσεις εγγραφής στο δημοτολόγιο. Ωστόσο, δήλωσε ότι, στη διάρκεια μιας προηγούμενης συνεδρίασης του δημοτικού συμβουλίου στις 28 Φεβρουαρίου 2002, ο δήμαρχος είχε δηλώσει πως θα χρησιμοποιήσει κάθε δυνατό διαδικαστικό μέσο για να αποφύγει αυτές τις εγγραφές.¹⁸⁰

4.5 Παρενόχληση των Ρομά από τις δημοτικές αρχές

Οι δημοτικές αρχές στην Ελλάδα έχουν κατά καιρούς καταφύγει στη χρήση τακτικών παρενόχλησης και άλλων δόλιων μεθόδων στην προσπάθειά τους να πείσουν τους Ρομά να εγκαταλείψουν τους καταυλισμούς τους. Ευτυχώς, αυτές οι προσπάθειες εξαναγκασμού των Ρομά, μέσω της παρενόχλησης, να φύγουν μερικές φορές αποτυγχάνουν, όπως συνέβη στο Καρακόνερο. Το Σάββατο της 1^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ένας αστυνομικός της δημοτικής αστυνομίας επισκέφθηκε τον καταυλισμό Ρομά στο Καρακόνερο, στη Ρόδο.¹⁸¹ Ο αστυνομικός ενημέρωσε τους κατοίκους ότι έπρεπε να εγκαταλείψουν την περιοχή μέχρι τις 3 Σεπτεμβρίου 2001 – μόλις μετά από δύο μέρες – καθώς όλα τα καταλύματα επρόκειτο να κατεδαφιστούν. Σύμφωνα με έναν κάτοικο, τον 28χρονο Σάκη Αριστόπουλο, ο αστυνομικός δεν τους έδειξε κανένα επίσημο έγγραφο που να νομιμοποιεί την εντολή έξωσης.¹⁸² Ωστόσο, ο Σάκης Αριστόπουλος είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι οι κάτοικοι δεν έφυγαν και τη Δευτέρα 3 Σεπτεμβρίου δεν ήρθε καμία μπουλντόζα. Την επόμενη ημέρα, στις 4 Σεπτεμβρίου 2001, εκπρόσωποι της κοινότητας των Ρομά επισκέφθηκαν τα γραφεία του δήμου για να ζητήσουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την εντολή έξωσης που εκκρεμούσε. Το προσωπικό του δημαρχείου είπε στην αντιπροσωπεία να ζητήσει πληροφορίες από τη νομαρχία. Η νομαρχιακή αρχή ενημέρωσε τους Ρομά ότι δεν είχε υπόψιν της κανένα πρωτόκολλο αποβολής τους και τους παρέπεμψε στις δημοτικές αρχές. Ωστόσο, υπάλληλοι τόσο στο δήμο όσο και στη νομαρχία είπαν ότι είχε ξεκινήσει η διαδικασία για την ανεύρεση εναλλακτικού χώρου για τη μετεγκατάσταση των κατοίκων του Καρακόνερου – μια διαδικασία που πρέπει να προηγείται πριν από κάθε έξωση – παρόλο που δεν έδωσαν στην αντιπροσωπεία συγκεκριμένα στοιχεία σχετικά με την ακριβή θέση ή το χρόνο της μετεγκατάστασης.¹⁸³

Πριν από την απειλή έξωσης στο Καρακόνερο προηγήθηκε η συστηματική παρενόχληση των κατοίκων, με σκοπό, όπως φαίνεται, να πειστούν οι Ρομά να φύγουν. Στις 31 Αυγούστου 2001, δέκα αστυνομικοί της δημοτικής αστυνομίας του δήμου Ροδίων έφτασαν στον καταυλισμό Καρακόνερου και κατάσχισαν τις πινακίδες κυκλοφορίας και τις άδειες κυκλοφορίας έξι ή επτά αυτοκινήτων που ήταν σταθμευμένα στον καταυλισμό.¹⁸⁴ Όταν οι κάτοικοι διαμαρτυρήθηκαν, οι αστυνομικοί τους ενημέρωσαν ότι οι πινακίδες και οι άδειες κυκλοφορίας θα τους επιστρέφονταν μόνο όταν εκκένωναν τον καταυλισμό.¹⁸⁵ Σύμφωνα με το Σάκη Αριστόπουλο, οι αστυνομικοί δήλωσαν ότι θα επέστρεφαν τις πινακίδες και τις άδειες κυκλοφορίας στους Ρομά όταν θα ανέβαιναν στο πλοίο.¹⁸⁶ Σύμφωνα με τις πληροφορίες που συγκέντρωσαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ*, το Μάιο του 2002 η δημοτική αστυνομία επέστρεψε όλες τις πινακίδες και τις άδειες κυκλοφορίας. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* πιστεύουν ότι σε κανέναν αστυνομικό της δημοτικής αστυνομίας δεν επεβλήθησαν ποτέ πειθαρχικές κυρώσεις για τις αυθαίρετες πράξεις τους.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 2001, το *ΣΟΚΑΔΡΕ*, εκ μέρους των κατοίκων του καταυλισμού Ρομά Καρακόνερου που είναι μέλος του, υπέβαλε αναφορά για τις ενέργειες του δήμου στο Συνήγορο του Πολίτη. Ο Συνήγορος του Πολίτη διαβίβασε την επιστολή στο Δήμο Ρόδου¹⁸⁷ και, στις 15 Νοεμβρίου 2001, ο Δήμαρχος Ρόδου, Γιώργος Γιαννόπουλος, απάντησε στην επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη.¹⁸⁸ Στην επιστολή του ο Δήμαρχος ανέφερε ότι «είναι ανακριβές ότι στην θέση «Καρακόνερο» υπάρχει κατά στοιχειώδη έστω έννοια «Καταυλισμός Κοινότητας Ρομά»», ισχυριζόμενος αντίθετα ότι οι Ρομά του Καρακόνερου «έρχονται στη Ρόδο περιστασιακά από διάφορα μέρη της λοιπής Ελληνικής Επικράτειας».¹⁸⁹ Πρόσθεσε δε ότι η περιοχή ανήκει στο κράτος και κατασκευάζονται εκεί οι εγκαταστάσεις νέου ναυπηγείου, καθιστώντας επικίνδυνη την περαιτέρω παραμονή των Ρομά στην περιοχή. Επιπλέον, ο Δήμαρχος απέρριψε τυχόν ισχυρισμούς ότι όργανα της δημοτικής αστυνομίας

προσπάθησαν να αναγκάσουν τους Ρομά να φύγουν. Στις 18 Δεκεμβρίου 2001, ο Συνήγορος του Πολίτη, σε επιστολή του προς το ΣΟΚΑΔΡΕ, ενημέρωσε την εν λόγω οργάνωση για το περιεχόμενο της επιστολής του δημάρχου.¹⁹⁰ Στις 25 Δεκεμβρίου 2001, το ΣΟΚΑΔΡΕ απηύθυνε επιστολή στο Συνήγορο του Πολίτη, διαψεύδοντας τον ισχυρισμό του δημάρχου ότι δεν υπάρχει καταυλισμός Ρομά στο Καρακόνερο.

Στις 8 Νοεμβρίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απηύθυνε επιστολή στο Δήμαρχο και τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου Ρόδου,¹⁹¹ επισημαίνοντας ότι, σε αντίθεση με τους προηγούμενους ισχυρισμούς του Δημάρχου, οι Ρομά που ζουν στον καταυλισμό του Καρακόνερου δεν είναι νομάδες αλλά έχουν περάσει μεγάλο μέρος της ζωής τους εκεί. Ενόψει όλων αυτών, ο Συνήγορος του Πολίτη καλούσε το Δήμαρχο Ρόδου να τον ενημερώσει σχετικά με τα μέτρα που είχε ή επρόκειτο να λάβει για τη μετεγκατάσταση της κοινότητας του Καρακόνερου. Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, ο Δήμαρχος Ρόδου δεν είχε απαντήσει στην επιστολή.

Σε ένα άλλο περιστατικό που αφορά απόπειρα παρενόχλησης με σκοπό να πειστούν οι Ρομά να εγκαταλείψουν τον καταυλισμό τους, ο δήμος Άνω Λιοσίων Αττικής, αποφάσισε να πληρώσει τις οικογένειες των Ρομά για να τις ωθήσει να φύγουν. Οι περισσότερες οικογένειες Ρομά, στις οποίες είχε γίνει έξωση το Δεκέμβριο 1999 από το γκέτο ανάμεσα στους Δήμους Άνω Λιοσίων και Ασπροπύργου, βρήκαν καταφύγιο στο επάνω τμήμα της χωματερής Άνω Λιοσίων/Ασπροπύργου, μαζί με τις υπόλοιπες οικογένειες που είχαν μεταφερθεί εκεί μετά την έξωση του 1997. Σύμφωνα με τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ, το πρώτο εξάμηνο του 1999 61 οικογένειες Ρομά ζούσαν στη χωματερή.¹⁹² Οι οικογένειες αυτές, που εγκαταστάθηκαν στη χωματερή μετά την έξωσή τους από τον προηγούμενο τόπο κατοικίας τους ζούσαν υπό άθλιες συνθήκες.¹⁹³ Ωστόσο, αντί να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση της άμεσης ανάγκης για επαρκή στέγαση των Ρομά του δήμου, ο Δήμαρχος Άνω Λιοσίων αποφάσισε να «απαλλάξει» το δήμο από τις οικογένειες των Ρομά. Ο 42χρονος Κ.Κ., Ρομ κάτοικος της περιοχής, δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι, τον Ιούλιο του 2000, ο δήμαρχος Άνω Λιοσίων Λάμπρος Παπαδήμας κατέβαλε σε όλες τις οικογένειες Ρομά που παρέμεναν στο τμήμα της χωματερής που υπάγεται στα Άνω Λιόσια ποσό που ισοδυναμούσε με 300 ευρώ προκειμένου να εγκαταλείψουν τα διοικητικά όρια του δήμου.¹⁹⁴ Με αυτόν τον τρόπο, ο δήμος Άνω Λιοσίων ξεφορτώθηκε σχεδόν όλους τους Ρομά κατοίκους του: περίπου 60 από τις αρχικές 70 οικογένειες στις οποίες είχε γίνει έξωση από το «κάμπινγκ» το 1997 έφυγαν, αφήνοντας μόνο τις 10 οικογένειες που ήταν εγγεγραμμένες στο δημοτολόγιο του δήμου Άνω Λιοσίων. Στην πραγματικότητα, όμως, πολλοί από τους Ρομά κατοίκους της χωματερής απλώς μετακόμισαν σε κάποιο άλλο τμήμα της χωματερής, στο τμήμα που υπάγεται στο Δήμο Ασπροπύργου.

Ο Λάμπρος Παπαδήμας είχε καταστήσει σαφείς τις προθέσεις του σε μια επιστολή που απηύθυνε στο ελληνικό τμήμα των Γιατρών του Κόσμου το 1999. Ο κ. Παπαδήμας επεσήμανε ότι ο πληθυσμός των Ρομά στα Άνω Λιόσια σχεδόν ξεπερνούσε το «ανώτατο όριο του 8%» για τις μειονότητες. Κατά την άποψή, του, αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα τη «γκετοποίηση» της κοινότητας των Ρομά και την αποτυχία της ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία. Η δήλωσή του επικρίθηκε από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στην έκθεσή της, η οποία επισημαίνει εξάλλου ότι: «Δεν πρόκειται δυστυχώς για εξαίρεση: Οι περισσότεροι δήμοι ακολουθούν την ίδια γραμμή. Δεν διευκολύνουν τις νόμιμες συναλλαγές των Τσιγγάνων με τις υπηρεσίες τους και κρατούν τους Τσιγγάνους σε συνθήκες εξαθλίωσης ώστε να τους αναγκάσουν να φύγουν από τα όρια του δήμου τους.»¹⁹⁵

Η συμπαιγνία των δημοτικών αρχών με άλλους κρατικούς φορείς για να επιτύχουν την έξωση των Ρομά ήταν σαφής στην έξωση περίπου είκοσι οικογενειών Αλβανών Ρομά, στην

περιοχή του Φοίνικα, στο Δήμο Καλαμαριάς της Θεσσαλονίκης. Οι οικογένειες εγκαταστάθηκαν εκεί, σε μια έκταση που ανήκε σε ιδιώτη, στις αρχές του Αυγούστου του 2002 περίπου, μετά τη νόμιμη έξωσή τους από μια κοντινή έκταση κατόπιν ενεργειών της νομαρχίας Θεσσαλονίκης. Σχεδόν αμέσως έπειτα από τη μετεγκατάστασή τους, οι Ρομά άρχισαν να δέχονται συχνές επισκέψεις από αστυνομικούς αλλά και από όργανα της δημοτικής αστυνομίας, οι οποίοι τους ζητούσαν συνεχώς να εγκαταλείψουν την περιοχή, καθώς κατοικούσαν σε ιδιόκτητη έκταση. Όπως διαβεβαίωσαν την αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* που επισκέφθηκε τον καταυλισμό τους στις 4 Σεπτεμβρίου 2002, δεν τους παραδόθηκε ποτέ καμία δικαστική απόφαση αποβολής (σύμφωνα με τη νομοθεσία, ο ιδιοκτήτης πρέπει να έχει υποβάλει αγωγή στο δικαστήριο, ζητώντας τη λήψη προσωρινών μέτρων κατά των παράνομα εγκατεστημένων επί της ιδιοκτησίας του ατόμων). Επίσης, ενημέρωσαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* ότι μόλις εκείνο το πρωινό είχαν δεχθεί ακόμη μια επίσκεψη από αστυνομικούς που τους ζήτησαν να φύγουν, δηλώνοντας ότι ο ιδιοκτήτης είχε κάνει μήνυση εναντίον τους. Οι Ρομά ήταν πολύ φοβισμένοι και πολλές οικογένειες είχαν αρχίσει να διαλύουν τις παράγκες τους και ετοιμάζονταν να φύγουν. Το επόμενο πρωί, στις 7:30 π.μ. περίπου, δύο μπουλντόζες συνοδευόμενες από δύο φορτηγά, έφτασαν στον καταυλισμό και μία από τις μπουλντόζες άρχισε να κατεδαφίζει τις τέσσερις παράγκες που είχαν απομείνει. Δύο τζιπ της αστυνομίας (τα οποία αναφέρθηκε ότι ανήκαν σε μονάδα της ΕΚΑΜ) με οκτώ αστυνομικούς με μαύρες στολές, δύο περιπολικά με έξι αστυνομικούς και ένα περιπολικό της δημοτικής αστυνομίας με τρεις δημοτικούς αστυνομικούς στέκονταν λίγο πιο πέρα, ενώ αναφέρθηκε ότι ήταν παρών και ο ιδιοκτήτης της έκτασης. Στους Ρομά δεν επιδείχθηκε κανένα απόφαση αποβολής τους και το συνεργείο κατεδάφισης και οι αστυνομικοί έφυγαν περίπου μία ώρα μετά, και μόνο αφού κατέφτασε τηλεοπτικό συνεργείο του κρατικού καναλιού ΕΤ-3 που άρχισε να μαγνητοσκοπεί τη σκηνή.¹⁹⁶

Η εξέλιξη δεν ήταν άσχετη με τα εχθρικά αισθήματα που έτρεφε η τοπική κοινωνία κατά των Ρομά. Αυτό πιστοποιείται από την ακόλουθη δήλωση του Δημάρχου Καλαμαριάς, Χριστόδουλου Οικονομίδη, στις 4 Σεπτεμβρίου 2002, στο κρατικό Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων:

Δεν μπορούμε να τους δεχτούμε [τους Αλβανούς Ρομά που κατοικούν στον καταυλισμό του Φοίνικα] σε σημείο που έχει κατοίκους δίπλα. Με την αστυνομία προσπαθούμε να τους απομακρύνουμε.¹⁹⁷

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2002, τα *ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, υπέβαλαν μηνυτήρια αναφορά προς τον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης¹⁹⁸ κατά του δημάρχου Καλαμαριάς, της αστυνομίας και άλλων φορέων.

4.6 Μετεγκατάσταση Ρομά σε ειδικά διαμορφωμένες περιοχές όπου οι συνθήκες διαβίωσης δεν πληρούν τις βασικές προϋποθέσεις

Μία μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε από διάφορες δημοτικές αρχές προκειμένου να αντιμετωπιστεί το θέμα στέγασης των Ρομά είναι η μετεγκατάστασή τους σε νέους καταυλισμούς. Παρόλο που αυτή η ιδέα φαίνεται καλή θεωρητικά, στην πράξη οι Ρομά συχνά καταλήγουν σε ακόμη χειρότερες συνθήκες από ό,τι αυτές που επικρατούσαν εκεί που ζούσαν μέχρι τότε. Πολύ συχνά, το κίνητρο πίσω από αυτές τις μετεγκαταστάσεις φαίνεται να είναι η επιθυμία των δήμων να διώξουν τους Ρομά από ένα κεντρικό σημείο του δήμου και να τους μεταφέρουν στα περίχωρα, μακριά από την κοινή θέα και απομονωμένους από την υπόλοιπη κοινότητα. Οι Ρομά που μεταφέρονται σε μια νέα τοποθεσία συχνά χάνουν το πλεονέκτημα της μικρής απόστασης από τα σχολεία, τις επιχειρήσεις και τις άλλες υπηρεσίες,

καθώς και οποιαδήποτε αυτοσχέδια πρόσβαση σε υποδομές που απολάμβαναν μέχρι τότε. Ακόμη, η μετεγκατάσταση έχει ως αποτέλεσμα να εξαρτώνται περισσότερο από τις παροχές του δήμου. Δεδομένων των ρατσιστικών τάσεων πολλών δημοτικών αρχών, αυτή η αλλαγή σπάνια αποβαίνει προς όφελος των Ρομά. Ένα άλλο σοβαρό θέμα που αντιμετωπίζουν πολλές από τις κοινότητες των Ρομά που μετεγκαθίστανται είναι η έλλειψη νόμιμου δικαιώματος κατοχής στους νέους καταυλισμούς. Το νομικό καθεστώς κατοχής σε πολλούς από τους νέους καταυλισμούς θέτει πολλούς Ρομά σε κίνδυνο έξωσης, ενώ παράλληλα σε ορισμένες περιπτώσεις στερούνται βασικών υποδομών, όπως προσπελάσιμων δρόμων που να οδηγούν στους καταυλισμούς, σύνδεσης στα δίκτυα ηλεκτροδότησης, ύδρευσης και αποχέτευσης, και υπηρεσίες δημόσιων μέσων μεταφοράς.

Σε μια περίπτωση το Νοέμβριο του 1997, μετά από καταγγελίες κατοίκων του δήμου Σπάτων στην Αττική, κοντά στο νέο διεθνή αερολιμένα, σχετικά με έναν αυτοσχέδιο καταυλισμό 22 οικογενειών Ρομά σε χώρο δίπλα σε ένα καινούριο νηπιαγωγείο, οι δημοτικές αρχές αποπειράθηκαν να κάνουν έξωση στους Ρομά που ζούσαν στον καταυλισμό. Η απόπειρα έξωσης σταμάτησε μετά τις από κοινού διαμαρτυρίες μη κυβερνητικών οργανώσεων και ευαισθητοποιημένων πολιτών.¹⁹⁹ Μετά την αποτυχημένη απόπειρα έξωσης, κάτοικοι της περιοχής και γονείς έπεισαν το διευθυντή του νηπιαγωγείου να περιφράξει το χώρο γύρω από το νηπιαγωγείο για να μη βλέπουν τα παιδιά τον καταυλισμό των Ρομά.²⁰⁰ Η περίφραξη ξεσήκωσε νέο κύμα διαμαρτυρίας. Η αρνητική δημοσιότητα που προκλήθηκε από την αποτυχημένη έξωση και την περίφραξη γύρω από τον καταυλισμό ανάγκασε το Δήμο Σπάτων να προσφέρει στέγη στις οικογένειες των Ρομά.²⁰¹ Σε συνεργασία με το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού και με τη συμμετοχή του ελληνικού τμήματος των Γιατρών του Κόσμου, ο δήμος όρισε μια έκταση γης για τη δημιουργία νέου καταυλισμού και προχώρησε στην προμήθεια λυόμενων σπιτιών για τη μετεγκατάσταση όλων των οικογενειών από τον καταυλισμό με τις παράγκες. Η μετεγκατάσταση φέρεται να ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 2000.

Ωστόσο, το ενδιαφέρον του δήμου για την ευημερία των Ρομά προφανώς σταμάτησε με τη μετεγκατάσταση, η οποία αποδείχθηκε κάθε άλλο παρά ειδυλλιακή.²⁰² Η έκταση που παραχωρήθηκε για τη μετεγκατάσταση των οικογενειών απέχει πέντε χιλιόμετρα από τα τελευταία σπίτια του δήμου Σπάτων. Το τελευταίο ενάμισι χιλιόμετρο του δρόμου που οδηγεί στον καταυλισμό είναι ένας χωματόδρομος γεμάτος λακούβες, μπάζα και σκουπίδια. Ακόμη, ο οικισμός δεν ήταν ουσιαστικά ολοκληρωμένος κατά τη μετεγκατάσταση, καθώς υπήρχαν μόνο 20 λυόμενα σπίτια για τις 22 οικογένειες που έπρεπε να μετεγκατασταθούν. Οι δύο οικογένειες που μετεγκαταστάθηκαν χωρίς να υπάρχει λυόμενη κατοικία για αυτές, δεν είχαν άλλη επιλογή παρά να φτιάξουν μικρές παράγκες δίπλα στα λυόμενα σπίτια, όπου παρέμειναν μέχρι να εγκατασταθούν τα υπόλοιπα δυο λυόμενα. Τα δύο λυόμενα που εξέλιπαν, καθώς και ένα μεγαλύτερο λυόμενο – αίθουσες πολλαπλών χρήσεων, τοποθετήθηκαν μόλις στα τέλη του 2001. Τα λυόμενα σπίτια δεν ήταν επιπλωμένα, δε διέθεταν φούρνο για μαγείρεμα, ούτε ήταν κατάλληλα για να χρησιμοποιηθούν οι φούρνοι με ξύλα τους οποίους χρησιμοποιεί κατά παράδοση αυτή η συγκεκριμένη ομάδα Ρομά. Έτσι, οι οικογένειες αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν σόμπες που καίνε πετρέλαιο, οι οποίες είναι πολύ ακριβές και επιρρεπείς στην πρόκληση πυρκαγιάς.²⁰³ Παρά τις επανειλημμένες διαβεβαιώσεις των τοπικών αρχών ότι σύντομα θα είχαν ηλεκτρικό, οι οικογένειες των Ρομά εξακολουθούσαν να εξαρτώνται από ηλεκτρικές γεννήτριες 30 μήνες μετά τη μετεγκατάστασή τους. Ένα υδροφόρο ανεφοδιάζει τις δύο πλαστικές δεξαμενές νερού που διαθέτει ο καταυλισμός κάθε δύο μέρες το χειμώνα και κάθε μέρα το καλοκαίρι. Ωστόσο, δεδομένων των υψηλών θερμοκρασιών που παρατηρούνται στην Ελλάδα το καλοκαίρι, τα αποθέματα νερού των κατοίκων συχνά εξαντλούνται.²⁰⁴ Ο νέος καταυλισμός όχι μόνο δε

Η 62χρονη Τασία Μαρινάκου σχεδόν ξυπόλυτη στους λασπωμένους παράδρομους του καταυλισμού της περιοχής «Νέα Ζωή», στον Ασπρόπυργο. Παρά το γεγονός ότι η Τασία Μαρινάκου είναι εκ των πραγμάτων η κηδεμόνας των εγγονιών της, καθώς η μητέρα τους τα εγκατέλειψε, δεν λαμβάνει κανένα επίδομα κοινωνικής πρόνοιας από το κράτος. Το ΕΠΣΕ έθεσε αυτό το θέμα στην Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όταν γινόταν η εξέταση της αρχικής έκθεσης για την Ελλάδα σύμφωνα με τη Σύμβαση, τον Ιανουάριο του 2002. Η Επιτροπή εξέφρασε τις ανησυχίες της και διατύπωσε την άποψη ότι το ελληνικό κράτος θα πρέπει να διασφαλίσει την απόδοση επιδομάτων στα άτομα που πραγματικά φροντίζουν τα παιδιά.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

Άποψη του καταυλισμού στο Αργοστόλι, πρωτεύουσα του νησιού της Κεφαλλονίας και σπίτι για περίπου 10 οικογενειών Ρομά. Τον Οκτώβριο του 1996, οι τοπικές αρχές μετεγκατέστησαν τις οικογένειες σε περιοχή παρακείμενη του σφαγείου Αργοστολίου. Οι αρχές ισχυρίστηκαν ότι η μετεγκατάσταση ήταν «μόνο προσωρινή». Ωστόσο, οι Ρομά συνεχίζουν να μένουν εκεί μέχρι και σήμερα. Σύμφωνα με το ΠΔ 330/1985, η λειτουργία των σφαγείων επιτρέπεται μόνο αν βρίσκονται σε απόσταση 500 μέτρων από το τελευταίο σπίτι, για εμφανείς λόγους. Προφανώς, οι τοπικές αρχές δεν θεωρούν τις παράγκες των Ρομά ως σπίτια

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

βελτίωσε ουσιαστικά τις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά αλλά, αντίθετα, η απόστασή του από την πόλη των Σπάτων είχε σοβαρές επιπτώσεις στην παροχή βασικών υπηρεσιών. Δεν έχει γίνει καμία πρόβλεψη για την παράδοση αλληλογραφίας ή πρόσβασης με δημόσια μέσα μεταφοράς στον καταυλισμό. Ακόμη, μια μόνιμη πηγή ανησυχίας για τους κατοίκους είναι η έλλειψη εγγράφων που να πιστοποιούν ότι η κατοχή της γης από τις οικογένειές τους είναι νόμιμη. Η κοινότητα, μέλος του *ΣΟΚΑΔΡΕ*, υπέβαλε σχετική αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη στις 12 Ιουνίου 2001.

Στις 19 Μαρτίου 2002, ο δήμος Σπάτων απάντησε στην ερώτηση του Συνηγόρου του Πολίτη,²⁰⁵ δηλώνοντας ότι, το 2001, εκπονήθηκε μια προμελέτη από τις τεχνικές υπηρεσίες του δήμου (η οποία είχε ήδη διαβιβαστεί στο Υπουργείο Εσωτερικών και το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού), εξετάζοντας κατά πόσο είναι εφικτό να συνδεθεί ο καταυλισμός με το κύριο σύστημα ύδρευσης της πόλης. Η μελέτη περιελάμβανε επίσης προβλέψεις για τη σύνδεση του καταυλισμού με το κύριο δίκτυο ηλεκτροδότησης και την ασφαλτόστρωση των δρόμων που οδηγούν στον καταυλισμό. Το εκτιμώμενο κόστος για όλα αυτά τα έργα υποδομής εκτιμήθηκε σε 1.7 εκατομμύρια ευρώ περίπου. Την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, δεν ήταν ακόμα σαφές κατά πόσο αυτές οι δαπάνες όντως θα υλοποιούνταν. Μεγάλο μέρος του υψηλού κόστους των έργων οφείλεται προφανώς στην απόσταση του νέου καταυλισμού από το δήμο.

Η ελληνική κυβέρνηση είναι πλήρως ενήμερη για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης τις οποίες αναγκάζονται να υπομείνουν οι κοινότητες των Ρομά σε διάφορα μέρη της Ελλάδας.²⁰⁶ Στο πλαίσιο κρατικής μελέτης – ως τμήμα του Κυβερνητικού Προγράμματος του 1996, που με τη σειρά του υπάγονταν στο ευρύτερο κυβερνητικό πρόγραμμα για τους Ρομά – εξετάστηκαν οι τοποθεσίες και οι συνθήκες διαβίωσης των Ρομά σε όλη την Ελλάδα. Η μελέτη της ΔΕΠΟΣ (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγασης) κατηγοριοποιεί τους χώρους διαμονής των Ρομά σε τρεις βασικές κατηγορίες: πρώτον, τους αποκαλούμενους «αμιγείς μόνιμους καταυλισμούς» (μόνιμοι ως επί το πλείστον καταυλισμοί όπου όλα τα καταλύματα είναι αυτοσχέδια), δεύτερον, τους «μεικτούς μόνιμους καταυλισμούς» (που περιέχουν τόσο αυτοσχέδια καταλύματα όσο και μόνιμες κατοικίες) και, τρίτον, τις «γειτονιές», δηλαδή ομάδες σπιτιών που κατοικούνται από Ρομά και οι οποίες εντάσσονται ουσιαστικά σε ένα χωριό ή πόλη.²⁰⁷ Σύμφωνα με τη μελέτη της ΔΕΠΟΣ, περισσότεροι από τους μισούς «αμιγείς» καταυλισμούς και μερικοί από τους μεικτούς καταυλισμούς και τις γειτονιές βρίσκονταν σε περιοχές ακατάλληλες για διαβίωση, όπως για παράδειγμα σε περιοχές όπου υπάρχει κίνδυνος πλημμύρας ή πολύ κοντά σε χώρους υγειονομικής ταφής σκουπιδιών. Επιπλέον, 15% των «αμιγών» καταυλισμών απείχαν περισσότερο από ένα χιλιόμετρο από την κοντινότερη δομημένη περιοχή και μόνο ένας μικρός αριθμός είχε πρόσβαση σε ασφαλτοστρωμένους δρόμους, ενώ οι υπόλοιποι συνδέονταν μόνο με χωματόδρομους και δύσβατα μονοπάτια. Σε επτά από τους 46 καταγεγραμμένους «αμιγείς» καταυλισμούς δεν υπήρχε καμία απολύτως πηγή υδροδότησης ενώ στους υπόλοιπους, όπως κατέληξαν οι συντάκτες της μελέτης, δεν υπήρχε επαρκής πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Περίπου ένα τρίτο των «μεικτών» καταυλισμών δεν διέθετε επαρκή πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό. Κανείς από τους «αμιγείς» και 25% από τους «μεικτούς» καταυλισμούς δε διέθεταν κάποιου είδους σύνδεσης με το δίκτυο ηλεκτροδότησης. Μόνο 9 από τους 46 «αυθεντικούς» καταυλισμούς σε όλη την Ελλάδα και 6 από τους 26 «μεικτούς» καταυλισμούς συνδέονται με το σύστημα αποχέτευσης, ενώ λιγότεροι από τους μισούς «αμιγείς» και μόνο 70% των «μεικτών» καταυλισμών διαθέτουν υπηρεσίες αποκομιδής απορριμμάτων. Τέλος, στο 75% των «αμιγών» καταυλισμών δεν υπάρχει πρόσβαση σε δημόσιο τηλέφωνο.²⁰⁸ Μολονότι οι πληροφορίες στις οποίες βασίστηκε η παρούσα έκθεση συλλέχθηκαν την περίοδο 1999-2002, η έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ*

απέδειξε ότι οι συνθήκες διαβίωσης των Ρομά στην Ελλάδα έχουν αλλάξει ελάχιστα από τότε και μάλιστα φαίνεται να υποβαθμίζονται ακόμη περισσότερο.²⁰⁹ Έτσι, ο καταυλισμός των Ρομά στα Σπάτα βαθμολογήθηκε με 5,5, ενώ η υψηλότερη δυνατή βαθμολογία στην αντίστοιχη κλίμακα είναι το 12,5.²¹⁰ Ωστόσο, σύμφωνα με τα κριτήρια βάσει των οποίων βαθμολογεί η μελέτη της ΔΕΠΟΣ τις συνθήκες διαβίωσης, η βαθμολογία του νέου καταυλισμού που δημιούργησε ο δήμος Σπάτων θα ήταν 7, γεγονός που αποδεικνύει ότι μετά τη μετεγκατάσταση οι συνθήκες διαβίωσης της κοινότητας των Ρομά επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο.²¹¹ Εντούτοις, στις εκθέσεις που υπέβαλε σε διεθνή φόρα, η ελληνική κυβέρνηση αναφέρθηκε πολλές φορές σε μια σειρά καταυλισμών οι οποίοι, κατά τη γνώμη της, είναι ικανοποιητικοί και φαινομενικά αποτελούν πρότυπο για μελλοντικές μετεγκαταστάσεις.²¹²

Η προβληματική μετεγκατάσταση των Ρομά στα Σπάτα δεν αποτελεί μεμονωμένο περιστατικό. Το 1998, έγινε έξωση σε περισσότερους από 2.500 «σκηνίτες» Ρομά²¹³ από τον Εύοσμο Θεσσαλονίκης. Τον Αύγουστο του 1998, μετά την έξωσή τους, οι Ρομά περιπλανήθηκαν για περισσότερο από ένα μήνα πριν να εγκατασταθούν στην αποξηραμένη κοίτη του Γαλλικού ποταμού, περιμένοντας τη μετεγκατάσταση, όπως τους την είχαν υποσχεθεί οι αρχές, στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου, το οποίο είχε παραχωρηθεί δύο χρόνια νωρίτερα από το υπουργείο Εθνικής Άμυνας στη Νομαρχία Θεσσαλονίκης. Παρά τις διαβεβαιώσεις ότι θα εγκατασταθούν λύόμενα σπίτια και ότι το πρώην στρατόπεδο θα ήταν έτοιμο να υποδεχθεί τις πρώτες οικογένειες Ρομά μέχρι το Φεβρουάριο 1999, τα λύόμενα σπίτια στα οποία ο δήμος θα τους εγκαθιστούσε δεν έφτασαν στο στρατόπεδο Γκόνου παρά μόνο το Μάρτιο του 2000.²¹⁴ Η εγκατάσταση των λυόμενων σπιτιών στο στρατόπεδο όμως σταμάτησε μετά τις εκλογές στις 9 Απριλίου 2000, για να συνεχισθεί με αργά βήματα αργότερα. Τελικά, οι Ρομά μετεγκαταστάθηκαν στο στρατόπεδο Γκόνου τον Οκτώβριο του 2000.

Ευθύς εξ αρχής, ο καταυλισμός αντιμετώπισε πλήθος προβλημάτων. Σύμφωνα με τη *Μελέτη για τους Τσιγγάνους του Καταυλισμού Αγίας Σοφίας*,²¹⁵ παρόλο που κάθε λύόμενο σπίτι είχε εγκατασταθεί σε οικόπεδο 150 τετραγωνικών μέτρων, η συνολική επιφάνεια κάθε σπιτιού δεν ξεπερνούσε τα 24 τετραγωνικά μέτρα. Αυτοί οι χώροι ήταν πολύ μικροί, αν ληφθεί υπόψη ότι πολλές από τις οικογένειες που μετακόμισαν σε αυτά ήταν πολυπληθείς και περιελάμβαναν και άλλα μέλη εκτός από τους γονείς και τα παιδιά. Μια προσωρινή λύση που χρησιμοποιήθηκε σε πολλές περιπτώσεις για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ανεπάρκειας χώρου ήταν να κατασκευαστεί μια ξύλινη επέκταση δίπλα στα σπίτια, παρέχοντας έτσι ακόμη 30 τετραγωνικά μέτρα. Εννέα μήνες μετά τη μετεγκατάσταση, ορισμένες περιοχές του καταυλισμού δεν ήταν πλέον κατοικήσιμες λόγω προβλημάτων του αποχετευτικού συστήματος, για την ακρίβεια λόγω της οσμής από τα περιττώματα.²¹⁶ Η μελέτη επεσήμανε επίσης ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμα δημόσια τηλέφωνα (είχαν τοποθετηθεί, αλλά γρήγορα παρουσίασαν βλάβη). Οι δρόμοι μέσα στον καταυλισμό έρχονταν ερήμωσης ενώ δεν έφεραν ονόματα. Τα σπίτια δεν είχαν αριθμούς, που σημαίνει ότι στις επιδρομές της αστυνομία εισέβαλε σε όλα τα σπίτια, ανεξάρτητα αν οι ένοικοι ήταν καταζητούμενοι ή όχι.²¹⁷ Επίσης, τα λύόμενα σπίτια δε διέθεταν κεντρική θέρμανση και οι ένοικοι ήταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν ηλεκτρικές θερμάστρες ως βασική πηγή θέρμανσης του σπιτιού, με αποτέλεσμα πολύ υψηλούς λογαριασμούς ΔΕΗ. Για παράδειγμα, ο λογαριασμός της ΔΕΗ μίας οικογένειας Ρομά στον καταυλισμό για την περίοδο από 10 Νοεμβρίου 2000 έως 23 Ιανουαρίου 2001 ήταν περίπου 160.000 δραχμές (περίπου 470 ευρώ). Στις 12 Ιουνίου 2001, το *ΕΠΣΕ* βοήθησε τους κατοίκους του καταυλισμού να υποβάλουν αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη. Στην επιστολή τους, οι κάτοικοι διαμαρτύρονταν για τους δυσβάσταχτους λογαριασμούς ΔΕΗ που υποχρεώνονταν να πληρώσουν. Η ΔΕΗ χρέωνε κάθε

νοικοκυριό Ρομά με συντελεστή που αντιστοιχούσε σε κατοικία 150 τετραγωνικών μέτρων και όχι στο πραγματικό μέγεθος των σπιτιών τους που ήταν 25 τετραγωνικά μέτρα. Οι κάτοικοι διαμαρτύρονταν επίσης για το γεγονός ότι ο δήμος Εχέδωρου δεν έστελνε οδοκαθαριστές στον καταυλισμό και πρότειναν την πρόσληψη κάποιων Ρομά (οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν άνεργοι) ως οδοκαθαριστών. Καθώς τα περισσότερα από τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου εξακολουθούσαν να υφίστανται τον Ιούλιο του 2001, υπέβαλαν και δεύτερη αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη, στις 25 Ιουλίου 2001. Οι κάτοικοι επεσήμαναν ένα πρόβλημα σχετικά με την κατοχή της γης όπου βρισκόταν ο καταυλισμός. Επειδή η μεταβίβαση του πρώην στρατοπέδου στο δήμο το 1996 προέβλεπε τυπικά την παραχώρησή του για μια πενταετία, η κυριότητα της έκτασης είχε επιστρέψει έκτοτε στο υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Αυτό σήμαινε ότι, το υπουργείο μπορούσε, αν το επιθυμούσε, να διεκδικήσει τη γη, να κάνει έξωση στους Ρομά και να κατεδαφίσει τον καταυλισμό. Επιπλέον, μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, η πολεοδομία δεν είχε ακόμη εκδώσει άδεια για την ανέγερση των σπιτιών. Έτσι, καμία από τις οικογένειες Ρομά δεν είχε τίτλους που να πιστοποιούν ότι είναι νόμιμοι κάτοικοι των σπιτιών. Παρόλο που το ενδεχόμενο έξωσης από την πολεοδομίας ή το υπουργείο Εθνικής Άμυνας είναι μάλλον απίθανο, εξακολουθεί να προκαλεί ανησυχία.

Τον Ιανουάριο και το Σεπτέμβριο του 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* επισκέφθηκαν τον καταυλισμό Αγίας Σοφίας, στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου. Και στις δύο επισκέψεις παρατήρησαν ότι πολλά από τα προβλήματα δεν είχαν επιλυθεί ακόμη. Το πρώην στρατόπεδο Γκόνου απέχει περίπου 10 χιλιόμετρα από τη Θεσσαλονίκη και, δεδομένου ότι ο καταυλισμός δεν διέθετε ιατρικές εγκαταστάσεις, καταστήματα και ταχυδρομικές υπηρεσίες, η απόσταση και η απομόνωσή του από τις γύρω κοινότητες σήμαινε ότι οι κάτοικοι του καταυλισμού είχαν περιορισμένη πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές. Στην πραγματικότητα, ο καταυλισμός διέθετε μόνο ένα μικρό κέντρο ημερήσιας περίθαλψης και μια μικρή καντίνα που άνοιξε ένας κάτοικος. Οι δρόμοι του καταυλισμού έρχονταν άμεσης επισκευής, εξακολουθούσαν να μην έχουν ονόματα, ενώ τα σπίτια εξακολουθούσαν να μην έχουν αριθμούς.²¹⁸

Σύμφωνα ωστόσο με τον πρόεδρο της κοινότητας Αγίας Σοφίας, το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι τον Ιανουάριο του 2002 ήταν η αδυναμία σύνδεσης ορισμένων σπιτιών στο δίκτυο ηλεκτροδότησης και οι υπερόγκοι λογαριασμοί ΔΕΗ ορισμένων νοικοκυριών ήδη συνδεδεμένων στο δίκτυο.²¹⁹ Τον Ιανουάριο του 2002, 20 νοικοκυριά εξακολουθούσαν να μην είναι συνδεδεμένα με το δίκτυο ηλεκτροδότησης και σε άλλες 20 οικογένειες είχαν κόψει το ρεύμα επειδή αδυνατούσαν να πληρώσουν τους λογαριασμούς ηλεκτρικού. Αυτά τα νοικοκυριά υποχρεώθηκαν να χρησιμοποιήσουν ξυλόσομπες για το μαγείρεμα και τη θέρμανση. Μέχρι το Σεπτέμβριο του 2002, όλες οι οικογένειες είχαν συνδεθεί στο δίκτυο ηλεκτροδότησης αλλά περίπου 25 δεν είχαν ρεύμα γιατί δεν είχαν πληρώσει τους λογαριασμούς τους.

Από την έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ* προέκυψε ότι σε όλη την Ελλάδα λαμβάνουν χώρα μετεγκαταστάσεις Ρομά μικρής κλίμακας, παρόμοιες με αυτή του καταυλισμού Γκόνου.²²⁰ Η ελληνική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι τέτοιες μετεγκαταστάσεις έχουν γίνει στα Τρίκαλα, το Ζεφύρι, το Αγρίνιο και σε άλλες περιοχές.²²¹ Πολλές από αυτές, όπως στην περίπτωση του καταυλισμού Σπάτων, φαίνεται να έγιναν βιαστικά, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν διαθέσιμες βασικές κοινωφελείς υπηρεσίες. Έτσι, ο καταυλισμός «πρότυπο» της Μενεμένης στη Θεσσαλονίκη, όπου κατοικούν 24 οικογένειες Ρομά, βρίσκεται σε μια περιοχή που περιβάλλεται από χημικά εργοστάσια και είναι δίπλα σε έναν αγωγό πετρελαίου.²²² Στις 24 οικογένειες που μετεγκαταστάθηκαν αρχικά στη Μενεμένη τον Αύγουστο 1996 παρασχέθηκαν μόνο δύο αποχωρητήρια αλλά χωρίς ηλεκτροδότηση. Το *ERRC*

διαμαρτυρήθηκε για τις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά στη Μενεμένη με επιστολή που απηύθυνε στον Πρωθυπουργό στις 5 Σεπτεμβρίου 1997.²²³ Το 1999, οι ερευνητές της μελέτης της ΔΕΠΟΣ διαπίστωσαν ότι εξακολουθούσαν να υπάρχουν προβλήματα με την παροχή ρεύματος και τα αποχωρητήρια.²²⁴ Ωστόσο, μέχρι τον Ιανουάριο του 2003, οι Ρομά εξακολουθούσαν να κατοικούν στη Μενεμένη έχοντας μόνο δύο τουαλέτες και χωρίς ρεύμα, και οι μόνες βελτιώσεις που είχαν γίνει στον καταυλισμό ήταν αυτές που ανέλαβαν οι ίδιοι οι κάτοικοι.²²⁵

Παρόμοια είναι η εμπειρία της κοινότητας των Ρομά στην Καρδίτσα.²²⁶ Σύμφωνα με την *Ελευθεροτυπία*, μετά τα βίαια γεγονότα του Αυγούστου του 1999 εις βάρος των περίπου 300 οικογενειών που κατοικούν στην περιοχή της Καρδίτσας (κατά τη διάρκεια των οποίων άγνωστοι έβαλαν φωτιά σε δεκάδες παράγκες που ανήκαν σε Ρομά), ο δήμος προχώρησε στη μετεγκατάσταση των Ρομά στην περιοχή Μαύρικα, δίπλα σε μια χωματερή και σε ένα δαιδαλώδες δίκτυο αρδευτικών καναλιών, τα οποία είχαν διατρέξει κίνδυνο πλημμύρας στο παρελθόν. Τον Απρίλιο του 2000, οι δημοτικές αρχές της Καρδίτσας εγκατέστησαν περίπου 100 λυόμενα σπίτια στην περιοχή τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν για να στεγάσουν προσωρινά τα θύματα του σεισμού του Σεπτεμβρίου 1999 στην Αθήνα. Ωστόσο, σύμφωνα με τα πορίσματα μιας επιτροπής που συστάθηκε το Δεκέμβριο του 2000, η περιοχή ήταν ακατάλληλη για τη μετεγκατάσταση των Ρομά.²²⁷ Παρά την αποδοκιμασία της επιτροπής και την αποτυχία να εξασφαλιστεί η έγκριση του νομάρχη (ο οποίος, σύμφωνα με την υπουργική απόφαση του 1983, είναι υπεύθυνος να αποφασίσει αν πρέπει να πραγματοποιηθεί μια μετεγκατάσταση), οι τοπικές αρχές επέλεξαν να προχωρήσουν στη μετεγκατάσταση.²²⁸ Σε μια επιτόπια επίσκεψη των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* στον καταυλισμό Μαύρικα τον Αύγουστο του 2002, διαπιστώθηκε ότι, την περίοδο της μετεγκατάστασης, ο καταυλισμός αριθμούσε 120 οικογένειες Ρομά που κατοικούσαν σε 115 λυόμενα σπίτια (οι υπόλοιπες διέμεναν σε μικρά παραπήγματα που είχαν κατασκευάσει). Κάθε λυόμενο σπίτι είχε νερό και ηλεκτρικό, ενώ κάθε ομάδα τεσσάρων σπιτιών είχε τη δική της αποχετευτική εγκατάσταση. Ο καταυλισμός απέχει περίπου τέσσερα χιλιόμετρα από την πόλη της Καρδίτσας αλλά, καθώς βρισκόταν μέσα σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις, μακριά από τη λεωφόρο που οδηγεί στην πόλη, η πρόσβαση στην Καρδίτσα ήταν δυνατή μόνο με αυτοκίνητο. Ένας από τους βασικούς προβληματισμούς των κατοίκων ήταν ότι δεν είχε διοριστεί ακόμη ιατρικό προσωπικό για τη μικρή μονάδα υγείας που βρίσκεται στον καταυλισμό, παρόλο που ιατρικό προσωπικό από τις τοπικές υγειονομικές υπηρεσίες επισκεπτόταν τον καταυλισμό δύο φορές την εβδομάδα ή όταν επρόκειτο να πραγματοποιηθεί εμβολιασμός.²²⁹

Μία ακόμη προβληματική μετεγκατάσταση πραγματοποιήθηκε στο Μεσολόγγι. Τον Οκτώβριο του 2001, οι κάτοικοι Ρομά του καταυλισμού Μεσολογγίου, ενός «μεικτού» καταυλισμού σύμφωνα με την ορολογία της μελέτης της ΔΕΠΟΣ, εγκαταστάθηκαν αυτοβούλως σε 80 λυόμενα σπίτια που παρέμεναν μέχρι τότε ακατοίκητα σε μια περιοχή κοντά στη λίμνη Μεσολογγίου, κοντά στην πόλη.²³⁰ Παρόλο που τα λυόμενα προορίζονταν να χρησιμεύσουν ως κατοικίες, δεν ήταν ακόμη συνδεδεμένα με τα δίκτυα ηλεκτροδότησης, ύδρευσης ή αποχέτευσης. Σύμφωνα με την Π.Κ., κάτοικο του νέου καταυλισμού, οι Ρομά άσκησαν εκτεταμένες πιέσεις στο δήμαρχο Μεσολογγίου και αυτές οι υπηρεσίες παρασχέθηκαν στον αυτοσχέδιο καταυλισμό το Νοέμβριο του 2001 παρόλο που, έως το Φεβρουάριο του 2002, ο δρόμος που οδηγεί στον καταυλισμό δεν είχε ασφαλοστρωθεί ακόμη και η αποκομιδή σκουπιδιών γινόταν μόνο περιστασιακά. Παρά το γεγονός ότι η μετεγκατάσταση στο Μεσολόγγι ήταν απόφαση των ίδιων των Ρομά, το Δεκέμβριο του 2001, σε μια κίνηση έγκρισης της μετεγκατάστασης, ο δήμος εγκατέστησε 10 ακόμη λυόμενα σπίτια για να στεγάσει τους κατοίκους του νέου καταυλισμού. Ωστόσο, παρά τη φαινομενική

επιτυχία αυτής της μετεγκατάστασης, ένας κρατικός λειτουργός ενημέρωσε τα *ERRC/ΕΠΣΕ* το Φεβρουάριο του 2002 ότι η μετεγκατάσταση ήταν παράνομη και ότι υπάρχει το ενδεχόμενο οι δημοτικές αρχές να κάνουν έξωση στην κοινότητα των Ρομά και να τη μετεγκαταστήσουν κάπου αλλού.²³¹

4.7 Επιβλαβείς επιπτώσεις στην υγεία από την ανεπαρκή στέγαση

Οι απελπιστικές συνθήκες διαβίωσης τις οποίες υπομένουν αναγκαστικά χιλιάδες Ρομά έχουν άμεση επίπτωση στην υγεία τους, ενώ τα παιδιά αποτελούν την πιο ευάλωτη ομάδα στις ανθυγιεινές συνθήκες και την έκθεση στα στοιχεία της φύσης. Το χειμώνα 2001-2002 υπήρξαν πολλές περιπτώσεις Ρομά που αρρώστησαν ή απεβίωσαν εξαιτίας ανεπαρκούς στέγης.

Στις 7 Δεκεμβρίου 2001, ένα βρέφος 2 μηνών πέθανε από πνευμονία στον καταυλισμό Ρηγανόκαμπου στην Πάτρα.²³² Εκείνη την περίοδο, το βρέφος και οι γονείς του, ο 34χρονος Χαράλαμπος Γεωργόπουλος και η 25χρονη Άννα Γεωργοπούλου, ζούσαν σε ένα πρόχειρο κατάλυμα από ξύλινες σανίδες με ένα νάιλον σεντόνι για σκεπή, μέσα στο οποίο είχαν μια μικρή ξυλόσομπα. Μερικές μέρες αργότερα, ένα άλλο βρέφος, μόλις 15 ημερών, πέθανε από πνευμονία στον καταυλισμό Ακτής Δυμαίων, επίσης στην Πάτρα.²³³

Όσοι πάσχουν από καρδιακά νοσήματα και άλλες σοβαρές ασθένειες είναι επίσης ευάλωτοι στα ρεύματα και το κρύο των προσωρινών καταλυμάτων. Στις 16 Δεκεμβρίου 2001, ο 45χρονος Ρομ Γιώργος Θεοδωρόπουλος πέθανε από μοιραία καρδιακή προσβολή στα Σαγέικα, κοντά στην Πάτρα.²³⁴ Ένα παρόμοιο περιστατικού πρόωρου θανάτου συνέβη στις 20 Δεκεμβρίου 2001, όταν ο 36χρονος Σωτήρης Μαρκόπουλος πέθανε από πνευμονία στον καταυλισμό Τουρκοδενδρίου κοντά στην Τρίπολη, όπου ζούσε με τη γυναίκα και τα τρία παιδιά του. Σύμφωνα με το στενό του φίλο, Σ.Κ., ο Σωτήρης Μαρκόπουλος υπέφερε από την καρδιά του, και η κατάστασή του επιδεινώθηκε από τις συνθήκες διαβίωσής του.²³⁵

Οι Ρομά που ζουν σε καταυλισμούς με παράγκες δεν κινδυνεύουν μόνο από το κρύο, αλλά διατρέχουν επίσης όλο και πιο συχνά τον κίνδυνο επίθεσης από αρουραίους και κατά συνέπεια μετάδοσης μολυσματικών ασθενειών που μεταδίδονται από αρουραίους και άλλα τρωκτικά. Για παράδειγμα, η 40χρονη Μαρία Βασιλάρη, εκπρόσωπος της κοινότητας Ρηγανόκαμπου στο *ΣΟΚΑΔΡΕ*, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* το Δεκέμβριο του 2001 ότι την είχε δαγκώσει αρουραίος στο πίσω μέρος του κεφαλιού, λίγα εκατοστά κάτω από το αυτί, ενώ κοιμόταν.²³⁶ Αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ*, συνοδευόμενη από το Γενικό Γραμματέα της Διεθνούς Ένωσης Ρομά, Δρ. Kyuchukov, επισκέφθηκε διάφορους καταυλισμούς στην Ελλάδα το Δεκέμβριο και διαπίστωσε ότι πολλοί Ρομά έφεραν σημάδια από δαγκωματιές.²³⁷

Επιπλέον, εκτός από τις ασθένειες που οφείλονται στις συνθήκες διαβίωσης, οι κοινότητες Ρομά είναι ιδιαίτερα ευάλωτες σε ορισμένες πιθανώς θανατηφόρες ασθένειες. Σύμφωνα με την έρευνα της μη κυβερνητικής οργάνωσης *Γιατροί του Κόσμου* τον Ιούνιο του 1999 στους καταυλισμούς Νέων Λιοσίων και Νέας Ζωής, ποσοστό 99% του πληθυσμού έχει εκτεθεί σε ηπατίτιδα Α. Το ίδιο ποσοστό για ηπατίτιδα Β είναι 50%.²³⁸ Παρόλο που η έκθεση δεν έκανε υποθέσεις για τους λόγους της υψηλής συχνότητας εμφάνισης ηπατίτιδας, οι ερευνητές επεσήμαναν ότι οι καταυλισμοί που επισκέφθηκαν ήταν κοντά σε χώρους υγειονομικής ταφής απορριμμάτων και δεν είχαν πρόσβαση σε πόσιμο νερό, ότι οι Ρομά δεν ήταν εμβολιασμένοι και δεν είχαν πρόσβαση σε πληροφόρηση σχετικά με τα κατάλληλα μέτρα πρόληψης για την προστασία της υγείας τους. Επίσης, διαπιστώθηκε παντελής έλλειψη βασικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στους καταυλισμούς που επιθεωρήθηκαν.²³⁹

Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι αρχές μετεγκατέστησαν τους Ρομά σε επικίνδυνες περιοχές. Ο καταυλισμός στην περιοχή Μαύρικα στην Καρδίτσα βρίσκεται δίπλα σε μια ανενεργή χωματερή και δίπλα σε ένα αρδευτικό κανάλι μεγάλου βάθους. Η συμφορά δεν άργησε να έρθει. Ήρθε μόλις μερικές εβδομάδες μετά τα εγκαίνια του καταυλισμού, στις 10 Απριλίου 2001. Στις 25 Μαΐου 2001, ο 10χρονος Κώστας Ζαφειρόπουλος πλησίασε το αρδευτικό κανάλι για να ρίξει λίγο νερό στο πρόσωπό του. Δυστυχώς, έχασε την ισορροπία του και έπεσε μέσα στο κανάλι. Τον έβγαλαν από το νερό περίπου 100 μέτρα πιο κάτω από το σημείο όπου είχε πέσει. Μεταφέρθηκε αμέσως στο τοπικό νοσοκομείο, αλλά εκεί απλώς διαπιστώθηκε ο θάνατός του. Σύμφωνα με την αυτοψία, ο θάνατος οφειλόταν σε πνιγμό.²⁴⁰

Εξίσου τραγική ήταν η εμπειρία δύο γυναικών που κατοικούν στον καταυλισμό Ηράκλειας, λίγο έξω από τα τελευταία σπίτια της πόλης, κοντά στις Σέρρες. Ο καταυλισμός, ο οποίος αποτελείται από περίπου είκοσι λυόμενα σπίτια που εγκαταστάθηκαν το φθινόπωρο του 2001, βρίσκεται δίπλα σε δύο αρδευτικά κανάλια. Στις 4 Αυγούστου 2002, η 21χρονη Τερέζα Σινάνογλου έκανε κάποιες οικιακές εργασίες στο λυόμενο σπίτι της, κοντά σε ένα από τα αρδευτικά κανάλια. Ο γιος της, Φάνης Σινάνογλου, ηλικίας 2,5 ετών, έπαιζε στην αυλή του σπιτιού. Η Τερέζα Σινάνογλου, απορροφημένη από τις δουλειές της, δεν πρόσεξε ότι ο Φάνης είχε απομακρυνθεί από την αυλή και είχε πλησιάσει επικίνδυνα το αρδευτικό κανάλι. Όταν ο Φάνης δεν απάντησε στις φωνές της, τον αναζήτησε και τον βρήκε πνιγμένο μέσα στο αρδευτικό κανάλι.²⁴¹ Περίπου ένα χρόνο πριν, η 35χρονη Γεωργία Σινάνογλου, αδερφή της Τερέζας, είχε χάσει το παιδί της ηλικίας δύο ετών το οποίο πνίγηκε στο κύριο αρδευτικό κανάλι.²⁴² Την περίοδο της επίσκεψης το κανάλι δεν είχε περιφραχτεί. Αναφέρθηκε επίσης ότι, το χειμώνα του 2000, ο ηλικίας τριών μηνών γιος της 25χρονης Αφροδίτης Σινάνογλου, αδερφής της Τερέζας και της Γεωργίας, πέθανε από έκθεση στο κρύο. Σύμφωνα με την Αφροδίτη Σινάνογλου, ξύπνησε στις τρεις το πρωί και διαπίστωσε ότι ο γιος της δεν ανέπνεε. Τον μετέφερε αμέσως στο τοπικό νοσοκομείο, όπου διαπιστώθηκε ο θάνατός του από πνευμονία.²⁴³

Καθώς οι συνθήκες στους φτωχότερους καταυλισμούς είναι ακόμη χειρότερες, οι κίνδυνοι για την υγεία είναι ακόμη σοβαρότεροι. Έτσι, στις 15 Νοεμβρίου 1999, ένα βρέφος ηλικίας δύο μηνών πέθανε στην περιοχή Μπουρνάζι της Κατερίνης. Σύμφωνα με το κλητήριο θέσπισμα²⁴⁴ που προσκόμισαν συγγενείς της οικογένειας του βρέφους, ο τοπικός εισαγγελέας είχε ασκήσει ποινική δίωξη κατά των γονιών, γιατί το ποσοστό αλκοόλ στο αίμα του βρέφους ήταν πολύ υψηλό. Σύμφωνα με τους συγγενείς, ήταν πολύ πιθανό οι γονείς να έδωσαν αλκοόλ στο βρέφος σε μια άστοχη προσπάθεια να το προστατεύσουν από το δριμύ ψύχος.²⁴⁵

Τέλος, στις 7 Απριλίου 2001, ένα τρίχρονο αγοράκι πνίγηκε αφού έπεσε σε ένα αρδευτικό κανάλι που ρέει παράλληλα με τον καταυλισμό των Ρομά στη Χαλάστρα, σε απόσταση 15 χιλιομέτρων από τη Θεσσαλονίκη.²⁴⁶ Στις 14 Ιουνίου 2001, καθηγητές από το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, συμπεριλαμβανομένου του πρύτανη, Γεώργιου Τσιάκαλου, ανέλαβαν, με δικά τους έξοδα, να περιφράξουν το αρδευτικό κανάλι. Όπως αναφέρθηκε, πριν από 7 χρόνια είχε πνιγεί ένα ακόμη παιδί ενώ η περίφραξη που είχε τοποθετηθεί τότε είχε στο μεταξύ καταστραφεί.²⁴⁷

4.8 Σύνοψη : Πολιτική ρατσιστικού οικιστικού διαχωρισμού

Η έλλειψη δέσμευσης ή αποφασιστικότητας των ελληνικών αρχών να λάβουν μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά έρχεται σε αντίθεση με την ικανότητα που επέδειξαν στην επίλυση του προβλήματος στέγασης των μη Ρομά μετά από δύο φυσικές

Καταυλισμός Αλβανών Ρομά στην περιοχή Φοίνικας, στην Καλαμαριά Θεσσαλονίκης. Επί ένα μήνα περίπου, είκοσι οικογένειες είχαν κατασκηνώσει σε οικόπεδο που άνηκε σε ιδιώτη πριν τελικά εκδιωχθούν βιαίως από μπουλντόζες του δήμου, ενώ οι κρατικοί και δημοτικοί αστυνομικοί απλώς παρακολουθούσαν. Στην επόμενη φωτογραφία, η οποία λήφθηκε λίγες ώρες μετά την επιχείρηση κατεδάφισης, φαίνεται ότι απέμεινε από τις παράγκες. Οι Ρομά είχαν ειδοποιηθεί να εγκαταλείψουν το οικόπεδο, χωρίς όμως να τους επιδοθεί κάποια απόφαση αποβολής. Κατεδαφίστηκαν συνολικά πέντε παράγκες, καθώς οι υπόλοιπες οικογένειες «έλαβαν υπόψη τους» τις επανειλημμένες προειδοποιήσεις, αποσυναρμολόγησαν τις παράγκες τους και έφυγαν. Στις 11 Σεπτεμβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* υπέβαλλαν μηνυτήρια αναφορά στον Εισαγγελέα κατά του Δημάρχου Καλαμαριάς, την αστυνομία και όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

καταστροφές. Στο δήμο Άνω Λιοσίων, έμεναν κατά καιρούς οι ακόλουθες κατηγορίες πολιτών που είχαν ανάγκη άμεσης στέγασης: 2.700 οικογένειες μη Ρομά που έμειναν άστεγες λόγω του σεισμού του Σεπτεμβρίου 1999, 200 οικογένειες μη Ρομά τα σπίτια των οποίων καταστράφηκαν από τις μεγάλες πλημμύρες το 1998 και περίπου 80 οικογένειες Ρομά που ζούσαν για πολλά χρόνια σε μια έκταση δίπλα ή μέσα σε ένα τμήμα της κοινής χωματερής Άνω Λιοσίων-Ασπροπύργου, στο τμήμα που υπάγεται στο Δήμο Άνω Λιοσίων.

Η πρώτη ομάδα που επρόκειτο να στεγαστεί από το δήμο σε νεόκτιστα διαμερίσματα, στις αρχές Αυγούστου του 2001, ήταν οικογένειες που έμειναν άστεγες από τις πλημμύρες του 1998.²⁴⁸ Στις 13 Σεπτεμβρίου 2001, παρουσία του Πρωθυπουργού, ο δήμαρχος Άνω Λιοσίων παρέδωσε στις οικογένειες που είχαν πληγεί από το σεισμό τα πρώτα 100 σπίτια που είχαν κατασκευαστεί με κρατικούς πόρους για την ανακούφιση των πληγέντων. Τους υποσχέθηκαν ακόμη 2.600 σπίτια για τα υπόλοιπα θύματα του σεισμού μέσα στους επόμενους 18 μήνες.²⁴⁹ Στο μεταξύ, σε αντίθεση με την αποφασιστικότητα που επέδειξαν οι τοπικές αρχές με την άμεση συμβολή τους στην προσπάθεια παροχής επαρκούς στέγασης στα θύματα της καταστροφής, ο δήμος πρόσφερε ελάχιστα στους κατοίκους Ρομά που ζούσαν στην περιοχή υπό άθλιες συνθήκες, ουσιαστικά χωρίς υποδομή, για 20 περίπου χρόνια. Αντίθετα, ο δήμος είχε καταλυτικό ρόλο στη στέρηση της υποδομής και την αποσταθεροποίηση των συνθηκών διαβίωσής τους.

Ακόμη και σε περιπτώσεις φαινομενικά καλοπροαίρετων προσπαθειών από την πλευρά των αρχών για λογαριασμό των Ρομά, οι δήμοι συχνά μετέφεραν τους Ρομά έξω από το κέντρο της πόλης και μακριά από την κοινή θέα, διαχωρίζοντάς τους ουσιαστικά με λόγω της φυλετικής τους καταγωγής. Η στέγη και η υποδομή που παρέχονται – αν και όπου παρέχονται – σχεδόν πάντα δεν καλύπτουν τις βασικές προϋποθέσεις. Η απροθυμία των δημοτικών αρχών να παραχωρήσουν κατάλληλες εκτάσεις και άλλους πόρους για τη στέγαση των Ρομά υποδηλώνει ότι, όσον αφορά πολλούς δήμους, δεν υπάρχει χώρος για τους Ρομά στην επικράτειά τους.

Μια σειρά από δημόσιες δηλώσεις στελεχών δημοτικών αρχών αποτελεί ξεκάθαρη απόδειξη των εχθρικών αισθημάτων που τρέφουν απέναντι στους Ρομά. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1999, αναφέρθηκε ότι ο Δήμαρχος Ζεφυρίου, Απόστολος Ζέρβας, δήλωσε στη διάρκεια συνέντευξης τύπου, «Μη με απασχολείτε άλλο με τους Τσιγγάνους. [...] Έχουν κατακλέψει τον κόσμο.»²⁵⁰ Αργότερα ο δήμαρχος ανακάλεσε τη δήλωσή του στην *Ελευθεροτυπία*, λέγοντας ότι είχαν διαστρεβλωθεί οι δηλώσεις του.²⁵¹ Ωστόσο, σε μεταγενέστερη δήλωση, απαντώντας στο Συνήγορο του Πολίτη, ο Απόστολος Ζέρβας επανέλαβε την πεποίθησή του για τη σχέση Ρομά-εγκληματικότητα, λέγοντας ότι, «Το πρόβλημα ξεπλύματος χρημάτων σε αγορές ακινήτων που προέρχονται από εμπορία ναρκωτικών από κατοίκους της κοινωνικής τάξης των αθίγγανων έχει πάρει επιδημικές διαστάσεις.»²⁵² Σε ένα άλλο παράδειγμα δημοτικών αρχών που επικροτούν δημόσια τα εχθρικά αισθήματα απέναντι στους Ρομά, ο *Παρατηρητής*, μια τοπική καθημερινή εφημερίδα που εδρεύει στην Κομοτηνή, ανέφερε στις 31 Ιανουαρίου 2002 ότι περίπου 500 κάτοικοι του δήμου Κομοτηνής είχαν διαμαρτυρηθεί σχετικά με τον προτεινόμενο χώρο μετεγκατάστασης μιας ομάδας Μουσουλμάνων Ρομά που κατοικούσαν μέχρι τότε στην περιοχή Αλάν Κογιού. Σύμφωνα με την εφημερίδα, ο Αντιδήμαρχος Κομοτηνής απάντησε ότι οι κάτοικοι του δήμου δεν έχουν λόγο να ανησυχούν, καθώς η απόσταση ανάμεσα στα σπίτια τους και τον προτεινόμενο χώρο θα ήταν τουλάχιστον ένα χιλιόμετρο.²⁵³ Αναφέρθηκε ότι ο Δήμαρχος Κομοτηνής επανέλαβε την απάντηση του Αντιδημάρχου την επόμενη μέρα.²⁵⁴

Η πολιτική ρατσιστικού οικιστικού διαχωρισμού απέναντι στους Ρομά αποτελεί βασική προϋπόθεση για πολλές άλλες σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφονται από τα *ERRC/ΕΠΣΕ* και περιγράφονται στην παρούσα έκθεση. Οι βίαιες εξώσεις χωρίς την παροχή κατάλληλης στέγης και άλλα καταναγκαστικά μέτρα, που αποσκοπούν στην απομάκρυνση των Ρομά από τους δήμους όπου ζουν για πολλά χρόνια, καταδικάζουν χιλιάδες άτομα στην περιχαράκωσή τους σε γκέτο και τα φαινόμενα που τη συνοδεύουν: η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες κρίσιμες για την άσκηση των θεμελιωδών κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, είναι εξαιρετικά περιορισμένη και σε πολλές περιπτώσεις πρακτικά ανύπαρκτη για τους κατοίκους αυτών των γκέτο. Επίσης, τα γκέτο των Ρομά αποτελούν συχνά στόχο καταχρηστικών επιδρομών της αστυνομίας, στη διάρκεια των οποίων δεκάδες άτομα υποβάλλονται σε βάνανυση και απάνθρωπη ή εξευτελιστική συμπεριφορά.

5. ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Οι καταχρηστικές επιδρομές της αστυνομίας σε καταυλισμούς Ρομά αποτελούν σύνηθες φαινόμενο στην Ελλάδα. Αυτές οι επιδρομές έχουν τη βάση τους σε διακρίσεις λόγω στερεότυπων φυλετικών χαρακτηριστικών των Ρομά από την αστυνομία. Παράλληλα, οι πολυάριθμες καταγγελίες Ρομά που υπήρξαν θύματα κακομεταχείρισης αποδεικνύουν την εκτεταμένη κακομεταχείριση Ρομά, που σε ορισμένες περιπτώσεις φτάνει έως και το βασανισμό τους, που συχνά περιλαμβάνει σωματική και λεκτική κακομεταχείριση όταν βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση. Τα τελευταία χρόνια, έχουν αναφερθεί στην Ελλάδα τουλάχιστον τρεις θάνατοι Ρομά από υπερβολική χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς. Η χρήση ρατσιστικών επιθέτων από αστυνομικούς σε ορισμένες περιπτώσεις κακομεταχείρισης είναι ενδεικτική του ότι η φυλετική προκατάληψη συμβάλλει στην εχθρική αντιμετώπιση των Ρομά από τα αστυνομικά όργανα. Παρά τις συμβατικές υποχρεώσεις της Ελλάδας από τη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι ελληνικές αρχές δεν έχουν εξασφαλίσει ούτε την άμεση και αμερόληπτη εξέταση καταγγελιών για βασανισμό και κακομεταχείριση, ούτε την παραπομπή των δραστών στη δικαιοσύνη και την επαρκή αποζημίωση των θυμάτων. Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση τείνει να θεωρεί απίθανο και το παραμικρό ενδεχόμενο βασανισμού και κακομεταχείρισης στην Ελλάδα, όπως προκύπτει από την απάντηση της κυβέρνησης σε έκθεση της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) για την Ελλάδα. Σύμφωνα με την απάντηση της κυβέρνησης «... είναι επίσης γεγονός ότι δεν μπορούν να τεθούν θέματα βασανισμού και κακομεταχείρισης προσώπων αναφορικά με την Ελλάδα ...»²⁵⁵ Πιο πρόσφατα, ο τότε υφυπουργός Δημόσιας Τάξης Ευάγγελος Μαλέσιος, αμφισβήτησε τους ισχυρισμούς περί αστυνομικής βίας που διατύπωσαν η *Διεθνής Αμνηστία* και η *Διεθνής Ομοσπονδία του Ελσίνκι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* στην κοινή τους έκθεση για το 2002 με τίτλο: «Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας. Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων», δηλώνοντας ότι, «...οι καταγγελίες που συνθέτουν τα αποτελέσματα της Έκθεσης [Διεθνούς Αμνηστίας - Διεθνούς Ομοσπονδίας Ελσίνκι] στηρίζονται σε ισχυρισμούς ατόμων που έχουν παραβεί το νόμο και είναι ενδεχόμενο να είναι προϊόν και αποτέλεσμα μη αξιόπιστης συμπεριφοράς και νοοτροπίας.»²⁵⁶

Δεδομένης της άρνησης, που συναντάται κυρίως στα υψηλότερα κλιμάκια, ότι η αστυνομία και άλλα όργανα επιβολής της τάξης παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, φαίνεται ότι τα περισσότερα περιστατικά αστυνομικής βίας αγνοούνται, ή στην καλύτερη των περιπτώσεων, ερευνώνται μόνο με συνοπτικές και ανεπίσημες διαδικασίες από την αστυνομία, που σχεδόν πάντα και αναπόφευκτα δεν καταλήγουν σε ικανοποιητική πειθαρχική δίωξη των εμπλεκόμενων αστυνομικών.

5.1 Καταχρηστικές επιδρομές της αστυνομίας σε καταυλισμούς Ρομά

Η ελληνική αστυνομία πραγματοποιεί συχνά επιδρομές σε καταυλισμούς Ρομά, με τη δικαιολογία διεξαγωγής ελέγχων για υπόπτους ή/και ναρκωτικά και όπλα. Κατά τη διάρκεια των ελέγχων αυτών, δεκάδες Ρομά πέφτουν θύματα κακομεταχείρισης και άλλης σωματικής και λεκτικής κακοποίησης. Η ύπαρξη ενός επαναλαμβανόμενου μοτίβου το οποίο ακολουθούν οι επιδρομές της αστυνομίας σε καταυλισμούς Ρομά, όπως διαπίστωσαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* κατά τις έρευνές τους, δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι οι παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων που διαπράττει η ελληνική αστυνομία κατά των Ρομά βασίζονται σε φυλετικά στερεότυπα.

Τα τελευταία χρόνια, ο καταυλισμός Ρομά στη Νέα Ζωή Ασπροπύργου, κοντά στην Αθήνα, έχει αποτελέσει στόχο πολυάριθμων επιδρομών της αστυνομίας, μεγαλύτερης ή μικρότερης κλίμακας. Σε μια τέτοια επιδρομή, που έλαβε χώρα στις 28 Ιανουαρίου 2002 μεταξύ 11.00 π.μ. και 12.00 μ.μ., πέντε αυτοκίνητα (δύο από τα οποία ήταν περιπολικά) και ένα μεγάλο φορτηγό, με άσπρη, υφασμάτινη σκεπή σταμάτησαν στη μία άκρη του καταυλισμού. Σύμφωνα με την κατάθεση του αυτόπτη μάρτυρα Κ.Μ., κατοίκου του καταυλισμού, αστυνομικοί πήδηξαν έξω από την καρότσα του φορτηγού, ενώ άλλοι κινήθηκαν προς τον καταυλισμό από τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις. Ο Κ.Μ. δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Νομίζω ότι ήταν περίπου 100 με 150 αστυνομικοί. Οι περισσότεροι από αυτούς φορούσαν πολιτικά. Οι υπόλοιποι φορούσαν χακί στολές ενώ μόνο μερικοί φορούσαν κανονικές στολές. Οι αστυνομικοί φώναζαν σε όλους όσους βρίσκονταν έξω από τις παράγκες να μην κουνηθούν και να ξαπλώσουν στο έδαφος. Μερικοί από τους αστυνομικούς πλησίασαν όσους βρίσκονταν ήδη στο έδαφος και τους σημάδεψαν με τα όπλα τους. Ταυτόχρονα, οι αστυνομικοί είπαν σε όλους όσους ήταν στις παράγκες να βγουν έξω.²⁵⁷

Μία 17χρονη Ρομνί βρισκόταν στο σπίτι της και έκανε μπάνιο όταν άκουσε τις προσταγές να βγει έξω. Σύμφωνα με την Α.Κ. :

Φώναξα ότι έκανα μπάνιο και ότι θα έβγαινα σε ένα λεπτό. Μόλις που πρόλαβα να φορέσω ένα μπλουζάκι όταν δύο αστυνομικοί όρμησαν μέσα, φωνάζοντας, «Θα μπούμε όπως και να είσαι και θα σε γ*****με». Στη συνέχεια, με πήγαν σε μια κατεστραμμένη παράγκα, το εσωτερικό της οποίας φαινόταν από έξω, και γυναίκες αστυνομικοί μου έκαναν σωματική έρευνα. Ωστόσο, οι άνδρες αστυνομικοί στέκονταν κοντά και νομίζω ότι κάποιοι μπορεί να με είδαν. Έτσι κι αλλιώς όμως ντρεπόμεν πολύ.²⁵⁸

Η Α.Κ. είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι, αφού οι αστυνομικοί έψαξαν όλα τα σπίτια και όλοι οι κάτοικοι είχαν βγει από τις παράγκες, τους συγκέντρωσαν όλους σε ένα μέρος. Σύμφωνα με τους κατοίκους του καταυλισμού, η αστυνομία δεν παρουσίασε κανένα ένταλμα έρευνας. Η ελληνική νομοθεσία απαιτεί την παρουσία εισαγγελέα κατά την έρευνα σε σπίτια, ωστόσο κανένας από τους μάρτυρες με τους οποίους μίλησαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δεν είδε κάποιο εισαγγελέα.²⁵⁹ Η Διονυσία Παναγιωτοπούλου, επίσης κάτοικος του καταυλισμού, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι άκουσε τρεις πυροβολισμούς. Όπως της είπαν αργότερα άλλοι Ρομά, αστυνομικοί πυροβόλησαν στον αέρα κατά την καταδίωξη αυτοκινήτου. Επίσης, αναφέρεται ότι αστυνομικοί χαστούκισαν δύο νεαρούς Ρομά, αλλά η Διονυσία Παναγιωτοπούλου είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι «η κακομεταχείριση δεν ήταν τίποτα μπροστά σε αυτά που είχαν συμβεί στην προηγούμενη επιδρομή τον Απρίλιο [2001]».²⁶⁰

Σύμφωνα με τον Κ.Κ., 42 ετών, κάτοικο του καταυλισμού, οι αστυνομικοί έβαλαν με τη βία 10 έως 15 Ρομά σε ένα αστυνομικό όχημα και τους οδήγησαν στο αστυνομικό τμήμα Ασπροπύργου.²⁶¹ Το ίδιο αστυνομικό όχημα επέστρεψε για να μεταφέρει ακόμη έξι έως οκτώ γυναίκες Ρομά, με τέσσερα από τα παιδιά τους, στο αστυνομικό τμήμα.

Στο αστυνομικό τμήμα, αστυνομικοί υπέβαλαν τους άντρες σε σωματικό έλεγχο. Αναφέρεται ότι βρέθηκε μικρή ποσότητα κάνναβης στην κατοχή του 19χρονου Αθανάσιου Σαΐνη. Σύμφωνα με τον Α. Σαΐνη, οι αστυνομικοί τον οδήγησαν σε ένα διπλανό κελί και προσπάθησαν να τον πείσουν να καταθέσει ότι είχε αγοράσει την κάνναβη από μια

ηλικιωμένη Ρομνί που συνελήφθη κατά την επιδρομή. Όταν αρνήθηκε να ομολογήσει, δύο αστυνομικοί τον χαστούκισαν και συνέταξαν μία κατάθεση για λογαριασμό του. Ο Α. Σαΐνης είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι «υπέγραψαν την κατάθεση για λογαριασμό μου με ένα σταυρό. Όμως, εγώ δεν είμαι αγράμματος – αν ήθελα να υπογράψω, θα το είχα κάνει.»²⁶² Οι γυναίκες που συνελήφθησαν κατήγγειλαν επίσης ότι γυναίκες αστυνομικοί τους έκαναν σωματική έρευνα κατά την άφιξή τους στο τμήμα. Όλοι οι προσαχθέντες κατήγγειλαν ότι παρέμειναν υπό κράτηση στο αστυνομικό τμήμα Ασπροπύργου μέχρι τις 8 μ.μ. περίπου, χωρίς να τους δώσουν τροφή. Όλοι τους, εκτός από πέντε, αφέθηκαν ελεύθεροι χωρίς να τους απαγγελθούν κατηγορίες.

Την ημέρα της επιδρομής, η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Δυτικής Αττικής εξέδωσε δελτίο τύπου, στο οποίο ανέφερε ότι στόχος της επιχείρησης ήταν η κατάσχεση ποσοτήτων ναρκωτικών και η σύλληψη εμπόρων ναρκωτικών. Αντίθετα με την κατάθεση που έδωσαν οι κάτοικοι του καταυλισμού στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, το δελτίο τύπου ανέφερε ότι ερευνήθηκαν 11 σπίτια και ότι πέντε Ρομά, τέσσερις γυναίκες και ένας άντρας, συνελήφθησαν για κατοχή ναρκωτικών και χρημάτων που προέρχονταν από την εμπορία ναρκωτικών ουσιών.²⁶³ Σε τηλεφωνική συνδιάλεξη με τα *ERRC/ΕΠΣΕ*, ωστόσο, αξιωματικός που υπηρετεί στο Αστυνομικό Τμήμα Ασπροπύργου δήλωσε ότι προσήχθησαν συνολικά 30 Ρομά οι οποίοι και οδηγήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα μετά την επιδρομή της 28^{ης} Ιανουαρίου.²⁶⁴ Παρά τις 30 προσαγωγές, την απώλεια του ημερομίσθιου για ορισμένα άτομα και τις οικογένειές τους, καθώς και την αναταραχή που προκλήθηκε σε όλο τον καταυλισμό, απαγγέλθηκαν κατηγορίες μόνο σε πέντε άτομα, ενώ αποδείχτηκε ότι μόνο τέσσερα άτομα είχαν σχέση με ναρκωτικά.²⁶⁵ Ο Μιχάλης Αριστόπουλος, κάτοικος του καταυλισμού Νέας Ζωής, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* πως κατά τη γνώμη του, η προσαγωγή των 10-15 ατόμων από τα 30 δεν έγινε επειδή υπήρχαν υποψίες ότι εμπλέκονταν με ναρκωτικά ή κάποιο άλλο συγκεκριμένο αδίκημα, αλλά για να εξακριβωθεί αν εκκρεμούσαν εντάλματα εις βάρος τους.²⁶⁶

Η στερεότυπη αντίληψη των αστυνομικών ότι οι Ρομά είναι εγκληματίες ενισχύεται από τον ισχυρισμό στο δελτίο τύπου της αστυνομίας ότι όλα τα χρήματα που βρέθηκαν στην κατοχή των Ρομά που συνελήφθησαν στις 28 Ιανουαρίου προέρχονταν από την πώληση ναρκωτικών. Έτσι, οι 5.150 δραχμές (περίπου 15 ευρώ) και τα 2,25 ευρώ, αμελητέα ποσά, που κατάσχεσε η αστυνομία από μια ηλικιωμένη Ρομνί που συνελήφθη, θεωρήθηκε ότι προήλθαν από τη διακίνηση ναρκωτικών.²⁶⁷

Την 1^η Ιουλίου 2002, περίπου 60 αστυνομικοί που επέβαιναν σε τρία αστυνομικά οχήματα, μοτοσικλέτες και περιπολικά, κυρίως χωρίς αστυνομικές πινακίδες, έκαναν ξανά επιδρομή στον καταυλισμό της Νέας Ζωής στον Ασπρόπυργο. Η Αργυρώ Παναγιωτοπούλου, μια 13χρονη Ρομνί, δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Ήταν περίπου 11.00 π.μ. και ήμουν στην παράγκα που εγώ και η μητέρα μου λειτουργούμε και σαν μίνι-μάρκετ, όταν ένας μπαλαμός [Έλληνας] που έμοιαζε με ναρκομανή μπήκε μέσα και ζήτησε λίγο νερό. Πριν προλάβω να του απαντήσω, όρμησαν μέσα έξι ή επτά αστυνομικοί, με τα όπλα τους να μας σημαδεύουν, και ρώτησαν αν του είχα πουλήσει ναρκωτικά. Και οι δύο απαντήσαμε όχι. Μου είπαν να πάω έξω, σε ένα μέρος όπου ήταν συγκεντρωμένες όλες οι γυναίκες και τα παιδιά. Υπήρχαν πολλοί αστυνομικοί εκεί γύρω, οι περισσότεροι με πολιτικά. Ανάμεσά τους αναγνώρισα το διοικητή του τοπικού αστυνομικού τμήματος [Ασπροπύργου].²⁶⁸

Η μητέρα της Αργυρώς, η 36χρονη Διονυσία Παναγιωτοπούλου, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι βρήκε την παράγκα της κατεστραμμένη μετά την επιδρομή: «Έσπασαν μια ραπτομηχανή, πιάτα και ποτήρια και άδειασαν στο έδαφος τρία μεγάλα δοχεία στιγμιαίου καφέ. Είχαν ακόμη ανοίξει κουτάκια Κόλα και τα είχαν αδειάσει πάνω στα ρούχα μας και τις κουβέρτες.»²⁶⁹

Ένας 17χρονος Ρομ, ο Χρήστος Μαρκόπουλος, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι στη διάρκεια της επιδρομής η αστυνομία ανάγκασε 24 άντρες Ρομά (όλους τους άντρες που βρίσκονταν στον καταυλισμό εκείνη τη στιγμή) να ξαπλώσουν στην καυτή άσφαλτο, παρά τις διαμαρτυρίες τους για τη ζέστη. Τους έκαναν έρευνα ενώ ήταν ξαπλωμένοι στο έδαφος και μετά από μία ώρα περίπου τους πέρασαν χειροπέδες και τους μετέφεραν με αστυνομικά οχήματα στο αστυνομικό τμήμα, όπου κρατήθηκαν σε κελιά, μέχρι τις 4.00 μ.μ. περίπου, οπότε και αφέθηκαν ελεύθεροι. Ο Χρήστος Μαρκόπουλος δήλωσε επίσης ότι οι αστυνομικοί έγδυσαν και χτύπησαν με γροθιές και κλωτσιές τον Έλληνα ύποπτο ναρκομανή, μπροστά στους Ρομά, για να τον αναγκάσουν να ομολογήσει από πού προμηθεύτηκε ναρκωτικά.²⁷⁰

Ο 14χρονος Παναγιώτης Καραγκούνης γύριζε στο σπίτι του περνώντας μέσα από τον καταυλισμό όταν τον σταμάτησαν δύο αστυνομικοί με πολιτικά, οι οποίοι τον ρώτησαν πού πηγαίνει. Όπως δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, οι αστυνομικοί του άρπαξαν το κουτάκι της πορτοκαλάδας που κρατούσε και του έκαναν λαβή τραβώντας το χέρι του πίσω στην πλάτη του, δίνοντάς του επανειλημμένες γονατιές στους μηρούς. Στη συνέχεια, τον οδήγησαν σε έναν άλλο αστυνομικό που τον χτύπησε στα αυτιά και του έδωσε μια γροθιά στο μάγουλο, με αποτέλεσμα να του βγάλει ένα δόντι. Και αυτός μεταφέρθηκε στο αστυνομικό τμήμα και κρατήθηκε σε ένα κελί μέχρι να αφεθεί ελεύθερος μαζί με τους άλλους στις 4.00 μ.μ. περίπου.²⁷¹

Η Τασία Μαρινάκου, μια 62χρονη Ρομνί, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι ενώ δύο γυναίκες αστυνομικοί έκαναν έρευνα σε αυτήν και άλλες δύο γυναίκες, άκουσε μία από τις αστυνομικούς να λέει, «Τα οργανώσαμε όλα για το τίποτα. Δε βρήκαμε τίποτα και δε θα πάρουμε προαγωγή.»²⁷²

Στις 3 Ιουλίου 2002, το *ΕΠΣΕ* υπέβαλε στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Δυτικής Αττικής κατάλογο ερωτήσεων σχετικά με την επιδρομή στον καταυλισμό της Νέας Ζωής. Μεταξύ άλλων, επεσήμανε ότι δε ζητήθηκε από τους Ρομά να είναι παρόντες κατά την έρευνα των σπιτιών τους, όπως προβλέπεται από το Άρθρο 256 του Ποινικού Κώδικα, σύμφωνα με το οποίο κατά τη διεξαγωγή έρευνας σε κατοικίες, πρέπει να ζητείται η παρουσία των ενοίκων. Στις 28 Ιουλίου 2002, το *ΕΠΣΕ* απέστειλε επιστολή στον Αρχηγό της Ελληνικής Αστυνομίας, ζητώντας να διεξαχθεί Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ) για την επιδρομή.²⁷³ Στις 10 Ιανουαρίου 2003, ο Συνήγορος του Πολίτη απηύθυνε τις επιστολές με Αρ. Πρωτ. 3979/02/2.1 και 15454/02/2.1 στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Δυτικής Αττικής, όπου εκφράζονταν οι επικρίσεις που διατύπωσαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* για τις δύο επιδρομές στον Ασπρόπυργο τον Ιανουάριο και τον Ιούλιο του 2002, και επανέλαβε τις αρχικές αιτήσεις για τη διενέργεια ΕΔΕ. Σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη, η διενέργεια ΕΔΕ για κάθε καταγγελία δε γίνεται αυτόματα, αλλά εξαρτάται από τη σοβαρότητα της καταγγελίας. Στην προκειμένη περίπτωση, ορισμένες καταγγελίες κακομεταχείρισης ήταν αρκετά σοβαρές ώστε να επιβάλλουν τη διενέργεια ΕΔΕ. Επιπλέον, ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε να ενημερωθεί κατά πόσο η αστυνομία διέθετε αξιόπιστες πληροφορίες για εγκληματικές δραστηριότητες που θα δικαιολογούσαν την αναγκαιότητα των δύο επιδρομών. Στις 26 Φεβρουαρίου 2003, η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Δυτικής Αττικής απάντησε με το υπ' Αρ. Πρωτ. 1026/3/11/1-ρμκ' έγγραφό της, όπου αναφέρεται ότι ο καταυλισμός της

Νέας Ζωής θεωρείται εστία εγκληματικότητας. Η αστυνομία ισχυρίστηκε ότι οι επιδρομές ήταν απαραίτητες για τη συλλογή υλικού που θα χρησιμοποιούσε στις έρευνές της. Όσο για τους ισχυρισμούς περί κακομεταχείρισης, η αστυνομία δήλωσε ότι διενεργείται διοικητική εξέταση η οποία ωστόσο δεν έχει ολοκληρωθεί, καθώς εκκρεμεί το αποτέλεσμα της ποινικής δίωξης που ασκήθηκε για αυτή την υπόθεση (πρόκειται για την περίπτωση της Γιαννούλας Τσακίρη που αναφέρεται παρακάτω.) Στις 26 Φεβρουαρίου 2003, ο Συνήγορος του Πολίτη ενημέρωσε τα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι θέτει στο αρχείο την έρευνα για τις δύο αστυνομικές επιδρομές. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* θεωρούν ότι οι ενέργειες του Συνήγορου του Πολίτη είναι ανεπαρκείς, καθώς η αστυνομία δε διενήργησε ΕΔΕ όπως έκρινε απαραίτητο και ο Συνήγορος του Πολίτη, ενώ πολλές από τις κατηγορίες που διατύπωσαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δε διερευνήθηκαν ούτε εξετάστηκαν με κάποιον άλλο τρόπο. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* θα υποβάλουν σχετικό αναλυτικό υπόμνημα στο Συνήγορο του Πολίτη.

Πριν τις επιδρομές που περιγράφηκαν παραπάνω, είχε προηγηθεί μια άλλη, πάλι στον καταυλισμό Νέας Ζωής, στα τέλη Απριλίου του 2001. Σύμφωνα με κατοίκους, αστυνομικοί άρχισαν να περικυκλώνουν τον καταυλισμό γύρω στις 2.00 π.μ.²⁷⁴ Η επιχείρηση αποκλεισμού της περιοχής ολοκληρώθηκε περίπου στις 7.00 π.μ., οπότε και ξεκίνησε η επιδρομή. Σύμφωνα με την Α.Κ., μια ηλικιωμένη Ρομνί:

Κοιμόμουν όταν άκουσα φασαρία. Σηκώθηκα, πήγα στην πόρτα και είδα πολλούς αστυνομικούς με σκυλιά. Φώναζαν ότι όλοι έπρεπε να βγούμε έξω και μας οδήγησαν σε έναν ανοιχτό χώρο. Περπατώντας προς τα εκεί, ρώτησα έναν αστυνομικό αν μπορούσα να πάρω μαζί μου κάποια φάρμακα επειδή είμαι άρρωστη, αλλά μου είπε όχι.²⁷⁵

Οι αστυνομικοί επεφύλαξαν πολύ χειρότερη μεταχείριση στους νεαρούς Ρομά. Ο 21χρονος Ν.Α. είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Κοιμόμουν όταν άκουσα φασαρία και φωνές και έτσι σηκώθηκα και πήγα στην πόρτα για να δω τί συμβαίνει. Οι αστυνομικοί φώναζαν ότι έπρεπε να βγούμε όλοι έξω. Μας μάζεψαν σε έναν ανοιχτό χώρο και μας είπαν να μην κουνηθούμε από εκεί. Ύστερα, χώρισαν τους άνδρες από τις γυναίκες. Μετά μας μέτρησαν και μας ρώτησαν αν είχαμε τις ταυτότητές μας. Όσο γινόταν αυτό, μας σημάδευαν με τα όπλα τους. Στη συνέχεια, πήραν τους άνδρες και όσα αγόρια ήταν μεγαλύτερα από οκτώ χρονών, που μέχρι τότε στέκονταν μαζί με τις γυναίκες, και τους οδήγησαν στα αστυνομικά οχήματα που βρίσκονταν εκεί κοντά. Μας είπαν ότι εκεί είχαν υπολογιστές για να ελέγξουν εάν εκκρεμούσαν τίποτα εντάλματα ή πρόστιμα για τον καθένα μας, οπότε δε θα χρειαζόταν να μας μεταφέρουν στο αστυνομικό τμήμα. Στο δρόμο προς τα αστυνομικά οχήματα μας φέρθηκαν καλά, αλλά μόλις μπήκαμε μέσα μας πέρασαν χειροπέδες και άρχισαν να μας βρίζουν «Θα σε γ****ω, κ****-Τσιγγάνε», «μ****α» και άλλα τέτοια. Μας κράτησαν εκεί για μία ώρα περίπου, οπότε αρχίσαμε να διψάμε πολύ. Όταν τους είπαμε ότι διψάμε, κάποιος αστυνομικός μας απάντησε «Να πιείτε τα κάτουρά σας». Παρόλο που δε μας χτύπησαν μέσα στα οχήματα, μια αστυνομικός χαστούκισε επανειλημμένα ένα νεαρό που δεν μπορούσε να πει το όνομά του αρκετά γρήγορα επειδή τραύλιζε. Η ίδια αστυνομικός τον χτύπησε ξανά όταν ήμασταν στο κρατητήριο.²⁷⁶

Ο Ν.Α. είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι, μολονότι οι αστυνομικοί έδωσαν στους Ρομά την εντύπωση ότι η δικαστική εξακρίβωση θα γινόταν στα οχήματα, μόλις έφτασαν εκεί, τους

κράτησαν όλους χωρίς να προχωρήσουν σε δικαστική εξακρίβωση. Την ίδια στιγμή, ενώ μια ομάδα αστυνομικών οδηγούσε τους άντρες στα αστυνομικά οχήματα, μια δεύτερη ομάδα επέβλεπε τις γυναίκες υπό την απειλή όπλου και μια τρίτη ερευνούσε τα πρόχειρα καταλύματα για ναρκωτικά. Οι αστυνομικοί έκαναν άνω κάτω τα σπίτια και τα υπάρχοντα των οικογενειών αλλά δε βρήκαν ναρκωτικά.²⁷⁷

Στο κρατητήριο, ο 32χρονος Γ.Π. δοκίμασε να ανοίξει ένα παράθυρο, καθώς οι αστυνομικοί είχαν κλείσει περίπου 40 Ρομά σε ένα κελί και η ατμόσφαιρα ήταν αποπνικτική. Ένας αστυνομικός του φώναξε ενώ ένας άλλος τον πλησίασε και τον ρώτησε αν νομίζει ότι είναι έξυπνος. Στη συνέχεια, ο αστυνομικός φέρεται να σήκωσε το χέρι του για να τον χτυπήσει. Ο Γ.Π. είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι παρακάλεσε τον αστυνομικό να μην τον χτυπήσει, καθώς ανάρρωνε από σοβαρό τροχαίο ατύχημα στο οποίο ένας φίλος του είχε χάσει τη ζωή του. Πράγματι, ο Γ.Π. φορούσε αυχενικό νάρθηκα την ώρα της σύλληψης, τμήμα του κρανίου του ήταν ξυρισμένο και ήταν εμφανής η πληγή με ράμματα. Παρά τα τραύματα του Γ.Π., αναφέρεται ότι ο αστυνομικός τον χαστούκισε και τον χτύπησε μέχρις ότου έπεσε στο πάτωμα, σε ημιλιπόθυμη κατάσταση. Στη συνέχεια, τον σήκωσαν δύο φίλοι του.²⁷⁸ Ωστόσο, φοβούμενος τυχόν αντίποινα, ο Γ.Π. δεν υπέβαλε επίσημη καταγγελία για κακομεταχείριση.

Παράλληλα, οι αστυνομικοί είχαν αποκλείσει κάθε δίοδο πρόσβασης στον καταυλισμό, μην επιτρέποντας έτσι στα τηλεοπτικά συνεργεία και τους δημοσιογράφους να καλύψουν την επιδρομή στον καταυλισμό της Νέας Ζωής. Η 36χρονη Διονυσία Παναγιωτοπούλου, κάτοικος του καταυλισμού, είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι κατευθυνόταν προς τα εκεί όταν ξεκίνησε η επιδρομή, αλλά έπεσε στο μπλόκο και δεν της επιτράπηκε η είσοδος.²⁷⁹ Δεδομένων των επικρίσεων που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς στον Τύπο για άλλες παρόμοιες ενέργειες της αστυνομίας, είναι πιθανό οι αστυνομικές αρχές να περίμεναν ότι τα μέσα ενημέρωσης θα έδιναν διαστάσεις σκανδάλου στην επιδρομή και έτσι απέκλεισαν το δρόμο προς τον καταυλισμό, προς αποφυγή περισσότερων επικρίσεων.²⁸⁰

Παρόμοιες επιδρομές έχουν διεξαχθεί και σε άλλους καταυλισμούς ανά την Ελλάδα. Η τακτική αποκλεισμού του καταυλισμού όσο η επιδρομή βρίσκεται σε εξέλιξη φαίνεται ότι είναι αρκετά συνηθισμένη. Στις 12 Ιουλίου 2001, στις 6 π.μ., 10-15 αστυνομικοί, παρουσία εισαγγελέα, απέκλεισαν τον καταυλισμό των Ρομά στη Νέα Αλικαρνασσό στην Κρήτη, τοποθετώντας μπλόκα στους δύο δρόμους που οδηγούν στον καταυλισμό. Οι αστυνομικοί φώναζαν στους κατοίκους να βγουν από τα σπίτια τους και να επιδείξουν τις αστυνομικές τους ταυτότητες. Σύμφωνα με έναν κάτοικο, 10 άτομα που δεν είχαν ταυτότητα συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Αφού έγινε εξακρίβωση των στοιχείων τους, πέντε από τους 10 αφέθηκαν ελεύθεροι, ενώ διαπιστώθηκε ότι εκκρεμούσαν πρόστιμα εις βάρος των άλλων πέντε, οι οποίοι αφέθηκαν ελεύθεροι μετά την καταβολή των προστίμων.²⁸¹ Ο Ι.Κ. είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*: «Είμαστε συνηθισμένοι σε τέτοιου είδους ενέργειες, καθώς τέτοιες επιδρομές γίνονται περίπου μία φορά το μήνα».²⁸²

Ο Συνήγορος του Πολίτη ενημερώθηκε για την επιδρομή στη Νέα Αλικαρνασσό. Σε επιστολή του προς τον Αστυνομικό Διοικητή Ηρακλείου, στη δικαιοδοσία του οποίου εμπίπτει η Νέα Αλικαρνασσός, ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε από τον Αστυνομικό Διοικητή να προσκομίσει στοιχεία που να πιστοποιούν ότι η επιδρομή της 12^{ης} Ιουλίου 2001 ήταν επιβεβλημένη. Στις 22 Οκτωβρίου 2001, η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Ηρακλείου απάντησε ότι πράγματι τέτοιες επιχειρήσεις πραγματοποιούνταν επανειλημμένα στο παρελθόν. Σύμφωνα με την αστυνομία, η πλειοψηφία των Ρομά που κατοικούν στον καταυλισμό της Νέας Αλικαρνασσού δεν είναι κάτοικοι της περιοχής αλλά προέρχονται από διάφορα μέρη της Ελλάδας. Η αστυνομία διαβεβαίωσε επίσης το Συνήγορο του Πολίτη ότι

δεν έγιναν έρευνες σε σπίτια και ότι είχαν ληφθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων αυτής της «... φυλετικής μειονότητας».²⁸³ Μετά τα παραπάνω, ο Συνήγορος του Πολίτη ενημέρωσε τα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι θα αρχειοθετούσε την υπόθεση και θα διερευνούσε περαιτέρω τις καταγγελίες.²⁸⁴ Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* θεωρούν ότι αυτές οι ενέργειες του Συνήγορου του Πολίτη δεν είναι ικανοποιητικές, και θα υποβάλουν σχετικό υπόμνημα.

Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα των αστυνομικών επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας στις οποίες υποβάλλονται συχνά οι Ρομά, αναφέρθηκε στον τύπο στις 7 Ιουλίου 2000. Σύμφωνα με δημοσιεύματα, αστυνομικοί περικύκλωσαν και συνέλαβαν 92 Ρομά στον καταυλισμό που βρίσκεται στις όχθες του Γαλλικού ποταμού, κοντά στη Θεσσαλονίκη. Σκοπός της επιδρομής ήταν η κατάσχεση ναρκωτικών και όπλων, ενώ οι 92 Ρομά συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στο τοπικό τμήμα γιατί η αστυνομία τους θεωρούσε όλους ύποπτους για σοβαρά εγκλήματα.²⁸⁵ Ωστόσο, άρθρα σε τοπικές εφημερίδες ανέφεραν επίσης ότι κατηγορίες απαγγέλθηκαν μόνο σε 10 από τους συλληφθέντες, και αυτές αφορούσαν πλημμελήματα, καθώς και ότι δεν κατασχέθηκαν ναρκωτικά ή όπλα στον καταυλισμό. Ο Συνήγορος του Πολίτη θεώρησε τη σημαντική διαφορά μεταξύ του αρχικού αριθμού συλληφθέντων και του αριθμού στους οποίους απαγγέλθηκαν τελικά κατηγορίες ως πιθανή ένδειξη μιας «στερεότυπης αντίληψης [μεταξύ των αστυνομικών] για σύνδεση των Ρομά με σοβαρά ποινικά αδικήματα».²⁸⁶

Απαντώντας στην επιστολή του Συνήγορου του Πολίτη, η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση ανέφερε ότι η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε παρουσία εισαγγελέα και – σε αντίθεση με τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στον τύπο – μόνο 27 Ρομά οδηγήθηκαν στον Εισαγγελέα.²⁸⁷ Ωστόσο, ακόμη και ο δεύτερος αυτός αριθμός που έδωσαν οι αστυνομικές αρχές εξακολουθεί να υποδηλώνει ότι ο αριθμός των ατόμων στα οποία απαγγέλθηκαν κατηγορίες ήταν μικρότερος από το ένα τρίτο των Ρομά που φέρεται να προσήχθησαν και κρατήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα. Επιπλέον, η παραδοχή από την πλευρά της αστυνομίας ότι έγιναν έρευνες σε πολλά σπίτια ενισχύει τις υπόνοιες ότι δεν είχαν καμία πληροφορία που να συνδέει συγκεκριμένα άτομα με συγκεκριμένα αδικήματα και ότι κατά συνέπεια η επιδρομή της 7^{ης} Ιουλίου ήταν μια επιχείρηση-σκούπα που οδήγησε σε τυχαίες συλλήψεις.²⁸⁸ Επιπλέον, η παρουσία ενός μόνο εισαγγελέα είναι αναμφισβήτητη ανεπαρκής την στιγμή που η έρευνα διεξήχθη σε τόσα πολλά σπίτια.

Από τις έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* προκύπτει ότι μόνο οι καταυλισμοί των Ρομά αποτελούν στόχο τέτοιων επιδρομών. Το Μάιο του 2001, υψηλόβαθμο στέλεχος της αστυνομίας, μέλος της αντιπροσωπίας που παρουσίαζε την έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του ΟΗΕ (CAT), δήλωσε δύο φορές ότι: «Οι Ρομά συχνά μένουν σε απομονωμένους καταυλισμούς όπου πραγματοποιείται διακίνηση ναρκωτικών και όπλων, ή διαπράττονται άλλα εγκλήματα. Το γεγονός αυτό υποχρεώνει την αστυνομία να παρεμβαίνει κατόπιν σχεδίου, με τη χρήση ειδικών δυνάμεων και ανάλογα με τον κίνδυνο που διατρέχουν οι αστυνομικοί κάθε φορά.»²⁸⁹ Ένα μέλος της Επιτροπής θεώρησε αυτή τη γενίκευση ως «γενικευμένη αναφορά σε μια εθνοτική ομάδα».²⁹⁰ Ο επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπίας, καθηγητής Διονύσιος Σπινέλλης, είπε ότι η δήλωση του υψηλόβαθμου στελέχους της αστυνομίας δεν είχε χαρακτήρα δυσμενούς διάκρισης, αλλά στηρίζεται σε στοιχεία αξιολόγησης κινδύνου, καθώς στη «συγκεκριμένη κλειστή κοινότητα του καταυλισμού, τα εγκλήματα με ναρκωτικά και χρήση όπλων αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο.»²⁹¹ Ωστόσο, το μέλος της Επιτροπής αναρωτήθηκε «κατά πόσον [τα σχόλια της αντιπροσωπίας] προσεγγίζουν το φυλετικό στερεότυπο στο οποίο αποδόθηκε πρόσφατα τόσο μεγάλη προσοχή στις Ηνωμένες Πολιτείες».²⁹² Οι καταχρηστικές αστυνομικές

επιδρομές στους καταυλισμούς των Ρομά σχεδιάζονται και εκτελούνται με μόνο γνώμονα την πεποίθηση για την εγκληματικότητα των Ρομά.²⁹³ Οι επιδρομές χρησιμοποιούνται ως μέσο για τον τυχαίο εντοπισμό υπόπτων και περιλαμβάνουν μαζικές συλλήψεις και κράτηση ανδρών, γυναικών και παιδιών.²⁹⁴ Οι έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* αποκαλύπτουν ότι αυτές οι επιδρομές είναι αρκετά συχνές ώστε να θεωρούνται συστηματικές και ότι συχνά χαρακτηρίζονται από σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

5.2 Κακομεταχείριση Ρομά στα χέρια της αστυνομίας

Από τις έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* σχετικά με την αστυνόμευση στην Ελλάδα την τελευταία πενταετία προκύπτει ότι η κακομεταχείριση των Ρομά, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής και φυλετικής λεκτικής κακοποίησης τους, όταν βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση είναι συνηθισμένο φαινόμενο.²⁹⁵ Μολονότι οι ελληνικές αρχές αρνούνται ότι πίσω από την κακομεταχείριση των Ρομά κρύβονται φυλετικά κίνητρα, οι Ρομά που μίλησαν με τα *ERRC/ΕΠΣΕ* κατέθεσαν ότι έπεσαν θύματα λεκτικής κακοποίησης από αστυνομικούς οι οποίοι χρησιμοποίησαν ρατσιστικές ύβρεις.

Τα αισθήματα των αστυνομικών εναντίον των Ρομά οδηγούν συχνά σε κρούσματα παρενόχλησης, απάνθρωπης και εξευτελιστικής συμπεριφοράς, λεκτικής και σωματικής κακοποίησης, και αυθαίρετης σύλληψης και κράτησής τους. Τόσο το *ERRC* όσο και το *ΕΠΣΕ* καταγράφουν τακτικά περιπτώσεις κακομεταχείρισης Ρομά στα χέρια της αστυνομίας, είτε κατά τη σύλληψη είτε κατά την αστυνομική κράτηση.²⁹⁶ Η χρήση ρατσιστικών επιθέτων από αστυνομικούς σε ορισμένες περιπτώσεις κακομεταχείρισης είναι ενδεικτική ότι η φυλετική μισαλλοδοξία διαδραματίζει ρόλο στην εχθρική αντιμετώπιση των Ρομά από τα αστυνομικά όργανα. Επιπλέον, οι διεθνείς οργανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων επισημαίνουν ότι η κακομεταχείριση από την αστυνομία στρέφεται δυσανάλογα κατά των μελών εθνοτικών μειονοτήτων.²⁹⁷ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας του Συμβουλίου της Ευρώπης (ECRI) επισημαίνει ότι:

Υπάρχουν συνεχείς αναφορές σύμφωνα με τις οποίες Ρομά/Τσιγγάνοι, Αλβανοί και άλλοι μετανάστες υπήρξαν επανειλημμένως θύματα παράνομης συμπεριφοράς εκ μέρους της ελληνικής αστυνομίας. Οι Ρομά/Τσιγγάνοι ιδιαίτερα, φέρονται συχνά ως θύματα υπερβολικής χρήσης βίας – με μοιραίες κάποιες φορές συνέπειες –, κακομεταχείρισης και υβριστικής συμπεριφοράς από την αστυνομία. Οι επιλεκτικοί αστυνομικοί έλεγχοι σε βάρος των μελών αυτών των ομάδων είναι σύνηθες φαινόμενο. Φαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι υποθέσεις αυτές αποτελούν αντικείμενο επιφανειακής έρευνας της οποίας τα αποτελέσματα στερούνται διαφάνειας. Η πλειοψηφία αυτών των συμβάντων δε συνοδεύεται από κατάθεση μήνυσης εκ μέρους του θύματος. Συμβαίνει όμως, ακόμα και όταν το θύμα προσφεύγει στη δικαιοσύνη, να δεχτεί πιέσεις με σκοπό να παραιτηθεί της έγκλησης. Η ECRI δίνει έμφαση στο γεγονός ότι υπάρχει επιτακτική ανάγκη βελτίωσης της αντιμετώπισης από τους εσωτερικούς ή εξωτερικούς μηχανισμούς ελέγχου των κατηγοριών για την πρακτική της αστυνομίας απέναντι στα μέλη μειονοτικών ομάδων.²⁹⁸

Ένα πρόσφατο περιστατικό κακομεταχείρισης Ρομά από αστυνομικούς, το οποίο καταγγέλλθηκε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, διαδραματίστηκε στις 7 Οκτωβρίου 2002. Την ημέρα αυτή, στις 10:30 π.μ. περίπου, δύο νεαροί Ρομά, ο 17χρονος Σπύρος Χριστοδουλόπουλος και ο 19χρονος Χρήστος Παπαδημητρίου, βρίσκονταν στην περιοχή του Αγίου Στεφάνου, περίπου 20 χιλιόμετρα από το Ζεφύρι, το προάστιο της Αθήνας όπου μένουν. Σύμφωνα με την

κατάθεσή τους, έψαχναν για παλιοσίδερα.²⁹⁹ Χωρίς να το γνωρίζουν, εκείνη την ώρα τρεις φίλοι τους βρίσκονταν στην ίδια περιοχή. Ο 22χρονος Σταύρος Στεφάνου, ο 19χρονος Νίκος Θεοδωρόπουλος και ο 17χρονος Απόστολος Σαΐνης επέβαιναν σε ένα αγροτικό φορτηγό και έκαναν βόλτες στην περιοχή, ψάχνοντας επίσης για παλιοσίδερα. Ο Χ. Παπαδημητρίου κατέθεσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι εκείνο το πρωινό, αυτός και ο Σπύρος Χριστοδουλόπουλος μάζευαν παλιοσίδερα για να τα πουλήσουν, όταν το όχημά τους έπαθε βλάβη. Έσπρωξαν το όχημα στο προαύλιο ενός εργοστασίου και προσπαθούσαν να το επισκευάσουν όταν τους πλησίασαν δύο άνδρες Έλληνικής εθνικτικής καταγωγής, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι ήταν οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου και τους ρώτησαν τί έκαναν εκεί. Αφού ο Χ. Παπαδημητρίου και ο Σ. Χριστοδουλόπουλος τους εξήγησαν γιατί βρίσκονταν εκεί, οι δυο άντρες έφυγαν και κλείδωσαν την πύλη του εργοστασίου χωρίς όμως αυτό να γίνει αντιληπτό από τους Ρομά. Στο μεταξύ, σύμφωνα με τον Σταύρο Στεφάνου, αυτός, ο Νίκος Θεοδωρόπουλος και ο Απόστολος Σαΐνης, οι οποίοι ήταν επίσης στο σημείο εκείνο μαζεύοντας παλιοσίδερα, σταμάτησαν το όχημά τους έξω από το εργοστάσιο και, βρίσκοντάς το κλειδωμένο, έκαναν αναστροφή προκειμένου να αναχωρήσουν. Την ίδια στιγμή όμως, τους σταμάτησαν δύο αστυνομικοί που είχαν βγει από το όχημά τους και, υπό την απειλή όπλου, διέταξαν τους τρεις Ρομά να βγουν από το όχημά τους και να σηκώσουν ψηλά τα χέρια τους. Σύμφωνα με το Σ. Στεφάνου, ένας από τους αστυνομικούς τους διέταξε να βάλουν τα χέρια τους πίσω από το κεφάλι και τα κεφάλια τους επάνω στο καπό του αυτοκινήτου. Στην συνέχεια, ο Σ. Στεφάνου ανέφερε ότι ένας από τους αστυνομικούς τον χτύπησε στην πλάτη και τα πόδια με ένα γκλομπ για ένα λεπτό περίπου, ενώ ο άλλος αστυνομικός τους είχε υπό επιτήρηση. Μετά από αυτό, ο ίδιος αστυνομικός φόρεσε χειροπέδες στον Απόστολο Σαΐνη ενώ ο αστυνομικός που είχε χτυπήσει το Σταύρο Στεφάνου πήρε ένα σκοινί από το όχημα του δεύτερου και έδεσε αυτόν και το Ν. Θεοδωρόπουλο. Ο αστυνομικός άρχισε να χτυπά με γονατιές το Σ. Στεφάνου και να βρίζει έντονα και τους τρεις Ρομά, χρησιμοποιώντας προσβλητικούς χαρακτηρισμούς για τις μητέρες τους και απειλώντας να τους σκοτώσει «[ό]πως ο αδελφός μου σκότωσε τον άλλο Τσιγγάνο, το Μαρίνο». Σε αυτό το σημείο, κατέφθασαν τρεις άνδρες Έλληνικής εθνικτικής καταγωγής, κατά πάσα πιθανότητα οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου, και οι οποίοι κατηγόρησαν τους τρεις Ρομά για κλοπή. Ο αστυνομικός που είχε απειλήσει τους Ρομά συνέχισε να τους προσβάλλει και ρώτησε το Σ. Στεφάνου αν είχαν κλέψει τίποτα. Στη συνέχεια, ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου ξεκλείδωσε την πύλη του εργοστασίου και ενημέρωσε τους αστυνομικούς ότι μέσα βρίσκονταν δύο ακόμη Ρομά. Ο δεύτερος αστυνομικός μπήκε στο χώρο του εργοστασίου και επέστρεψε με το Χρήστο Παπαδημητρίου και το Σπύρο Χριστοδουλόπουλο. Την στιγμή εκείνη έφτασαν άλλοι τέσσερις αστυνομικοί με στολή και δύο με πολιτικά. Ένας από τους ένστολους αστυνομικούς χτύπησε δύο φορές το Ν. Θεοδωρόπουλο στην πλάτη με ένα γκλομπ. Στην συνέχεια, έβαλαν τους πέντε Ρομά στο αστυνομικό όχημα όπου ο Χ. Παπαδημητρίου άκουσε έναν αστυνομικό να λέει στον ασύρματο ότι είχαν προβάλει αντίσταση κατά τη σύλληψη. Κατά τις 1.00 μ.μ. έφτασαν στο Αστυνομικό Τμήμα Αγίου Στεφάνου, όπου και οι πέντε Ρομά δήλωσαν ότι τους χαστούκισαν επανειλημμένα πριν να τους βάλουν σε κελιά και τους ζητήσουν να παραδώσουν τα κινητά τους τηλέφωνα. Σύμφωνα με το Σ. Στεφάνου, οι πέντε Ρομά δεν ενημερώθηκαν για το λόγο της σύλληψής τους και δεν τους παρασχέθηκε τροφή μέχρι τις 11.00 μ.μ. περίπου, οπότε και τους επέτρεψαν τελικά να χρησιμοποιήσουν και το αποχωρητήριο. Ο Χ. Παπαδημητρίου ανέφερε ότι μόνο όταν ο Σ. Στεφάνου απείλησε να αυτοτραυματιστεί τους επέτρεψε να ειδοποιήσουν τις οικογένειές τους ότι είχαν συλληφθεί.

Η 20χρονη αδελφή του Σ. Στεφάνου, Μαρία, κατέθεσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι στις 8 Οκτωβρίου 2002 και κατά τις 12.30 μ.μ., η ίδια μαζί με άλλους συγγενείς των κρατουμένων, έφτασαν στο αστυνομικό τμήμα για να φέρουν κουβέρτες στους πέντε Ρομά. Η Μαρία δήλωσε ότι ένας αστυνομικός υπηρεσίας την πληροφόρησε ότι οι πέντε Ρομά είχαν

μεταφερθεί στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής περίπου δύο ώρες νωρίτερα. Ο Σ. Στεφάνου δήλωσε ότι στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής οι πέντε Ρομά φωτογραφήθηκαν και τους πήραν δακτυλικά αποτυπώματα και, μετά από αρκετή ώρα, τους μετέφεραν στο Πλημμελειοδικείο Αθηνών. Σύμφωνα με το Σταύρο Στεφάνου, ο ίδιος, ο Χρήστος Παπαδημητρίου, ο Σπύρος Χριστοδουλόπουλος, ο Νίκος Θεοδωρόπουλος και ο Απόστολος Σαΐνης δικάστηκαν και καταδικάστηκαν για διακεκριμένη κλοπή και τους επιδικάστηκε ποινή φυλάκισης δέκα μηνών στον καθένα. Ο Σ. Στεφάνου είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι και οι πέντε Ρομά άσκησαν αμέσως έφεση κατά της απόφασης και αφέθηκαν ελεύθεροι. Στις 9 Οκτωβρίου 2002, ο Χρήστος Παπαδημητρίου, ο Σπύρος Χριστοδουλόπουλος, ο Σταύρος Στεφάνου και ο Νίκος Θεοδωρόπουλος κατέθεσαν μήνυση κατά των αστυνομικών του Αστυνομικού Τμήματος Αγίου Στεφάνου στο Αστυνομικό Τμήμα Ζεφυρίου. Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δε γνωρίζουν εάν έχει ξεκινήσει κάποια σχετική έρευνα από την αστυνομία.

Ένα άλλο πρόσφατο περιστατικό κακομεταχείρισης από την αστυνομία καταγγέλθηκε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* από τον 21χρονο Ρομ Θωμά Μιχαλόπουλο. Μιλώντας στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, ο Θ. Μιχαλόπουλος ισχυρίστηκε ότι στις 16 Ιουλίου 2002, αυτός και ο 20χρονος ξάδελφός του Γιώργος Μιχαλόπουλος, επέβαιναν σε αυτοκίνητο που κινούνταν στον κεντρικό δρόμο του Ζεφυρίου κατά στις 9.00 μ.μ., όταν είδαν περίπου 15 αστυνομικούς με πολιτικά και με μπλε στολές κοντά σε τρία τζίπ, ένα μικρό λεωφορείο και μια μοτοσικλέτα με αστυνομικές πινακίδες, καθώς και δύο αυτοκίνητα με συμβατικές πινακίδες.³⁰⁰ Ένας από τους αστυνομικούς έκανε σήμα στον οδηγό, το Θωμά Μιχαλόπουλο, να σταματήσει, αλλά αυτός συνέχισε να οδηγεί. Σχεδόν αμέσως όμως αποφάσισε να γυρίσει πίσω και άρχισε να στρίβει. Ταυτόχρονα, παρατήρησε ότι και άλλα αστυνομικά οχήματα και έξι ή επτά αστυνομικοί βρίσκονταν εκεί κοντά. Οι αστυνομικοί διέταξαν τους δύο Ρομά να σταματήσουν και να βγουν έξω από το αυτοκίνητό τους. Τους έκαναν σωματική έρευνα και έψαξαν το αυτοκίνητο. Ο Θωμάς Μιχαλόπουλος κατάλαβε ότι η αστυνομία έψαχνε για ναρκωτικά. Παράλληλα, δύο αστυνομικοί φέρεται να γρονθοκόπησαν επανειλημμένα το Γιώργο Μιχαλόπουλο στο πρόσωπο.

Όσο διαδραματίζονταν αυτά τα γεγονότα, πλήθος Ρομά που διαμαρτύρονταν συγκεντρώθηκε και έτσι οι δύο αστυνομικοί πέρασαν χειροπέδες στους δύο νεαρούς και τους οδήγησαν σε ένα μικρό λεωφορείο της αστυνομίας που βρισκόταν σε κοντινή απόσταση. Σύμφωνα με το Θωμά Μιχαλόπουλο, στο όχημα βρίσκονταν δυο αστυνομικοί καθώς και δυο άλλοι Ρομά οι οποίοι ήταν ξαδέλφια του, ο 28χρονος Παναγιώτης Μπαζάκας και ο 22χρονος Φώτης Μπαζάκας. Όταν ο Θωμάς Μιχαλόπουλος βγήκε έξω από το όχημα της αστυνομίας για να βοηθήσει τους αστυνομικούς να κλειδώσουν το αυτοκίνητό του, άκουσε αρχικά χτυπήματα και στη συνέχεια το Γιώργο Μιχαλόπουλο να ουρλιάζει. Όπως πληροφορήθηκε αργότερα από τον Παναγιώτη και το Φώτη Μπαζάκα, ο αστυνομικός που καθόταν στη θέση του οδηγού ρώτησε το συνάδελφό του αν είχε χτυπήσει ποτέ «Γύφτο». Ο άλλος αστυνομικός απάντησε, «Όχι, αλλά θα το κάνω τώρα», και άρχισε να γρονθοκοπά το Γιώργο Μιχαλόπουλο. Σύμφωνα με το Θωμά Μιχαλόπουλο, όταν επέστρεψε στο όχημα της αστυνομίας ο αστυνομικός που είχε χτυπήσει το Γιώργο Μιχαλόπουλο άρχισε να τους γρονθοκοπά επανειλημμένα και τους δύο στο πρόσωπο, κυρίως όμως το Γιώργο Μιχαλόπουλο.

Και οι τέσσερις άνδρες οδηγήθηκαν, δεμένοι με χειροπέδες, στο αστυνομικό τμήμα Ζεφυρίου, στις 9.30 μ.μ. περίπου. Σύμφωνα με το Θωμά Μιχαλόπουλο, κατά την είσοδό τους στο αστυνομικό τμήμα, ο αστυνομικός που είχε χτυπήσει αυτόν και τον εξάδελφό του τον κλώτσησε στο χέρι και την πλάτη. Είπε επίσης ότι ενώ οι τέσσερις Ρομά περίμεναν μπροστά

από ένα κελί στο κρατητήριο, ένας αστυνομικός με πολιτικά χτύπησε το Γιώργο Μιχαλόπουλο με τον αγκώνα του στο μέτωπο τόσο δυνατά που το κεφάλι του τινάχτηκε προς τα πίσω και χτύπησε το Φώτη Μπαζάκα στη μύτη, με αποτέλεσμα και αυτός με τη σειρά του να χτυπήσει το κεφάλι του στον τοίχο. Μέσα στο κελί, ο αστυνομικός που τους είχε χτυπήσει μέσα στο όχημα της αστυνομίας και ο αστυνομικός με τα πολιτικά γρονθοκόπησαν επανειλημμένα το Γιώργο Μιχαλόπουλο στο πρόσωπο και το σώμα και το Θωμά Μιχαλόπουλο στο πρόσωπο. Ο Θωμάς Μιχαλόπουλος δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι ενώ ο ένστολος αστυνομικός οδήγησε τους άντρες τον ένα μετά τον άλλο έξω από το κελί για να τους πάρουν δακτυλικά αποτυπώματα, ο αστυνομικός με τα πολιτικά παρέμεινε στο κελί, έστησε το Γιώργο Μιχαλόπουλο στον τοίχο και του επιτέθηκε με χτυπήματα καράτε, χτυπώντας τον στο στήρνο με τον αγκώνα και κλωτσώντας τον στα πόδια και τα πλευρά. Στη συνέχεια ο αστυνομικός αποχώρησε.

Ο Γιώργος Μιχαλόπουλος, ο Παναγιώτης Μπαζάκας και ο Φώτης Μπαζάκας αφέθηκαν ελεύθεροι στις 17 Ιουλίου 2002, κατά τις 1.00 π.μ. περίπου, αλλά ο Θωμάς Μιχαλόπουλος μεταφέρθηκε το ίδιο βράδυ στο Αστυνομικό Τμήμα του Αιγάλεω όπου και πέρασε τη νύχτα, καθώς διαπιστώθηκε ότι τον αναζητούσε η στρατολογία. Αφέθηκε ελεύθερος το επόμενο πρωί, αφού πρώτα παρουσιάστηκε στο Στρατολογικό Γραφείο. Στη συνέχεια πήγε στο ΚΑΤ, όπου του χορηγήθηκε ιατρική βεβαίωση που πιστοποιούσε διάστρεμμα στο δάκτυλο. Στις 20 Ιουλίου 2002, κατήγγειλε την κακομεταχείριση που υπέστη στο Διοικητή του Αστυνομικού Τμήματος Ζεφυρίου, ο οποίος αρνήθηκε ότι οι αστυνομικοί που τον κακομεταχειρίστηκαν ήταν υπό τη δικαιοδοσία του και τον συμβούλεψε να υποβάλλει μήνυση. Ο Γιώργος Μιχαλόπουλος δεν κατέθεσε τελικά μήνυση, φοβούμενος αντίποινα από αστυνομικούς. Στις 6 Αυγούστου 2002, το *ΕΠΣΕ* απέστειλε επιστολή στον Αρχηγό της Ελληνικής Αστυνομίας ζητώντας την άμεση διενέργεια Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης. Στις 13 Αυγούστου 2002, το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας ενημέρωσε τα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι ξεκίνησε Ένορκη Διοικητική Εξέταση αναφορικά με το συμβάν.³⁰¹ Στις 31 Οκτωβρίου 2002, οι Θωμάς και Γιώργος Μιχαλόπουλος κλήθηκαν να παραστούν σε κατ' αντιπαράσταση εξέταση με αστυνομικούς. Ο Γιώργος Μιχαλόπουλος δεν πήγε γιατί φοβόταν ακόμη αντίποινα, ο Θωμάς Μιχαλόπουλος όμως προσήλθε κατ' αντιπαράσταση εξέτασης και μεταξύ των αστυνομικών αναγνώρισε έναν από εκείνους που τον είχαν κακομεταχειριστεί.³⁰²

Σε παλαιότερο περιστατικό που έλαβε χώρα την 1^η Νοεμβρίου 2001, και ώρα 1.00 π.μ. περίπου, πέντε Ρομά, ο 22χρονος Νίκος Αριστόπουλος, ο 34χρονος Νίκος Παναγιωτόπουλος, ο 17χρονος Θανάσης Παναγιωτόπουλος, ο 23χρονος Τρύφωνας Παναγιωτόπουλος και ο 16χρονος Γιώργος Παναγιωτόπουλος, μετέβαιναν με το αυτοκίνητο σε έναν αρραβώνα, όταν μια ομάδα περίπου 10-15 αστυνομικών τους ζήτησε να σταματήσουν στην πόλη Ζαχάρω, στη Δυτική Πελοπόννησο. Οι Ρομά δήλωσαν ότι τρεις από τους αστυνομικούς έκαναν σωματική έρευνα στο Θανάση Παναγιωτόπουλο και ανακάλυψαν ένα κρυμμένο πυροβόλο όπλο.³⁰³ Σύμφωνα με το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, μετά την ανακάλυψη αυτή, ένας από τους αστυνομικούς χαστούκισε επανειλημμένα το Θανάση Παναγιωτόπουλο. Οι ίδιοι αστυνομικοί έκαναν σωματική έρευνα στο Νίκο Αριστόπουλο, το Νίκο Παναγιωτόπουλο και τον Τρύφωνα Παναγιωτόπουλο. Ανακάλυψαν δύο καραμπίνες, αλλά μόνο για μία από αυτές υπήρχε άδεια κατοχής.

Και οι πέντε συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στο Αστυνομικό Τμήμα Ζαχάρως. Εκεί, οι αστυνομικοί έκαναν έρευνα στο Γιώργο Παναγιωτόπουλο και βρήκαν και τέταρτο όπλο. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος εξήγησε στο *ERRC* ότι αυτός και οι υπόλοιποι Ρομά πήγαιναν σε έναν αρραβώνα και ότι τα όπλα ήταν οικογενειακά κειμήλια και άχρηστα, τα ήθελαν απλώς για την τελετή. Σύμφωνα με το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, οι Ρομά το εξήγησαν αυτό στους

αστυνομικούς, αλλά εκείνοι δεν τους πίστεψαν. Όπως είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, «Οι τέσσερις αστυνομικοί που ήταν παρόντες θύμωσαν πολύ και άρχισαν να μας βρίζουν, ενώ ο αστυνομικός Β. με χαστούκισε.»³⁰⁴ Ο αστυνομικός Β. και ένας άλλος αστυνομικός πήραν το Γιώργο Παναγιωτόπουλο σε ένα άλλο γραφείο. Εκεί, σύμφωνα με το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, ο αστυνομικός Β. έβγαλε το υπηρεσιακό του όπλο, αφαίρεσε το γεμιστήρα και στη συνέχεια τον επανατοποθέτησε. Στη συνέχεια του έβαλε το όπλο στον κρόταφο και τον ρώτησε αν θέλει να δει πώς σκοτώνει ένα όπλο. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος έμεινε μόνος του στο γραφείο με τους δύο αστυνομικούς για 15-20 λεπτά περίπου. Όπως ισχυρίζεται, ο αστυνομικός Β. τον χαστούκισε πολλές φορές και προσπάθησε να τον κλωστήσει στα γεννητικά όργανα. Κάποια στιγμή, τον διέταξε να κατεβάσει το παντελόνι του και να βγάλει τις κάλτσες του. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι κατέβασε το παντελόνι του και καθώς έσκυβε για να βγάλει τις κάλτσες του ο δεύτερος αστυνομικός τον χτύπησε χαμηλά στη μέση με τη λαβή ενός πυροβόλου όπλου. Κατόπιν, ο αστυνομικός Β. διέταξε το Γιώργο Παναγιωτόπουλο να κατεβάσει και το εσώρουχό του. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος ανέφερε ότι κατέβασε το εσώρουχό του αλλά το ξανανέβασε σχεδόν αμέσως. Ο αστυνομικός Β. τον ρώτησε γιατί το έκανε αυτό καθώς επίσης και αν φοβόταν. Όπως δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος:

Φοβήθηκα πολύ, γιατί ο αστυνομικός Β. έκανε κύκλους γύρω μου, κάνοντας άσεμνες χειρονομίες που υποδήλωναν συνουσία μαζί μου, ενώ ταυτόχρονα έπαιζε με ένα πτυσσόμενο γκλομπ. Φοβήθηκα τόσο ώστε άρχισα να κινούμαι για να μην τον αφήσω να έρθει από πίσω μου. Μάλιστα βρήκα το κουράγιο να αρνηθώ να κατεβάσω ξανά το εσώρουχό μου.³⁰⁵

Τότε ο αστυνομικός Β. φέρεται να αποπειράθηκε δια της βίας να αφαιρέσει ο ίδιος το εσώρουχο του Γιώργου Παναγιωτόπουλου. Ωστόσο, σύμφωνα με το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, ένας άλλος αστυνομικός μπήκε στο δωμάτιο εκείνη τη στιγμή και είπε στον αστυνομικό Β. να αφήσει το νεαρό ήσυχο, προειδοποιώντας τον για τις συνέπειες αν μαθευόταν ότι η αστυνομία παρενόχλησε ένα νεαρό αγόρι. Κατόπιν τούτου, ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος οδηγήθηκε στο κρατητήριο όπου κρατούνταν και οι άλλοι τέσσερις Ρομά. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος είπε στο *ERRC* ότι στις 6.00 π.μ. περίπου οι άνδρες μεταφέρθηκαν ένας-ένας σε ένα κελί για ανάκριση. Όταν ήρθε η σειρά του και αφού μπήκε στο δωμάτιο, οι αστυνομικοί του είπαν να βγάλει τα παπούτσια του. Όπως έσκυβε για να βγάλει τα παπούτσια του, ισχυρίζεται ότι ο αστυνομικός Β. τον πλησίασε από πίσω και του είπε, «Ωραία, τώρα έλα εδώ γιατί θέλω να σε γ*****», μετά όμως έφυγε από το δωμάτιο. Επίσης, ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος ισχυρίζεται ότι ένας από τους δύο αστυνομικούς που τον ανέκριναν τον απείλησε ότι εάν δεν έλεγε την αλήθεια, αυτός θα φώναζε τον αστυνομικό Β. ο οποίος θα τον κακοποιούσε σεξουαλικά. Ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος κατέθεσε ότι οι αστυνομικοί κράτησαν σημειώσεις για όσα είπε, αλλά δεν του ζήτησαν να υπογράψει τίποτε.

Στις 10.00 π.μ. περίπου, έφτασε ο διοικητής του αστυνομικού τμήματος. Έφερε στους άνδρες τσιγάρα, νερό και καφέ, και προσφέρθηκε να τους αγοράσει φαγητό. Στις 11.00 π.μ. περίπου, οι πέντε άνδρες μεταφέρθηκαν στο αστυνομικό τμήμα Πύργου, όπου κρατήθηκαν μέχρις ότου μεταφέρθηκαν στο δικαστήριο αργότερα την ίδια μέρα. Αφού παρουσιάστηκαν ενώπιον του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Πύργου, κατηγορούμενοι για παράνομη οπλοκατοχή, και οι πέντε άνδρες αφέθηκαν ελεύθεροι ενόψει της δίκης.

Στις 2 Νοεμβρίου 2001, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γιώργου Παναγιωτόπουλου, ο πατέρας του, Νίκος Παναγιωτόπουλος, τον συνόδευσε στο Μανωλοπούλειο Γενικό Νομαρχιακό Νοσοκομείο του Πύργου, καθώς εξακολουθούσε να υποφέρει από πόνους στο

κάτω μέρος της μέσης. Η ακτινογραφία δεν έδειξε κανένα κάταγμα. Η ιατρική γνωμάτευση του νοσοκομείου αναφέρει ότι κατόπιν εξέτασης, ο Γεώργιος Παναγιωτόπουλος παρουσίασε «άλγος οσφυϊκής ΜΣΣ...χωρίς σημεία εξωτερικής κάκωσης».³⁰⁶ Κατά την πρώτη και μοναδική ακροαματική διαδικασία της δίκης των πέντε ανδρών για παράνομη οπλοκατοχή, την ίδια μέρα, στις 2 Νοεμβρίου 2001, ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος, ο Θανάσης Παναγιωτόπουλος και ο Νίκος Αριστόπουλος απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες, ενώ ο Νίκος Παναγιωτόπουλος και ο Τρύφωνας Παναγιωτόπουλος καταδικάστηκαν σε επτάμηνη φυλάκιση και πρόστιμο 700.000 δραχμών (περίπου 2.060 ευρώ). Και οι δύο άνδρες άσκησαν έφεση κατά της δικαστικής απόφασης την ίδια μέρα και αφέθηκαν ελεύθεροι ενόψει της εκδίκασης της έφεσης. Στις 3 Ιανουαρίου 2002, ο Γιώργος Παναγιωτόπουλος, με τη βοήθεια του *ΕΠΣΕ*, υπέβαλε αναφορά στον Συνήγορο του Πολίτη, για την κακομεταχείριση που υπέστη από τους αστυνομικούς. Στις 19 Απριλίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε από το *ΕΠΣΕ* να υποβάλει την καταγγελία πρώτα στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης.³⁰⁷ Η απάντηση του Συνήγορου του Πολίτη στην καταγγελία του Γιώργου Παναγιωτόπουλο παραλήφθηκε έξι μήνες μετά το συμβάν και τέσσερις μήνες μετά την υποβολή της καταγγελίας. Η παραπομπή της καταγγελίας στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης τόσο καιρό μετά κρίθηκε άσκοπη από το θύμα το οποίο δεν προέβη σε καμία περαιτέρω ενέργεια.

Σε μια ακόμα περίπτωση, νεαροί Ρομά κατήγγειλαν ότι έπεσαν θύματα κακομεταχείρισης από αστυνομικούς τη νύχτα της 4^{ης} Αυγούστου 2001. Πιο συγκεκριμένα, οι νεαροί Ρομά που είναι συγγενείς ανέφεραν ότι αστυνομικοί υπέβαλλαν και τους τέσσερις – το 19χρονο Νίκο Θεοδωρόπουλο από την Κεφαλλονιά, το 18χρονο Νίκο Θεοδωρόπουλο από τα Σαγέικα της Δυτικής Πελοποννήσου, τον 23χρονο Νίκο Τσιτσικό και το 17χρονο Βασίλειο Θεοδωρόπουλο, επίσης από τα Σαγέικα – σε αυθαίρετη σύλληψη, κράτηση και σωματική κακοποίηση στο Αργοστόλι της Κεφαλλονιάς. Ο Νίκος Θεοδωρόπουλος, από το Αργοστόλι, είπε στο *ERRC* ότι αυτός και τα τρία ξαδέρφια του βρίσκονταν στο κέντρο της πόλης γύρω στα μεσάνυχτα του Σαββάτου, 4 Αυγούστου, όταν τους συνέλαβαν αστυνομικοί ως ύποπτους για την κλοπή σημαντικού χρηματικού ποσού από ένα περίπτερο. Στη συνέχεια, μεταφέρθηκαν στο αστυνομικό τμήμα Αργοστολίου.³⁰⁸

Εκεί, ένας αστυνομικός οδήγησε το Νίκο Θεοδωρόπουλο στο γραφείο του Διοικητή του Τμήματος Ασφαλείας Αργοστολίου Γεώργιου Χωραΐτη, όπου οι δύο αστυνομικοί τον ανέκριναν για την κλοπή. Ο Νίκος Θεοδωρόπουλος κατέθεσε ότι ο Διοικητής τον κακοποίησε λεκτικά και τον απείλησε ότι αν δεν αποκάλυπτε πού είχε κρύψει τα χρήματα, θα τον κακοποιούσε σεξουαλικά. Όταν ο Νίκος Θεοδωρόπουλος είπε στους αστυνομικούς ότι αυτός και τα ξαδέρφια του δεν είχαν σχέση με την κλοπή, ο Διοικητής και ο άλλος αστυνομικός τον χαστούκισαν επανειλημμένα, τον κλώτσησαν στα πόδια και του τράβηξαν τα μαλλιά. Ακόμη, οι αστυνομικοί πάτησαν με δύναμη πάνω στα πόδια του πολλές φορές, προκαλώντας του αφόρητο πόνο καθώς προηγουμένως του είχαν ζητήσει να βγάλει τα παπούτσια του. Η σωματική επίθεση διήρκεσε περίπου 20 λεπτά. Στη συνέχεια, τον μετέφεραν πίσω στα ξαδέρφια του που περίμεναν καθισμένοι σε έναν πάγκο όπου και κάθισε μαζί τους. Ο Νίκος Τσιτσικός είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι είχε ακούσει τον ξαδερφό του να φωνάζει και ότι όταν ο Νίκος Θεοδωρόπουλος βγήκε από το γραφείο ήταν ξαναμμένος και φαινόταν να πονάει πολύ.³⁰⁹

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, ο Νίκος Τσιτσικός μεταφέρθηκε έπειτα σε ένα παρακείμενο γραφείο και είδε τον ξαδερφό του, Νίκο Θεοδωρόπουλο από τα Σαγέικα, να μεταφέρεται στο διπλανό γραφείο. Ο Ν. Τσιτσικός ισχυρίστηκε ότι τον άφησαν μόνο στο γραφείο, από όπου άκουγε τις φωνές του ξαδέρφου του: «Άκουγα τις φωνές του καθώς και ήχους από χτυπήματα.»³¹⁰ Μετά από 10 λεπτά περίπου, ο Διοικητής μπήκε στο γραφείο όπου

βρισκόταν ο Ν. Τσιτσίκος και τον ανέκρινε για την κλοπή. Ο Ν. Τσιτσίκος ισχυρίστηκε ότι αρνήθηκε να συνεργαστεί και τότε ο Διοικητής τον χτύπησε επανειλημμένα στο πρόσωπο. Ο Ν. Τσιτσίκος είπε επίσης στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι ενημέρωσε τον αστυνομικό ότι έπασχε από την καρδιά του και του ζήτησε να μην τον χτυπήσει. Σύμφωνα με το Ν. Τσιτσικό, ο Διοικητής τον ρώτησε αν, αφού τον απασχολούσε τόσο η δική του καρδιά, είχε σκεφτεί την καρδιά του ιδιοκτήτη του περιπτέρου και του είπε ότι δεν είχε «καμία πρόθεση να τον χτυπήσει στην καρδιά, μόνο στο κεφάλι.»³¹¹ Ισχυρίζεται επίσης ότι στη συνέχεια ο Διοικητής τον χαστούκισε πολλές φορές και ποδοπάτησε δυνατά τα πόδια του πριν τον οδηγήσει πίσω στον πάγκο.

Οι τέσσερις άνδρες κλείστηκαν σε κελιά στο κρατητήριο και τους άφησαν να κοιμηθούν μερικές ώρες. Έπειτα, τους έβγαλαν με τη σειρά από τα κελιά και τους έδωσαν να υπογράψουν μια κατάθεση όπου ομολογούσαν την κλοπή. Τρεις από τους νεαρούς δε γνώριζαν ανάγνωση και ο τέταρτος, ο Νίκος Θεοδωρόπουλος από το Αργοστόλι, δεν ήταν σε θέση να καταλάβει τα έγγραφα που τους έδωσαν. Ο Νίκος Θεοδωρόπουλος είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι αρνήθηκε να υπογράψει την κατάθεση ομολογίας της κλοπής και είπε σε έναν αστυνομικό ότι δε θα έκανε καμία επίσημη κατάθεση χωρίς να συμβουλευθεί δικηγόρο. Σύμφωνα με το Νίκο Θεοδωρόπουλο, ένας αστυνομικός τον χτύπησε ξανά στο κεφάλι και, προκειμένου να σταματήσει την επίθεση, υπέγραψε την κατάθεση ομολογίας της κλοπής από το περίπτερο. Οι τέσσερις άνδρες τέθηκαν υπό προσωρινή κράτηση στο αστυνομικό τμήμα μέχρι να προσαχθούν ενώπιον του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Κεφαλλονιάς τη Δευτέρα, 6 Αυγούστου 2001, με την κατηγορία της κλοπής. Το δικαστήριο απάλλαξε και τους τέσσερις άνδρες από τις κατηγορίες λόγω έλλειψης στοιχείων εναντίον τους και διέταξε να αφεθούν ελεύθεροι.³¹² Ο Νίκος Θεοδωρόπουλος είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους, δηλαδή για περίπου 30 ώρες, δεν έδωσαν σε αυτόν ούτε και στα ξαδέρφια του τροφή ή νερό.³¹³ Ωστόσο, λόγω έλλειψης ιατρικών βεβαιώσεων ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων, οι άνδρες δεν υπέβαλλαν μήνυση.

Ενώ τα τέσσερα ξαδέρφια κρατούνταν στο αστυνομικό τμήμα, τέσσερις αστυνομικοί επισκέφτηκαν μεταξύ 12.30 και 1.00 π.μ. την Κυριακή, 5 Αυγούστου 2001, το φορτηγό που χρησιμοποιούσε ως κατοικία κατά την παραμονή του στο Αργοστόλι ο 16χρονος Θεόδωρος Στεφάνου, συγγενής των ανδρών που είχαν τεθεί υπό προσωρινή κράτηση. Οι αστυνομικοί προχώρησαν σε έρευνα του φορτηγού, στο οποίο εκείνη τη στιγμή βρισκόταν η 30χρονη Κωνσταντίνα Στεφάνου, αδελφή του Θεόδωρου Στεφάνου, μαζί με τα παιδιά της. Όταν ο Θεόδωρος Στεφάνου πληροφορήθηκε ότι τον αναζητούσαν αστυνομικοί, παρουσιάστηκε στο αστυνομικό τμήμα με τον 16χρονο ξαδερφό του, Βασίλη Τσιτσικό,³¹⁴ για να μάθει γιατί τον έψαχναν.³¹⁵ Όταν έφτασε στο αστυνομικό τμήμα, ο Θεόδωρος Στεφάνου ισχυρίζεται ότι είδε τον ξαδερφό του, Νίκο Τσιτσικό, να είναι άσχημα χτυπημένος και τρομοκρατημένος. Ένας αστυνομικός οδήγησε το Θεόδωρο Στεφάνου στο γραφείο του διοικητή για να τον ανακρίνει για την κλοπή. Ήταν παρόντες τρεις αστυνομικοί, μεταξύ των οποίων και ο διοικητής, κύριος Χωραΐτης. Σύμφωνα με το Θεόδωρο Στεφάνου, οι αστυνομικοί ήταν επιθετικοί κατά την ανάκριση και όταν κάποια στιγμή μπερδεύτηκε, ο αστυνομικός Ν. άρχισε να τον χτυπά. Όση ώρα τον χτυπούσε, ένας αστυνομικός βγήκε από το δωμάτιο. Ο διοικητής συνέχισε να κάνει ερωτήσεις στο Θεόδωρο Στεφάνου, ενώ ο αστυνομικός Ν. τον χτύπησε και τον γρονθοκόπησε στο πρόσωπο. Τον ρώτησαν αν είχε μιλήσει εκείνο το βράδυ με τον κουνιάδο του, τον 31χρονο Νίκο Χαλιλόπουλο, και εκείνος απάντησε ότι ο κουνιάδος του τον είχε καλέσει στο κινητό τηλέφωνο, το οποίο είχε αφήσει στο φορτηγό. Ο αστυνομικός Ν. τότε πέρασε χειροπέδες στο Θεόδωρο Στεφάνου και τον οδήγησε στο φορτηγό, όπου προέβη σε κατάσχεση του κινητού του τηλεφώνου. Σύμφωνα με το Θεόδωρο Στεφάνου, ο αστυνομικός Ν. στη συνέχεια τον οδήγησε πίσω στο αστυνομικό τμήμα όπου του αφαίρεσε τις χειροπέδες

και άρχισε ξανά να τον χτυπά, ρωτώντας τον επανειλημμένα πού είχε κρύψει τα κλεμμένα χρήματα. Μετά από περίπου 10 λεπτά, ο αστυνομικός Ν. τον έβγαλε έξω. Είχε ήδη ξημερώσει. Ο ιδιοκτήτης του περιπτέρου, ο οποίος περίμενε εκεί, είπε στην αστυνομία ότι δεν είχε δει το Θεόδωρο Στεφάνου κοντά στο περίπτέρό του την ώρα της κλοπής, και έτσι ο Θ. Στεφάνου αφέθηκε ελεύθερος. Ο Θεόδωρος Στεφάνου δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι πονούσε τόσο που δεν μπορούσε να δει καλά. Η αδελφή του τον βρήκε καθώς αυτός απομακρυνόταν από το αστυνομικό τμήμα και τον πήγε στο νοσοκομείο, όπου του παρασχέθηκαν οι πρώτες βοήθειες.³¹⁶ Στις 7 Αυγούστου 2001, ο Θεόδωρος Στεφάνου επισκέφθηκε το γραφείο του Εισαγγελέα για να υποβάλει μήνυση κατά του αστυνομικού διοικητή. Επίσης, ισχυρίζεται ότι αργότερα επισκέφθηκε και τον αστυνομικό διοικητή, ο οποίος δεν έδειξε να ανησυχεί για το ενδεχόμενο υποβολής μήνυσης αλλά προειδοποίησε τον Στεφάνου «να μην κάνει παρέα με την κλίκα του Τσιγγάνου Θεοδωρόπουλου, αν δεν ήθελε να [του] συμβούν ξανά τα ίδια.»

Στις 8 Οκτωβρίου 2001, ο Θεόδωρος Στεφάνου, εκπροσωπούμενος από το *ΕΠΣΕ* και με την υποστήριξη του *ERRC*, υπέβαλε μήνυση κατά των αστυνομικών, ζητώντας την ποινική δίωξή τους για τις πράξεις που προβλέπονται και τιμωρούνται από το Άρθρο 137Α (Βασανιστήρια κι άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας) και το Άρθρο 312 (Σωματικής βλάβη ανηλίκου) του Ποινικού Κώδικα. Το *ΕΠΣΕ* πληροφορήθηκε ότι στις 30 Ιουνίου 2002, ο Εισαγγελέας της Κεφαλλονιάς έδωσε εντολή στον ανακριτή Κεφαλλονιάς να διενεργήσει κύρια ανάκριση σχετικά με το συμβάν, ασκώντας ποινική δίωξη για τις πράξεις που προβλέπονται στο Άρθρο 137Α και το Άρθρο 46, παράγραφος 1α (αδίκημα της ηθικής αυτουργίας) του Ποινικού Κώδικα.³¹⁷ Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* δεν είχαν καμία πληροφόρηση σχετικά με τα αποτελέσματα της κύριας ανάκρισης.

Το Φεβρουάριο 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απέστειλε επιστολή στις αστυνομικές αρχές Αργοστολίου, ρωτώντας αν είχε ξεκινήσει Ένορκη Διοικητική Εξέταση αναφορικά με τους ισχυρισμούς του Θεόδωρου Στεφάνου και των άλλων τεσσάρων νεαρών Ρομά και, αν ναι, τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε.³¹⁸ Τον Ιούνιο, ο Συνήγορος του Πολίτη, με δεύτερη επιστολή, επεσήμανε την έλλειψη ανταπόκρισης των αστυνομικών αρχών (κατά παράβαση του Άρθρου 4(5) του Νόμου 2477/1999), τόνισε δε τη σημασία μιας ενδελεχούς έρευνας στους ισχυρισμούς και ζήτησε να λάβει απάντηση το αργότερο μέχρι τις 10 Ιουλίου.³¹⁹ Στις 4 Ιουλίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη ενημερώθηκε από το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας ότι η Ένορκη Διοικητική Εξέταση είχε ολοκληρωθεί και ήταν υπό επανεξέταση.³²⁰

Στις 30 Οκτωβρίου 2002, το *ΕΠΣΕ* έλαβε από το Συνήγορο του Πολίτη αντίγραφο εγγράφου από το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας, όπου αναφέροταν ότι, μετά την ολοκλήρωση της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης, δεν προέκυψαν πειθαρχικές ευθύνες για κανέναν από τους εμπλεκόμενους αστυνομικούς.³²¹ Επιπλέον, στο έγγραφο σημειωνόταν ότι όλοι οι Ρομά (εκτός από το Θεόδωρο Στεφάνου) που είχαν προβεί σε καταγγελίες κακομεταχείρισής τους, αρνήθηκαν να τις επιβεβαιώσουν όταν αυτό τους ζητήθηκε κατά την εξέτάσή τους στα πλαίσια της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης. Στο έγγραφο επισημαίνεται ακόμη ότι, σύμφωνα με το ιατρικό πιστοποιητικό, τα φερόμενα ως τραύματα προκλήθηκαν 12 ώρες πριν από την εξέταση του Στεφάνου από τους γιατρούς του νοσοκομείου και ότι όταν ο Στεφάνου μετέβη στο αστυνομικό τμήμα είχε το χέρι του δεμένο με επίδεσμο. Επομένως, σύμφωνα με την εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων από την αστυνομία, οι ισχυρισμοί του Στεφάνου ήταν αβάσιμοι, αφού πήγε στο αστυνομικό τμήμα γύρω στις 12.40 π.μ. και στο νοσοκομείο στις 07.30 π.μ. περίπου, στις 5 Αυγούστου 2001. Ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε από τα *ERRC/ΕΠΣΕ* να σχολιάσουν το έγγραφο της αστυνομίας και να

Το Μάιο του 1998, ο Ελευθέριος Κοτρόπουλος (εικονιζόμενος στα αριστερά) και ο Λάζαρος Μπέκος, εκείνη την εποχή ηλικίας δεκαοκτώ και δεκαεπτά ετών αντίστοιχα, υπέστησαν κακομεταχείριση από, μεταξύ άλλων, το διοικητή του τμήματος ασφαλείας Μεσολογγίου, στο χώρο του αστυνομικού τμήματος. Αν και υπήρχαν αδιάσειστες αποδείξεις για την κακομεταχείριση των δύο νεαρών Ρομά, όλοι οι εμπλεκόμενοι αστυνομικοί αθώωθηκαν. Έτσι τα ERRC και ΕΠΣΕ –που είχαν αναλάβει την υπόθεση σε όλες τις φάσεις της δικαστικής διαδικασίας–, υπέβαλαν στις 5 Απριλίου 2002 προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων κατά της Ελλάδας, για πρώτη φορά σε σχέση με την κακομεταχείριση ατόμων εθνότητας Ρομά.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

Ο 20χρονος Νίκος Θεοδωρόπουλος (εικονιζόμενος μεταξύ συγγενών) έχει πέσει θύμα κακομεταχείριση από αστυνομικά όργανα σε δύο διαφορετικές περιπτώσεις: τη πρώτη τον Αύγουστο του 2001, στο Αργοστόλι (πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς) και τη δεύτερη τον Οκτώβριο του 2002, στην περιοχή Αγίου Στεφάνου στην Αθήνα. Αν και για το πρώτο περιστατικό ο Ν. Θεοδωρόπουλος αποφάσισε να μην υποβάλει μήνυση, θεωρώντας το ως κάτι που δεν πρόκειται να επαναληφθεί, τη δεύτερη φορά παρουσιάστηκε οικειοθελώς στο αστυνομικό τμήμα και άσκησε μήνυση κατά των αστυνομικών που τον κακομεταχειρίστηκαν.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

επιβεβαιώσουν αν οι Ρομά εμμένουν στους ισχυρισμούς τους, καθώς και να παράσχουν τυχόν σχετικές πληροφορίες. Στις 31 Οκτωβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* υπέβαλαν στο Συνήγορο του Πολίτη τις υπογεγραμμένες καταθέσεις τριών από τους Ρομά που εμπλέκονταν στην υπόθεση, οι οποίοι επιβεβαίωσαν τους αρχικούς ισχυρισμούς τους περί κακομεταχείρισης, και την κατάθεση ενός τέταρτου που επιβεβαιώνει το περιστατικό καθώς και την κακομεταχείριση που υπέστη, ζητώντας παράλληλα να τους παρασχεθεί αντίγραφο της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης. Το αίτημα έγινε δεκτό και ένα αντίγραφο της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης διαβιβάστηκε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*. Το Πόρισμα της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις μαρτυρίες των Ρομά ενώ περιέχει και ανακριβείς πληροφορίες. Έτσι, ενώ αναφέρεται ότι όλοι οι Ρομά εκτός από έναν ανακάλεσαν τους αρχικούς ισχυρισμούς τους για κακομεταχείριση, φαίνεται ότι δύο από τους πέντε Ρομά που υποτίθεται ότι ανακάλεσαν τους ισχυρισμούς τους δεν κλήθηκαν ποτέ να καταθέσουν από τους αστυνομικούς που διενήργησαν την Ένορκη Διοικητική Εξέταση και, συνεπώς, δεν είναι εκ των πραγμάτων δυνατό να ανακάλεσαν τις καταγγελίες τους. Στην πραγματικότητα, μόνο για έναν από τους καταγγέλλοντες δηλώνεται ρητά ότι ανακάλεσε την κατάθεσή του. Στις 8 Δεκεμβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* απέστειλαν επιστολή στην Ελληνική Αστυνομία, ζητώντας να τους παρασχεθούν αντίγραφα των εγγράφων που αναφέρονται στην Ένορκη Διοικητική Εξέταση, επισημαίνοντας ότι ενεργούν επίσης ως νομικοί σύμβουλοι του Θεοδώρου Στεφάνου. Η Ελληνική Αστυνομία απάντησε στις 18 Ιανουαρίου 2003, ότι το αίτημα των *ERRC/ΕΠΣΕ* διαβιβάστηκε στη Νομική Υπηρεσία της Ελληνικής Αστυνομίας για γνωμοδότησή της.³²² Στις 22 Φεβρουαρίου 2003, και μη έχοντας λάβει καμία απάντηση από την αστυνομία, το *ΕΠΣΕ* υπέβαλε αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη, ζητώντας την παρέμβασή του προκειμένου να διαβιβαστούν τα έγγραφα στο *ΕΠΣΕ*. Το *ΕΠΣΕ* ζήτησε επίσης να διεξαχθεί έρευνα για τις ασυνέπειες μεταξύ του Πορίσματος της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης και τις καταγγελίες των Ρομά που είχαν υποστεί κακομεταχείριση.

5.3 Αποτυχία ποινικής ή αποτελεσματικής πειθαρχικής δίωξης αστυνομικών που εμπλέκονται σε περιστατικά αστυνομικής βίας με θύματα Ρομά

Τουλάχιστον τρεις θάνατοι Ρομά σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, θάνατοι που, σύμφωνα με καταγγελίες, οφείλονται σε υπερβολική χρήση πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς. Παράλληλα, έχουν αναφερθεί και πολλά ακόμη περιστατικά σοβαρών τραυματισμών λόγω κατάχρησης εξουσίας από αστυνομικούς. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, περίτεχνα επιχειρήματα επιστρατεύονται προς υπεράσπιση των ενεργειών των αστυνομικών, αλλά τα αδιάσειστα στοιχεία από τις ιατροδικαστικές εκθέσεις –ένα τραύμα από σφαίρα στο πίσω μέρος του κεφαλιού ή της πλάτης κάθε θύματος – συγκλίνουν προς μια διαφορετική εκδοχή για τα όσα πράττουν τα αστυνομικά όργανα κατά των Ρομά.

Καταγγελίες για κακομεταχείριση Ρομά που βρίσκονται υπό κράτηση καθώς και για αλόγιστη χρήση πυροβόλων όπλων από τους αστυνομικούς δεν ερευνώνται επαρκώς από τις αρχές. Οι υπάρχοντες μηχανισμοί έρευνας, μέσω της εσωτερικής αστυνομικής διαδικασίας (Ένορκη Διοικητική Εξέταση - ΕΔΕ) και η δίωξη των δραστών μέσω του δικαστικού συστήματος, χρησιμοποιούνται σπάνια σε περιπτώσεις όπου οι Ρομά αναφέρονται ως θύματα κακομεταχείρισης από αστυνομικούς. Και στην περίπτωση όμως που ξεκινούν τελικά έρευνες σχετικά με κάποιο συμβάν, αυτές σπάνια οδηγούν σε ουσιαστική πειθαρχική δίωξη των εμπλεκόμενων αστυνομικών. Φαίνεται ότι η ποινική δικαιοσύνη κινητοποιείται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων των Ρομά που διαπράττονται από αστυνομικούς, δηλαδή σε περιπτώσεις θανάσιμου τραυματισμού εξαιτίας κακής χρήσης πυροβόλων όπλων. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* γνωρίζουν μέχρι σήμερα μόνο μία υπόθεση στην οποία αστυνομικός καταδικάστηκε για κακομεταχείριση ατόμου εθνοτικής

καταγωγής Ρομά. Η υπόθεση αφορούσε περιστατικό υπερβολικής χρήσης ένοπλης βίας που κατέληξε στον φόνο ενός Ρομ. Στις 17 Απριλίου 2002, το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Λειβαδιάς έκρινε τον αστυνομικό Δημήτριο Τρίμμη ένοχο ανθρωποκτονίας από αμέλεια για το θάνατο από πυροβολισμό του Αναστάσιου Μουράτη, ενός 45χρονου Ρομ, που έγινε στις 20 Νοεμβρίου 1996. Η απόφαση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου κατέστη τελεσίδικη με την απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Λειβαδιάς στις 3 Μαρτίου 2003. Ο αστυφύλακας Τρίμμης καταδικάστηκε σε φυλάκιση δύο ετών, με τριετή αναστολή. Ο Αναστάσιος Μουράτης, πατέρας έξι παιδιών, πυροβολήθηκε ενώ ήταν ξαπλωμένος μπρούμυτα και άοπλος, αφού η αστυνομία είχε στήσει μπλόκο για τη σύλληψη ενός άλλου Ρομ που ήταν ύποπτος ανθρωποκτονίας.³²³

Παρά το αποτέλεσμα της δίκης – καλοδεχούμενο καθώς είναι η πρώτη καταδίκη αστυνομικού για κακομεταχείριση Ρομ – παραμένουν πολλά προβληματικά σημεία. Καταρχάς, η υπόθεση εκδικάστηκε πεντέμισι χρόνια μετά το συμβάν. Επίσης, τα πρακτικά της δίκης υπογράφηκαν από τον Πρόεδρο του δικαστηρίου έξι μήνες μετά την ανακοίνωση της απόφασης και μόνο αφού το *ΕΠΣΕ* έκανε σχετική καταγγελία στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και τον Εισαγγελέα Εφετών Λαμίας, αν και σύμφωνα με το Άρθρο 142 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (ΚΠΔ), τα πρακτικά θα πρέπει να δακτυλογραφούνται και κατόπιν να υπογράφονται από τους προεδρεύοντες δικαστές σε διάστημα οκτώ ημερών από τη δίκη. Ίσως όμως πιο σημαντικό σημείο να αποτελεί η διαπίστωση ότι το ελληνικό δικαστικό σύστημα και οι λοιποί μηχανισμοί πειθαρχικού ελέγχου των αστυνομικών που καταχρώνται της εξουσίας τους εμφανίζονται τελικά ανίκανα να ανταποκριθούν στην πράξη επαρκώς, ή ακόμα και στοιχειωδώς, όταν διαπιστώνεται κατάχρηση εξουσίας που δεν περιλαμβάνει το θάνατο άοπλων και πεσμένων μπρούμυτα πολιτών.³²⁴

Η αδυναμία των οργάνων επιβολής της τάξης να προβούν σε επαρκή πειθαρχική δίωξη αστυνομικών για υπερβολική χρήση βίας, συμπεριλαμβανομένης της θανάσιμης βίας, κατέστη εμφανής στην υπόθεση φόνου του 21χρονου Ρομ Μαρίνου Χριστόπουλου από αστυνομικό. Στις 24 Οκτωβρίου 2001, στις 8.00 μ.μ. περίπου, ο αστυνομικός της Άμεσου Δράσης Γεώργιος Τυλλιανάκης πυροβόλησε και σκότωσε το Μαρίνο Χριστόπουλο, στο Ζεφύρι Αττικής. Σύμφωνα με το δελτίο τύπου που εξέδωσε η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής στις 25 Οκτωβρίου 2001, ο Μαρίνος Χριστόπουλος τραυματίστηκε θανάσιμα όταν, αντί να σταματήσει το αυτοκίνητό του σε μπλόκο της αστυνομίας όπως του υπέδειξαν οι αστυνομικοί, αύξησε ταχύτητα αγνοώντας τα σήματα να σταματήσει. Σύμφωνα με τη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής, ο αστυνομικός Τυλλιανάκης πυροβόλησε ενστικτωδώς.³²⁵ Η σφαίρα χτύπησε το Χριστόπουλο στο πίσω μέρος του κεφαλιού, σύμφωνα με την έκθεση αυτοψίας, και το όχημά του ξέφυγε από το δρόμο και συγκρούστηκε με στύλο της ΔΕΗ.³²⁶ Ρομά που είδαν τα όσα διαδραματίστηκαν καθώς και άλλοι Ρομά που κατοικούν στην περιοχή έτρεξαν προς τα εκεί όταν άκουσαν τον πυροβολισμό και τη σύγκρουση που ακολούθησε. Από εκεί μετέφεραν το Μαρίνο Χριστόπουλο στο νοσοκομείο, όπου διαπιστώθηκε ο θάνατός του. Σύμφωνα με τον Τ.Κ., ο οποίος ήταν από τους πρώτους που πλησίασαν το Μαρίνο Χριστόπουλο, ο τελευταίος διατηρούσε τις αισθήσεις του όταν τον έβγαλαν από το αυτοκίνητο, αλλά πέθανε λίγο μετά στον τόπο του συμβάντος.³²⁷ Σύμφωνα με τη σχετική αναφορά της αστυνομίας, δύο από τους τρεις αστυνομικούς έτρεξαν στο σημείο όπου είχε σταματήσει το αυτοκίνητο του Χριστόπουλου, με σκοπό να τον βοηθήσουν, αλλά το πλήθος των εξοργισμένων Ρομά που είχαν συγκεντρωθεί εκεί τους απείλησαν και συμπεριφέρθηκαν βίαια, προκαλώντας ζημιές στα περιπολικά. Οι δύο αστυνομικοί στη συνέχεια αποχώρησαν, ενώ ο αστυνομικός που είχε σκοτώσει το Χριστόπουλο κατέφυγε σε κοντινό κατάστημα, όπου παρέμεινε για μερικές ώρες, μέχρις ότου τον μετέφεραν από εκεί ειδικές αστυνομικές δυνάμεις.³²⁸

Λαμβάνοντας υπόψιν ότι η σφαίρα χτύπησε το Μαρίνο Χριστόπουλο στο πίσω μέρος του κρανίου, καθίσταται προφανές ότι το όχημά του είχε περάσει το μπλόκο όταν ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης έριξε τον μοιραίο πυροβολισμό. Αυτό είχε ως συνέπεια την άσκηση ποινικής δίωξης για ανθρωποκτονία με ενδεχόμενο δόλο κατά του αστυνομικού, ο οποίος αφέθηκε ελεύθερος με εγγύηση στις 29 Οκτωβρίου 2001.³²⁹ Σημειώνεται επίσης ότι ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης δεν τέθηκε σε διαθεσιμότητα κατά τη διάρκεια της προδικασίας – γεγονός που προκαλεί προβληματισμό, αν ληφθεί υπόψιν τόσο η φύση των κατηγοριών που αντιμετώπιζε όσο και οι περιρρέουσες συνθήκες. Επιπλέον, ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης συνέχισε να φέρει το υπηρεσιακό όπλο του στη διάρκεια της καθημερινής του εργασίας, παρά το γεγονός ότι τον βάρυνε η κατηγορία ανθρωποκτονίας στο πλαίσιο ενός περιστατικού που σχετίζεται με τη χρήση του υπηρεσιακού του όπλου.³³⁰

Μετά από αναφορά που υπέβαλλε η οικογένεια του Μαρίνου Χριστόπουλου με τη βοήθεια του *ΕΠΣΕ* προς το Συνήγορο του Πολίτη για την αδυναμία των αρχών που διεξήγαγαν την έρευνα να θέσουν σε διαθεσιμότητα τον αστυφύλακα Τυλλιανάκη, ο Συνήγορος του Πολίτη, μετά από ενδελεχή εξέταση της νομοθεσίας και των πιθανών ερμηνειών της, κατέληξε ότι η αδράνεια των αστυνομικών αρχών δεν ήταν συνεπής με τη σχετική νομοθεσία.³³¹ Η αξιοσημείωτη αντίθεση ανάμεσα στην πειθαρχική δίωξη που εφαρμόζεται σε περιπτώσεις αστυνομικών που κατηγορούνται για παράβαση καθήκοντος σε υποθέσεις που δεν περιλαμβάνονται Ρομά, και εκείνων που έχουν διαπράξει αδικήματα κατά των Ρομά (ή κατά των μελών άλλων μειονοτήτων, όπως Αλβανούς), θεωρείται από την κοινότητα των Ρομά ως ένδειξη αδυναμίας των αστυνομικών ερευνητικών αρχών να αντιμετωπίσουν την κακομεταχείριση Ρομά από αστυνομικούς με τη δέουσα σοβαρότητα. Από μια σύγκριση μεταξύ τριών υποθέσεων φόνου – ενός Ρομ, ενός Αλβανού και ενός Έλληνα – ως αποτέλεσμα χρήσης πυροβόλων όπλων από την αστυνομία, προκύπτει ότι, μολονότι ο αστυνομικός που σκότωσε τον Έλληνα κατηγορήθηκε για ελαφρύτερο αδίκημα, προφυλακίστηκε αμέσως, σε αντίθεση με τους άλλους δύο αστυνομικούς.³³² Επιπλέον, σε μερικές περιπτώσεις, οι αστυνομικοί τίθενται σε διαθεσιμότητα για πολύ πιο ασήμαντα παραπτώματα από την ανθρωποκτονία. Για παράδειγμα, ο αστυνομικός της Άμεσου Δράσης Μιχάλης Λαγός τέθηκε σε διαθεσιμότητα στις 13 Νοεμβρίου 2001, μετά την άσκηση δίωξης εναντίον του για την πώληση ενάμισι γραμμαρίου κάνναβης.³³³

Σχετικά με το φόνο του Μαρίνου Χριστόπουλου, το *ΕΠΣΕ* έλαβε, στις 2 Απριλίου 2002, αντίγραφο επιστολής της αστυνομίας προς το Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών, με ημερομηνία 15 Μαρτίου 2002, το οποίο ενημερώνει το δικαστήριο ότι μετά από Ένορκη Διοικητική Εξέταση στην υπόθεση, η Ελληνική Αστυνομία (ΕΛ.ΑΣ.) κατέληξε ότι ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης διέπραξε ανθρωποκτονία από αμέλεια³³⁴ και παρέπεμψε την υπόθεση στο Πρωτοβάθμιο Πειθαρχικό Συμβούλιο με το ερώτημα της επιβολής της ποινής της απόταξηςπροκειμένου το τελευταίο να αποφασίσει κατά πόσο θα πρέπει να αποταχθεί από την υπηρεσία.³³⁵ Είναι αξιοσημείωτο ότι η Ένορκη Διοικητική Εξέταση χρειάστηκε να επαναληφθεί, καθώς ο Αρχηγός της ΕΛ.ΑΣ. θεώρησε ότι η πρώτη ήταν ελλιπής. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι και στις δύο Ένορκες Διοικητικές Εξετάσεις (που φέρουν ημερομηνία 31 Ιανουαρίου 2002 και 4 Μαρτίου 2002 αντίστοιχα) ο διεξάγων τις ΕΔΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο αστυνομικός Τυλλιανάκης διέπραξε ανθρωποκτονία από αμέλεια και πρότεινε την επιβολή της ποινής της αργίας με απόλυση.

Σύμφωνα με πληροφορίες, οι ελληνικές αρχές ενημέρωσαν τον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα Alvaro Gil-Robles, κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 2002, ότι ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης είχε αποταχθεί από το

αστυνομικό σώμα. Πράγματι, αυτή η πληροφορία περιλαμβάνεται στην έκθεση του κ. Robles για την επίσκεψή του στην Ελλάδα.³³⁶ Ωστόσο, από την έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ*, προέκυψε ότι η πληροφορία αυτή που παρασχέθηκε στον κ. Robles τον Ιούνιο του 2002 ήταν μάλλον πρώιμη, δεδομένου ότι ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης παρουσιάστηκε ενώπιον του Πρωτοβάθμιου Πειθαρχικού Συμβουλίου μόλις στις 20 Σεπτεμβρίου 2002. Η απόφαση του Πρωτοβάθμιου Πειθαρχικού Συμβουλίου ήταν να αποταχθεί ο αστυνομικός Τυλλιανάκης από την υπηρεσία.³³⁷ Στη συνέχεια, ο αστυνομικός Τυλλιανάκης άσκησε έφεση κατά της απόφασης και, μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, η έφεση δεν είχε εξεταστεί από το Δευτεροβάθμιο Πειθαρχικό Συμβούλιο. Κατά συνέπεια, ο αστυνομικός Τυλλιανάκης παραμένει σε ενεργό υπηρεσία.

Εν τω μεταξύ, ο κιτρινισμός και οι ανακρίβειες που χαρακτηρίζουν την παρουσίαση τέτοιων υποθέσεων στον ελληνικό Τύπο έμμεσα συνηγορεί υπέρ της ιδιαίτερης αντιμετώπισης που εφαρμόζει η αστυνομία στις υποθέσεις όπου εμπλέκονται Ρομά. Έτσι, σύμφωνα με ένα άρθρο σχετικά με το θανάσιμο πυροβολισμό του Μαρίνου Χριστόπουλου, το οποίο δημοσιεύτηκε στις 24 Οκτωβρίου 2001 στο κρατικό *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, ο φόνος έλαβε χώρα «μετά από καταδίωξη» και έλαβε χώρα «κατά την ανταλλαγή πυρών».³³⁸ Παρά την ανακρίβεια αυτών των στοιχείων, τα οποία αναφέρονται στο δημοσίευμα ως γεγονότα, η εφημερίδα δεν ανακάλεσε το άρθρο ούτε προχώρησε σε καμία διόρθωση, παρόλο που τόσο από τις έρευνες της αστυνομίας και της εισαγγελίας όσο και από τη μαρτυρία του ίδιου του αστυνομικού προκύπτει ότι ήταν αναληθή.

Όσον αφορά την ποινική δίωξη του αστυφύλακα Τυλλιανάκη, στις 16 Ιουλίου 2002, η Αντιεισαγγελέας Ελένη Σίσκου παρέπεμψε την υπόθεση στο αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο, προτείνοντας την παραπομπή του αστυνομικού σε δίκη με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Σύμφωνα με την εισαγγελική πρόταση, ο αστυνομικός Τυλλιανάκης «αποφάσισε να σκοτώσει τον Μαρίνο Χριστόπουλο ... όταν αντιλήφθηκε ότι αυτός δε συμμορφώθηκε με το σήμα στάσης των μελών του συνεργείου ...» και ότι «η ρίψη του πυροβολισμού οφείλεται προφανώς στην οργή που ένιωσε [ο Τυλλιανάκης], όταν το θύμα δεν υπάκουσε στο σήμα στάσης του ίδιου και του συναδέλφου του Χρήστου Φιλίππου».³³⁹

Στις 25 Οκτωβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* προμηθεύτηκαν αντίγραφο της απόφασης του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών. Το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών αποδέχτηκε μερικώς την πρόταση της Εισαγγελέως και παρέπεμψε τον αστυφύλακα Τυλλιανάκη σε δίκη από το Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο Αθηνών με τις κατηγορίες της ανθρωποκτονίας από αμέλεια και της παράνομης οπλοχρησίας.³⁴⁰ Σύμφωνα με τις τελευταίες πληροφορίες των *ERRC/ΕΠΣΕ*, ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης άσκησε έφεση κατά της κατηγορίας της ανθρωποκτονίας από αμέλεια ενώπιον του Συμβουλίου Εφετών αλλά η πρόταση του εισαγγελέα προς το Συμβούλιο Εφετών (η οποία δεν είναι δεσμευτική για το συμβούλιο) ήταν να απορριφθεί η έφεση. Το *ERRC* παρείχε νομική εκπροσώπηση σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

Παράλληλα, στις 5 Σεπτεμβρίου 2001, η αδελφή του θύματος, Χαρούλα Χριστοπούλου, με τη βοήθεια των δικηγόρων των *ERRC/ΕΠΣΕ*, υπέβαλε αγωγή αποζημίωσης κατά του ελληνικού δημοσίου στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών. Η αρχική συζήτηση της αγωγής ορίστηκε για τις 3 Απριλίου 2003.

Η υπόθεση του Άγγελου Τζελάλ αποτελεί ίσως το πιο ενδεικτικό παράδειγμα του καθεστώτος ατιμωρησίας που απολαμβάνουν οι αστυνομικοί που παραβιάζουν τα ανθρώπινα

δικαιώματα των Ρομά. Στην υπόθεση αυτή, οι αστυνομικοί απαλλάχτηκαν από τις κατηγορίες για το φόνο του. Σημειώνεται δε ότι δεν ανέκλυψε το θέμα της θέσης σε διαθεσιμότητα του δράστη, καθώς οι αστυνομικές αρχές απέτυχαν να διεξάγουν μια αποτελεσματική, αμερόληπτη και αντικειμενική έρευνα, όπως απαιτεί ο νόμος. Ο Τζελάλ, ένας 29χρονος Ρομ, σκοτώθηκε την 1^η Απριλίου 1998, στην περιοχή Παρθένι, κοντά στη Θεσσαλονίκη, όταν έπεσε σε ενέδρα τεσσάρων αστυνομικών.

Σύμφωνα με την εκδοχή της αστυνομίας για το συμβάν, οι αστυνομικοί ήταν κρυμμένοι σε μια εγκαταλελειμμένη αποθήκη παραμονεύοντας τους υπόπτους για την κλοπή ενός αυτοκινήτου, το οποίο είχαν βρει νωρίτερα μέσα στην αποθήκη.³⁴¹ Στις 10.30 μ.μ. περίπου, ένα μικρό αγροτικό φορτηγό στο οποίο επέβαιναν τρεις Ρομά σταμάτησε έξω από την αποθήκη, σε απόσταση περίπου 10 μέτρων από την πόρτα. Χωρίς να σβήσουν τη μηχανή, δύο άνδρες βγήκαν από το φορτηγό και κατευθύνθηκαν προς την αποθήκη, κρατώντας, σύμφωνα πάντα με την εκδοχή της αστυνομίας, ένα μπιτόνι βενζίνη και έναν αναπτήρα. Ένας από τους άνδρες μπήκε στην αποθήκη, ενώ ο άλλος περίμενε απέξω, κοντά στην πόρτα. Τη στιγμή εκείνη, ένας από τους αστυνομικούς, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι αναγνώρισε τον άνδρα που μπήκε στην αποθήκη, προχώρησε για να τον συλλάβει, αλλά εκείνος προέβαλε αντίσταση και έτρεξε προς τα έξω. Και οι τέσσερις αστυνομικοί έτρεξαν από πίσω του. Βγαινόντας, διαπίστωσαν ότι υπήρχαν άλλοι δύο άνδρες, ένας στο φορτηγό και ένας κοντά στην αποθήκη. Οι αστυνομικοί τους κάλεσαν να παραδοθούν, αλλά οι άνδρες που δεν επέβαιναν στο φορτηγό συνέχισαν να τρέχουν προς αυτό. Σύμφωνα με την αστυνομία, οι αστυνομικοί δέχθηκαν δυο πυροβολισμούς και μία από τις σφαίρες σφηνώθηκε στην πόρτα της αποθήκης. Τρεις αστυνομικοί ανταπέδωσαν τα πυρά, και οι Ρομά που φέρονται να πυροβόλησαν κατά των αστυνομικών, πυροβόλησαν ξανά κατά των αστυνομικών δυο-τρεις φορές. Οι αστυνομικοί ανταπέδωσαν εκ νέου τα πυρά, τρυπώντας ένα από τα λάστιχα του αγροτικού φορτηγού. Οι δύο άνδρες μπήκαν στο φορτηγό και πυροβόλησαν άλλες δυο-τρεις φορές κατά των αστυνομικών καθώς απομακρύνονταν με το όχημα. Σύμφωνα με την εκδοχή της αστυνομίας, ένας από τους αστυνομικούς, ο οποίος ήταν όρθιος, συνέχισε να πυροβολεί κατά του αγροτικού φορτηγού το οποίο απομακρυνόταν. Ο Άγγελος Τζελάλ, ο οποίος οδηγούσε το φορτηγό, τραυματίστηκε θανάσιμα από τα πυρά.

Η ΕΔΕ που διενήργησε η ΕΛ.ΑΣ. απάλλαξε τους αστυνομικούς από κάθε ευθύνη για το θάνατο του Τζελάλ και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν είχαν άλλη εναλλακτική από το να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους με τη χρήση όπλου. Στις καταθέσεις τους, όλοι οι αστυνομικοί δήλωσαν ότι χρησιμοποίησαν τα πυροβόλα όπλα τους μόνο για να ανταποδώσουν τα πυρά και ότι αναγκάστηκαν να πυροβολήσουν για να σώσουν τη ζωή τους. Σύμφωνα με μία κατάθεση αστυνομικού σχετικά με το συμβάν, «... μία δε από τις βολίδες χτύπησε στη μεταλλική πόρτα της αποθήκης και σε ύψος 1,80 μέτρα περίπου από το έδαφος, γεγονός που φανερώνει τον ανθρωποκτόνο δόλο του δράστη που πυροβόλησε.»³⁴² Αυτή η εκδοχή των γεγονότων έγινε δεκτή και στις δύο ΕΔΕ που πραγματοποιήθηκαν για την υπόθεση,³⁴³ καθώς και από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών, το οποίο αποφάσισε να μην απαγγείλει κατηγορίες κατά των αστυνομικών.³⁴⁴

Ωστόσο, τόσο η βαλλιστική όσο και η ιατροδικαστική έκθεση δε φαίνεται να υποστηρίζουν πλήρως την εκδοχή της αστυνομίας σχετικά με το συμβάν. Έτσι, ενώ οι αστυνομικοί ισχυρίζονται ότι δέχθηκαν έξι με οκτώ πυροβολισμούς, μόνο μία σφαίρα βρέθηκε στον τόπο του εγκλήματος που δεν προήλθε από αστυνομικό όπλο, παρά τη σχολαστική έρευνα της αστυνομίας για κάλυκες ή άλλα αποτυπώματα βολίδων.³⁴⁵ Αντίθετα, σύμφωνα με τη βαλλιστική έκθεση, οι αστυνομικοί πυροβόλησαν 15 φορές, αριθμός που υποδηλώνει δυσανάλογη χρήση ένοπλης βίας.³⁴⁶ Αυτό το στοιχείο ενισχύεται από την

παρατήρηση της ΕΔΕ ότι στο φορτηγό που οδηγούσαν οι Ρομά βρέθηκαν εννέα ίχνη από σφαίρες, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονταν στην αριστερή πλευρά του οχήματος. Η σφαίρα που σκότωσε τον Τζελάλ τον βρήκε στο πίσω μέρος του κεφαλιού καθώς το φορτηγό απομακρυνόταν από τους αστυνομικούς.³⁴⁷ Φαίνεται λοιπόν πως οι αστυνομικοί δε διέτρεχαν κανέναν κίνδυνο τη στιγμή που πυροβολήθηκε ο Τζελάλ, καθώς οι ύποπτοι προσπαθούσαν να διαφύγουν, γεγονός που αποδυναμώνει το επιχείρημα της νόμιμης αυτοάμυνας που προέβαλαν οι αστυνομικοί.³⁴⁸ Σύμφωνα δε με την Εθνική Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ο φόνος του Τζελάλ ισοδυναμούσε με «εκτέλεση».³⁴⁹ Η πορεία που ακολούθησαν οι σφαίρες των αστυνομικών επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς αστυνομικού από το όπλο του οποίου προήλθε η σφαίρα που φέρεται να σκότωσε τον Τζελάλ, ότι ήταν όρθιος όταν πυροβόλησε, γεγονός που υποδηλώνει ότι οποιαδήποτε απειλή είχε πλέον εκλείψει. Στην ίδια κατάθεση, ο αστυνομικός ανέφερε επίσης ότι μπορούσε να διακρίνει μόνο το σχήμα του οχήματος στο σκοτάδι και άρχισε να πυροβολεί προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως λοιπόν συνάγεται ευχερώς, ο εν λόγω αστυνομικός πυροβολούσε ουσιαστικά στα τυφλά.

Η εκδοχή της αστυνομίας έρχεται επίσης σε αντίθεση με τις ένορκες καταθέσεις των άλλων δύο Ρομά που επέβαιναν στο αγροτικό φορτηγό μαζί με τον Άγγελο Τζελάλ, του 22χρονου Χάρη Φραγκούλη (ο οποίος σύμφωνα με την αστυνομία ήταν αυτός που κατά πάσα πιθανότητα πυροβόλησε κατά των αστυνομικών) και του 26χρονου Βασίλειου Ρασίμογλου. Οι δύο Ρομά φυγοδικούν, ενώ εκκρεμούν εις βάρος τους εντάλματα σύλληψης που εκδόθηκαν στις 15 Σεπτεμβρίου 1999. Επισημαίνεται ωστόσο ότι έδωσαν ένορκες καταθέσεις το Μάιο του 1998. Στην ένορκη κατάθεσή του, ο Φραγκούλης κατέθεσε ότι ο ίδιος μαζί με τον Ρασίμογλου και τον Τζελάλ πήγαν στην αποθήκη για να καπνίσουν χασίς και ότι αυτός μαζί με τον Ρασίμογλου βγήκαν από το φορτηγό για να καθαρίσουν τυχόν κομμάτια από χασίς, όταν κάποιος άρχισε να πυροβολεί εναντίον τους. Τόσο ο Φραγκούλης όσο και ο Ρασίμογλου δεν ανέφεραν πουθενά στις καταθέσεις τους ότι ήταν οπλισμένοι. Παράλληλα, σύμφωνα με τις καταθέσεις και των δύο Ρομά, ο Άγγελος Τζελάλ οδηγούσε κατά την αποχώρησή τους από τον χώρο του συμβάντος και όταν ο τελευταίος πυροβολήθηκε, ο Φραγκούλης έβαλε τα πόδια του ανάμεσα στα πόδια του Τζελάλ και ανέλαβε τον έλεγχο του οχήματος.³⁵⁰

Η έρευνα για τις συνθήκες που έλαβε χώρα ο μοιραίος πυροβολισμός του Άγγελου Τζελάλ παρουσιάζει μια σειρά από διαδικαστικές παρατυπίες. Έτσι, παρόλο που ο φόνος συνέβη την 1^η Απριλίου 1998, και ενώ η Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης διέταξε τη διενέργεια Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης (ΕΔΕ) ήδη από τις 3 Απριλίου 1998, ο αρμόδιος εισαγγελέας δε φαίνεται να ενημερώθηκε για τις δυο εξελίξεις αυτές (δηλ. για το θάνατο και τη διενέργεια ΕΔΕ) παρά μόλις στις 17 Απριλίου 1998 – περισσότερο από δύο εβδομάδες μετά το συμβάν. Σύμφωνα με τα Άρθρα 37(1) και 37(2) του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι υποχρεούνται να ενημερώνουν τον εισαγγελέα «χωρίς χρονοτριβή» για κάθε αξιόποινη πράξη που υποπίπτει στην αντίληψή τους. Στις 17 Απριλίου 1998, η αστυνομία διεβίβασε στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών το φάκελο της υπόθεσης κατά του Άγγελου Τζελάλ και των δύο άλλων Ρομά που ήταν μαζί του όταν σκοτώθηκε, αναφέροντας μόνο ως λεπτομέρεια τον «θανάσιμο τραυματισμό»³⁵¹ του Άγγελου Τζελάλ.

Στις 22 Μαΐου 1998, ο εισαγγελέας προχώρησε στην άσκηση ποινικής δίωξης κατά των τριών αστυνομικών που προέβησαν σε χρήση ένοπλης βίας κατά τη διάρκεια του περιστατικού. Σύμφωνα με το πόρισμα της ΕΔΕ της 5^{ης} Απριλίου 1999, οι αστυνομικοί βρίσκονταν σε κατάσταση αυτοάμυνας και κατά συνέπεια δεν έπρεπε να ληφθούν πειθαρχικά μέτρα εναντίον τους. Μετά από αίτημα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης,³⁵² διενεργήθηκε και μια συμπληρωματική ΕΔΕ, στο από 6 Δεκεμβρίου 1999 πόρισμα της οποίας

διατυπώνονταν το ίδιο συμπέρασμα, δηλαδή ότι οι αστυνομικοί βρίσκονταν σε αυτοάμυνα και κατά συνέπεια δεν έπρεπε να ληφθούν πειθαρχικά μέτρα εναντίον τους. Στις 29 Μαρτίου 2000, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης αποφάσισε να μην απαγγελθούν κατηγορίες κατά των αστυνομικών, με το αιτιολογικό ότι βρίσκονταν σε κατάσταση νόμιμης αυτοάμυνας.

Τον Απρίλιο του 2000, τα *ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* υπέβαλαν αίτηση προς τον Εισαγγελέα Εφετών προκειμένου αυτός να ασκήσει έφεση κατά του απαλλακτικού βουλεύματος του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών. Στην αίτηση διατυπώνονταν το επιχείρημα ότι τα στοιχεία δεν υποστηρίζουν το συμπέρασμα ότι οι κατηγορούμενοι αστυνομικοί βρίσκονταν σε νόμιμη αυτοάμυνα αλλά ότι αντιθέτως, ο Άγγελος Τζελάλ σκοτώθηκε παράνομα σε μια στιγμή κατά την οποία δεν υπήρχε παρών και άμεσος κίνδυνος που να απειλεί τη ζωή των αστυνομικών. Το αίτημα αυτό δεν απαντήθηκε. Παράλληλα, το Μάιο του 2000, ο πατέρας του Άγγελου Τζελάλ άσκησε, με την συνδρομή του *ΕΠΣΕ*, έφεση κατά του απαλλακτικού βουλεύματος, η οποία όμως απορρίφθηκε τον Ιούλιο του 2000, επειδή δεν είχε ορίσει αντίκλητο δικηγόρο. Έτσι, παρά τις ανακολουθίες που περιέχονται στην αστυνομική έκδοχή σχετικά με το συμβάν καθώς και παρά τα στοιχεία που συνηγορούν υπέρ του αβάσιμου του ισχυρισμού περί αυτοάμυνας, κανείς δεν οδηγήθηκε ενώπιον της δικαιοσύνης για το θανάσιμο πυροβολισμό του Άγγελου Τζελάλ, ενώ κανένας από τους αστυνομικούς που εμπλέκονταν στο συμβάν δεν ελέγχθηκε πειθαρχικά.

Φαίνεται μάλιστα να υπάρχουν τέτοιοι ενδοιασμοί για την απόδοση δικαιοσύνης σε περιπτώσεις κακομεταχείρισης Ρομά από αστυνομικούς, που ακόμη και η ύπαρξη ενός αδιαμφισβήτητου πορίσματος ΕΔΕ για την παραβίαση του νόμου δεν επαρκεί για την καταδίκη ενός αστυνομικού. Έτσι, σε μια υπόθεση κακομεταχείρισης δύο νεαρών Ρομά από δύο αστυνομικούς του Αστυνομικού Τμήματος Μεσολογγίου, τόσο οι αστυνομικές αρχές όσο και το δικαστήριο επέλεξαν να αγνοήσουν το πόρισμα μιας λεπτομερούς και ενδελεχούς ΕΔΕ σχετικά με τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων αστυνομικών.

Το συμβάν έλαβε χώρα στις 8 Μαΐου 1998, στο Μεσολόγγι. Στις 12.45 π.μ. περίπου, τρεις αστυνομικοί συνέλαβαν το 17χρονο Λάζαρο Μπέκο, ένα νεαρό Ρομ που προσπαθούσε να παραβιάσει με ένα λοστό την πόρτα ενός περιπτέρου για να κλέψει ένα παγωτό. Ο Λάζαρος Μπέκος ισχυρίστηκε ότι ένας αστυνομικός τον χτύπησε στην πλάτη και στο κεφάλι με ένα γκλομπ λίγο μετά τη σύλληψή του.³⁵³ Λίγα λεπτά πριν φτάσει η αστυνομία, ο 18χρονος Λευτέρης Κουτρόπουλος, ένας άλλος νεαρός Ρομ που βοηθούσε το Λάζαρο Μπέκο στην απόπειρα κλοπής κρατώντας τσίλιες εκεί κοντά, συνελήφθη από τον εγγονό της ιδιοκτήτριας του περιπτέρου, ο οποίος όταν ειδοποιήθηκε για την κλοπή έτρεξε στο περίπτερο. Σύμφωνα με το Λευτέρη Κουτρόπουλο, ο εγγονός της ιδιοκτήτριας του περιπτέρου τον γρονθοκόπησε στο πηγούνι.³⁵⁴ Ο Λάζαρος Μπέκος κατέθεσε επίσης ότι, καθώς η αστυνομία τον μετέφερε στο κρατητήριο, ένας αστυνομικός τον χτύπησε με γκλομπ ενώ ένας άλλος τον χαστούκισε.

Το πρωί της ίδιας ημέρας (8 Μαΐου 1998) και περίπου στις 10.00 π.μ., αστυνομικοί μετέφεραν το Λάζαρο Μπέκο στο ανακριτικό γραφείο, όπου τρεις αστυνομικοί φέρονται να τον γρονθοκόπησαν στο στομάχι και την πλάτη, προσπαθώντας να τον κάνουν να ομολογήσει ότι είχε διαπράξει και άλλες κλοπές, καθώς και να καταγγείλει ένα συγγενή του, τον οποίο η αστυνομία θεωρούσε ύποπτο για διακίνηση ναρκωτικών. Μετά από αρκετή ώρα, οι τρεις αστυνομικοί σταμάτησαν να τον χτυπούν και έφυγαν. Ωστόσο, ένας άλλος αστυνομικός μπήκε στο δωμάτιο, τον χτύπησε στην πλάτη με το σιδηρολοστό που είχε χρησιμοποιήσει για να παραβιάσει την πόρτα του περιπτέρου και στη συνέχεια του έβαλε το λοστό στο λαιμό και τον έβρισε.³⁵⁵ Ο Λευτέρης Κουτρόπουλος κατέθεσε ότι κατά την ανάκρισή του το ίδιο πρωί,

ένας αστυνομικός τον χτυπούσε στην πλάτη με ένα γκλομπ και τον κλωτσούσε στο στομάχι για περίπου μισή ώρα.³⁵⁶ Και οι δύο νεαροί Ρομά ισχυρίστηκαν ότι τους απείλησαν πως θα τους κακοποιήσουν σεξουαλικά. Αναγνώρισαν μάλιστα και το Διοικητή του τμήματος ασφάλειας του αστυνομικού τμήματος Μεσολογγίου ως έναν από τους δράστες της κακομεταχείρισης που υπέστησαν.

Δύο ιατρικά πιστοποιητικά φαίνεται να συνηγορούν υπέρ των ισχυρισμών του Λευτέρη Κουτρόπουλου και του Λάζαρου Μπέκου. Σύμφωνα με έγγραφο που βρίσκεται στο αρχείο του Γενικού Νομαρχιακού Νοσοκομείου Μεσολογγίου Χατζηκώστα, ο Λάζαρος Μπέκος εισήχθη στα εξωτερικά ιατρεία στις 9 Μαΐου 1998 με μώλωπες και στους δύο ώμους. Αναφέρεται επίσης ότι την ίδια ημέρα (9 Μαΐου 1998), ο Λευτέρης Κουτρόπουλος εισήχθη στα εξωτερικά ιατρεία και, μετά από ιατρική εξέταση, διαπιστώθηκε ότι έφερε μώλωπες στην οπίσθια αριστερή πλευρά του θώρακα, στην αριστερή ωμοπλάτη και στην κλείδωση του αριστερού καρπού.³⁵⁷

Με τη συνδρομή των *ERRC/ΕΠΣΕ*, οι Λευτέρης Κουτρόπουλος και Λάζαρος Μπέκος επισκέφθηκαν στις 9 Μαΐου 1998 τον ειδικό ιατροδικαστή Δρ. Ορφέα Περίδη. Ο τελευταίος, αφού τους εξέτασε, προέβη στην έκδοση ιατροδικαστικής γνωμοδότησης. Η γνωμοδότηση αυτή επιβεβαιώνει τις διαπιστώσεις των ιατρών του Γενικού Νομαρχιακού Νοσοκομείου Μεσολογγίου Χατζηκώστα, δηλαδή ότι και οι δύο νεαροί ανέφεραν ότι πονούσαν στα γόνατα και στο κεφάλι, και ότι ο Λευτέρης Κουτρόπουλος πονούσε κατά την κίνηση και δυσκολευόταν να περπατήσει.³⁵⁸

Η Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ) που πραγματοποιήθηκε για το συμβάν και η οποία ολοκληρώθηκε στις 18 Μαΐου 1999, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο διοικητής και ο υποδιοικητής του τμήματος ασφάλειας ήταν υπεύθυνοι για την κακομεταχείριση του Λάζαρου Μπέκου και του Λευτέρη Κουτρόπουλου στο αστυνομικό τμήμα. Πιο συγκεκριμένα, στο πόρισμα της ΕΔΕ αναφερόταν ότι «συμπεριφέρθηκαν με ιδιαίτερη σκληρότητα». Επίσης, στο πόρισμα της ΕΔΕ διατυπωνόταν η πρόταση να επιβληθεί και στους δυο αστυνομικούς η πειθαρχική ποινή της «αργίας με πρόσκαιρη παύση».³⁵⁹ Η εισαγγελέας, με βάση τα πορίσματα της ΕΔΕ και της προανάκρισης, πρότεινε την παραπομπή τριών αστυνομικών, συμπεριλαμβανομένου και του διοικητή του τμήματος ασφάλειας Μεσολογγίου. Ωστόσο, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών με το από 28 Σεπτεμβρίου 2000 βούλευμά του αποφάνθηκε ότι τα στοιχεία στοιχειοθετούσαν την απαγγελία κατηγοριών μόνο κατά του διοικητή του τμήματος ασφαλείας, ο οποίος και παραπέμφθηκε με βάση το Άρθρο 137Α του Ποινικού Κώδικα περί κακομεταχείρισης από κρατικούς λειτουργούς. Στις 8 Οκτωβρίου 2001, ωστόσο, το Τριμελές Εφετείο Πατρών έκρινε ότι ο κατηγορούμενος ήταν αθώος καθώς δεν ήταν παρών κατά το συμβάν της κακομεταχείρισης.³⁶⁰

Έτσι, παρά το πόρισμα της ΕΔΕ, κανείς αστυνομικός δεν καταδικάστηκε, ενώ ως προς το πειθαρχικό σκέλος της υπόθεσης, η ΕΛ.ΑΣ. αναγνώρισε ότι πειθαρχικές ευθύνες προέκυψαν μόνο για το διοικητή του τμήματος ασφαλείας. Ο τελευταίος τιμωρήθηκε με την επιβολή πειθαρχικής ποινής επειδή «δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα ως διοικητής της Υπηρεσίας και δεν απέτρεψε την εκδήλωση ανεπίτρεπτης και σκληρής συμπεριφοράς, εκ μέρους των υφισταμένων του σε βάρος των δύο κρατουμένων.»³⁶¹ Η πειθαρχική ποινή συνίστατο σε ένα πρόστιμο ύψους 20.000 δραχμών (περίπου 60 ευρώ). Στις 5 Απριλίου 2002, με τη βοήθεια των *ERRC/ΕΠΣΕ*, οι δύο νεαροί Ρομά υπέβαλαν προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων αναφορικά με την κακομεταχείριση την οποία υπέστησαν, την πρώτη τέτοια προσφυγή που υποβλήθηκε από Ρομά στην Ελλάδα. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* παρείχαν

επίσης στους νεαρούς Ρομά δωρεάν νομική εκπροσώπηση κατά τη διάρκεια της εγχώριας δικαστικής διαδικασίας.

Παρατηρείται επίσης συχνά το φαινόμενο σε περιπτώσεις κακομεταχείρισης Ρομά που βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση να μην πραγματοποιείται καν έρευνα με τη χρήση της τυπικής αστυνομικής διαδικασίας που εφαρμόζεται σε τέτοιες περιπτώσεις, δηλαδή της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης (ΕΔΕ). Δυστυχώς, τα περισσότερα περιστατικά παραβλέπονται, ή στην καλύτερη των περιπτώσεων, ερευνούνται μόνο με συνοπτικές και ανεπίσημες διαδικασίες από την αστυνομία, που σχεδόν πάντα και αναπόφευκτα δεν καταλήγουν σε ικανοποιητική πειθαρχική δίωξη των κατηγορούμενων αστυνομικών. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις καταγγελλθείσας κακομεταχείρισης Ρομά από αστυνομικούς, δεν πραγματοποιείται έρευνα ούτε ασκείται δίωξη, επειδή τα θύματα δεν υποβάλουν μήνυση. Ακόμη όμως και η υποβολή μήνυσης δε φαίνεται να έχει περισσότερες πιθανότητες να οδηγήσει σε σοβαρότερη αντιμετώπιση των περιστατικών με θύματα Ρομά ή σε πειθαρχική δίωξη των κατηγορούμενων αστυνομικών.

Για παράδειγμα, οι ισχυρισμοί του Ανδρέα Καλαμιώτη για κακομεταχείριση που υπέστη από την αστυνομία τον Ιούνιο του 2001, στην Αθήνα, δεν οδήγησαν σε Ένορκη Διοικητική Εξέταση – πόσο μάλλον σε πειθαρχική δίωξη των εμπλεκόμενων αστυνομικών – παρά την υποβολή αναφοράς, με τη βοήθεια του *ΕΠΣΕ*, στο Συνήγορο του Πολίτη και την υποβολή μήνυσης κατά των αστυνομικών. Το βράδυ της 14^{ης} Ιουνίου 2001, ο Ανδρέας Καλαμιώτης, ένας 22χρονος Ρομ, διασκέδαζε στο σπίτι του παρέα με φίλους του. Ο Ανδρέας Καλαμιώτης μένει σε μια παράγκα στον καταυλισμό της Αγίας Παρασκευής, στην Αθήνα. Η παρέα άκουγε μουσική και έπινε μπύρες όταν εμφανίστηκε ένα περιπολικό γύρω στις 2.00 π.μ.³⁶² Ένας αστυνομικός ζήτησε από τον Ανδρέα Καλαμιώτη να κλείσει το ραδιόφωνο γιατί ενοχλούσε τους γείτονες. Ο Ανδρέας Καλαμιώτης δήλωσε ότι απάντησε πως θα το έκλεινε σε πέντε λεπτά και ο αστυνομικός αποχώρησε. Ωστόσο, όπως δήλωσε ο Ανδρέας Καλαμιώτης στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Μόλις μπήκα στο σπίτι άκουσα ένα θόρυβο και πήγα στην πόρτα να δω τι συμβαίνει. Ξαφνικά, είδα πολλά περιπολικά και μερικούς αστυνομικούς με προτεταμένα τα όπλα τους. Μάλιστα, ένας από αυτούς με σημάδεψε με το όπλο του και απείλησε να πυροβολήσει.³⁶³

Σύμφωνα με τον Ανδρέα Καλαμιώτη, δύο αστυνομικοί τον άρπαξαν, του φόρεσαν χειροπέδες και άρχισαν να τον τραβούν προς ένα περιπολικό. Είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι παρά τις επανειλημμένες διαμαρτυρίες του να τον αφήσουν να πάρει μαζί τα παπούτσια του, δεν τον άφησαν, ένας αστυνομικός μάλιστα του είπε να «το βουλώσει». Η σύζυγος του Ανδρέα Καλαμιώτη ζήτησε να την αφήσουν να του φέρει τα παπούτσια του αλλά, όπως ισχυρίζεται, ένας άλλος αστυνομικός της είπε, «Σκάσε, π****α, εσύ μη μιλάς!» Ο Ανδρέας Καλαμιώτης ισχυρίζεται επίσης πως, μόλις έφθασαν στο περιπολικό, οι δύο αστυνομικοί που τον έσερναν τον έσπρωξαν βάνουσα επάνω στο καπό και άρχισαν να τον χτυπούν. Πρόσθεσε μάλιστα πως όταν γλίστρησε και έπεσε στο έδαφος, οι αστυνομικοί τον κλώτσησαν όπως ήταν πεσμένος και μετά τον έβαλαν στο πίσω καθίσμα και τον μετέφεραν στο αστυνομικό τμήμα Αγίας Παρασκευής. Στο δρόμο προς το αστυνομικό τμήμα, ισχυρίζεται ότι οι αστυνομικοί τον ρώτησαν ποιος είχε πυροβολήσει με την καραμπίνα και εκείνος τους απάντησε ότι δεν είχε ακούσει κανέναν πυροβολισμό.

Στο αστυνομικό τμήμα, ο Ανδρέας Καλαμιώτης ισχυρίζεται ότι υπέστη λεκτική κακομεταχείριση και απειλές μέχρι το επόμενο πρωί. Στις 11.00 π.μ. περίπου την επόμενη

ημέρα, στις 15 Ιουνίου 2001, δύο αστυνομικοί μετέφεραν τον Ανδρέα Καλαμιώτη στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής προκειμένου να φωτογραφηθεί. Όπως δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, οι αστυνομικοί του έδεσαν τα χέρια με χειροπέδες πίσω από την πλάτη με αποτέλεσμα να μην μπορεί να καθίσει σωστά για να τον φωτογραφήσουν. Όταν δε ζήτησε να του βγάλουν τις χειροπέδες, ισχυρίζεται ότι ένας αστυνομικός του είπε, «Σκάσε γύφτο μη σε πλακώσουμε στις μπουνιές.»

Ο Ανδρέας Καλαμιώτης υπέβαλε αναφορά στο Συνήγορο του Πολίτη στις 2 Ιουλίου 2001 κατά των αστυνομικών που ισχυρίζεται ότι τον κακοποίησαν σωματικά και λεκτικά.³⁶⁴ Στις 13 Αυγούστου 2001, η ΕΛ.ΑΣ. ενημέρωσε το Συνήγορο του Πολίτη ότι είχε ξεκινήσει διοικητική εξέταση.³⁶⁵ Στις 28 Σεπτεμβρίου 2001, το *ΕΠΣΕ* ενημερώθηκε από την Αστυνομική Διεύθυνση Βορειοανατολικής Αττικής ότι, «μετά από λεπτομερή και εμπεριστατωμένη έρευνα», οι ισχυρισμοί του Ανδρέα Καλαμιώτη κρίθηκαν αβάσιμοι.³⁶⁶ Σημειώνεται πως δε διεξήχθη Ένορκη Διοικητική Εξέταση, αλλά οι καταγγελίες του Ανδρέα Καλαμιώτη εξετάστηκαν απλώς στο πλαίσιο μιας ενδοϋπηρεσιακής έρευνας, οι διαδικαστικές λεπτομέρειες της οποίας δεν αποκαλύφθηκαν. Τόσο τον Οκτώβριο του 2001 καθώς και το Φεβρουάριο του 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απέστειλε επιστολή στην Αστυνομική Διεύθυνση, ζητώντας τη διενέργεια Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης σχετικά με τους ισχυρισμούς του Ανδρέα Καλαμιώτη, τονίζοντας την αναγκαιότητα μιας ενδελεχούς έρευνας. Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης όμως, αυτό το αίτημα δεν είχε ικανοποιηθεί.

Τέλος, ένας παράγοντας που μπορεί να υπονομεύσει σοβαρά την αντικειμενικότητα των αστυνομικών ερευνών καταγγελιών κακομεταχείρισης από αστυνομικούς, είναι ο τρόπος διεξαγωγής της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης. Πρόκειται ουσιαστικά για μια ενδο-υπηρεσιακή – και μυστική – αστυνομική έρευνα. Σύμφωνα με το άρθρο 27(3) του Προεδρικού Διατάγματος 22/1996, η Ένορκη Διοικητική Εξέταση διενεργείται πάντοτε από αξιωματικό ανώτερο του διωκόμενου, «**μη αποκλεισμένου και του άμεσα Προϊστάμενού του** [πρόσθετη έμφαση]». ³⁶⁷ Η δυνατότητα αυτή προφανώς δημιουργεί πρόσφορες συνθήκες κατάχρησης εξουσίας καθώς, λόγω των στενών δεσμών που είναι λογικό να αναπτύσσονται μεταξύ των αστυνομικών, μπορεί να οδηγήσει σε συγκάλυψη τυχόν ευθυνών.

5.4 Σύνοψη: αστυνομικός ρατσισμός

Το πρόβλημα της ρατσιστικά εμπορούμενης κακομεταχείρισης των Ρομά από την ΕΛ.ΑΣ. δεν αφορά μόνο μεμονωμένους αστυνομικούς. Το φυλετικό στερεότυπο της ελληνικής αστυνομίας για τους Ρομά οδηγεί σε συστηματικές διακρίσεις ως προς την αντιμετώπιση των Ρομά σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες. Ο ρατσισμός είναι βαθιά ριζωμένος στο ίδιο το σύστημα.³⁶⁸ Η πεποίθηση ότι υπάρχει συνάφεια μεταξύ της εθνοτικής καταγωγής Ρομά με την εγκληματικότητα είναι εμφανής όχι μόνο από τις επιδρομές της αστυνομίας, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αλλά και από την παρενόχληση που υφίστανται στο πλαίσιο της καθημερινής τους ζωής. Τα πρόσφατα περιστατικά παρενόχλησης μορφωμένων, καλοντυμένων μελών της κοινότητας των Ρομά από αστυνομικούς έρχονται σε αντιδιαστολή με τους ισχυρισμούς των ελληνικών αρχών ότι η αστυνομία ασχολείται μόνο με τα εγκληματικά στοιχεία της κοινότητας των Ρομά.

Στις 19 Δεκεμβρίου 2001, ο 33χρονος Παναγιώτης Σαμπάνης, ο 46χρονος Παναγιώτης Φραγκούλης, ο 38χρονος Κώστας Κουκουμεριάς, ο 30χρονος Παναγιώτης Μπατζιάς και ο 30χρονος Εμίν Χατίπογλου, εκπρόσωποι του *ΣΟΚΑΙΡΕ* από τις κοινότητες Ρομά της Χαλάστρας, του Δενδροπόταμου και του οικισμού Αγίας Σοφίας αντίστοιχα, που βρίσκονται

κοντά στη Θεσσαλονίκη, ταξίδευαν οδικώς για να συμμετάσχουν σε σεμινάριο στην Αθήνα. Το σεμινάριο διοργανώθηκε από τα ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ, με αφορμή την επίσκεψη του Δρ. Hristo Kyuchukon, Γενικού Γραμματέα της Διεθνούς Ένωσης Ρομά (IRU). Στις 11.00 μ.μ. περίπου, καθώς πλησίαζαν προς το ξενοδοχείο τους στο κέντρο της Αθήνας, άκουσαν έναν αστυνομικό ο οποίος τους διέταξε από το megάφωνο του περιπολικού του να σταματήσουν. Σύμφωνα με τον Κώστα Κουκουμέρια:

Σχεδόν αμέσως, δύο ακόμη περιπολικά έφτασαν εκεί, έτσι ώστε τώρα υπήρχαν συνολικά περίπου 11 αστυνομικοί, δύο με πολιτικά. Με διέταξαν να βγω έξω από το αυτοκίνητο με τα χέρια ψηλά. Υπάκουσα και βρέθηκα πρόσωπο με πρόσωπο με ένα νεαρό αστυνομικό ο οποίος είχε βγάλει το όπλο του και με σημάδευε. Τότε παρατήρησα ότι όλοι οι αστυνομικοί, εκτός από τον αστυνομικό που φαινόταν να είναι ο επικεφαλής, είχαν βγάλει τα όπλα τους από τις θήκες, τα είχαν όμως στραμμένα προς το έδαφος. Είπα στους αστυνομικούς ότι είμαι Πρόεδρος μιας κοινότητας Ρομά από τη Θεσσαλονίκη και ότι είχα έρθει για να παρακολουθήσω ένα σεμινάριο. Ένας αστυνομικός μου απάντησε ότι δεν τους ένοιαζε. Αφού μου έκαναν σωματική έρευνα, ζήτησαν από τους υπόλοιπους επιβάτες να βγουν από το αυτοκίνητο ο ένας μετά τον άλλο και έκαναν και σ' αυτούς σωματική έρευνα. Ένας από τους επιβάτες, ο Παναγιώτης Φραγκούλης, προσπάθησε να ηρεμήσει τους αστυνομικούς χαμογελώντας και ρωτώντας περί τίνος πρόκειται, αλλά του είπαν να σηκώσει τα χέρια ψηλά και να σταματήσει να μιλά. Ένας αστυνομικός ρώτησε ειρωνικά αν πηγαίναμε σε γάμο, προφανώς επειδή ήμασταν καλά ντυμένοι. Ένας άλλος, όταν του είπα ότι ζω στο Δενδροπόταμο στη Θεσσαλονίκη, ρώτησε αν έμενα «στην έκτη παράγκα δεξιά». Εξοργίστηκα και ενημέρωσα τον επικεφαλής αστυνομικό ότι επρόκειτο να παρακολουθήσουμε ένα σεμινάριο και το περιστατικό θα έπαιρνε δημοσιότητα. Τότε ένας αστυνομικός προσπάθησε να με ηρεμήσει, λέγοντας ότι κάνουν απλώς το καθήκον τους και προσφέρθηκε να μη μου δώσει κλήση. Εγώ επέμεινα να μου τη δώσει.³⁶⁹

Στον Κώστα Κουκουμέρια επιβλήθηκε πρόστιμο 30 ευρώ περίπου επειδή οι πινακίδες κυκλοφορίας του αυτοκινήτου ήταν λερωμένες με αποτέλεσμα να μην διακρίνεται ο αριθμός κυκλοφορίας.. Πρόκειται για μια ήσσονος σημασίας παράβαση του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας η οποία σπάνια τιμωρείται. Στις 6 Ιανουαρίου 2002, με τη βοήθεια του ΕΠΣΕ, ο Κώστας Κουκουμεριάς υπέβαλε αναφορά κατά της αστυνομίας στο Συνήγορο του Πολίτη. Στις 19 Απριλίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη απέστειλε επιστολή στο ΕΠΣΕ, συστήνοντας την υποβολή της αναφοράς στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης.³⁷⁰

Ένα παρόμοιο περιστατικό έλαβε χώρα στις 2 Οκτωβρίου 2001, όταν ο Δρ. Kyuchukon, Βούλγαρος πολίτης εθνοτικής καταγωγής Ρομά, ταξίδευε με λεωφορείο από τη Σόφια στη Θεσσαλονίκη. Ο Δρ. Kyuchukon είχε κληθεί να παρακολουθήσει ένα σεμινάριο για τα Δικαιώματα των Ρομά στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, το οποίο διοργάνωναν η Διεθνής Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων (Minority Rights Group International) και η Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων-ΕΟΔΜ. Ο Δρ. Kyuchukon και ο συνταξιδιώτης του, επίσης εθνοτικής καταγωγής Ρομά, πέρασαν τη βουλγαρική πλευρά των συνόρων χωρίς πρόβλημα και έφτασαν στην ελληνική πλευρά στις 1.00 μ.μ. περίπου. Οι υπάλληλοι του ελληνικού τελωνείου ζήτησαν από όλους τους επιβάτες να κατέβουν από το λεωφορείο και να παραδώσουν τα διαβατήριά τους. Στη συνέχεια, οι υπάλληλοι άρχισαν να καλούν τους επιβάτες και να τους κάνουν ερωτήσεις. Τρεις αστυνομικοί, δύο με στολή και ένας με πολιτικά, κάλεσαν πρώτα το Δρ. Kyuchukon και, αφού εξέτασαν τα χαρτιά του, άρχισαν τις ερωτήσεις. Ο Δρ. Kyuchukon είπε στα ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ:

Με ρώτησαν πού πηγαίνω και γιατί, πού θα έμενα και τί δουλειά κάνω. Τους είπα ότι πήγαινα στη Θεσσαλονίκη για ένα συνέδριο, ότι θα έμενα στο ξενοδοχείο «Luxembourg» και ότι είμαι καθηγητής πανεπιστημίου. Στη συνέχεια, μου ζήτησαν να τους δείξω την πρόσκληση για το συνέδριο. Απάντησα ότι δεν είχα γραπτή πρόσκληση γιατί την είχα λάβει μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, έτσι άνοιξα το φορητό μου υπολογιστή και τους έδειξα το μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που περιείχε την πρόσκληση. Αφού εξέτασαν το μήνυμα, ρώτησαν για το θέμα του σεμιναρίου και τους απάντησα ότι ήταν ένα συνέδριο για τους Τσιγγάνους. Με ρώτησαν αν ήμουν κι εγώ Τσιγγάνος και απάντησα ναι. Εμφανώς έκπληκτος, ένας από τους αστυνομικούς με ρώτησε πώς ήταν δυνατό να είμαι ταυτόχρονα Τσιγγάνος και καθηγητής πανεπιστημίου. Του είπα ότι ήταν δυνατό και αυτός, προφανώς όχι ικανοποιημένος από την απάντησή μου, συνέχισε να ρωτά για τις σπουδές μου.³⁷¹

Ο Δρ. Kyuchukon ήταν επίσης μάρτυρας της παρενόχλησης ενός ζευγαριού Ρομά που προσπαθούσαν να εισέλθουν στην Ελλάδα για να επισκεφτούν τον αδερφό τους. Σύμφωνα με το δρ. Kyuchukon, αστυνομικοί ρώτησαν το ζευγάρι πού πηγαίνουν, αν είχαν πρόσκληση και αν είχαν αρκετά χρήματα μαζί τους. Όταν ένας αστυνομικός άκουσε ότι είχαν μαζί τους μόνο 50 γερμανικά μάρκα (περίπου 25 ευρώ) και περίπου 16.000 δραχμές (περίπου 50 ευρώ), θύμωσε και άρχισε να τους φωνάζει. Από τους 50 επιβάτες του λεωφορείου, μόνο ο Δρ. Kyuchukon, ο φοιτητής του, το ζευγάρι των Ρομά και τρία ακόμη άτομα υποβλήθηκαν σε ερωτήσεις.³⁷² Επιπλέον, ο Δρ. Kyuchukon είπε στα *ERRC/ΕΠΣΕ* ότι η διάρκεια των ερωτήσεων δεν ήταν η ίδια για όλους και παρατήρησε ότι ενώ οι αστυνομικοί έκαναν μόνο μερικές ερωτήσεις σε μια κοπέλα από τη Βουλγαρία, σε αυτόν, το φοιτητή του και στο ζευγάρι των Ρομά έκαναν πολύ περισσότερες ερωτήσεις.

Οι διακρίσεις εις βάρος των Ρομά στη συμπεριφορά της ελληνικής αστυνομίας είναι εμφανείς και από μια πρόσφατη έρευνα που διεξήγαγε στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα η ΜΚΟ *Human Rights Project (HRP)* η οποία εδρεύει στη Σόφια. Σύμφωνα με την έκθεση του *HRP*, στις 20 Ιουλίου 2002, τρεις Βούλγαροι πολίτες Ρομανί καταγωγής – οι Β.Ν., Σ.Ν. και Κ.Κ. – και τρεις Βούλγαροι πολίτες μη Ρομανί καταγωγής – οι Δ.Γ., Δ.Μ. και Ι.Γ. – ταξίδεψαν στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα με δύο αυτοκίνητα. Και οι δύο ομάδες είχαν όλα όσα απαιτούνται από τις ελληνικές αρχές για να εισέλθουν στη χώρα, καθώς και το ίδιο ποσό χρημάτων. Το αυτοκίνητο με τους μη Ρομά πέρασε εύκολα στην ελληνική επικράτεια, ενώ η αστυνομία στα ελληνικά σύνορα σταμάτησε το αυτοκίνητο με τους τρεις Ρομά και ζήτησε από τους επιβάτες να βγουν από το αυτοκίνητο. Οι τρεις Ρομά οδηγήθηκαν στο κτίριο που βρίσκεται στο σημείο ελέγχου και λίγο αργότερα τους ζήτησαν να επιστρέψουν στη βουλγαρική πλευρά των συνόρων. Σύμφωνα με το *HRP*, ενώ οι μη Ρομά δεν υποβλήθηκαν σε καμμία ερώτηση, η αστυνομία στα ελληνικά σύνορα ρώτησε τους Ρομά για το σκοπό της επίσκεψής τους, για το ποσό των χρημάτων που είχαν μαζί τους, για το αν είχαν κάνει κράτηση σε κάποιο ξενοδοχείο και αν είχαν ιατρική ασφάλιση. Τελικά, δεν επιτράπηκε στους τρεις Ρομά να εισέλθουν στην Ελλάδα με το επιχείρημα «της αδυναμίας τους να δώσουν μια ικανοποιητική εξήγηση για το σκοπό της επίσκεψής τους στην Ελλάδα.»³⁷³

Ενδείξεις φυλετικής μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά προκύπτουν και από δηλώσεις ανώτερων στελεχών της ελληνικής αστυνομίας. Για παράδειγμα, στις 27 Οκτωβρίου 1996, ο τότε Υπουργός Δημόσιας Τάξης, Γεώργιος Ρωμαίος, απαντώντας σχετικά με καταγγελίες για κακομεταχείριση κατά την επιδρομή της αστυνομίας στον καταυλισμό Ρομά στα Άνω Λιόσια που έγινε την ίδια μέρα, δήλωσε ότι «Θα πρέπει όλοι να είμαστε επιφυλακτικοί σχετικά με

όσα λένε οι Τσιγγάνοι.»³⁷⁴ Σε μια άλλη περίπτωση, η Διεύθυνση Αστυνομικού Προσωπικού ενημέρωσε τη Διεύθυνση Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Εξωτερικών, τον Αύγουστο του 2000, ότι:

«Ως γνωστόν οι αθίγγανοι είναι ένας παραδοσιακά νομαδικός λαός που τα τελευταία χρόνια εκδηλώνει τάσεις εγκατάστασης, χωρίς όμως να έχει ξεπεράσει τις παλιές συνήθειες διαβίωσής του. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τον αναλφαριθμητισμό, τα ήθη και τα έθιμά του και τις ενασχολήσεις του, δημιουργεί δυσχέρεια αφ' ενός μεν στην προσαρμογή του με το γηγενή πληθυσμό και αφ' ετέρου στην αποδοχή του από αυτόν.

Συνέπεια των περιληπτικά προαναφερόμενων είναι η εκδήλωση παράνομης συμπεριφοράς τους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε μέσω αυτής να εκφράζεται τις περισσότερες φορές η καθημερινότητά τους, που συνιστάται συνήθως στην παράνομη οδήγηση αυτοκινήτων... παράνομο εμπόριο, παράνομη οπλοκατοχή και πολλές φορές παράνομη οπλοχρησία, κλοπές, κατοχή και εμπόριο ναρκωτικών ουσιών κ.λπ.»³⁷⁵

Υπό το πρίσμα αυτών των δηλώσεων, η ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση των Ρομά ότι αποτελούν στόχο για την αστυνομία μόνο και μόνο επειδή είναι Ρομά είναι μάλλον βάσιμη.

6. ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Αν και το δικαίωμα στην εκπαίδευση διασφαλίζεται τόσο από το Ελληνικό Σύνταγμα όσο και από τις διεθνείς νομικές δεσμεύσεις της Ελλάδας, τα παιδιά Ρομά στην Ελλάδα στερούνται την πρόσβαση στην εκπαίδευση σε ισότιμη βάση με άλλα παιδιά της ηλικίας τους.³⁷⁶ Το ελληνικό κράτος επιτρέπει την ύπαρξη φυλετικά διαχωρισμένων σχολείων ειδικά για τους Ρομά, τα οποία δεν τηρούν τις βασικές προϋποθέσεις. Επιπλέον, αν και πολλά παιδιά Ρομά φοιτούν σε κανονικά σχολεία, τοποθετούνται ωστόσο σε σχολικές τάξεις ειδικά διαμορφωμένες για αυτά, που προσφέρουν κατώτερης ποιότητας εκπαίδευση. Πολλά παιδιά Ρομά δεν εγγράφονται καν στο σχολείο ή το εγκαταλείπουν πολύ γρήγορα. Σύμφωνα με τις έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ*, μεγάλο μέρος της ευθύνης για την ανεπαρκή φοίτηση των παιδιών Ρομά φέρουν οι τοπικές αρχές. Οι δημοτικές αλλά και οι σχολικές αρχές παρεμποδίζουν ενεργά την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, με την άρνησή τους να εγγράψουν μαθητές Ρομά στα τοπικά σχολεία, καθώς και με την άρνησή τους να παρέχουν μέσα μεταφοράς τους από και προς το σχολείο.

6.1 Φυλετικός διαχωρισμός στο ελληνικό σχολικό σύστημα

Φαίνεται πως σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, οι εκπαιδευτικές πρακτικές που ακολουθούνται χαρακτηρίζονται από φυλετικό διαχωρισμό. Σύμφωνα με επιτόπιες έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, σε ορισμένες περιοχές δημιουργούνται σχολεία αποκλειστικά για παιδιά Ρομά, με τη σιωπηρή ή ρητή έγκριση του κράτους. Σε άλλες περιπτώσεις, τα παιδιά Ρομά φοιτούν σε σχολικές τάξεις ειδικά για αυτά. Αυτές οι τάξεις χαρακτηρίζονται από μεγάλη διακύμανση στην ηλικία των μαθητών καθώς και από κατώτερης ποιότητας παρεχόμενη εκπαίδευση. Άλλοτε πάλι, ο φυλετικός διαχωρισμός προκύπτει εξαιτίας της λεγόμενης «λευκής διαρροής» (*white flight*), που παρατηρείται όταν τα υπόλοιπα μη Ρομά παιδιά εγκαταλείπουν το συγκεκριμένο σχολείο ή τάξη, χωρίς οι αρχές να λαμβάνουν μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου. Πολλοί γονείς και παιδιά μη Ρομά αντιτίθενται σε εκπαιδευτικές πρακτικές που προωθούν την κοινή φοίτηση παιδιών Ρομά και μη Ρομά.³⁷⁷

Στη διάρκεια μιας επιτόπιας αποστολής των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* στην Εύβοια, για παράδειγμα, διαπιστώθηκε ότι στο χωριό Καστέλλα και οι είκοσι μαθητές Ρομά του δημοτικού σχολείου φοιτούσαν στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο, το οποίο βρίσκεται δίπλα στη συνοικία του χωριού όπου κατοικούν οι Ρομά. Το 2^ο Δημοτικό Σχολείο έχει ένα δάσκαλο που διδάσκει όλους τους μαθητές Ρομά του σχολείου, ανεξαρτήτως ηλικίας. Σύμφωνα με τον 16χρονο Α.Κ., τα μαθήματα δε διαρκούν περισσότερο από δύο-τρεις ώρες την ημέρα, εφόσον βέβαια εμφανιστεί ο δάσκαλος – μερικές φορές δεν έρχεται καθόλου.³⁷⁸ Το σχολείο ανακαινίστηκε πριν από τέσσερα χρόνια, ένδειξη ότι προορίζεται να χρησιμοποιηθεί για αρκετό καιρό ακόμη. Η αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* παρατήρησε επίσης ότι ένα κατάλληλο (και μεγαλύτερο) δημοτικό σχολείο, το 1^ο Δημοτικό Σχολείο Καστέλλας, βρίσκεται σε απόσταση μικρότερη του μισού χιλιόμετρου από τον καταναλισμό των Ρομά. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* εξέθεσαν τους προβληματισμούς τους σχετικά με τον εμφανή φυλετικό διαχωρισμό στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο σε έναν αρμόδιο δημόσιο υπάλληλο ο οποίος, ωστόσο, δέχτηκε να μιλήσει μόνο υπό τον όρο της ανωνυμίας. Ο Ν.Ν. είπε ότι γνωρίζει την ύπαρξη αυτού του σχολείου, το οποίο δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1980. Κατά την άποψή του, αυτό το σχολείο-γκέτο θα πρέπει να κλείσει και τα παιδιά να μεταφερθούν στο κανονικό δημοτικό σχολείο της περιοχής. Εντούτοις, πιστεύει ότι αυτό θα προκαλούσε αναστάτωση ανάμεσα στους Έλληνες κατοίκους της περιοχής οι οποίοι, σύμφωνα με τα λεγόμενά του,

διάκεινται εξαιρετικά εχθρικά απέναντι στους Ρομά της περιοχής.³⁷⁹ Πράγματι, σύμφωνα με ένα Ρομ, κάτοικο της Καστέλλας, τον 32χρονο Ν.Κ., οι Ρομά γίνονται πολλές φορές αποδέκτες υποτιμητικών σχολίων εις βάρος της εθνοτικής καταγωγής τους όταν μπαίνουν στο χωριό.³⁸⁰

Σε ορισμένα μεικτά σχολεία, τα παιδιά Ρομά διαχωρίζονται από τα υπόλοιπα σε σχολικές τάξεις που έχουν διαμορφωθεί ειδικά για αυτά, οι οποίες όμως παρέχουν κατώτερης ποιότητας εκπαίδευση σε σύγκριση με τις κανονικές τάξεις. Ο 12χρονος Γιώργος Σκηνίτης ανέφερε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Τα τελευταία τέσσερα χρόνια φοιτώ στο σχολείο σχεδόν κανονικά. Υπάρχει μια τάξη ειδικά για τους Ρομά στο 15^ο Δημοτικό Σχολείο όπου φοιτώ. Σε αυτήν είμαστε όλοι Ρομά, και μάλιστα διαφορετικής ηλικίας. 9χρονα παιδιά φοιτούν στην ίδια τάξη με μένα και ο δάσκαλος με εξετάζει από το βιβλίο μου για πέντε λεπτά, μετά αλλάζει βιβλίο και εξετάζει τους 9χρονους συμμαθητές μου. Τα μαθήματα διαρκούν περίπου τέσσερις ώρες, από τις 8 έως τις 12.³⁸¹

Όπως δήλωσαν άλλες οικογένειες Ρομά από τη Σπάρτη, τη Δράμα και τα Φάρσαλα στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, τα παιδιά τους πηγαίνουν σε σχολικές τάξεις ειδικά για μαθητές Ρομά: «Ήμασταν περίπου 20 παιδιά Ρομά στην τάξη μου, ηλικίας από 6 έως 13 ετών. Όλοι μελετούσαμε από το ίδιο βιβλίο.»³⁸²

Η πρακτική ορισμένων Ελλήνων εκπαιδευτικών υπεύθυνων να συγκεντρώνουν όλους τους μαθητές Ρομά σε φυλετικά διαχωρισμένες σχολικές τάξεις, επιβεβαιώνεται και από τα πορίσματα άλλων οργανισμών. Για παράδειγμα, στην ανοιχτή επιστολή της για την ελληνική εκπαίδευση, η *Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ (ΠΟΣΕΡ)* ισχυρίζεται ότι οι μαθητές Ρομά τοποθετούνται σε τάξεις «ενισχυμένης διδασκαλίας» λόγω της καταγωγής τους και όχι λόγω του μορφωτικού επιπέδου τους.³⁸³ Το ίδιο υποστηρίζουν επίσης και οι ερευνητές Χρήστος Κάτσικας και Εύα Πολίτου, σύμφωνα με τους οποίους οι μαθητές Ρομά συγκεντρώνονται σε τάξεις «ενισχυμένης διδασκαλίας» ανεξαρτήτως ηλικίας ή γνωστικού επιπέδου, απλώς και μόνο λόγω της καταγωγής τους. Οι ίδιοι ερευνητές υποστηρίζουν ακόμη ότι τα ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται στους Ρομά, δεν είναι στην ουσία «ειδικά» με την έννοια ότι παρέχουν μαθήματα (ή άλλες υπηρεσίες) προσαρμοσμένα στις ανάγκες των μαθητών Ρομά, αλλά χαρακτηρίζονται ειδικά επειδή φαίνεται να περιλαμβάνουν μόνο μαθητές Ρομά, αντί να τους εντάσσουν από την αρχή στα κανονικά ελληνικά σχολεία.³⁸⁴

Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, με την ανοχή των αρχών, στα σχολεία γίνονται ρυθμίσεις που έχουν χαρακτήρα φυλετικού διαχωρισμού, οι οποίες προκύπτουν από την αποκαλούμενη «λευκή διαρροή», δηλαδή την ηθελημένη αποχώρηση μαθητών μη Ρομά από τα ενιαία σχολεία. Για παράδειγμα, στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο Ζεφυριού, άρχισε να φοιτεί αυξανόμενος αριθμός παιδιών Ρομά, όμως οι γονείς των άλλων παιδιών, φοβούμενοι προφανώς ότι η εκπαίδευση που παρεχόταν στα παιδιά τους θα υποβαθμιζόταν λόγω του αυξημένου αριθμού μαθητών Ρομά στο ίδιο σχολείο, αποφάσισαν να εγγράψουν τα παιδιά τους σε άλλα σχολεία. Οι ελληνικές αρχές δεν έχουν λάβει μέτρα αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης.

6.2 Συνέργια των τοπικών αρχών στην παρεμπόδιση της φοίτησης στο σχολείο

Οι δημοτικές αρχές συχνά επιδεικνύουν μια φοβία όσον αφορά την προοπτική εγγραφής μαθητών Ρομά σε σχολεία που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους. Ως συνέπεια, καταβάλουν κάθε προσπάθεια προκειμένου να διατηρήσουν το ποσοστό των Ρομά ανά σχολείο στα χαμηλότερα δυνατά επίπεδα. Στην προσπάθειά τους αυτοί, μερικοί δήμοι μάλιστα καταφεύγουν στη διασπορά των μαθητών Ρομά σε σχολεία μακριά από τον τόπο κατοικίας τους. Η εν λόγω πρακτική διασποράς των μαθητών, την οποία ακολουθούν ορισμένοι δήμοι, δεν αποτελεί έκφραση μιας πολιτικής καταπολέμησης του φυλετικού διαχωρισμού στα σχολεία, όπως αυτή υπαγορεύεται από το διεθνές δίκαιο και εφαρμόζεται στα εκπαιδευτικά συστήματα ορισμένων χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Αντίθετα, η πρακτική διασποράς που εφαρμόζεται στην Ελλάδα εδράζεται στη ρατσιστική αντίληψη ότι τα παιδιά Ρομά είναι λιγότερο ικανά από τα άλλα παιδιά μη Ρομά και ότι η παρουσία τους στο σχολείο εμποδίζει τα παιδιά μη Ρομά να αποδώσουν ικανοποιητικά. Συνέπεια της πρακτικής αυτής είναι η υπαγωγή των μαθητών Ρομά σε σχολεία μακριά από τα σπίτια τους, με αποτέλεσμα οι μαθητές Ρομά συχνά να μην παρακολουθούν τα μαθήματα, καθώς δεν υπάρχει κανένα μέσο για τη μεταφορά τους εκεί.

Κατά το σχολικό έτος 2001-2002, για παράδειγμα, ο Δήμος Εχεδώρου αποφάσισε να «αντιμετωπίσει» το πρόβλημα που θα δημιουργούσε η ύπαρξη μεγάλου αριθμού παιδιών Ρομά στα σχολεία της δικαιοδοσίας του με τη διασπορά τους σε δεκατρία σχολεία, εντός και εκτός της επικράτειάς του. Απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Συνήγορου του Πολίτη, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Δυτικής Θεσσαλονίκης τον ενημέρωσε³⁸⁵ ότι εκατόν σαρανταοκτώ παιδιά Ρομά από τον καταυλισμό Αγίας Σοφίας του Δήμου Εχεδώρου παρακολουθούσαν τάξεις υποδοχής σε επτά διαφορετικά δημοτικά σχολεία γειτονικών δήμων. Επιπλέον, εικοσιέξι μαθητές Ρομά της πρώτης δημοτικού από τον καταυλισμό Αγίας Σοφίας φοιτούσαν σε οκτώ διαφορετικά δημοτικά σχολεία του Δήμου Εχεδώρου. Η πρακτική διασποράς που ακολουθήθηκε είχε ως συνέπεια τη φοίτηση τεσσάρων μαθητών Ρομά σε σχολεία του Δήμου Εχεδώρου με αυξημένο αριθμό μαθητών μη Ρομά, ενώ μόνο δυο μαθητές Ρομά φοιτούσαν σε σχολεία του Δήμου Εχεδώρου με μειωμένο σχολικό πληθυσμό μαθητών μη Ρομά.³⁸⁶ Τα εμπόδια που θέτει αυτή η ρύθμιση όσον αφορά την κανονική πρόσβαση των παιδιών Ρομά στο σχολείο περιγράφονται από τον Αθανάσιο Γκότοβο, καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και υπεύθυνο του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων: «Στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου στη Θεσσαλονίκη, όπου μεταφέρθηκαν σε οικισμό 250 οικογένειες, τα περίπου 130 παιδιά σχολικής ηλικίας αναγκάζονται να ξενιτεύονται για να πάνε σχολείο, επειδή ο Δήμος Εχεδώρου, στον οποίο ανήκει ο οικισμός αρνείται να τα δεχθεί στα σχολεία του. Έτσι τα παιδιά έχουν διασπαρθεί σε 13 σχολεία της Δυτικής Θεσσαλονίκης τα οποία απέχουν από τέσσερα έως και 17 χιλιόμετρα από τον οικισμό.»³⁸⁷

Στις 20 Σεπτεμβρίου 2002, μετά από καταγγελία του *ΕΠΣΕ*, ο Συνήγορος του Πολίτη απηύθυνε επιστολή³⁸⁸ στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Δυτικής Θεσσαλονίκης, ζητώντας πληροφορίες για τις ρυθμίσεις αναφορικά με τη σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά κατά το σχολικό έτος 2002-2003. Στην απάντησή της, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ενημέρωσε τον Συνήγορο του Πολίτη ότι η φοίτηση των περισσότερων μαθητών Ρομά της τρίτης, τετάρτης, πέμπτης και έκτης τάξης σε δημοτικά σχολεία γειτονικών δήμων δεν είναι συνεχής.³⁸⁹ Επιπλέον, και αυτή τη σχολική χρονιά τα περισσότερα παιδιά Ρομά τοποθετήθηκαν σε άλλα σχολεία εκτός του Δήμου Εχεδώρου.³⁹⁰ Στις 10 Οκτωβρίου 2002, ο Συνήγορος του Πολίτη ενημέρωσε το *ΕΠΣΕ* ότι δεν προτίθεται να εξετάσει περαιτέρω το θέμα.

Σε άλλες περιπτώσεις, οι σχολικές αρχές απλώς «ξεχνούν» ότι υπάρχουν παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας στην περιοχή τους και τα οποία πρέπει να εγγραφούν στο σχολείο. Η ενότητα Β της Εγκυκλίου Φ 4/115/Γ 1/791 του 2001 του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων τονίζει ότι «Οι διευθυντές και διδακτικό προσωπικό όχι μόνο κάνουν δεκτούς τους τσιγγανόπαιδες στο σχολείο, έστω και με ελλιπή στοιχεία εγγραφής, αλλά και τους αναζητούν, συνεργαζόμενοι με τους γονείς. αλλά και με όλους τους φορείς που μπορούν να συμβάλουν στην προσέλευσή τους στη σχολική μονάδα.»³⁹¹ Ωστόσο, σύμφωνα με την έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ*, σε ορισμένες περιπτώσεις οι αρμόδιες σχολικές αρχές έχουν να επισκεφθούν τις κοινότητες των Ρομά για πολλά χρόνια. Ο 29χρονος Σάκης Αριστόπουλος από το Καρακόνερο Ρόδου, δήλωσε στα *ERRC/ΕΠΣΕ*:

Από τότε που μετακομίσαμε εδώ πριν από τρία χρόνια, κανένα από τα παιδιά του καταυλισμού δεν έχει πάει στο σχολείο. Κατά καιρούς, ένας ιερέας που μας έχει βοηθήσει στο παρελθόν έρχεται στον καταυλισμό και διδάσκει μερικά από τα παιδιά για μία-μιάμιση ώρα. Είναι αλήθεια ότι παραμελήσαμε την εγγραφή των παιδιών μας στο σχολείο αλλά από την άλλη κανείς δεν ήρθε να μας πει τί πρέπει να κάνουμε. Μόνο πριν από δύο εβδομάδες ήρθαν δύο δάσκαλοι από το τοπικό δημοτικό σχολείο να μας μιλήσουν για την εγγραφή των παιδιών μας στο σχολείο. Μας είπαν ότι είναι αδύνατο να γίνονται μαθήματα σε κάποια από τις παράγκες και ότι τα παιδιά πρέπει να πάνε στο σχολείο ή, τουλάχιστον, ότι θα πρέπει να κατασκευαστεί ένα λύόμενο που θα χρησιμοποιηθεί ως αίθουσα.³⁹²

Σύμφωνα με τον 52χρονο Παντελή Τσακίρη, κάτοικο του καταυλισμού Ρομά στη περιοχή Πλατανάκι, σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων από τη Λαμία,

Ούτε ένα παιδί δεν έχει πάει σχολείο τα τελευταία τρία χρόνια – από τότε, δηλαδή, που το παλιό σιδηροδρομικό βαγόνι που χρησίμευε μέχρι τότε ως αίθουσα διδασκαλίας καταστράφηκε και ο δάσκαλος έπαψε να έρχεται. Κανείς δεν ήρθε να μας πει τί πρέπει να κάνουμε ή πού πρέπει να εγγράψουμε τα παιδιά μας.³⁹³

Η έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ* αποκάλυψε επίσης ότι ορισμένες δημοτικές αρχές δε σέβονται την υποχρέωσή τους να εξασφαλίζουν τη μεταφορά στο σχολείο των μαθητών Ρομά, με αποτέλεσμα αυτά τα παιδιά να αποκλείονται ουσιαστικά από την πρόσβαση στο σχολείο.³⁹⁴ Τον Οκτώβριο του 2000, ο Δήμος Σπάτων μετεγκατέστησε την τοπική κοινότητα των Ρομά σε μια τοποθεσία που βρίσκεται σε απόσταση έξι χιλιομέτρων περίπου από τα Σπάτα και, επομένως, πολύ μακριά από τα σχολεία. Μετά τη μετεγκατάσταση, ο δήμος διαβεβαίωσε προφορικά τους γονείς Ρομά ότι θα παρείχε μέσο για τη μεταφορά των παιδιών στα σχολεία.³⁹⁵ Στις 29 Αυγούστου 2001, καθώς δεν είχαν καμία σχετική ενημέρωση από το δήμο και πλησίαζε η έναρξη του σχολικού έτους, οι εκπρόσωποι της κοινότητας υπέβαλλαν γραπτό αίτημα στο Δήμαρχο Σπάτων, υπενθυμίζοντάς του τις επανειλημμένες διαβεβαιώσεις του ότι θα παρείχε σχολικό λεωφορείο για τη μεταφορά των παιδιών τους από και προς το σχολείο.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 2001, δηλαδή περίπου τρεις εβδομάδες αργότερα, η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής απάντησε στους γονείς ότι δε συντρέχει λόγος μίσθωσης λεωφορείου καθώς κανένα παιδί από τον καταυλισμό δεν έχει εγγραφεί στο σχολείο.³⁹⁶ Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έξι παιδιά εγγράφηκαν τελικά με τη βοήθεια των *ERRC/ΕΠΣΕ*, η Νομαρχία απεφάνθη ότι η δρομολόγηση σχολικού λεωφορείου δεν ήταν δυνατή λόγω έλλειψης κονδυλίων. Επιπλέον, δε μισθώθηκαν ταξί για τη μεταφορά των παιδιών στο σχολείο, όπως είναι η συνήθης τακτική που ακολουθείται σε περιοχές όπου δεν είναι δυνατή η δρομολόγηση

σχολικού λεωφορείου. Παρά το γεγονός ότι το *ΕΠΣΕ* έθεσε αυτό το θέμα ενώπιον της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC, Committee on the Rights of the Child), στο πλαίσιο της εξέτασης της αρχικής έκθεσης της Ελλάδας προς τη CRC τον Ιανουάριο 2002, δεν ελήφθησαν διορθωτικά μέτρα, ούτε επιβλήθηκαν διοικητικές κυρώσεις στους υπεύθυνους δημόσιους λειτουργούς. Επίσης, ο Δήμος Σπάτων δεν απάντησε στην επιστολή του Συνήγορου του Πολίτη με Αρ. Πρωτ. 11211/2001 και ημερομηνία 28 Αυγούστου 2002, σχετικά με την δρομολόγηση μεταφορικού μέσου για τη μεταφορά των παιδιών του καταυλισμού από και προς το σχολείο. Και ο Συνήγορος του Πολίτη όμως δεν προέβη σε καμία ενέργεια αναφορικά με την κατάφωρη παραβίαση της νομοθεσίας από τις αρχές, παρότι έχουν περάσει σχεδόν δύο χρόνια από την υποβολή της αναφοράς από τους γονείς Ρομά.

Και άλλοι δήμοι όμως δεν τήρησαν την υποχρέωσή τους να εξασφαλίσουν την ασφαλή μεταφορά των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Κοντά στα Χανιά Κρήτης, μια μητέρα Ρομ, η 38χρονη Δήμητρα Κεντέρη, εξήγησε την κατάσταση που εμποδίζει τα παιδιά του καταυλισμού Νεροκούρου να φοιτήσουν στο σχολείο:

Από τότε που μετακομίσαμε εδώ από τον καταυλισμό στη Σούδα, πριν από τρία χρόνια περίπου, μείναμε ένα χρόνο σε ένα γειτονικό χωριό και μετά συμφωνήσαμε με τον ιδιοκτήτη αυτής της έκτασης, όπου μένουμε τα τελευταία δύο χρόνια, να του πληρώνουμε ενοίκιο για να μας αφήσει να στήσουμε τις παράγκες μας στη γη του. Όταν μέναμε στο άλλο χωριό, τα Τσικαλαριά, δεν μπορούσαμε να στείλουμε τα παιδιά μας στο σχολείο, γιατί οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άσχημες. Τα πράγματα είναι καλύτερα τώρα, όμως το σχολείο απέχει περίπου τρία χιλιόμετρα. Οι άνδρες ξυπνούν στις έξι το πρωί για να πάνε στη δουλειά και έτσι δεν μπορούν να πάνε εκείνοι τα παιδιά στο σχολείο. Έτσι κι αλλιώς, δεν πιστεύαμε ότι αυτό θα ήταν πρόβλημα, καθώς ο καταυλισμός μας βρίσκεται κοντά σε έναν παράδρομο της εθνικής από την οποία περνά κάθε μέρα ένα λεωφορείο που μεταφέρει τα παιδιά ενός κοντινού χωριού στο τοπικό σχολείο. Μίλησα με τον οδηγό, ο οποίος είπε ότι δεν του έχουν πει να κάνει στάση μπροστά στον καταυλισμό μας και ότι πρέπει να μιλήσω με τους δασκάλους στο σχολείο. Πήγα στο σχολείο – αυτό έγινε πριν από τρία χρόνια, όταν μέναμε ακόμη στα Τσικαλαριά – και μου είπαν ότι δεν μπορούν να ζητήσουν από τον οδηγό να σταματά μπροστά από τον καταυλισμό μας. Αντίθετα, τα παιδιά μας έπρεπε να περπατήσουν περίπου 500 μέτρα μέχρι να φτάσουν στην επόμενη στάση του λεωφορείου. Αυτή η στάση όμως βρίσκεται σε μια διασταύρωση με την εθνική και είναι αρκετά επικίνδυνη, έτσι πολλοί γονείς φοβούνται να αφήσουν τα παιδιά τους να περπατήσουν μέχρι εκεί.³⁹⁷

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η εχθρική στάση που τηρούν απέναντι στους Ρομά τόσο οι τοπικοί αξιωματούχοι όσο και το μεγαλύτερο μέρος των τοπικών κοινοτήτων συνιστά ένα σοβαρό εμπόδιο για την ένταξη των Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στην έκθεσή της, το Φεβρουάριο του 1999, προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων του ΟΗΕ, η ελληνική κυβέρνηση σχολίασε πως «Δυστυχώς, η στάση των τοπικών κοινοτήτων, όπως εκφράζεται μέσω της στάσης των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, αποτελεί, σε πολλές περιπτώσεις, τροχοπέδη σε κάθε προσπάθεια μεταρρύθμισης και βελτίωσης των συνθηκών. Είναι προφανές ότι, ως προς τις αντιλήψεις και τη στάση της πλειονότητας του πληθυσμού προς τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, εξακολουθούν να υπάρχουν σε λειτουργία αόρατοι αλλά ισχυροί μηχανισμοί οι οποίοι οδηγούν σε έναν τρόπο σκέψης ή μια νοοτροπία που αντιτίθεται στους στόχους του προγράμματος.»³⁹⁸ Πράγματι, σύμφωνα με μια

πρόσφατη έρευνα της UNICEF, το 68,2% των ερωτηθέντων γονιών Ρομά συμφώνησαν ότι το σχολείο παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών τους, αλλά πιστεύουν ότι λόγω του ρατσισμού των εκπαιδευτικών και των μη Ρομά μαθητών, τα παιδιά Ρομά στερούνται ουσιαστικής εκπαίδευσης.³⁹⁹

Σε μία περίπτωση, η μισαλλοδοξία των κατοίκων κατά των Ρομά ανάγκασε τις σχολικές αρχές να κλείσουν προσωρινά ένα σχολείο. Στις 13 Νοεμβρίου 2000, οι σχολικές αρχές στο Δήμο Χαλάστρας, κοντά στη Θεσσαλονίκη, έκλεισαν ένα δημόσιο δημοτικό σχολείο της περιοχής για περίπου μία εβδομάδα λόγω των πιέσεων που δέχτηκαν από τον τοπικό σύλλογο γονέων και κηδεμόνων. Πιο συγκεκριμένα, ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων φέρεται να διαμαρτυρήθηκε για την εγγραφή στο σχολείο 32 μαθητών Ρομά από τον οικισμό Αγίας Σοφίας-Γκόνου, που βρίσκεται κοντά στη Θεσσαλονίκη.⁴⁰⁰ Στη Χαλάστρα, όπου υπήρχαν ήδη 27 παιδιά Ρομά, ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων δήλωσε ότι «έχουμε ήδη αρκετά παιδιά Ρομά» και αρνήθηκε να επιτρέψει την εγγραφή και άλλων.

Στη Νέα Αλικαρνασσό Κρήτης, μια ομάδα παιδιών Ρομά μετακινείται από σχολείο σε σχολείο την τελευταία δεκαετία. Η πιο πρόσφατη πρόταση για άλλη μία μετακίνηση έγινε στο πλαίσιο μιας συνάντησης στις 14 Δεκεμβρίου 2000, όταν ο Δήμαρχος Νέας Αλικαρνασσού, Γιάννης Πατεράκης, πρότεινε τη μεταφορά των παιδιών Ρομά που φοιτούν στο 3^ο και 4^ο Δημοτικό Σχολείο της περιοχής σε άλλα σχολεία από την έναρξη του επόμενου σχολικού έτους. Το επιχείρημά του ήταν ότι τα παιδιά Ρομά δεν ήταν «ισόρροπα κατανεμημένα» σε όλα τα δημοτικά σχολεία της περιοχής, με αποτέλεσμα να «επιβαρύνουν» τα δύο αυτά σχολεία. Πρότεινε επίσης να αναγερθεί ένα δημοτικό σχολείο στο νέο καταυλισμό των Ρομά που τελούσε υπό κατασκευή και κάλεσε μάλιστα τους γονείς των άλλων παιδιών να στείλουν σε αυτό τα παιδιά τους. Τέλος, ισχυρίστηκε ότι ένας από τους λόγους για αυτή την πρόταση ήταν ότι ο Δήμος Νέας Αλικαρνασσού δεν είχε ενημερωθεί για τη μεταφορά των μαθητών Ρομά στα δύο τοπικά δημοτικά σχολεία.⁴⁰¹ Ο τοπικός σύλλογος γονέων και κηδεμόνων υποστήριξε την πρόταση του Γιάννη Πατεράκη, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι τα παιδιά Ρομά είναι βρώμικα, ζήτησε δε να ενημερωθεί αν είχαν κάνει όλους τους απαραίτητους εμβολιασμούς.⁴⁰² Οι φωνές που υψώθηκαν σε ένδειξη διαμαρτυρίας κατά της πρότασης αυτής καταπνίγηκαν.⁴⁰³

Τα παραπάνω θα πρέπει να εξεταστούν υπό το πρίσμα της εκπαίδευσης που παρέχεται στα παιδιά Ρομά στη Νέα Αλικαρνασσό. Στη διάρκεια επτά ετών, τα παιδιά Ρομά έχουν φοιτήσει σε τρία διαφορετικά δημοτικά σχολεία. Την περίοδο 1995-97, οι μαθητές Ρομά φοιτούσαν σε δημοτικό σχολείο αποκλειστικά για Ρομά, που βρισκόταν στην περιοχή Πατέλες, έξω από το Ηράκλειο. Από το 1998 έως το 2000, τα παιδιά μεταφέρθηκαν σε ένα άλλο σχολείο, και πάλι ειδικά διαμορφωμένο για μαθητές Ρομά, στη Νέα Αλικαρνασσό. Και τα δύο σχολεία περιελάμβαναν νηπιαγωγείο και τις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού.⁴⁰⁴ Το 2000, οι τοπικοί συνεργάτες του προγράμματος «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων αποφάσισαν να κατανείμουν τους μαθητές Ρομά στα δύο τοπικά δημοτικά σχολεία, το 3^ο και το 4^ο. Προφανώς, αυτή η απόφαση δεν αντιμετωπίστηκε θετικά από το Δήμαρχο Νέας Αλικαρνασσού. Το τοπικό σχολικό συμβούλιο παρέμεινε σταθερό στην αρχική του απόφαση και, έτσι, το προηγούμενο σχολικό έτος (2001-2002), οι μαθητές Ρομά συνέχισαν να φοιτούν στο 3^ο και 4^ο Δημοτικό Σχολείο όπου είχαν μεταφερθεί. Όπως αναμενόταν, ωστόσο, οι σχέσεις των παιδιών Ρομά με τους συμμαθητές τους αλλά και με τους δασκάλους τους, επηρεάστηκαν από τα λανθάνοντα εχθρικά αισθήματα που τρέφουν πολλοί κάτοικοι της Νέας Αλικαρνασσού κατά των Ρομά. Έτσι, αναφέρθηκε ότι συχνά ξεσπούν καυγάδες μεταξύ των μαθητών Ελληνικής εθνοτικής καταγωγής και εθνοτικής καταγωγής Ρομά, συνήθως επειδή οι πρώτοι αποκαλούν τους Ρομά «Γύφτους». Όταν οι

μαθητές Ρομά αναφέρουν αυτά τα περιστατικά στους δασκάλους, συχνά παίρνουν την απάντηση «δεν πειράζει» ή «δεν το εννοούσε».⁴⁰⁵ Αυτή η αποφυγή αντιμετώπισης του θέματος του ρατσισμού επιδεικνύει τη σημαντική έλλειψη πολιτιστικής ευαισθησίας των σχολικών αρχών και υποστηρίζει, έμμεσα, τη ρατσιστική κακομεταχείριση που υφίστανται τα παιδιά Ρομά από τους συνομήλικούς τους, με αποτέλεσμα να ενισχύεται το μήνυμα προς τους μαθητές Ρομά ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι στο σχολικό περιβάλλον.

Φαίνεται ότι οι πολιτικές που αναπτύσσουν ορισμένες αρχές στον τομέα της εκπαίδευσης των Ρομά διακατέχονται από τα ρατσιστικά στερεότυπα που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία για αυτούς. Από την έρευνα των *ERRC/ΕΠΣΕ* διαπιστώθηκε ότι τελικός στόχος πολλών σχολικών αρχών δεν είναι η παροχή ίσων ευκαιριών στα παιδιά Ρομά για πρόσβαση στην εκπαίδευση αλλά ο διαχωρισμός τους από τα υπόλοιπα παιδιά μη Ρομά και, επομένως, ο αποκλεισμός τους από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ποιοτική εκπαίδευση την οποία απολαμβάνουν τα τελευταία. Η διασπορά των παιδιών Ρομά σε πολυάριθμα σχολεία και ο διαχωρισμός τους σε σχολεία ειδικά για αυτά εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό – την ελάχιστη δυνατή συναναστροφή των παιδιών Ρομά με τα υπόλοιπα παιδιά. Μολονότι η πρακτική της διασποράς θα μπορούσε να έχει θετική αντίκτυπο εάν εφαρμοζόταν με στόχο την εξάρθρωση του φυλετικού διαχωρισμού από τον εκπαιδευτικό χώρο και αν συνδυαζόταν με δραστηριότητες που θα αποσκοπούσαν στη στήριξη των παιδιών Ρομά εντός του σχολικού περιβάλλοντος, στις περιπτώσεις που περιγράφονται στην παρούσα έκθεση, η διασπορά των παιδιών Ρομά δε φαίνεται να καθοδηγείται από μια τέτοια προσέγγιση. Το γεγονός ότι μετά τη διασπορά τους πολλά παιδιά αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα πρόσβασης σε σχολεία που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τον τόπο κατοικίας τους, αποδεικνύει ότι το κίνητρο των σχολικών αρχών δεν είναι να εξασφαλίσουν μια ποιοτική εκπαίδευση για τους Ρομά, αλλά αντιθέτως να απαλλαγούν από την ευθύνη για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ορισμένες σχολικές αρχές επιλέγουν τη λύση του διαχωρισμού ή ακόμα του αποκλεισμού των παιδιών Ρομά, αντί να τους παρέχουν κατάλληλη σχολική στήριξη. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* καταγγέλλουν κατηγορηματικά αυτή τη μεταχείριση των μαθητών Ρομά από τις ελληνικές αρχές, μεταχείριση η οποία αντί να εξασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση των Ρομά στην εκπαίδευση, τους στερεί παντελώς το δικαίωμα σε αυτή. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* υποστηρίζουν τη διασπορά των παιδιών Ρομά ως μέσο που να τους επιτρέπει να εγκαταλείψουν τα διαχωρισμένα σε φυλετική βάση σχολεία κατώτερης ποιότητας στα οποία φοιτούν και να ενταχθούν στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* πιστεύουν ότι η διασπορά, με τον τρόπο που ασκείται σήμερα από ορισμένες ελληνικές αρχές, συμβάλλει στον περαιτέρω αποκλεισμό των Ρομά από το εκπαιδευτικό σύστημα.

6.3 Άρνηση της ταυτότητας των Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα

Το 1996, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ξεκίνησε την εφαρμογή ενός τριετούς προγράμματος εκπαίδευσης των Ρομά εθνικής εμβέλειας, με σκοπό την ένταξη παιδιών από οικογένειες με συγκεκριμένες «πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες».⁴⁰⁶ Προφανώς, η κυβέρνηση θεώρησε το πρόγραμμα αρκετά επιτυχημένο, καθώς το επέκτεινε για έξι ακόμη χρόνια.⁴⁰⁷ Το πρόγραμμα «Ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» στηρίζεται στις αρχές που αναπτύχθηκαν από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, οι οποίες παρουσιάζονται στο έγγραφο του Πανεπιστημίου με τίτλο «Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και κοινωνική περιθωριοποίηση: η περίπτωση των Ελλήνων Ρομά». Το εν λόγω έγγραφο, αντίγραφο του οποίου τα *ERRC/ΕΠΣΕ* έχουν μόνο στα Αγγλικά, βασίζεται στο συλλογισμό ότι οι Ρομά συνιστούν μια κοινωνική ομάδα, και όχι μια εθνοτική ή πολιτισμική μειονότητα. Για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι «κατά κανόνα [οι Ρομά μοιράζονται] μια κοινή εθνοτική

ταυτότητα με τους υπόλοιπους Έλληνες πολίτες» και ότι η λέξη «Ρομά» χρησιμοποιείται απλώς για να περιγράψει μια «δευτερογενή πολιτιστική ταυτότητα του προσώπου που ανήκει στην ομάδα των Ελλήνων Ρομά». ⁴⁰⁸ Η ιδέα ότι η εκπαίδευση θα πρέπει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση διαφορετικών γλωσσών και πολιτιστικών παραδόσεων απορρίπτεται ως «έγκυρη από ακαδημαϊκή, [αλλά όχι] από παιδαγωγική άποψη». ⁴⁰⁹

Η ελληνική κυβέρνηση δεν έχει κάνει καμία προσπάθεια για να αποκρύψει το γεγονός ότι τα προγράμματά της για την εκπαίδευση παιδιών από μειονοτικές ομάδες έχουν σχεδιαστεί με στόχο να τα εντάξουν στην κυρίαρχη ελληνική κουλτούρα. Ενώ για παράδειγμα, η Ελλάδα υιοθέτησε το 1996 μια «διαπολιτισμική προσέγγιση» για μια ουσιαστική αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών των ομάδων με ιδιαιτερότητες κοινωνικές, πολιτισμικές ή θρησκευτικές, ⁴¹⁰ αυτές οι ανάγκες περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά στα παιδιά επαναπατρισθέντων Ελλήνων ή μεταναστών στην Ελλάδα. Οι Ρομά δε θεωρούνται ως τέτοια ομάδα, επομένως δεν επωφελούνται από αυτά τα διαπολιτισμικά προγράμματα.

Η απόρριψη της ξεχωριστής εθνοτικής ταυτότητας των Ρομά, εγγενές χαρακτηριστικό του προγράμματος «Ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο», αποδεικνύεται από την παράλειψη της ιστορίας και του πολιτισμού των Ρομά στα σχολικά προγράμματα σπουδών και από την άρνηση της ελληνικής πολιτείας για την παροχή εκπαίδευσης στα παιδιά Ρομά στη γλώσσα των Ρομά (Ρομανί/Ρομανές). ⁴¹¹ Παρότι στα πλαίσια του προγράμματος Ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» υπάρχει πρόβλεψη για τη σύνταξη ενός Ελληνικού-Ρομανί λεξικού (χρησιμοποιώντας το ελληνικό αλφάβητο και για τις δύο γλώσσες), δεν υπάρχει διαθέσιμο άλλο εκπαιδευτικό υλικό στη γλώσσα Ρομανί αλλά ούτε και άλλο υλικό προσαρμοσμένο στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ρομά. Πράγματι, υλικό που είχε χρησιμοποιηθεί με επιτυχία στο παρελθόν δεν είναι πλέον διαθέσιμο μετά την έναρξη του προγράμματος. Η εμπειρία μιας ευαισθητοποιημένης εκπαιδευτικού που παρατίθεται στην Έκθεση για την Κατάσταση των Ρομά και Σίντι στην Περιοχή του ΟΑΣΕ του 1999, είναι ενδεικτική:

[το Μάιο του 1999, στον Ασπρόπυργο]...μια δασκάλα ενός δημοτικού σχολείου με κυρίως Ρομά μαθητές, ανέφερε ότι είχε παλιότερα χρησιμοποιήσει, με καλά αποτελέσματα, ένα αναγνωστικό ελληνικής γλώσσας γραμμένο από τη σκοπιά των Ρομά. Όταν όμως πρόσφατα προσπάθησε να παραγγείλει αυτό το αναγνωστικό από το Υπουργείο Παιδείας, που είχε εκδώσει το βιβλίο, της δηλώθηκε πως είχε εξαντληθεί. ⁴¹²

Η αποτυχία του ελληνικού κράτους να διασφαλίσει τη διδασκαλία της γλώσσας, της ιστορίας και του πολιτισμού των Ρομά στα ελληνικά σχολεία υποτιμά την εγγενή αξία της Ρομανί καθώς και την αξιοπρέπεια των Ρομά ως έθνους με μοναδική ιστορία και πολιτισμό. Επιπλέον, η εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται στη Ρομανί, αν μη τι άλλο για πιο πρακτικούς λόγους. ⁴¹³ Σύμφωνα με μια μελέτη της UNESCO του 1953, η εκπαίδευση ενός παιδιού στη μητρική του γλώσσα είναι απαραίτητη προκειμένου να μπορέσει το παιδί να μάθει εύκολα και δεύτερη γλώσσα – ένα επιχείρημα που φαίνεται να υποστηρίζουν ακόμη και σήμερα οι περισσότεροι εμπειρογνώμονες. ⁴¹⁴

Η άρνηση του ελληνικού κράτους να αναγνωρίσει τα μειονοτικά δικαιώματα στην εκπαίδευση των Ρομά επηρεάζει επίσης και την εκπαίδευση των μουσουλμάνων μαθητών Ρομά της Δυτικής Θράκης. Δεδομένου ότι οι μουσουλμάνοι Ρομά της Θράκης ανήκουν στη μουσουλμανική μειονότητα, έχουν το δικαίωμα, δυνάμει της Συνθήκης της Λωζάνης του 1923, να τους παρέχεται εκπαίδευση στα τουρκικά – τη μοναδική επίσημα αναγνωρισμένη

μειονοτική γλώσσα στην Ελλάδα. Εφόσον τα τουρκικά δεν περιλαμβάνονται στο βασικό ελληνικό πρόγραμμα σπουδών, ιδρύθηκαν ειδικά σχολεία για τη μουσουλμανική μειονότητα στα οποία φοιτούν αποκλειστικά παιδιά από την τουρκόφωνη μειονοτική ομάδα. Το σχολικό έτος 1992-1993, υπήρχαν έξι μειονοτικά δημοτικά σχολεία στη Δυτική Θράκη – τρία στο Νομό Ροδόπης και τρία στο Νομό Ξάνθης – στα οποία φοιτούσαν αποκλειστικά μουσουλμάνοι μαθητές Ρομά.⁴¹⁵ Το δημοτικό σχολείο στη συνοικία Δροσερό της Ξάνθης, μια περιοχή όπου κατοικούν αποκλειστικά μουσουλμάνοι Ρομά, λειτουργεί από το 1994 ως δημόσιο (δηλ. αποκλειστικά ελληνόφωνο) και όχι ως μειονοτικό σχολείο.⁴¹⁶ Η απόφαση των αρχών να διακόψουν τη λειτουργία εξειδικευμένων σχολείων σε αυτή την περιοχή σημαίνει ότι όχι μόνο οι μουσουλμάνοι μαθητές Ρομά δε διδάσκονται στα τουρκικά – υποχρέωση που απορρέει από τη Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 – αλλά και ότι είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν στις χριστιανικές εκδηλώσεις που οργανώνονται στα γενικά σχολεία, όπως η πρωινή προσευχή, κατά παράβαση των θρησκευτικών πεποιθήσεων των οικογενειών τους.

6.4 Σύνοψη: «Αγράμματος»⁴¹⁷

Μολονότι δεν υπάρχει μια ακριβής αξιολόγηση των εκπαιδευτικών επιδόσεων του συνόλου των Ρομά στην Ελλάδα,⁴¹⁸ εν τούτοις, διάφορες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια και οι οποίες επικεντρώνονται στους Ρομά που κατοικούν σε καταυλισμούς, προκύπτει ότι ένας ανησυχητικά μεγάλος αριθμός παιδιών Ρομά στην Ελλάδα δεν καταφέρνει να ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Η αποτυχία ολοκλήρωσης – ή ακόμη έναρξης – της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αγγίζει ιδιαίτερα ανησυχητικά ποσοστά στις κοινότητες Ρομά που κατοικούν σε καταυλισμούς καθώς και σε «γειτονιές» Ρομά που βρίσκονται σε πόλεις και κωμοπόλεις. Σε πολλές περιοχές, διαφαίνεται η στενή σχέση μεταξύ φυλετικού διαχωρισμού και σχολικής αποτυχίας.

Σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποίησε η ΔΕΠΟΣ το 1998 με αντικείμενο τα παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας σε μερικούς από τους πιο εκτεθειμένους καταυλισμούς στην Ελλάδα, μόλις 23% των μαθητών Ρομά γυμνασίου και λυκείου που κατοικούν σε καταυλισμούς έχουν πάει ποτέ σχολείο και μόνο το 4,3% αυτών παρακολουθούν τακτικά τα μαθήματα. Ομοίως, μόλις 21% των μαθητών Ρομά ηλικίας δημοτικού στους καταυλισμούς έχει πάει ποτέ σχολείο και μόνο 13% αυτών που ξεκίνησαν συνεχίζει να παρακολουθεί.⁴¹⁹

Χάρη στο έργο μιας τοπικής ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην Καρδίτσα, έχουμε μια ακριβή εικόνα της εκπαίδευσης που παρέχεται στους Ρομά οι οποίοι κατοικούν στην αμιγώς Ρομά συνοικία του Δήμου Σοφάδων Καρδίτσας. Στους Σοφάδες ζουν περίπου 320 οικογένειες Ρομά. Πριν το 1986, ουσιαστικά κανένας μαθητής Ρομά δεν κατάφερε να αποφοιτήσει από το δημοτικό σχολείο, λόγω της πίεσης από τους γονείς τους να εργαστούν αλλά και της αποθάρρυνσης που προκαλούσε η μεταχείρισή τους τόσο από τους δασκάλους όσο και από τους Έλληνες μαθητές. Από το 1986 έως το 1989, στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων στεγαζόταν ένα σχολείο ειδικά για μαθητές Ρομά. Από το 1989 μέχρι σήμερα, η εκπαίδευση των Ρομά παρέχεται στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο, όπου φοιτούν μόνο Ρομά και το οποίο, από το 1997, λειτουργεί μέσα στον καταυλισμό. Επιπλέον, το 1998 άρχισε να λειτουργεί μέσα στον καταυλισμό το 5^ο Νηπιαγωγείο. Ο αριθμός των αποφοίτων του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου κρούει τον κώδωνα κινδύνου για την ανεπαρκή εκπαίδευση που παρέχεται στα παιδιά Ρομά, καθώς και για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν καθημερινά οι Ρομά και οι οποίες μετατρέπουν την ουσιαστική εκπαίδευση σε ουτοπία. Από το 1986 έως το 1995, αναφέρεται ότι μόνο οκτώ παιδιά αποφοίτησαν από το δημοτικό σχολείο και μόνο ένα από το γυμνάσιο. Επίσης, σε σύνολο 447, 300 και 333 μαθητών που εγγράφηκαν στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο τα σχολικά έτη 1998-99, 1999-2000 και 2000-2001 αντίστοιχα, μόνο 135, 155 και 185

παρακολούθησαν τα μαθήματα ολόκληρη τη χρονιά. Στην πραγματικότητα, ο αριθμός που αναφέρεται για το σχολικό έτος 2000-2001 θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με σκεπτικισμό καθώς η έκθεση δημοσιεύτηκε το Δεκέμβριο του 2000, επομένως ενδέχεται και άλλοι μαθητές Ρομά να εγκατέλειψαν το σχολείο μετά τη δημοσίευση της έκθεσης. Μέχρι το Δεκέμβριο του 2000, μόνο τρεις Ρομά είχαν αποφοιτήσει από το γυμνάσιο και μόνο ένας από το λύκειο. Σύμφωνα με τους Ρομά της περιοχής, από τους δεκαπέντε μαθητές που εγγράφηκαν στο γυμνάσιο το σχολικό έτος 2001-2002, δέκα το εγκατέλειψαν και μόνο πέντε παρακολούθησαν τα μαθήματα ολόκληρη τη χρονιά. Ωστόσο, ακόμη και αυτοί οι πέντε μαθητές είχαν πολύ χαμηλή σχολική απόδοση. Οι ίδιοι Ρομά ισχυρίστηκαν επίσης ότι η εκπαίδευση που παρέχεται στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο είναι κατώτερης ποιότητας σε σύγκριση με τα σχολεία στα οποία φοιτούν τα άλλα παιδιά. Έτσι, οι δάσκαλοι διώχνουν συνήθως τα παιδιά μετά από τρεις ώρες διδασκαλίας μόνο ενώ μέχρι και πέρυσι, δεν υπήρχαν κατάλληλα σχολικά βιβλία για την 5^η και την 6^η τάξη του δημοτικού σχολείου.

Παρόμοιες είναι οι συνθήκες που επικρατούν στον καταυλισμό στη θέση Μαύρικα, περίπου είκοσι χιλιόμετρα από τους Σοφάδες. Το 19^ο Δημοτικό Σχολείο, στο οποίο φοιτούν μόνο Ρομά, λειτουργεί από τον Απρίλιο του 2000 στην περιοχή όπου βρισκόταν ο παλιός καταυλισμός των Ρομά, σε απόσταση επτά χιλιομέτρων από το νέο. Το σχολείο αποτελείται από τέσσερα λυόμενα και το σχολικό έτος 2000-2001 εγγράφηκαν σε αυτό 125 μαθητές, από τους οποίους μόνο 40 συνέχιζαν να παρακολουθούν μαθήματα στα μέσα του 2000.⁴²⁰

Η ελληνική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι τα ποσοστά φοίτησης των μαθητών Ρομά έχουν βελτιωθεί σημαντικά μετά από την εφαρμογή του προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο». Σύμφωνα με την ελληνική αντιπροσωπεία που παρέστη στη Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ για Θέματα Ανθρώπινης Διάστασης που πραγματοποιήθηκε το 2001 στη Βαρσοβία, το ποσοστό διαρροής των μαθητών Ρομά από την εκπαίδευση μειώθηκε από 75% το 1996 σε 25% για το έτος 2000.⁴²¹ Ωστόσο, από τα στοιχεία για τα ποσοστά φοίτησης που αφορούν το σχολικό έτος 2001-2002, από διάφορες περιοχές, προκύπτει ότι οι ισχυρισμοί που διατυπώθηκαν στη Βαρσοβία είναι μάλλον υπερβολικοί. Σύμφωνα με μια μελέτη για το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης στο Νομό Κορινθίας, από τα 225 παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας που κατοικούν στα Εξαμίλια, μόνο 106 εγγράφηκαν στο σχολείο το σχολικό έτος 2001-2002.⁴²² Η ίδια μελέτη διαπίστωσε παρόμοια κατάσταση στο Ζευγολάτιο: από τα 263 παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας, μόνο 90 εγγράφηκαν στο σχολείο. Επιπλέον, πολλά από τα παιδιά και στις δύο περιπτώσεις παρακολουθούν ειδικές προκαταρκτικές τάξεις στις οποίες φοιτούν κυρίως παιδιά Ρομά (34 στα Εξαμίλια και 14 στο Ζευγολάτιο αντίστοιχα) με αποτέλεσμα ο αριθμός των παιδιών που φοιτούν σε ενιαίες τάξεις κανονικών σχολείων να είναι ακόμη χαμηλότερος.

Ακόμη και για τα παιδιά που ολοκληρώνουν ή παρακολουθούν σποραδικά τα μαθήματα στο δημοτικό σχολείο, υπάρχει η έντονη τάση πολλών από αυτά να εγκαταλείψουν το σχολείο στην ηλικία των 12 ετών. Ο μικρός αριθμός των μαθητών Ρομά από τις κοινότητες των Εξαμιλίων και του Ζευγολατιού που εγγράφηκαν στο γυμνάσιο το σχολικό έτος 2001-2002 επιβεβαιώνει το γεγονός αυτό: στην 1^η Γυμνασίου εγγράφηκαν μόνο δύο παιδιά από τα Εξαμίλια και κανένα από το Ζευγολατιό. Κανένα παιδί και από τους δύο καταυλισμούς δεν εγγράφηκε σε μεγαλύτερες τάξεις του Γυμνασίου. Τα στοιχεία που παρουσίασε το ελληνικό κράτος στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC) υποδηλώνουν ότι αυτό το μοτίβο επαναλαμβάνεται σε εθνική κλίμακα. Σύμφωνα με τη δήλωση της ελληνικής κυβέρνησης προς την Επιτροπή, 8.500 παιδιά Ρομά εγγράφηκαν σε δημοτικά σχολεία το σχολικό έτος 1999-2000 (χωρίς να περιλαμβάνονται στοιχεία για τα νηπιαγωγεία), και μόνο 1.750 εγγράφηκαν σε γυμνάσια και λύκεια.⁴²³ Αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι, ανεξάρτητα από

τις όποιες βελτιώσεις επέφερε το κρατικό πρόγραμμα, το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα εξακολουθεί να μην είναι σε θέση να παράσχει εκπαίδευση σε μεγάλο αριθμό Ρομά. Ωστόσο, η έλλειψη αξιόπιστης εκτίμησης σχετικά με τον αριθμό των παιδιών Ρομά σχολικής ηλικίας δεν επιτρέπει την ποσοτική αξιολόγηση της επιτυχίας του προγράμματος. Από την άλλη πλευρά, είναι δυνατές κάποιες εκτιμήσεις και, σύμφωνα με μία μελέτη, περίπου 30.000 παιδιά Ρομά στην Ελλάδα δεν παρακολουθούν τακτικά τα μαθήματα στο σχολείο.⁴²⁴

Από πρόσφατες μελέτες με αντικείμενο τα ποσοστά αλφαριθμητισμού στις κοινότητες Ρομά στην Ελλάδα, προκύπτει η αποτυχία του εκπαιδευτικού συστήματος να καλύψει τις ιδιαίτερες ανάγκες των μελών μειονοτικών πολιτισμικών ομάδων. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ίδιας της κυβέρνησης, 60% των Ρομά ηλικίας 18-50 ετών δεν έχουν φοιτήσει ποτέ στο σχολείο και διαπιστώθηκε ότι είναι αναλφάβητοι, ενώ ένα πρόσθετο 22% θεωρούνται λειτουργικά αναλφάβητοι, έχοντας φοιτήσει σποραδικά στο δημοτικό σχολείο. Μόνο το υπόλοιπο 18% διαθέτει απολυτήριο – συμπεριλαμβανομένων και αυτών που πήραν μόνο απολυτήριο δημοτικού και δεν ολοκλήρωσαν το γυμνάσιο.⁴²⁵ Παρόμοια, σύμφωνα με μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε στον καταυλισμό Ρομά της Αγίας Σοφίας, σε απόσταση έξι περίπου χιλιομέτρων από τη Θεσσαλονίκη, 84% των ανδρών και 97% των γυναικών είναι αναλφάβητοι.⁴²⁶ Επιπλέον, σύμφωνα με την έρευνα του Κέντρου Υποστήριξης Πολιτών Καρδίτσας, μιας τοπικής ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ο αναλφαριθμητισμός στους ενήλικες Ρομά αγγίζει το εξωφρενικό ποσοστό του 100%.⁴²⁷

Στην έκθεσή της προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD, Committee on the Elimination of Racial Discrimination) το Φεβρουάριο του 2001, η κυβέρνηση τόνισε ορισμένα από τα βασικά θέματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση των Ρομά στην Ελλάδα, περιγράφοντας τη διαδικασία εφαρμογής του προγράμματος «Ένταξη των Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» μέσω του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων:

Κατά την εφαρμογή αυτού του προγράμματος αποκαλύφθηκαν πολλά σημαντικά θέματα, τα οποία επηρεάζουν ή και καθορίζουν την εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των παιδιών Ρομά. Κάθε εκπαιδευτική παρέμβαση εξαρτάται από μια σειρά γενικότερων θεμάτων που απαιτούν την οργανωμένη και συντονισμένη παρέμβαση όλων των εμπλεκόμενων φορέων, όπως είναι οι ανάγκες στέγασης του πληθυσμού των Ρομά, η υγεία και η ευημερία τους, καθώς και η αντιμετώπιση της ανεργίας ή της περιθωριοποίησης των Ρομά.⁴²⁸

Η διαπίστωση εκ μέρους του ελληνικού κράτους ότι απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες για τη βελτίωση του επιπέδου της εκπαίδευσης που παρέχεται στους Ρομά είναι αξιόπαινη. Ωστόσο, είναι προφανές ότι όποιες και αν είναι οι προσδοκίες του ελληνικού κράτους, οι προσπάθειες που καταβάλλονται προκειμένου να υλοποιηθεί το δικαίωμα των Ρομά για εκπαίδευση στην Ελλάδα προσκρούουν στις αντιδράσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης σε πολλούς δήμους και κοινότητες σε όλη την Ελλάδα. Η φυλετική μισαλλοδοξία των δημοτικών αρχών αποτελεί εμπόδιο για την ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά, ένα εμπόδιο το οποίο δεν έχει ακόμη αντιμετωπιστεί από την κεντρική διοίκηση. Η αποτυχία των αρχών να εγγράψουν τα παιδιά Ρομά στα σχολεία, να εξασφαλίσουν την ασφαλή μεταφορά τους στο σχολείο, να καταπολεμήσουν το φυλετικό διαχωρισμό, καθώς και να εκπονήσουν ένα πρόγραμμα σπουδών που να αναγνωρίζει την εγκυρότητα και την αξία του πολιτισμού και της ταυτότητας των Ρομά συνιστούν σοβαρά εμπόδια. Αξίζει να σημειωθεί όμως ότι όλοι οι γονείς Ρομά με τους ομοίους συνομίλησαν τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* κατά τη σύνταξη αυτής της έκθεσης ήταν πεπεισμένοι για την αξία της εκπαίδευσης και εξέφρασαν τη βαθιά τους

απογοήτευση για την τρέχουσα κατάσταση της εκπαίδευσης που παρέχεται στα παιδιά Ρομά στην Ελλάδα.

7. ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΙΑΤΡΟΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Η υγεία πολλών Ρομά στην Ελλάδα είναι γενικά κακή. Αιτία αποτελεί ο καταστροφικός συνδυασμός των απάνθρωπων συνθηκών διαβίωσης σε υποτυπώδεις καταυλισμούς Ρομά που δεν πληρούν τις βασικές προϋποθέσεις διαβίωσης, της φτώχειας που πλήττει μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, του υψηλού ποσοστού αναλφαβητισμού, της ανεπαρκούς εκπαίδευσης και, σε πολλές περιπτώσεις, της έλλειψης νοσηλείων για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.⁴²⁹ Επιπλέον, πολλοί Ρομά δε διαθέτουν βασικά έγγραφα ταυτότητας, με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν στοιχειώδεις παροχές ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ή/και κοινωνικής πρόνοιας. Το Εθνικό Σύστημα Υγείας δεν περιέχει προβλέψεις που να αντισταθμίζουν τους περιορισμούς αυτούς που δημιουργούν ανυπερβλήτα εμπόδια στην πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Οι γυναίκες και τα παιδιά Ρομά βρίσκονται σε ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο λόγω της αποτυχίας του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε το ιατρικό προσωπικό του Κέντρου Υγείας στην Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης, οι περισσότερες έγκυες γυναίκες Ρομά δεν επισκέπτονται γυναικολόγο και δε διαθέτουν στοιχειώδεις γνώσεις προγεννητικής φροντίδας.⁴³⁰ Μια άλλη έρευνα υπογραμμίζει τις επιπτώσεις της αδυναμίας του συστήματος υγείας να διευκολύνει την πρόσβαση των γυναικών Ρομά στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από Μουσουλμάνες γυναίκες Ρομά που κατοικούν στην περιοχή του Μεταξουργείου, στο κέντρο της Αθήνας. Σε σύνολο 30 γυναικών που ρωτήθηκαν, 20 δήλωσαν ότι δεν είχαν ενημερωθεί ποτέ για θέματα αντισύλληψης, έξι είχαν γεννήσει το πρώτο τους παιδί σε ηλικία 17 ετών και δύο σε ηλικία 13 ετών, και 23 από τις γυναίκες είχαν κάνει τουλάχιστον μία έκτρωση.⁴³¹ Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι σπάνιες επισκέψεις στο γυναικολόγο οφείλονται σε έλλειψη χρημάτων. Έτσι, 17 από τις γυναίκες δεν είχαν επισκεφτεί γυναικολόγο τον προηγούμενο χρόνο. Επιπλέον, τέσσερις από τις 25 γυναίκες δεν γνώριζαν πού να απευθυνθούν σε περίπτωση σοβαρού προβλήματος υγείας.⁴³²

Πολλά παιδιά Ρομά δεν εμβολιάζονται επαρκώς κατά των ασθενειών εξαιτίας του συνδυασμού της μη τακτικής φοίτησής τους και της έλλειψης μέριμνας ενημέρωσης των μητέρων τους. Σύμφωνα με την έρευνα που διενεργήθηκε στο Μεταξουργείο, 20 από τις 30 ερωτηθείσες γυναίκες δεν ήταν σίγουρες αν τα παιδιά τους είχαν κάνει όλα τα απαραίτητα εμβόλια.⁴³³ Η έρευνα επίσης διαπίστωσε ότι οι γυναίκες Ρομά δεν πηγαίνουν πάντοτε τα παιδιά τους για εμβολιασμό, όπως συνιστά η ιατρική κοινότητα.⁴³⁴

Πολλοί Ρομά στην Ελλάδα δε διαθέτουν βασικά πιστοποιητικά που να επιβεβαιώνουν την ταυτότητά τους, γεγονός το οποίο αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την παροχή στοιχειώδους ή έκτακτης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Από τις έρευνες των *ERRC/ΕΠΣΕ* προκύπτει επίσης ότι οι νοσοκομειακές αρχές και οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται στα νοσοκομεία δεν είναι πρόθυμοι να βοηθήσουν τους Ρομά να κάνουν αίτηση για την χορήγηση πιστοποιητικών. Στη διάρκεια μιας επιδρομής της αστυνομίας στον καταυλισμό Ασπροπύργου στην Αθήνα, στις 28 Ιανουαρίου 2002, ένας αστυνομικός άσκησε σωματική βία κατά της 21χρονης Γιαννούλας Τσακίρη, κλωτσώντας την στην πλάτη, παρόλο που του είχε πει ότι ήταν έγκυος 10 εβδομάδων. Μετά την επίθεση, η Γιαννούλα Τσακίρη υπέστη εσωτερική αιμορραγία λόγω μερικής αποκόλλησης του πλακούντα, ωστόσο δεν πήγε αμέσως στο νοσοκομείο μετά το περιστατικό. Όταν η Γιαννούλα Τσακίρη κατήγγειλε το περιστατικό στους συνεργάτες του *ΕΠΣΕ* την επόμενη ημέρα, είπε ότι φοβόταν να πάει στο νοσοκομείο γιατί δεν είχε έγγραφα ταυτότητας και, επιπλέον, πίστευε ότι είχε ήδη αποβάλει.⁴³⁵

Μεταφέρθηκε αμέσως στο Μαιευτήριο "Ελενα Βενιζέλου", όπου απέβαλε την 1^η Φεβρουαρίου 2002, και παρέμεινε στο νοσοκομείο έως τις 4 Φεβρουαρίου 2002 για παρακολούθηση. Η Γιαννούλα Τσακίρη υπέβαλε μήνυση κατ' αγνώστου μέσω του ΕΠΣΕ, την ημέρα που απέβαλε. Οι συνεργάτες του ΕΠΣΕ και η Γιαννούλα Τσακίρη κλήθηκαν να καταθέσουν στις 6 Μαρτίου 2002. Σύμφωνα με τις τελευταίες πληροφορίες των ΕΡΡC/ΕΠΣΕ, έχει ασκηθεί ποινική δίωξη κατ' αγνώστου. Σημειώνεται ωστόσο πως σύμφωνα με την Διοικητική Εξέταση που διεξήγαγε η ΕΛ.ΑΣ., οι καταγγελίες της Γιαννούλας Τσακίρη ήταν αβάσιμες.

Η δοκιμασία της Γιαννούλας Τσακίρη όμως δεν είχε τελειώσει ακόμη, καθώς προέκυψε πρόβλημα με την πληρωμή των νοσηλίων. Η Γιαννούλα Τσακίρη δεν ήταν σε θέση να πληρώσει το νοσοκομείο και καθώς δε διέθετε έγγραφα που να πιστοποιούν την ταυτότητά της, δεν μπορούσε να κάνει αίτηση για παροχή επιδόματος από την κοινωνική πρόνοια. Το ΕΠΣΕ επικοινωνήσε με την κοινωνική λειτουργό που εργάζεται στο νοσοκομείο και την ενημέρωσε για την ανάγκη να συνδράμει τη Γιαννούλα Τσακίρη στην αίτησης για έκδοση ταυτότητας. Ωστόσο, η κοινωνική λειτουργός θεώρησε ότι δεν είναι δική της ευθύνη να «πάρει κάποιον από το χέρι» και να τον βοηθήσει να κάνει αίτηση για την έκδοση πιστοποιητικών. Παρόμοια ήταν και η απάντηση κοινωνικής λειτουργού που εργάζεται στο Γραφείο του Γενικού Γραμματέα Υγείας, τμήματος του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας. Παρόλα αυτά, το ΕΠΣΕ συνέχισε τις προσπάθειές τους και κατέληξε σε συμφωνία με τον Πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών (ΔΣΑ) Δημήτριο Παξινό, σύμφωνα με την οποία ο ΔΣΑ θα ανέλαμβανε να ορίσει δικηγόρο που θα χειριζόταν την υπόθεση, καθώς επίσης και να καλύψει όλες τις σχετικές δαπάνες. Η αίτηση της Γιαννούλας Τσακίρη υπό την εκουσία δικαιοδοσία για εγγραφή της στο μητρώο γεννήσεων του τοπικού Ληξιαρχείου (η ληξιαρχική πράξη γεννήσεως αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την αίτηση έκδοσης δελτίου ταυτότητας και άλλων εγγράφων) εξετάστηκε ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών στις 27 Ιανουαρίου 2003. Το δικαστήριο έκανε δεκτή την αίτησή της και έδωσε εντολή για την εγγραφή της στο αρμόδιο Ληξιαρχείο.

Η έλλειψη συνεργασίας που συχνά επιδεικνύει το διοικητικό προσωπικό των κρατικών νοσοκομείων όταν αντιμετωπίζουν ασθενείς Ρομά περιορίζει ακόμη περισσότερο την πρόσβαση των Ρομά στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στην Ελλάδα. Μερικές φορές αυτή η κατάσταση οδηγεί σε παράνομες πράξεις κατά ασθενών Ρομά στα ίδια τα νοσοκομεία. Σε μία τέτοια περίπτωση, στις 11 Αυγούστου 1998, η Μαρία Καλαμιώτη, μια γυναίκα Ρομά από την Αθήνα, γέννησε το τρίτο παιδί της στο νοσοκομείο "Αλεξάνδρα" στην Αθήνα. Σύμφωνα με το σύζυγό της, Ανδρέα Καλαμιώτη, οι υπάλληλοι του νοσοκομείου είπαν στη σύζυγό του ότι θα έπρεπε να καταβάλει τα έξοδα του τοκετού. Εκείνη τους είπε ότι δεν είχε χρήματα και ότι δεν μπορούσε να ζητήσει κάποιο επίδομα κοινωνικής πρόνοιας καθώς δε διέθετε ταυτότητα. Τότε η διοίκηση του νοσοκομείου ζήτησε τα χρήματα από τον Ανδρέα Καλαμιώτη και όταν αυτός απάντησε ότι δεν είναι σε θέση να πληρώσει, προχώρησε σε κατάσχεση της ταυτότητάς του μέχρι να μπορέσει να πληρώσει το λογαριασμό του νοσοκομείου.⁴³⁶ Μόνο μετά την παρέμβαση του Συνήγορου του Πολίτη στις 25 Ιουλίου 2001, ο οποίος ενημέρωσε το νοσοκομείο ότι η πράξη αυτή είναι παράνομη, η διοίκηση του νοσοκομείου επέστρεψε στον Ανδρέα Καλαμιώτη την ταυτότητά του.⁴³⁷

8. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΡΟΜΑ

Τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* θεωρούν ότι η θεσμοθέτηση ενός επαρκούς νομοθετικού πλαισίου που θα απαγορεύει τις φυλετικές διακρίσεις είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση θεμάτων που αφορούν τα δικαιώματα των Ρομά. Επίσης, θεωρούν το ίδιο απαραίτητη τη λήψη προληπτικών μέτρων προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ζημία που υφίστανται οι Ρομά λόγω των φυλετικών διακρίσεων εις βάρος τους σε πολλούς τομείς της ζωής τους. Οι ενότητες που ακολουθούν παρέχουν μια περιληπτική σύνοψη της ισχύουσας ελληνικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση των διακρίσεων. Παράλληλα, εξετάζεται τόσο η συμμόρφωση της ελληνικής νομοθεσίας με τα διεθνή πρότυπα όσο και ο βαθμός στον οποίο η Ελλάδα έχει λάβει τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις της, στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, για την τροποποίηση της εθνικής νομοθεσίας σύμφωνα με τις οδηγίες που εξέδωσε το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυνάμει του νέου άρθρου 13 της ιδρυτικής συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Στη συνέχεια, περιγράφονται τα τρέχοντα προγράμματα που έχει ανακοινώσει το ελληνικό κράτος για τους Ρομά και αξιολογείται ο βαθμός υλοποίησής τους.

8.1 Νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων

Η απαγόρευση των διακρίσεων αποτελεί τον πυρήνα και των δύο διεθνών Συμφώνων,⁴³⁸ της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου,⁴³⁹ καθώς και άλλων διεθνών νομικών κειμένων τα οποία έχει προσυπογράψει η Ελλάδα.⁴⁴⁰ Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την απαγόρευση των διακρίσεων γνωρίζει σήμερα μια πρωτοφανή επέκταση του πεδίου εφαρμογής του, λόγω της γενικής παραδοχής ότι η αξιοπρέπεια ενός ατόμου σε μια δημοκρατική κοινωνία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την πρόσβασή του σε νομικά μέσα με τα οποία να μπορεί να αναζητήσει και να εξασφαλίσει αποζημίωση σε περίπτωση προσβολής της αξιοπρέπειάς του εξαιτίας αυθαίρετης μεταχείρισης. Το ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα των φυλετικών διακρίσεων έχει τεθεί πρόσφατα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των νομοθετών της Ευρωπαϊκής έννομης τάξης, μια εξέλιξη που οφείλεται τουλάχιστον εν μέρει στη δραματική αύξηση ενός ακραίου ρατσισμού στην Ευρώπη μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού.

Τον Ιούνιο του 2000, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενέκρινε την οδηγία 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής».⁴⁴¹ Λιγότερο από έξι μήνες μετά την έγκριση της οδηγίας της Ε.Ε. και πιο συγκεκριμένα στις 4 Νοεμβρίου 2000, το Συμβούλιο της Ευρώπης άνοιξε προς υπογραφή το Δωδέκατο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ECHR, European Convention on Human Rights). Το Δωδέκατο Πρωτόκολλο διευρύνει σημαντικά την παρεχόμενη από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση προστασία κατά των διακρίσεων, με τη θεσμοθέτηση της απαγόρευσης των διακρίσεων που εκτείνεται σε πολλούς τομείς, κατά την άσκηση κάθε έννομου δικαιώματος. Αυτά τα νέα μέσα συμπληρώνουν και επεκτείνουν την ισχύουσα απαγόρευση των διακρίσεων του Άρθρου 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και άλλες ευρωπαϊκές διατάξεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων, όπως εκείνων που συμπεριλαμβάνονται στη Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων.⁴⁴²

Οι ισχύουσες διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων αποτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις της οδηγίας της Ε.Ε ή/και των διεθνών κανόνων,⁴⁴³ ενώ οι ελληνικές αρχές δεν έχουν κάνει μέχρι σήμερα καμία προσπάθεια προκειμένου να διασφαλίσουν τη συμμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας με τους εν λόγω κανόνες. Αν και το ελληνικό Σύνταγμα εγγυάται την ίση μεταχείριση όλων των προσώπων που βρίσκονται νόμιμα στην ελληνική επικράτεια,⁴⁴⁴ εντούτοις, ο Νόμος 927/1979 (όπως τροποποιήθηκε από το Άρθρο 24 του Νόμου 1419/1984 και το Άρθρο 39(4) του Νόμου 2910/2001), που είναι και ο βασικός ελληνικός κανόνας δικαίου για την αποτροπή πράξεων ή δραστηριοτήτων που συνδέονται με φυλετικές ή θρησκευτικές διακρίσεις, κρίνεται ως εντελώς ανεπαρκής.⁴⁴⁵

Η ελληνική έννομη τάξη χαρακτηρίζεται από ανεπαρκή καθορισμό των πεδίων εφαρμογής της απαγόρευσης των φυλετικών διακρίσεων. Επισημαίνεται όμως ότι οι απαγορευμένοι λόγοι διακριτικής μεταχείρισης θα πρέπει να περιλαμβάνουν το πλήρες εύρος όλων εκείνων των παραγόντων που συχνά οδηγούν σε άνιση μεταχείριση, συμπεριλαμβάνοντας το φύλο, τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, την εθνική, εθνοτική και κοινωνική προέλευση, τη γλώσσα, τη θρησκεία ή την πίστη, τις ειδικές ανάγκες, την ηλικία, το γενετήσιο προσανατολισμό, τις πολιτικές σχέσεις ή πεποιθήσεις ή την πολιτική ιδιότητα, τη γέννηση ή άλλη κοινωνική θέση.⁴⁴⁶ Προκειμένου να πληροί τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Οδηγίας, η εθνική νομοθεσία θα πρέπει, τουλάχιστον, να απαγορεύει «διάκριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2, παρ. 1). Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής, η νομοθεσία πρέπει να ισχύει «στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1). Η νομοθεσία θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει την απαγόρευση των διακρίσεων στους ακόλουθους τομείς, χωρίς ωστόσο να περιορίζεται σε αυτούς:

- Όρους πρόσβασης στην απασχόληση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3(1)(α))
- Επαγγελματικό προσανατολισμό, κατάρτιση και επιμόρφωση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3 παρ. 1 εδάφιο β),
- Εργασιακές συνθήκες και όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο γ)
- Κοινωνική προστασία (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο ε)
- Υγειονομική περίθαλψη (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο ε)
- Κοινωνικές παροχές (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ.1, εδάφιο στ),
- Εκπαίδευση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο ζ)
- Πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες διαθέσιμα στο κοινό (Ευρωπαϊκή οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο η)
- Στέγαση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 3, παρ. 1, εδάφιο η)
- Απονομή δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος προσωπικής ασφάλειας και προστασίας του ατόμου (ICERD, άρθρα 5(α) και (β)/ΕΣΔΑ, άρθρα 6, 13, 14),
- Πολιτική συμμετοχή, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι (ICERD, Άρθρο 5(γ)/ΕΣΔΑ, Άρθρο 14 και Πρόσθετο Πρωτόκολλο αριθ. 1 Άρθρο 3).

Προς το παρόν, το Σύνταγμα περιλαμβάνει διατάξεις που εγγυώνται το δικαίωμα «ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας» (Άρθρο 22, παρ.1, εδάφιο β). Το Άρθρο 5 παρ. 5 του Συντάγματος ορίζει ότι «καθένας» έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας. Σε ορισμένους ελληνικούς νόμους μπορεί να αποδοθεί η ερμηνεία ότι επεκτείνουν τα δικαιώματα ισότιμης μεταχείρισης σε τομείς όπως η απασχόληση, η υγειονομική περίθαλψη

και η κοινωνική ασφάλιση ή/και τα κοινωνικά επιδόματα. Ωστόσο, οι διατάξεις αυτές δεν έχουν αυξημένη τυπική ισχύ και δεν προβλέπουν τη ρητή απαγόρευση των φυλετικών ή εθνοτικών διακρίσεων.⁴⁴⁷ Η ελληνική νομοθεσία επίσης δεν προβλέπει απαγόρευση του «κατατρεγμού» ή της «παρενόχλησης» όπως απαιτείται από την Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 9 και 2 παρ. 3.⁴⁴⁸

Επιπλέον, δεν έχουν ακόμη υιοθετηθεί στην ελληνική έννομη τάξη οι έννοιες της «άμεσης διάκρισης» και «έμμεσης διάκρισης», και κατά συνέπεια δεν υφίστανται απαγορευτικές διατάξεις για τα δυο αυτά είδη διακρίσεων. Σύμφωνα με το Άρθρο 2 της Ευρωπαϊκής Οδηγίας, η νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων θα πρέπει να περιλαμβάνει ρητά τόσο την «άμεση διάκριση» όσο και την «έμμεση διάκριση» στο πεδίο εφαρμογής των πράξεων που απαγορεύονται. Για τους σκοπούς της Ευρωπαϊκής Οδηγίας, συντρέχει «άμεση διάκριση» «όταν, για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, σε ένα πρόσωπο επιφυλάσσεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα έτυχανε ένα άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2, παρ. 2, εδάφιο α)). «Έμμεση διάκριση» συντρέχει «όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα, εκτός εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά από ένα θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξης αυτού του σκοπού είναι πρόσφορα και αναγκαία» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2, παρ. 2, εδάφιο β)). Η αποτυχία του έλληνα νομοθέτη να ορίσει τα ακριβή αίτια της διάκρισης είναι πιο έντονη στις περιπτώσεις «έμμεσης διάκρισης». Περιγράφοντας την ελληνική (και αποκλειστικά ποινική) νομοθεσία στον τομέα αυτό ως είχε μέχρι τον Οκτώβριο του 2002, ο Νικόλας Σιταρόπουλος παρατηρεί ότι: «Η ισχύουσα (ποινική) νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού μπορεί να θεωρηθεί ότι καλύπτει αποκλειστικά την άμεση διάκριση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2 παρ. 2), την παρενόχληση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2 παρ. 3) και (έμμεσα) την εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2 παρ. 4). Τα αίτια της διάκρισης που αναφέρονται στην ελληνική νομοθεσία είναι η φυλή, η εθνοτική καταγωγή και η θρησκεία. Η έμμεση διάκριση (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 2 παρ. 2 εδάφιο β) δεν καλύπτεται προς το παρόν από την ελληνική νομοθεσία.»⁴⁴⁹

Επιπλέον, η ελληνική νομοθεσία δεν περιέχει επαρκείς κυρώσεις εναντίον αυτών που παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης, ενώ δεν υφίστανται σαφείς διατάξεις που να καθορίζουν την καταβαλλόμενη αποζημίωση σε όσους πέφτουν θύματα διακρίσεων. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οδηγία, η εθνική νομοθεσία πρέπει να επιβάλλει αποτελεσματικές, ανάλογες με την παραβίαση και αποτρεπτικές κυρώσεις για την παραβίαση των κανόνων περί καταπολέμησης των διακρίσεων. Οι κυρώσεις αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν και «την καταβολή αποζημίωσης στο θύμα» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 15). Η εν λόγω οδηγία ορίζει επίσης ότι τα κράτη μέλη πρέπει να λάβουν «...όλα τα αναγκαία μέτρα εφαρμογής τους [των κυρώσεων]». Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι τα Άρθρα 9 και 11 του Υποδείγματος Εθνικής Νομοθεσίας των Ηνωμένων Εθνών για την Καθοδήγηση των Κυβερνήσεων σχετικά με την Επιβολή Πρόσθετης Νομοθεσίας κατά των Φυλετικών Διακρίσεων (United Nations Model National Legislation for the Guidance of Governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination) απαιτούν επίσης αποκατάσταση, αποζημίωση ή άλλη μορφή ικανοποίησης για τα θύματα διακρίσεων.⁴⁵⁰

Ακόμη, δεν υπάρχουν διατάξεις στην ελληνική νομοθεσία που να προβλέπουν ότι ο το άτομο που κατηγορείται για παράβαση των διατάξεων περί ίσης μεταχείρισης φέρει το βάρος της απόδειξης σε περιπτώσεις όπου αποδεικνύεται φυλετική ή εθνοτική διάκριση.

Παράλληλα, η ελληνική νομοθεσία δεν εγγυάται ότι τα θύματα φυλετικών ή εθνοτικών διακρίσεων μπορούν να στοιχειοθετήσουν μια υπόθεση διάκρισης με «παν αποδεικτικό στοιχείο, συμπεριλαμβανομένων και των στατιστικών στοιχείων» (Ευρωπαϊκή Οδηγία, παράγραφος 15 του Προοιμίου και Άρθρο 8 παρ. 2).⁴⁵¹ Σύμφωνα όμως με την Ευρωπαϊκή Οδηγία, η εθνική νομοθεσία πρέπει να διασφαλίσει ότι είναι πρακτικά εφικτό για τα θύματα να αποδείξουν ότι υπέστησαν παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Προς αυτή την κατεύθυνση, η Ευρωπαϊκή Οδηγία προβλέπει ότι το βάρος της απόδειξης πρέπει να μετατοπίζεται στον εναγόμενο σε αστικές υποθέσεις όπου ο ενάγων «προσάγει, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, πραγματικά περιστατικά, από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη άμεσης ή έμμεσης διάκρισης».⁴⁵²

Επιπλέον, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κανένα όργανο για την υλοποίηση της καταπολέμησης των διακρίσεων. Αν και ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αναφέρονται συχνά ως φορείς αυτού του ρόλου, κανένα από αυτά τα όργανα δεν έχει επίσημα τη δύναμη επιβολής κυρώσεων στους δράστες διακρίσεων ενώ και τα δύο όργανα είναι τελειώς εξαρτημένα από το αστυνομικό, το διοικητικό και το δικαστικό σώμα για να διασφαλίσουν την απόδοση δικαιοσύνης σε υποθέσεις φυλετικών διακρίσεων. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οδηγία όμως, τα κράτη πρέπει να συστήσουν φορείς για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Πιο συγκεκριμένα, μια από τις μείζονος σημασίας προσθήκες της Ευρωπαϊκής Οδηγίας στους ευρωπαϊκούς κανόνες περί καταπολέμησης των διακρίσεων είναι η απαίτηση προς τα κράτη μέλη να «ορίζουν ένα φορέα ή φορείς για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης». Αυτός ο φορέας επιβολής πρέπει να έχει αρμοδιότητα για την «παροχή ανεξάρτητης συνδρομής προς τα θύματα διακρίσεων όταν καταγγέλλουν διακριτική μεταχείριση», τη «διενέργεια ανεξάρτητων ερευνών για τις διακρίσεις», και τη «δημοσίευση ανεξάρτητων εκθέσεων και διατύπωση συστάσεων» για θέματα που αφορούν την επιβολή της νομοθεσίας περί της καταπολέμησης των διακρίσεων (Ευρωπαϊκή Οδηγία, Άρθρο 13).⁴⁵³

Μέχρι σήμερα, μόλις τρεις μήνες πριν από την εκπνοή της προθεσμίας για την πλήρη συμμόρφωση με τη Ευρωπαϊκή Οδηγία (Ιούνιος 2003), δεν έχει γίνει καμία ουσιαστική συζήτηση για την τροποποίηση της ελληνικής νομοθεσίας ώστε να εναρμονιστεί με την Ευρωπαϊκή Οδηγία. Ακόμη, μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας έκθεσης, η Ελλάδα δεν είχε επικυρώσει το Πρόσθετο Δωδέκατο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ούτε και έχει υπογράψει τη διακήρυξη υπό το Άρθρο 14 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, η οποία αναγνωρίζει την αρμοδιότητα της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων να δέχεται ατομικές προσφυγές.

Δημιουργείται εύλογα η εντύπωση ότι ο Έλληνας νομοθέτης, αλλά ακόμη και μέλη της κοινωνίας των πολιτών, εμφανίζονται ανίκανοι ή απρόθυμοι να κατανοήσουν τη φύση της απαγόρευσης των φυλετικών διακρίσεων. Αυτό αντικατοπτρίζει την άποψη που επικρατεί στην Ελλάδα σήμερα ότι ο ρατσισμός είναι ένα ζήτημα που αφορά περιθωριακές ακραίες ομάδες, και ότι ο μέσος Έλληνας είναι ανίκανος να ενεργήσει – συνειδητά ή ασυνειδητά – υποκινούμενος από φυλετικό μίσος. Ως αποτέλεσμα, προς το παρόν, δεν υπάρχουν επαρκείς νόμοι που να προστατεύουν τα άτομα στην Ελλάδα από τις επαχθείς συνέπειες των φυλετικών διακρίσεων.

8.2 Το Πλαίσιο Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων του 1996

Οι τραγικές συνθήκες διαβίωσης των Ρομά (καθώς και οι βάνανυσες μέθοδοι της ΕΛ.ΑΣ. απέναντί τους) ήρθε στο φως της δημοσιότητας μετά από μια μεγάλης έκτασης αστυνομική επιδρομή σε έναν καταυλισμό Ρομά στον Ασπρόπυργο, στις 20 Φεβρουαρίου 1996. Υπό την πίεση των επικρίσεων που διατυπώνονταν στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε την άμεση υλοποίηση μιας σειράς προγραμμάτων με αντικείμενο τους Ρομά. Τον Ιούνιο του 1996, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε ένα «Πλαίσιο Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων», το οποίο αποτελούνταν από μια σειρά μέτρων που είχαν ως στόχο να αμβλύνουν ορισμένα από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα.⁴⁵⁴ Αυτά τα μέτρα αναπτύσσονταν σε ένα έγγραφο οκτώ σελίδων. Στον πρόλογο, οι συντάκτες του εγγράφου αναγνώριζαν ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά, ιδιαίτερα όσοι είναι πλανόδιοι ή ζουν σε καταυλισμούς, είναι σύνθετα, καθώς και ότι οι πρωταρχικές τους ανάγκες παρέμεναν άλυτες. Ακόμη, οι αρμόδιοι που υπέγραφαν το έγγραφο αναγνώρισαν με σαφήνεια ότι το ελληνικό κράτος δεν προσπάθησε ποτέ, σε εθνικό επίπεδο, να αναπτύξει και να εφαρμόσει μια συνολική πολιτική για τους Ρομά. Επιπλέον, ανέφεραν ότι η ανάπτυξη μιας τέτοιας πολιτικής αποτελούσε επιτακτική ανάγκη, για να δοθεί τέλος στον κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά και να προαχθεί η ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς όμως να θίγεται ο τρόπος ζωής, η ταυτότητα, η γλώσσα και τα ήθη και έθιμά τους. Για αυτό το σκοπό, στο έγγραφο παρουσιάζονται διάφορα μέτρα, τα οποία σε γενικές γραμμές εμπίπτουν στις ακόλουθες κατηγορίες: στέγαση, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση, παροχή πληροφόρησης και άλλων υποστηρικτικών υπηρεσιών, υγεία/υγιεινή και πολιτισμός.

Στον τομέα της στέγασης, το Πλαίσιο προέβλεπε τα εξής:

- α) Τη δημιουργία πέντε «διαμορφωμένων χώρων προσωρινής διαμονής σε περιοχές - περάσματα», για την κάλυψη μόνο των τοπικών αναγκών. Οι χώροι αυτοί θα ήταν εξοπλισμένοι με παροχή ύδρευσης, αποχέτευσης, οργανωμένα λουτρά, αποχωρητήρια και άλλες υποδομές. Παράλληλα, το Πλαίσιο προέβλεπε «ήπια μετεγκατάσταση» άλλων δύο κοινοτήτων Ρομά λόγω έργων υποδομής που βρίσκονταν σε εξέλιξη στην περιοχή που ήταν εγκατεστημένες. Φορείς υλοποίησης του μέτρου αυτού ήταν το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων καθώς και οι σχετικοί Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ ο προϋπολογισμός του μέτρου ήταν ύψους 140 εκατομμυρίων δραχμών (περίπου 411.760 ευρώ).
- β) Έργα βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των «σκηνιτών» Ρομά, τα οποία θα συμπεριελάμβαναν έργα υποδομής καθώς και διαμόρφωσης του χώρου. Υπολογιζόταν ότι στην Ελλάδα υπήρχαν περίπου 20 καταυλισμοί «σκηνιτών» Ρομά. Τα έργα αυτά είχαν προϋπολογισμό ύψους πενήντα εκατομμυρίων δραχμών (περίπου 146.000 ευρώ).
- γ) Την άμεση έναρξη μελέτης για τη δημιουργία διαμορφωμένων χώρων διαμονής στο νομό Αττικής (στην Αθήνα και τις γύρω περιοχές). Αρμόδιος για την υλοποίηση της μελέτης οριζόταν η τοπική αυτοδιοίκηση της Αθήνας.
- δ) Την εκπόνηση μελέτης για την οργανωμένη αντιμετώπιση του στεγαστικού προβλήματος των Ρομά. Αρμόδιος για την υλοποίηση της μελέτης οριζόταν η Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης, σε συνεργασία με άλλους αρμόδιους φορείς.
- ε) Την κατάρτιση ενός προγράμματος απόκτησης τροχόσπιτων από τους Ρομά (π.χ. με τη χορήγηση επιδοτήσεων). Προβλεπόταν ότι τουλάχιστον 200 οικογένειες θα αποκτούσαν τροχόσπιτο σε ετήσια βάση, ανάλογα με τις ανάγκες τους. Για αυτό το σκοπό,

προβλεπόταν προϋπολογισμός 350 εκατομμυρίων δραχμών (περίπου 1,03 εκατομμύρια ευρώ).

στ) Τη δημιουργία ειδικών κέντρων υποστήριξης, που θα λειτουργούσαν και ως συμβουλευτικοί σταθμοί. Τα κέντρα αυτά θα δημιουργούνταν σε καταυλισμούς όπου είχαν εγκατασταθεί μόνιμα Ρομά. Δέκα τέτοια κέντρα επρόκειτο να δημιουργηθούν άμεσα. Φορείς υλοποίησης ορίστηκαν η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Λαϊκής Επιμόρφωσης και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, ενώ προϋπολογισμός του μέτρου ήταν 60 εκατομμύρια δραχμές (περίπου 176.000 ευρώ).

Μια άλλη δέσμη μέτρων αφορούσε την εκπαίδευση: το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων επρόκειτο να εφαρμόσει τα ακόλουθα μέτρα, η επιδότηση των οποίων ανερχόταν σε περίπου 23 εκατομμύρια δραχμές (67.000 ευρώ):

- α) καθιέρωση βιβλιαρίων μετακινούμενων μαθητών, που θα παρέχονταν από το Σεπτέμβριο 1996 και έπειτα, ώστε οι περιοδεύοντες μαθητές να μπορούν να εγγραφούν ευκολότερα σε άλλο σχολείο,
- β) επιμόρφωση/ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σχετικά με τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης,
- γ) μια «εκστρατεία» – αρμόδιοι για την οποία ορίζονταν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι σχολικοί σύμβουλοι και οι σύλλογοι των Ρομά – με σκοπό την ενθάρρυνση των παιδιών Ρομά να φοιτήσουν στο σχολείο και τη μείωση του ποσοστού που εγκαταλείπει το σχολείο,
- δ) δημιουργία ειδικών υποστηρικτικών τάξεων στα δημόσια σχολεία. Προβλεπόταν επίσης η παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού στη Ρομανί,⁴⁵⁵ καθώς και η δημιουργία προκαταρκτικών τάξεων σε όλους τους οργανωμένους καταυλισμούς των Ρομά,
- ε) μια μελέτη για την επικρατούσα κοινωνική και εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών Ρομά.

Στον πολιτιστικό τομέα, προβλέπονταν σεμινάρια φωτογραφίας, μουσικής και κεραμικής, καθώς και η έναρξη έρευνας με αντικείμενο τον πολιτισμό των Ρομά. Ο προϋπολογισμός για αυτές τις δραστηριότητες ανερχόταν σε 50 εκατομμύρια δραχμές (περίπου 147.000 ευρώ).

Εκτός από τα παραπάνω, το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας επρόκειτο να εφαρμόσει μια σειρά μέτρων, όπως έκδοση βιβλιαρίων υγείας για όλα τα παιδιά Ρομά, προώθηση της ενημέρωσης των Ρομά σχετικά με τη λειτουργία των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας, καθώς και ενθάρρυνσή τους ώστε να κάνουν συχνότερα ιατρικές εξετάσεις. Επιπλέον, προβλέπονταν δύο κινητές ιατρικές μονάδες (μία στο νομό Αττικής και μία στο νομό Θεσσαλονίκης) που θα επισκέπτονταν τους καταυλισμούς και θα πραγματοποιούσαν εμβολιασμούς, γυναικολογικές και οδοντιατρικές εξετάσεις. Τέλος, προβλεπόταν η εκπόνηση ερευνητικού προγράμματος για τον εντοπισμό ειδικών προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν οι Ρομά και την εξέταση θεμάτων σχετικά με την πρόσβασή τους στις ιατρικές υπηρεσίες.

Το επιστέγασμα του Πλαισίου Εθνικής Πολιτικής θα ήταν η δημιουργία ενός «Συμβουλίου Πολιτικής για τους Έλληνες Τσιγγάνους», υπό την προεδρία του Υφυπουργού

Υγείας και Πρόνοιας. Στο Συμβούλιο θα συμμετείχαν κρατικοί λειτουργοί από άλλα υπουργεία και στελέχη της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στις συνεδριάσεις του θα μπορούσαν να κληθούν να συμμετάσχουν εκπρόσωποι άλλων οργανισμών και αρχών που ασχολούνται με θέματα σχετικά με τους Ρομά. Ο ρόλος του Συμβουλίου θα ήταν διττός. Θα γνωμοδοτούσε στην κυβέρνηση για μέτρα σχετικά με τους Ρομά και θα συντόνιζε τις πολιτικές που τους αφορούν, με σκοπό τη διαμόρφωση μιας μεσοπρόθεσμης πολιτικής για τους Ρομά στην Ελλάδα. Για αυτό το σκοπό, το Συμβούλιο επρόκειτο να συνεργάζεται με διεθνείς οργανισμούς που ασχολούνται με τα δικαιώματα των Ρομά.

Ο προϋπολογισμός του προγράμματος για τα έτη 1996–1997 ανερχόταν στα τρία δισεκατομμύρια δραχμές (περίπου 8.8 εκατομμύρια δραχμές) και θα προέρχοταν από εθνικούς πόρους. Η υλοποίηση πολλών από αυτά τα μέτρα επρόκειτο να ξεκινήσει άμεσα. Έτσι, η διαμόρφωση έως και πέντε προσωρινών αλλά επαρκώς εξοπλισμένων χώρων διαμονής σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας θα έπρεπε να ολοκληρωθεί έως τα τέλη του 1996, ενώ από το Σεπτέμβριο 1996 θα ξεκινούσε η χορήγηση βιβλιαρίου μετακινούμενου μαθητή σε μαθητές Ρομά σε όλη την Ελλάδα. Άλλα μακροπρόθεσμα μέτρα περιλάμβαναν μια μελέτη για τις στεγαστικές ανάγκες του πληθυσμού των Ρομά, μια μελέτη για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών Ρομά, καθώς και σεμινάρια για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών με αντικείμενο τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένα από τα μέτρα αφορούσε τη δημιουργία συμβουλευτικών κέντρων σε καταυλισμούς Ρομά, όπου οι Ρομά θα είχαν τη δυνατότητα, μεταξύ άλλων, να λαμβάνουν νομικές συμβουλές σχετικά με τα δικαιώματά τους.

Όπως μπορεί να συναχθεί από τα παραπάνω, ο στόχος των μέτρων αυτών δεν ήταν να θέσει τέλος στα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα, αλλά να προετοιμάσει το έδαφος για την τελική εφαρμογή μιας συνολικής πολιτικής. Τα μέτρα που θα εφαρμόζονταν άμεσα είχαν ουσιαστικά διορθωτικό χαρακτήρα και αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση επείγουσών αναγκών. Έτσι, δεν προβλέπονταν μέτρα «θετικής διάκρισης» προκειμένου να αποκατασταθούν ιστορικές αδικίες εις βάρος τους.

Το πρόγραμμα του 1996 φαίνεται εντυπωσιακό στη θεωρία, αλλά στην πράξη δεν κατάφερε να επιτύχει πολλούς από τους στόχους του. Από τα μέτρα που έπρεπε να εφαρμοστούν «άμεσα» (δηλ. εντός του 1996), σχεδόν κανένα δεν ολοκληρώθηκε εντός του καθορισμένου χρονικού πλαισίου.⁴⁵⁶ Σύμφωνα με την κυβερνητική έκθεση «Απολογισμός Έργου 1996-1999», έως τα τέλη του 1999 δεν είχε πραγματοποιηθεί η μετεγκατάσταση καμίας κοινότητας, ούτε και των πέντε κοινοτήτων οι οποίες έπρεπε να είχαν μετεγκατασταθεί «άμεσα».⁴⁵⁷ Για την ακρίβεια, ήταν μόλις το 2000 όταν μετεγκαταστάθηκε η πρώτη κοινότητα Ρομά σε οργανωμένο χώρο, και η οποία αρχικά βρισκόταν στον Εύοσμο και στη συνέχεια στις όχθες του Γαλλικού ποταμού.⁴⁵⁸ Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως η μετεγκατάσταση των Ρομά του Εύοσμου/Γαλλικού, της μεγαλύτερης κοινότητας που ζούσε υπό άθλιες συνθήκες στην Ελλάδα, δεν είχε συμπεριληφθεί αρχικά στο κυβερνητικό πρόγραμμα του 1996, ωστόσο πραγματοποιήθηκε μετά από τις έντονες πιέσεις μη κυβερνητικών οργανώσεων και την παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη.

Σύμφωνα με την ίδια έκθεση απολογισμού έργου, μόνο μικρά έργα υποδομής σε διάφορες περιοχές είχαν πραγματοποιηθεί έως τα τέλη του 1999. Στην πραγματικότητα, από όλα τα μέτρα που ανακοινώθηκαν το 1996, τα μόνα που είχαν ολοκληρωθεί ήταν η μελέτη για το στεγαστικό πρόβλημα των Ρομά, τα μέτρα για την εκπαίδευση (συμπεριλαμβανομένης της χορήγησης 2.500 καρτών μετακινούμενων μαθητών), ένα πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης και η δημιουργία οκτώ συμβουλευτικών κέντρων (που παρέχουν συμβουλές για

θέματα υγείας, εκπαίδευσης, στέγασης και απασχόλησης) για την υποστήριξη των Ρομά, καθώς και άλλων δύο για την υποστήριξη των παιδιών Ρομά. Όσον αφορά το πρόγραμμα εκπαίδευσης που διαμορφώθηκε και υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, πρέπει να σημειωθεί ότι η διδασκαλία σε όλες τις τάξεις (συμπεριλαμβανομένων των προπαρασκευαστικών τάξεων) πραγματοποιείται στα ελληνικά, παρά το γεγονός ότι το Πρόγραμμα του 1996 προέβλεπε την έκδοση σχολικού υλικού στη Ρομανί, δίνοντας έτσι ελπίδες ότι η εκπαίδευση στη Ρομανί θα περιλαμβανόταν στο σχολικό πρόγραμμα.

Παρόλο που η κυβέρνηση θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι το πρόγραμμα ήταν φιλόδοξο, (όπως και ήταν) και ότι, κατά συνέπεια, δεν ήταν δυνατό για όλες τις εμπλεκόμενες αρχές να διατηρήσουν τους ρυθμούς που όρισε η κεντρική διοίκηση (κάτι που οδήγησε στις καθυστερήσεις που σημειώθηκαν), πέρασαν τέσσερα χρόνια προτού η κυβέρνηση προχωρήσει στη σύσταση του Συμβουλίου Πολιτικής για τους Έλληνες Τσιγγάνους, το κυριότερο από τα άμεσα μέτρα του κυβερνητικού προγράμματος του 1996. Το Συμβούλιο συστάθηκε μόλις το 2000 και, ακόμη και τότε, όχι με τη μορφή η οποία είχε προβλεφθεί αρχικά. Αντίθετα, πρόκειται πλέον για έναν καθαρά διυπουργικό φορέα, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εσωτερικών. Το κυβερνητικό αυτό όργανο δεν περιλαμβάνει καμία μη κυβερνητική οργάνωση που να ασχολείται με τα προβλήματα των Ρομά που διαμένουν σε πρόχειρους καταυλισμούς, είτε να έχει συσταθεί από αυτούς ή να δραστηριοποιείται για τα δικαιώματά τους, εξαιρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια μεγάλη μερίδα από τους Ρομά που βρίσκονται στην Ελλάδα. Στην πραγματικότητα, ο μόνος εκπρόσωπος των Ρομά στο Συμβούλιο προέρχεται από μια οργάνωση Ρομά που προάγεται από το ίδιο το κράτος.⁴⁵⁹ Ο καταυλισμός Γκόνου και το Συμβούλιο Πολιτικής ήταν από τα λίγα στοιχεία που προστέθηκαν στο δεύτερο κυβερνητικό απολογισμό των πολιτικών για τους Ρομά η οποία περιλαμβάνεται στην αναθεωρημένη έκθεση της Ελλάδας προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) το Φεβρουάριο του 2001.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμη και αν ένα έργο θεωρείται «ολοκληρωμένο» από το κράτος, η πραγματικότητα μπορεί να είναι διαφορετική. Όπως έχει καταστεί φανερό, η μετεγκατάσταση κοινοτήτων στο πλαίσιο του κυβερνητικού προγράμματος του 1996 προσέκρουσε σε πολλά προβλήματα, οδηγώντας συχνά σε συνολικά χειρότερες συνθήκες διαβίωσης από τις αρχικές οι οποίες έρχονταν επείγουσας βελτίωσης. Συμπερασματικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το κυβερνητικό πρόγραμμα του 1996 απέτυχε σε μεγάλο βαθμό να ικανοποιήσει τις αρχικές προσδοκίες για βελτίωση της κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα.

8.3 Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων του 2001

Το Μάιο του 2001, η Υπουργός Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης Βάσω Παπανδρέου εξήγγειλε το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων». Το πρόγραμμα είναι οκταετούς διάρκειας⁴⁶⁰ και ο προϋπολογισμός του ανέρχεται σε περίπου 105 δισεκατομμύρια δραχμές (περίπου 308 εκατομμύρια ευρώ), που προέρχονται τόσο από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ) όσο και από εθνικούς πόρους. Το Πρόγραμμα του 2001 αποτελεί καρπό των διάφορων προτάσεων που κατέθεσαν τα αρμόδια υπουργεία και στηρίζεται ουσιαστικά σε δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά τις «Υποδομές» και σε αυτόν αντιστοιχούν 60 εκατομμύρια δραχμές (περίπου 176 εκατομμύρια ευρώ). Αφορά κατά κύριο λόγο τη στέγαση και περιλαμβάνει μια σειρά προγραμμάτων. Για παράδειγμα, στον άξονα «Υποδομές» προβλέπεται η αγορά 1.500

Στις 5 Μαρτίου 2002, Ρομά από καταυλισμούς του νομού Αργολίδας διαδήλωσαν ειρηνικά έξω από τα γραφεία της Νομαρχίας Αργολίδας, διαμαρτυρόμενοι για τις συνθήκες διαβίωσής τους καθώς και για την κρατική αδιαφορία απέναντί τους. Προκειμένου να καταστήσουν πιο σαφείς τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσής τους, οι Ρομά έστησαν μια σκηνή στον αύλειο χώρο της Νομαρχίας. Μια αντιπροσωπεία των Ρομά συναντήθηκε με τον Νομόρχη, ο οποίος τους διαβεβαίωσε ότι στα πλαίσια του υλοποιούμενου κυβερνητικού προγράμματος, οι ανάγκες τους θα αντιμετωπίζονταν αποτελεσματικά. Ένα χρόνο μετά την διαδήλωση, μια από τις ελάχιστες που έχουν κάνει Ρομά στην Ελλάδα, καμία θετική εξέλιξη σχετικά με τους Ρομά δεν είχε λάβει χώρα στην Αργολίδα.

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

Επιπρόσθετη φωτογραφία από την ίδια διαδήλωση. Το πανώ που κρατούν τα παιδιά Ρομά γράφει «Κουραστήκαμε, πονάμε, δεν τα παρατάμε».

Φωτ. *ERRC/ΕΠΣΕ*

περίπου στρεμμάτων γης από το κράτος για την ανέγερση 100 νέων οικισμών, η ανέγερση 4.000 νέων κατοικιών, εργασίες επισκευής 1.100-1.200 υπάρχοντων κατοικιών και η δημιουργία 60 οργανωμένων κατασκηνώσεων για περιοδεύοντες Ρομά.

Ο δεύτερος άξονας αφορά τις «Υπηρεσίες» και σε αυτόν αντιστοιχεί το υπόλοιπο του προϋπολογισμού. Περιλαμβάνει προγράμματα που θα υλοποιηθούν είτε από τους αρμόδιους φορείς της κεντρικής διοίκησης (όπως τα προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης) είτε από τις τοπικές αρχές (για παράδειγμα, πολιτιστικά και υγειονομικά προγράμματα). Ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα αφορά τον εμβολιασμό των Ρομά, η προσθήκη του οποίου αποτελεί έμμεση αναγνώριση της κακής κατάστασης της υγείας τους καθώς και της αποτυχίας του κράτους να εφαρμόσει τέτοιου είδους προγράμματα μέχρι σήμερα.⁴⁶¹

Η επιλογή του φορέα που θα είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή των επιμέρους μέτρων στο πλαίσιο του προγράμματος εξαρτάται από την πηγή χρηματοδότησης. Έτσι, αρμόδιοι φορείς για την εφαρμογή των μέτρων υποδομής που χρηματοδοτούνται από το ΚΠΣ είναι το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και οι διάφορες Περιφέρειες. Για τα έργα που χρηματοδοτούνται από εθνικούς πόρους, ο φορέας υλοποίησης θα οριστεί από τη Διυπουργική Επιτροπή που συστάθηκε το 2000 υπό τη διεύθυνση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Μεταξύ άλλων, εκπροσωπούνται τα Υπουργεία Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, Πολιτισμού, Εθνικής Οικονομίας, Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, καθώς και οι Γενικές Γραμματείες Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Νέας Γενιάς και Αθλητισμού. Το Διαδημοτικό Δίκτυο «ΡΟΜ» – ένα δίκτυο δήμων και κοινοτήτων σε όλη την Ελλάδα όπου υπάρχουν εγκατεστημένες κοινότητες Ρομά στην επικράτειά τους – και η *Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Ελλήνων Ρομ* συνεργάζονται στενά με αυτή την επιτροπή.

Το Πρόγραμμα του 2001 παρουσιάζεται ακόμη πιο φιλόδοξο από το προηγούμενο. Διαθέτει μεγαλύτερη επιδότηση και, παρόλο που είναι ακόμη πολύ νωρίς για να αξιολογηθεί ο αντίκτυπός του στους Ρομά, κάποια πρώτα συμπεράσματα μπορούν να διατυπωθούν.

Καταρχήν, το πρόγραμμα πολύ σωστά δίνει προτεραιότητα σε έργα για την ανακούφιση των συνθηκών διαβίωσης όσων Ρομά ζουν στις πιο άθλιες συνθήκες. Επίσης, το γεγονός ότι οι εκτιμήσεις για τον πληθυσμό των Ελλήνων Ρομά αναθεωρήθηκε προσεγγίζοντας περισσότερο εκείνες των μη κυβερνητικών οργανώσεων είναι ενθαρρυντικό (σύμφωνα με το νέο πρόγραμμα, οι Ρομά στην Ελλάδα υπολογίζονται στους 250.000-300.000). Επίσης, στο νέο πρόγραμμα διατυπώνεται η θέση ότι οι Έλληνες Ρομά ανήκουν στη διεθνή κοινότητα των Ρομά και ότι η μητρική τους γλώσσα είναι η Ρομανί. Στις θεμελιώδεις αρχές του προγράμματος περιλαμβάνεται ο σεβασμός των πολιτισμικών χαρακτηριστικών των Ρομά, όπως αυτά ορίζονται από τους ίδιους, και η εφαρμογή θετικών μέτρων ως απαραίτητη προϋπόθεση για να απολαμβάνουν οι Ρομά ίσα δικαιώματα με την πλειονότητα του πληθυσμού. Το πρόγραμμα ενθαρρύνει την απασχόληση ειδικά καταρτισμένων Ρομά στο ρόλο διαμεσολαβητών μεταξύ του πληθυσμού των Ρομά και των κρατικών φορέων, καθώς και την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών με στόχο τη διευκόλυνση της ενσωμάτωσής τους.

Ωστόσο, και παρά τα θετικά στοιχεία που μόλις εκτέθηκαν, το κυβερνητικό πρόγραμμα του 2001 περιλαμβάνει και ορισμένες ανησυχητικές πτυχές. Το πλέον αξιοσημείωτο είναι ότι οι συντάκτες του προγράμματος κάνουν τη γενικευμένη διαπίστωση ότι η κοινότητα των Ρομά ούτε διώχθηκε αλλά και ούτε έτυχε της συνδρομής του ελληνικού κράτους ή της

ελληνικής κοινωνίας γενικότερα.⁴⁶² Υπό το πρίσμα του θεσμικού ρατσισμού που ανέκαθεν αντιμετώπιζαν οι Ρομά στην Ελλάδα – ο οποίος διαφαίνεται, για παράδειγμα, στην υπουργική απόφαση του 1983, καθώς και στο φυλετικό στερεότυπο και τη διαφορετική μεταχείριση που υφίστανται οι Ρομά από την αστυνομία και άλλους κρατικούς και μη φορείς – πρόκειται για μια προσέγγιση που περιλαμβάνει από μόνη της τα αίτια της αναποτελεσματικότητάς της. Επιπλέον, αν και σε αρκετές διατάξεις του προγράμματος γίνεται συχνή αναφορά στα διακριτά εθνοτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της μειονότητας των Ρομά, μια από τις αρχές που το διέπουν είναι η αποφυγή χρήσης του όρου «μειονότητα» αναφορικά με τους Ρομά. Σύμφωνα με το πρόγραμμα, ο όρος αυτός παραπέμπει «σε καταστάσεις που δεν υφίστανται».⁴⁶³ Με άλλα λόγια, οι Ρομά δεν αναγνωρίζονται ως μειονότητα παρόλο που υπάρχουν όλες οι απαραίτητες συνιστώσες για το χαρακτηρισμό τους ως μειονότητας (για παράδειγμα, ο πολιτισμός και η γλώσσα), οι οποίες αναγνωρίζονται από τους συντάκτες του προγράμματος. Παρόμοια, αν και το νέο πρόγραμμα περιλαμβάνει πολλές σημαντικές διατάξεις στον τομέα της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά, είναι εμφανής η απουσία διατάξεων σχετικά με την εκπαίδευση στη Ρομανί.

Τέλος, η επιτυχία του νέου κυβερνητικού προγράμματος στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση. Σύμφωνα με το Σωτήρη Παπασπυρόπουλο, τότε υψηλόβαθμο στέλεχος που εκτελούσε χρέη συμβούλου του Υπουργού Εσωτερικών επί θεμάτων Ρομά, οι τοπικές αρχές είναι αυτές που θα υλοποιήσουν ουσιαστικά όλες τις πτυχές του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένων όσων αφορούν τις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης. Οι νομαρχιακές αρχές έχουν απλώς επικουρικό ρόλο: συνδράμουν τις τοπικές αρχές στην κατάρτιση των προτάσεων και τον προσδιορισμό των λεπτομερειών των έργων για την υλοποίηση του προγράμματος.⁴⁶⁴ Ίσως όμως αυτό να αποτελέσει την Αχίλλειο πτέρνα του προγράμματος. Και αυτό γιατί παρόλο που η μεταβίβαση της αρμοδιότητας για την υλοποίηση του προγράμματος στους δήμους και τις κοινότητες επιτρέπει μεγαλύτερη ευελιξία, οι τοπικές αρχές σε όλη την Ελλάδα έχουν δείξει ότι οι ενέργειές τους καθοδηγούνται από εχθρικά αισθήματα κατά των Ρομά και ότι είναι απρόθυμες να εκτελέσουν τα καθήκοντα που τους ανατίθενται από την κεντρική κυβέρνηση στο πλαίσιο του προγράμματος στέγασης. Συχνά αδιαφορούν για τους Ρομά που κατοικούν στην επικράτειά τους και εμφανίζονται πρόθυμες να υπερβούν τα όρια του νόμου στην προσπάθειά τους να τους εκδιώξουν από την επικράτειά τους. Πρόσφατη έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα επισημαίνει ότι «Οι Ρομά/Τσιγγάνοι της Ελλάδας είναι εξαιρετικά ευάλωτοι και βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε πολλούς τομείς όπως η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η στέγαση, η εργασία ή η εκπαίδευση. Ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι η εφαρμογή του προγράμματος δράσης συναντά συχνά αντίσταση σε τοπικό επίπεδο. [...] Οι τοπικές αρχές είναι συχνά απρόθυμες να δεχθούν μέλη αυτής της μειονοτικής ομάδας και να εισπράξουν κρατικά κονδύλια για τη βελτίωση της κατάστασης αυτών των ανθρώπων. Φαίνεται πως οι τοπικά εκλεγμένοι εκπρόσωποι συχνά εμφανίζονται απρόθυμοι να ενεργήσουν σύμφωνα με τις πρωτοβουλίες που στοχεύουν στον πληθυσμό των Ρομά/Τσιγγάνων.»⁴⁶⁵ Η ECRI έχει επίσης επισημάνει την εμπάθεια που τρέφουν οι τοπικές αρχές απέναντι στις κοινότητες των Ρομά:

Στη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, συμπεριλαμβανομένου του 1999, μερικοί δήμοι εκδιώξαν τις κοινότητες ρομά/τσιγγάνων από τους καταυλισμούς στους οποίους ζούσαν από καιρό και χωρίς να τους προμηθεύσουν, σε κάποιες περιπτώσεις, εναλλακτική στέγη. Το αποτέλεσμα ήταν μερικές φορές να εκδιώκονται οι ρομά/τσιγγάνοι από κάθε μέρος στο ποίο επεδίωκαν να εγκατασταθούν. Αυτές οι εκδιώξεις συνοδεύτηκαν κάποιες φορές από καταστροφή και εμπρησμό σπιτιών, απειλές και προσβολές εκ μέρους των

τοπικών αρχών και των δημοτικών υπαλλήλων, και με την απουσία, προφανώς αστυνομικής επέμβασης.⁴⁶⁶

Δεδομένων των εχθρικών αισθημάτων που τρέφουν οι περισσότεροι πολίτες Έλληνικής εθνοτικής καταγωγής για τους Ρομά, είναι δύσκολο να σκεφτεί κανείς ότι οι τοπικοί κρατικοί λειτουργοί θα αναλάβουν μια θετική ευθύνη για τη βελτίωση της κατάστασης των Ρομά που κατοικούν στην κοινότητά τους, χωρίς τη διαρκή και προληπτική ανάμιξη των κρατικών αρχών σε εθνικό επίπεδο. Για παράδειγμα, φαντάζει απίθανο ότι οι επικεφαλές της κοινότητας Νέας Κίου, όπου το Δημοτικό Συμβούλιο δήλωσε ομόφωνα στις 20 Μαΐου 2000 ότι «η πόλη μας δε χωράει άλλους Τσιγγάνους» και αποφάσισε να προβεί στη βίαιη έξωση των Ρομά, θα εφαρμόσουν ποτέ οποιοδήποτε μέτρο για τους Ρομά στο πλαίσιο του Προγράμματος του 2001, χωρίς την ουσιαστική παρέμβαση φορέων της κεντρικής διοίκησης.

Οι αρμόδιοι φορείς για το κυβερνητικό πρόγραμμα στέγασης δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι αγνοούσαν πόσο δύσκολο θα ήταν να πείσουν τις τοπικές αρχές να υλοποιήσουν τις προτάσεις τους για τη βελτίωση της κατάστασης των Ρομά, δεδομένου ότι η κυβέρνηση είχε αντιμετωπίσει το ίδιο πρόβλημα κατά την υλοποίηση του προηγούμενου προγράμματος.⁴⁶⁷ Έτσι, οι συντάκτες της μελέτης της ΔΕΠΟΣ (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγασης)⁴⁶⁸ είχαν ήδη επισημάνει το πρόβλημα και είχαν προτείνει να καταστεί διαθέσιμος κάποιος μηχανισμός ώστε να παρακάμπτονται οι δημοτικές αρχές σε τέτοιες περιπτώσεις. Πρότειναν μάλιστα ότι οι νομαρχιακές μονάδες θα έπρεπε να έχουν την δυνατότητα απευθείας παρέμβασης, σε περίπτωση που αυτό θα ήταν απαραίτητο για την εφαρμογή του προγράμματος. Ωστόσο, από συνέντευξη ενός Νομαρχιακού Συμβούλου προκύπτει ότι παρόλο που αυτή η πρόταση υιοθετήθηκε, οι νομαρχιακές αρχές δε φαίνεται να έλαβαν καμία οδηγία υπό ποιές περιπτώσεις θα έπρεπε να παρεμβαίνουν.⁴⁶⁹

Λόγω της αδιαλλαξίας των τοπικών αρχών, το τμήμα του κυβερνητικού προγράμματος του 1996 που αφορά τη στέγαση δεν πέτυχε τους στόχους του για τους Ρομά και είναι μάλλον απίθανο ότι θα πετύχει το μακροπρόθεσμο στόχο του έως το 2004. Σημειώνεται ότι η ελληνική κυβέρνηση ενημέρωσε την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) ότι απώτερος στόχος του προγράμματος αυτού ήταν η «εξάλειψη όλων των καταυλισμών σκηνιτών [Ρομά] στη χώρα έως τα τέλη του 2001».⁴⁷⁰ Ωστόσο, μόλις τρεις μήνες μετά τη δήλωση ενώπιον της CERD, το Γραφείο Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού παραδέχτηκε δημόσια ότι είναι απίθανο να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι, αναφέροντας ότι ο νέος στόχος όπως διαμορφώνεται είναι η μετεγκατάσταση των Ρομά από 52 περιοχές της χώρας σε λυόμενα σπίτια έως τα τέλη του 2002.⁴⁷¹ Κρίνοντας από αυτή την αποτυχία, ο στόχος της ελληνικής κυβέρνησης να βοηθήσει όλες τις οικογένειες των Ρομά να αποκτήσουν ιδιόκτητες κατοικίες εντός τριών ετών⁴⁷² φαντάζει μάλλον ουτοπικός.

Ένα άλλο πρόβλημα που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την ορθή εφαρμογή του κυβερνητικού προγράμματος του 2001 είναι η διαφθορά που ενδημεί σε όλες τις βαθμίδες της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Τα κονδύλια που διοχετεύονται στις διάφορες πρωτοβουλίες για τους Ρομά είναι τεράστια για τα ελληνικά δεδομένα. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ήδη προέκυψαν ενδείξεις κακοδιαχείρισης κονδυλίων ή/και υλικού. Στις 9 Οκτωβρίου 2002, η εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* δημοσίευσε άρθρο του Μάκη Νοδάρου με τίτλο «5 λυόμενα έφτασαν στα Λεχαινά αλλά... αντί για τους Ρομά στεγάστηκαν άλλοι».⁴⁷³ Σύμφωνα με το άρθρο της *Ελευθεροτυπίας*, ο Δήμαρχος Λεχαινών (κοντά στον Πύργο, στη Δυτική Πελοπόννησο) είχε ζητήσει πέντε λυόμενες κατοικίες για να στεγάσει ισάριθμες άστεγες οικογένειες Ρομά. Με μια άνευ προηγουμένου ταχύτητα για τα ελληνικά δεδομένα,

τα εμπλεκόμενα υπουργεία (Εσωτερικών και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων) είχαν συμφωνήσει να παράσχουν τις πέντε κατοικίες αυτές. Έτσι, στις 4 Οκτωβρίου 2002, οι λυόμενες κατοικίες μεταφέρθηκαν από τον Ασπρόπυργο στα Λεχαινά, και παραδόθηκαν στους τελικούς αποδέκτες. Εντούτοις, όπως διαπίστωσε γρήγορα ο δημοσιογράφος της *Ελευθεροτυπίας*, καμία από τις οικογένειες που παρέλαβαν τις λυόμενες κατοικίες δεν ήταν Ρομά. Οι πρώτες υποψίες στράφηκαν κατά του Δημάρχου Λεχαινών, Δημήτριου Χατζηγιάννη, και του τοπικού βουλευτή του κυβερνώντος κόμματος (ΠΑΣΟΚ), Χρήστο Αντωνακόπουλο. Ωστόσο, παρόλο που ο Δήμαρχος Λεχαινών ξεκαθάρισε από την αρχή ότι δεν είχε καμία συμμετοχή στην παραλαβή των λυόμενων κατοικιών και επέδειξε τα σχετικά έγγραφα στην αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* που επισκέφτηκε τα Λεχαινά στις 15 Οκτωβρίου 2002, ο βουλευτής Χρήστος Αντωνακόπουλος παραδέχθηκε ευθαρσώς ότι είχε χρησιμοποιήσει εν γνώση του κονδύλια από ένα πρόγραμμα που απευθύνεται στους Ρομά για τη στέγαση κατοίκων της περιοχής Ελληνικής εθνοτικής καταγωγής.

Από την άλλη πλευρά, ο Δ. Χατζηγιάννης έδειξε στην αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* τα πρωτόκολλα παράδοσης των λυόμενων σπιτιών στους τελικούς αποδέκτες τους. Το πεδίο για την υπογραφή του δημοτικού υπαλλήλου ήταν κενό. Αυτό το στοιχείο θέτει σαφώς υπό αμφισβήτηση την αξιοπιστία των υπαλλήλων των Υπουργείων Εσωτερικών και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων καθώς και των ανωτέρων τους γιατί ενέκριναν μια, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, παράνομη μεταφορά λυόμενων σπιτιών.⁴⁷⁴ Στις 9 Οκτωβρίου 2002, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* κατέθεσαν μηνυτήρια αναφορά στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Αθηνών, ζητώντας την ποινική δίωξη των υπευθύνων. Σύμφωνα με τις ανταποκρίσεις των ΜΜΕ, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, το Υπουργείο Εσωτερικών και η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ξεκίνησαν Ένορκη Διοικητική Εξέταση για να εντοπίσουν τυχόν παρατυπίες και να αποδώσουν διοικητικές ευθύνες στους εμπλεκόμενους υπαλλήλους.⁴⁷⁵ Σύμφωνα με μεταγενέστερο άρθρο στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, με ημερομηνία 29 Ιανουαρίου 2003, η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας διενήργησε Ένορκη Διοικητική Εξέταση για το συμβάν και πρότεινε την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε έναν υπάλληλο του Υπουργείου Εσωτερικών, μια πρώην δημοτική σύμβουλο στα Λεχαινά, καθώς και στον πρώην Δήμαρχο Λεχαινών. Ομοίως, η αρμόδια αστυνομική διεύθυνση διενήργησε Ένορκη Διοικητική Εξέταση για το συμβάν και πρότεινε την επιβολή πειθαρχικού προστίμου ύψους 50 ευρώ στον αστυνομικό ο οποίος εμπλέκεται στην υπόθεση.

Η ευθύνη για την υλοποίηση του προγράμματος βαρύνει τελικά το ελληνικό κράτος.⁴⁷⁶ Το θέμα της συνεργασίας μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και των φορέων κεντρικής διοίκησης έχει εξεταστεί από την ECRI, τον Ύπατο Αρμοστή του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, και την Ομάδα Εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ρομά/Σίντι. Αυτοί οι φορείς συμφωνούν ότι μπορεί μεν η τοπική αυτοδιοίκηση να είναι υπεύθυνη για μια συγκεκριμένη παραβίαση των δικαιωμάτων των Ρομά, όμως η πολιτεία είναι τελικά υπεύθυνη για την υλοποίηση των προγραμμάτων της.⁴⁷⁷ Ο αρμόδιος Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, αναγνωρίζοντας την αντίσταση της τοπικής αυτοδιοίκησης να ασχοληθεί με τα προγράμματα για τους Ρομά, επισημαίνει ότι: «Υπενθυμίζεται ότι η υλοποίηση της επίσημης πολιτικής και, επομένως, η υπέρβαση όλων των εμποδίων, εξαρτάται τελικά από την ελληνική κυβέρνηση.»⁴⁷⁸

8.4 Κρατικά δανειοδοτικά προγράμματα

Εκτός από τα μέτρα που προβλέπονται στα κυβερνητικά προγράμματα, η ελληνική κυβέρνηση έχει ανακοινώσει ειδικότερα μέτρα για την αντιμετώπιση των χρόνιων

προβλημάτων στέγασης που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα. Αυτά τα μέτρα περιλαμβάνουν την ανέγερση κατοικιών από τον κρατικό Οργανισμό Εργατικών Κατοικιών (ΟΕΚ) καθώς και τη χορήγηση δανείων με χαμηλά επιτόκια στις οικογένειες των Ρομά προκειμένου να μπορέσουν να αγοράσουν το δικό τους σπίτι ή έκταση γης/αγροτεμάχιο.⁴⁷⁹ Τα δύο πρώτα προτεινόμενα δανειοδοτικά προγράμματα εγκρίθηκαν το 2000 αλλά, προς το παρόν, καμία οικογένεια Ρομά δεν έχει επωφεληθεί. Στις 27 Μαρτίου 2000, παραμονές των εθνικών εκλογών, ο Υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών υπέγραψε μια απόφαση σύμφωνα με την οποία το ελληνικό κράτος θα επιδοτούσε κατά 80% τους τόκους έως και 940 στεγαστικών δανείων που θα χορηγούσε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας σε άστεγες οικογένειες Ρομά, μόνιμα εγκατεστημένες στην Ελλάδα. Αυτά τα δάνεια, ύψους όχι μεγαλύτερου των 15 εκατομμυρίων δραχμών, θα αποπληρώνονταν σε μια περίοδο 15 ετών. Το ελληνικό κράτος θα είχε ρόλο εγγυητή, σε περίπτωση που οι Ρομά δεν εξοφλούσαν το δάνειο ή τους τόκους. Τα δάνεια αυτά δε θα κάλυπταν την αγορά του οικοπέδου, επομένως τα σπίτια θα έπρεπε να κτιστούν σε γη που ήδη ανήκει στους Ρομά ή στον αντίστοιχο Δήμο ή Κοινότητα.⁴⁸⁰ Στην έκθεση που υπέβαλε στην Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) το Φεβρουάριο 2001, η ελληνική κυβέρνηση επεσήμανε ότι, στο πλαίσιο του ίδιου προγράμματος, είχε προβλεφθεί μια νέα δέσμη 1.200 δανείων για το 2001.⁴⁸¹ Ωστόσο, μόλις τον Απρίλιο του 2001, η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε την απόφασή της να καταθέσει νομοσχέδιο στη Βουλή που θα επιτρέψει τη χορήγηση των δανείων.⁴⁸² Εντούτοις, στην έκθεσή της προς τη CERD (η οποία υποβλήθηκε στις 21 Φεβρουαρίου 2001, δηλαδή πριν η κυβέρνηση ανακοινώσει την απόφασή της να καταθέσει το νομοσχέδιο), η ελληνική κυβέρνηση ισχυρίζεται, μάλλον παραπλανητικά, ότι «τυχόν καθυστερήσεις στην εξασφάλιση των στεγαστικών δανείων οφείλονται κατά κύριο λόγο σε δυσκολίες ή αντιδράσεις από τις τοπικές αρχές ή τις τοπικές κοινότητες».⁴⁸³ Έτσι, παρόλο που προτάθηκαν έως και 2.140 δάνεια, φαίνεται πως μέχρι σήμερα ούτε μία οικογένεια Ρομά δεν έχει λάβει δάνειο στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος.

Το δεύτερο προτεινόμενο πρόγραμμα δανειοδότησης, το οποίο αντικατέστησε το προηγούμενο το οποίο δεν υλοποιήθηκε ποτέ, εγκρίθηκε το 2002. Πιο συγκεκριμένα, ο Υπουργός Εσωτερικών και ο Υπουργός Δημόσιας Οικονομίας ενέκριναν, με την κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) 18830/9-5-2002, τη χορήγηση 3.500 δανείων, ύψους έως 45.000 ευρώ. Αυτά τα δάνεια επρόκειτο να χορηγηθούν στους Έλληνες Ρομά που κατοικούν σε παράγκες ή άλλα καταλύματα τα οποία δεν πληρούν τις ελάχιστες απαιτήσεις για μόνιμη κατοικία. Σύμφωνα με την κοινή υπουργική απόφαση, προβλέπεται η σύσταση ειδικής συμβουλευτικής επιτροπής η οποία θα εξετάσει τους πιθανούς δικαιούχους των δανείων και θα προτείνει στους αρμόδιους υπουργούς τις αιτήσεις που θα πρέπει να γίνουν δεκτές. Η χρήση αυτών των δανείων θα είναι δυνατή για τρεις σκοπούς: (α) για την ανέγερση σπιτιού σε οικόπεδο που μεταβιβάζεται από δημόσιο φορέα σε Ρομά, (β) για την αγορά υπάρχοντος σπιτιού ή διαμερίσματος και (γ) για την ανέγερση κατοικίας σε οικόπεδο που ήδη διαθέτει ο αιτών Ρομά. Η περίοδος αποπληρωμής των δανείων είναι 17 έτη, με το δικαιούχο να καταβάλλει το 20% και το ελληνικό κράτος το 80% επί του επιτοκίου. Το ελληνικό κράτος είναι ο εγγυητής για την αποπληρωμή του 100% του δανείου στην τράπεζα που το χορηγεί, σε περίπτωση που ο δικαιούχος δεν το αποπληρώσει. Οι δικαιούχοι των δανείων δικαιούνται μια «περίοδο χάριτος» διάρκειας 24 μηνών, στη διάρκεια της οποίας θα τους ζητείται μόνο η καταβολή, κάθε έξι μήνες, των τόκων και όχι του χρεολυσίου. Αν όντως χορηγηθούν δάνεια στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος εντός του 2003, αυτό θα είναι σαφώς ένα πολύ θετικό βήμα για την εξασφάλιση επαρκούς στέγασης για τις οικογένειες των Ρομά, με μια αξιόπαινη αντίληψη για το απώτερο μέλλον τόσο των ίδιων των Ρομά όσο και του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Εντούτοις, ορισμένες πτυχές του σχεδίου δανειοδότησης θα

μπορούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα. Πρώτον, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του δανείου, ο αιτών θα πρέπει να έχει ετήσιο εισόδημα τουλάχιστον 3.000 ευρώ, όπως αυτό προκύπτει από την ετήσια δήλωση φόρου εισοδήματος. Πολλοί Ρομά όμως είτε δε συμπληρώνουν φορολογική δήλωση είτε έχουν ετήσιο εισόδημα μικρότερο από 3.000 ευρώ. Επομένως, δε θα πληρούν τα κριτήρια δανειοδότησης. Επίσης, ο δικαιούχος του δανείου είναι αυτός που επιβαρύνεται με το κόστος της νομικής και τεχνικής εκτίμησης την οποία πραγματοποιεί η τράπεζα σχετικά με το δάνειο και το προς αγορά ακίνητο καθώς και της υποθήκευσης του ακινήτου. Το κόστος αυτών των διαδικασιών που βαρύνει το δικαιούχο δεν είναι αμελητέο. Τέλος, σε περίπτωση που οι Ρομά αδυνατούν να εξοφλήσουν το δάνειο, υπάρχει το ενδεχόμενο να χάσουν το ακίνητό τους και να τους ζητηθεί να καταβάλουν άμεσα το υπόλοιπο των φόρων του δανείου. Συμπερασματικά, επισημαίνεται ότι τα δάνεια αυτά θα είναι πιο επωφελή στους Ρομά που έχουν μια σταθερή πηγή εισοδήματος και είναι επομένως σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που αναφέρονται παραπάνω. Οι περισσότεροι όμως, αν όχι όλοι οι Ρομά που κατοικούν σε καταυλισμούς, δε βρίσκονται σε αυτή τη θέση.

Επιπλέον, φαίνεται πως υπάρχει ελλιπής πληροφόρηση σχετικά με τα δάνεια. Σε πολλές περιπτώσεις, οι Ρομά άκουσαν για πρώτη φορά για τα δάνεια όταν μια αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* επισκέφτηκε τον καταυλισμό τους. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου οι Ρομά είχαν ακούσει κάτι για τα δάνεια, δε γνώριζαν τις ακριβείς απαιτήσεις και πολλοί από αυτούς είχαν υποβάλει αιτήσεις με την ελπίδα ότι οι δόσεις του δανείου θα «χαριστούν». Αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι, στις 23 Ιουλίου 2002, το Υπουργείο Εσωτερικών διαβίβασε σε όλους του Δήμους της Ελλάδας την εγκύκλιο Αρ. 15 (Αρ. Πρωτ. 30393). Σύμφωνα με την ενότητα 2 της εγκυκλίου (η οποία ορίζει το πρόγραμμα δανειοδότησης και παρέχει οδηγίες για την ορθή εφαρμογή του), τόσο η εγκύκλιος όσο και η κοινή υπουργική απόφαση θα πρέπει να αναρτηθούν στον πίνακα ανακοινώσεων των Δημαρχείων, για να μπορέσουν να ενημερωθούν οι πιθανοί υποψήφιοι. Ωστόσο, όταν ένας Ρομ, ο οποίος ενημερώθηκε από μια αντιπροσωπεία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* για το πρόγραμμα δανειοδότησης, επισκέφτηκε το τοπικό Δημαρχείο, οι υπάλληλοι θυμόντουσαν απλώς αμυδρά την κοινή υπουργική απόφαση, παρόλο που ήταν καθήκον τους να την αναρτήσουν στον πίνακα ανακοινώσεων του Δημαρχείου, για να μπορέσουν να ενημερωθούν οι Ρομά.⁴⁸⁴

Στις 3 Οκτωβρίου 2002, ο Γεώργιος Αμπατζόγλου, βουλευτής του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, κατέθεσε επερώτηση στη Βουλή με θέμα το πρόγραμμα δανειοδότησης. Στην επερώτησή του, ισχυρίζεται ότι οι Ρομά δεν ενημερώθηκαν επαρκώς για τις λεπτομέρειες του προγράμματος, παρόλο που πλησίαζε η εκπνοή της προθεσμίας υποβολής αιτήσεων (30 Δεκεμβρίου 2002). Στις 18 Οκτωβρίου 2002, το Υπουργείο Εσωτερικών απάντησε στην επερώτηση του κ. Αμπατζόγλου με το Αρ. Πρωτ. 43303 έγγραφό του, όπου δηλώνεται ότι όλοι οι δήμοι, καθώς και οι διάφοροι σύλλογοι των Ρομά, είχαν ενημερωθεί για τις λεπτομέρειες του προγράμματος δανειοδότησης. Αναφέρεται επίσης ότι η Περιφέρεια Πελοποννήσου είχε δώσει εντολή σε όλους τους δήμους που είχαν Ρομά εγγεγραμμένους στο δημοτολόγιό τους, να τους διευκολύνουν με κάθε δυνατό τρόπο στη συμπλήρωση και υποβολή των αιτήσεων. Εντούτοις, όπως αναφέρει το έγγραφο, μέχρι τις 18 Οκτωβρίου 2002, είχαν υποβληθεί μόλις 322 αιτήσεις.⁴⁸⁵ Σε μία τουλάχιστον περίπτωση όμως, ο Δήμος όχι μόνο δε διευκόλυνε αλλά αντιθέτως εμπόδισε τους Ρομά να συμπληρώσουν την αίτηση. Πρόκειται για το διαβόητο Δήμο Νέας Κίου, ο οποίος αρνήθηκε επανειλημμένα να χορηγήσει σε μόνιμους κατοίκους Ρομά βεβαιώσεις μόνιμης διαμονής, απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμπλήρωση της αίτησης.⁴⁸⁶

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: «ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ»

Στην έκθεση του 2001 για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρατηρούσε ότι: «Οι προσπάθειες των Τσιγγάνων να ενταχθούν υπονομεύονται δραματικά από τις ρατσιστικές αντιδράσεις μιας κοινωνίας που φευ είναι πεπεισμένη ότι δεν είναι ρατσιστική!»⁴⁸⁷

Ο ρατσισμός κατά των Ρομά έχει καταστροφική επίδραση στις ζωές των Ρομά στην Ελλάδα. Ο φυλετικός διαχωρισμός των Ρομά με τη σφραγίδα της ελληνικής νομοθεσίας έχει καταδικάσει πολλούς Ρομά σε απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης για όλη τους τη ζωή. Οι ρατσιστικές ενέργειες με σκοπό την κάθαρση δήμων και κοινοτήτων από τους Ρομά διαταράσσουν σε τακτά χρονικά διαστήματα την καθημερινή ζωή χιλιάδων Ρομά και αφήνουν πίσω τους κατεστραμμένα σπίτια και περιουσίες. Η πολιτική στέγασης με κύριο άξονα το διαχωρισμό των Ρομά από την υπόλοιπη κοινωνία τους αφήνει εκτεθειμένους σε μυριάδες άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα γκέτο των Ρομά αποτελούν στόχους καταχρηστικών αστυνομικών επιδρομών μεγάλης κλίμακας, οι οποίες συνοδεύονται από αυθαίρετες κρατήσεις και συλλήψεις, καθώς και από την βάνανυση, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση των Ρομά. Η διαβίωση σε άθλιες παράγκες συνεπάγεται, για την πλειοψηφία των Ρομά, διαβίωση χωρίς νερό και ηλεκτρικό, καθώς και χωρίς πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη και στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Ο αποκλεισμός ξεκινά με τη γέννησή τους – υπάρχει μεγάλη πιθανότητα η γέννηση να μη δηλωθεί καθόλου ή να δηλωθεί εσφαλμένα στο ληξιαρχείο. Εάν το μωρό δε γεννηθεί σε νοσοκομείο (το οποίο είναι υποχρεωμένο να δηλώσει το νεογέννητο), οι γονείς μπορεί να μη δηλώσουν αμέσως το νεογέννητο παιδί τους, επειδή είναι δύσπιστοι απέναντι στη γραφειοκρατία ή για άλλους λόγους. Εάν ούτε οι ίδιοι οι γονείς δεν είναι εκ των πραγμάτων δηλωμένοι, και είναι κατά συνέπεια ανιθαγενείς, τα παιδιά τους θα είναι επίσης ανιθαγενή. Εάν, κατά τύχη, οι γονείς αποφασίσουν να δηλώσουν το παιδί τους καθυστερημένα, προβλέπεται σχετικό πρόστιμο το οποίο συχνά δρα αποτρεπτικά. Ακόμη, αν οι Ρομά δεν είναι δηλωμένοι, άρα ανιθαγενείς, πρέπει να προσλάβουν δικηγόρο και να προσφύγουν στη δικαιοσύνη προκειμένου να τους χορηγηθεί η υπηκοότητα.

Εάν ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια, τα βρέφη και, αργότερα, τα παιδιά, είναι πολύ πιθανό να μην επισκέπτονται τακτικά τον παιδίατρο, για τους ίδιους λόγους που οι γονείς τους δεν επισκέπτονται τακτικά κάποιον παθολόγο. Το κράτος δεν τα αναζητεί για να τα εμβολιάσει, καθώς – όπως αναφέρεται σε παρουσίαση ενώπιον της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού – περιμένει από εκείνα να έρθουν στο σχολείο προκειμένου να τα εμβολιάσει εκεί.⁴⁸⁸ Ωστόσο, η φοίτηση στο σχολείο συνοδεύεται από σοβαρά προβλήματα για πολλά παιδιά. Πρώτον, συνήθως δεν υπάρχει σχολείο κοντά στους καταυλισμούς όπου ζουν, οπότε η μεταφορά αποτελεί πολύ πιο σημαντικό πρόβλημα απ' ό,τι για τα υπόλοιπα παιδιά. Επίσης, πολλά σχολεία αρνούνται να δεχτούν (πολλά ή ακόμη και ένα) παιδιά Ρομά. Για να ξεπεράσουν αυτή τη ρατσιστική στάση, οι ελληνικές αρχές ανέχονται το διασκορπισμό των παιδιών σε σχολεία μακριά από τον τόπο κατοικίας τους, καθώς και την ύπαρξη σχολείων-γκέτο για μαθητές Ρομά. Οι Ρομά είναι πολύ πιθανό να τελειώσουν το σχολείο και να μπουν στην αγορά εργασίας όντας τυπικά ή λειτουργικά αναλφάβητοι, γεγονός το οποίο, σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, δεν τους επιτρέπει να έχουν πρόσβαση στη συντριπτική πλειοψηφία των θέσεων απασχόλησης, αλλά ούτε να αποκτήσουν απαραίτητα πιστοποιητικά όπως για παράδειγμα δίπλωμα οδήγησης.

Για τους λίγους που κατορθώνουν να επιβιώσουν σε ένα εχθρικό εκπαιδευτικό σύστημα και να αποκτήσουν επαρκή πρωτοβάθμια ή ακόμη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι πιθανότητες να αξιοποιήσουν αυτή την εκπαίδευση όσο παραμένουν Ρομά στην εμφάνιση ή/και στην κουλτούρα είναι ελάχιστες. Στην Ελλάδα, η επικρατούσα άποψη είναι «αφομοίωση ή εξαφάνιση». Όπως και πολλοί άλλοι κάτοικοι της Ελλάδας που δεν έχουν ελληνική εθνική καταγωγή, οι περισσότεροι Ρομά που αποκτούν ανώτερη εκπαίδευση υποκύπτουν στις έντονες πιέσεις της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας και αρνούνται την εθνική καταγωγή τους ή προσπαθούν διακαώς να διατρανώσουν τα κοινά πιστεύω τους με τον μέσο Έλληνα. Υπάρχουν γνωστά παραδείγματα μη Ρομά που κατοικούν στην Ελλάδα, όπως Καθολικοί που βαπτίζονται Ορθόδοξοι για να βρουν δουλειά, ή ακόμη χιλιάδες Αλβανοί μετανάστες που βαπτίζονται Χριστιανοί Ορθόδοξοι με ελληνικά ονόματα με την ελπίδα να αφομοιωθούν και να γίνουν αποδεκτοί. Υπάρχουν όντως Ρομά που κατέχουν «αξιοσέβαστες» θέσεις στην ελληνική κοινωνία, αλλά οι περισσότεροι δε θέλουν να φαίνεται ή να μαθευτεί ότι είναι Ρομά. Αυτή η μορφή «επιχείρησης καθαριότητας» που εφαρμόζεται στους Έλληνες Ρομά μπορεί να είναι λιγότερο βίαιη από την επιχείρηση καθαριότητας που εκτελεί μια μπουλντόζα. Ωστόσο, το αποτέλεσμα είναι ότι ολόκληρες γενιές Ρομά εξευτελίζονται τόσο ώστε να αποκηρύζουν θεμελιώδη στοιχεία της ταυτότητάς τους.

Τα εχθρικά αισθήματα κατά των Ρομά πρέπει να αντιμετωπιστούν επείγοντως και άμεσα. Η ελληνική κυβέρνηση πρέπει να λάβει μέτρα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, ιδιαίτερα στην τοπική αυτοδιοίκηση και το αστυνομικό σώμα. Πρώτο και κυριότερο, πρέπει να υιοθετήσει μια ολοκληρωμένη νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων ώστε να εξασφαλίσει ότι υπάρχουν ουσιαστικά ένδικα βοηθήματα στα οποία μπορούν να προσφύγουν τα άτομα που πέφτουν θύματα φυλετικών διακρίσεων όταν παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματά τους. Η ελληνική κυβέρνηση πρέπει επίσης να λάβει μέτρα για να εξασφαλίσει ότι οι πολιτικές της σχετικά με την αντιμετώπιση θεμάτων που αφορούν τους Ρομά εφαρμόζονται πλήρως. Η άρνηση ύπαρξης ρατσισμού και η αποφυγή αντιμετώπισής του θα οδηγήσει τελικά σε αποτυχία τα φιλόδοξα προγράμματα που έχει εγκρίνει η ελληνική κυβέρνηση. Τέλος, οι ελληνικές αρχές πρέπει να υιοθετήσουν και εφαρμόσουν εκτεταμένες πολιτικές, έτσι ώστε οι φορείς των διάφορων πολιτισμικών ταυτοτήτων που υπάρχουν στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης των Ρομά, να μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα, χωρίς ντροπή ή φόβο. Απαιτούνται συνεπείς πολιτικές για τους Ρομά, οι οποίες θα χρηματοδοτούνται επαρκώς και θα υλοποιούνται πλήρως. Μέχρι σήμερα, όλα τα μέτρα που έχουν ληφθεί αποσκοπούσαν απλώς στη δημιουργία καλών εντυπώσεων και δεν κατάφεραν να επιφέρουν ουσιαστικές αλλαγές. Οι επιχειρήσεις καθαριότητας στην Ελλάδα συνεχίζονται ανεξέλεγκτα.

10. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έκθεσης, το *ERRC* και το *ΕΠΣΕ* καλούν τις ελληνικές αρχές να δραστηριοποιηθούν με βάση τις ακόλουθες συστάσεις:

1. Να διευκολύνουν την πρόσβαση στις διαδικασίες απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας όσων ανιθαγενών Ρομά διαμένουν στην Ελλάδα και να χορηγήσουν τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα (όπως δελτία ταυτότητας) σε όσους Ρομά δε διαθέτουν τέτοια έγγραφα.
2. Να ανακαλέσουν άμεσα την κοινή ρατσιστική απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών και του Υπουργείου Υγείας με τον τίτλο «Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων», Αρ. Α5/696/25.4-11.5.83, ΦΕΚ Β' 243.
3. Να χρησιμοποιήσουν όλα τα κατάλληλα μέσα για την προστασία και προαγωγή του δικαιώματος σε στέγαση και να εγγυηθούν την προστασία από βίαιες εξώσεις. Να διασφαλίσουν ότι οι εξώσεις δεν έχουν ως αποτέλεσμα να μένουν αυτά τα άτομα άστεγα ή ευάλωτα σε παραβιάσεις άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Να εγγυηθούν το χρόνο μίσθωσης σπιτιών και γαιών από Ρομά, διασφαλίζοντας, μεταξύ άλλων, τη γενική προστασία από βίαιες εξώσεις. Να εγγυηθούν τις κατάλληλες και έγκαιρες διαδικασίες σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα που διέπουν το θέμα των εξώσεων. Να εγγυηθούν τη μη διάκριση κατά των Ρομά σε διαδικασίες σχετικές με εξώσεις. Να εγγυηθούν επαρκείς, χρηματικές ή μη, αστικές αποζημιώσεις καθώς και πλήρη αποκατάσταση ποινικής και διοικητικής μορφής σε περιπτώσεις παράνομων εξώσεων. Να διατεθεί επαρκής εναλλακτική στέγαση, μετεγκατάσταση ή πρόσβαση σε γόνιμες γαίες στις περιπτώσεις που όσοι έχουν εκδιωχθεί δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα βασικά για τη διαβίωσή τους.
4. Να οδηγήσουν ενώπιον της δικαιοσύνης όσους δημόσιους αξιωματούχους ευθύνονται για τις υποχρεωτικές εξώσεις των Ρομά κατά παράβαση της ελληνικής και διεθνής νομοθεσίας.
5. Για να έχουν πολλοί Ρομά – ιδιαίτερα όσοι ζουν σε καταυλισμούς – την ίδια μεταχείριση με άλλους έλληνες πολίτες όσον αφορά τα δικαιώματα στέγασης:
 - Να διατάξουν τις τοπικές αρχές να μεριμνήσουν για την άμεση παροχή τρεχούμενου νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, αποκομιδής απορριμμάτων, δρομολόγησης μέσων μαζικής μεταφοράς, δημιουργίας δρόμων και άλλων δημόσιων υποδομών στους οικισμούς των Ρομά που δε διαθέτουν κάποιο ή όλα αυτά.
 - Για να δοθούν κίνητρα στους Ρομά ώστε να αναλάβουν οι ίδιοι τη στέγασή τους, να θεσμοθετηθεί «περίοδος χάριτος» στους αποκαλούμενους «παράνομους» καταυλισμούς Ρομά που είναι εγκατεστημένοι σε εκτάσεις του δημοσίου, αποδίδοντας τίτλους ιδιοκτησίας σε όσους ζουν όντως σε ένα συγκεκριμένο οικόπεδο, και καθορίζοντας το «χρόνο μηδέν» για σκοπούς χωροταξικής και άλλης μελλοντικής ρύθμισης αυτών των χώρων.
6. Να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα ώστε να διασφαλίσουν ότι οι τοπικές αρχές θα εγγράφουν στα δημοτολόγια τους όλα τα άτομα που ζουν εκ των πραγμάτων σε κάποιο δεδομένο δήμο, ανεξαρτήτως της εθνότητάς τους.

7. Να αναλάβουν τη διερεύνηση και διεκπεραίωση σε εύλογο χρονικό διάστημα όλων των καταγγελιών για κακομεταχείριση Ρομά από αστυνομικά όργανα, συμπεριλαμβανομένης της υπερβολικής χρήσης πυροβόλων όπλων, της κακομεταχείρισης κατά την κράτηση σε αστυνομικά τμήματα, των καταχρηστικών επιδρομών σε καταυλισμούς Ρομά, και της άμεσης προσαγωγής των υπόπτων στη δικαιοσύνη καθώς και της απόδοσης κατάλληλης αποζημίωσης στα θύματα.
8. Να λάβουν κατάλληλα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι όσοι υπήρξαν θύματα κακομεταχείρισης από όργανα τήρησης της τάξης δε θα υποστούν εκφοβισμό ή δε θα αποτραπεί με άλλο τρόπο η υποβολή μήνυσης.
9. Να προχωρήσουν σε κριτική επανεξέταση του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τη συμπεριφορά των αστυνομικών αρχών, και ιδιαίτερα τη χρήση βίας. Να διασφαλίσουν ότι οι σχετικές νομικές διατάξεις συμμορφώνονται με τον Κώδικα Συμπεριφοράς για την Αστυνομία του ΟΗΕ (1979), καθώς και με τις Βασικές Αρχές της εφαρμογής του, που υιοθετήθηκαν από την ECOSOC το 1989 και την Απόφαση 690 (1979) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης: Διακήρυξη για την Αστυνομία.
10. Να διασφαλίσουν ότι τα παιδιά Ρομά έχουν ίση πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, σε μη διαχωρισμένο σχολικό περιβάλλον.
11. Να σχεδιάσουν προσχολικά προγράμματα για παιδιά Ρομά ώστε να μάθουν την κύρια γλώσσα της διδασκαλίας και να αποκτήσουν ένα επίπεδο που θα διασφαλίζει μια ισότιμη αρχή στην πρώτη τάξη του δημοτικού.
12. Όταν αναφέρονται περιπτώσεις κατάχρησης εξουσίας στο εκπαιδευτικό σύστημα, να τιμωρούνται άμεσα οι υπεύθυνες σχολικές αρχές, και να εφαρμοστούν μέτρα για την αποφυγή περαιτέρω κατάχρησης.
13. Να αναπτυχθεί διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της γλώσσας των Ρομά, του πολιτισμού και της ιστορίας τους, και να είναι διαθέσιμο για όλα τα σχολεία.
14. Να εφαρμόσουν επιτόπια προγράμματα υγείας στους καταυλισμούς των Ρομά με στόχο να αντιμετωπιστούν θέματα υγείας των Ρομά που ζουν σε ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης. Να ευαισθητοποιηθεί για τις ανάγκες των Ρομά το ιατρικό προσωπικό.
15. Χωρίς καθυστέρηση, να υιοθετήσουν ολοκληρωμένη νομοθεσία κατά των διακρίσεων σύμφωνα με τα υπάρχοντα ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα, και ειδικότερα την Οδηγία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2000/43/EK «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής» και τη Σύσταση Γενικής Πολιτικής Αρ. 7 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Να θεσμοθετήσουν ένα αποτελεσματικό όργανο υλοποίησης και να εγγυηθούν τη διοικητική του ανεξαρτησία. Να διαθέσουν επαρκείς πόρους ώστε αυτό να καταστεί δυνατό σύμφωνα με τη Σύσταση Γενικής Πολιτικής Αρ. 2 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας.
16. Χωρίς καθυστέρηση, να επικυρώσουν το Πρωτόκολλο 12 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

17. Να κάνουν τη διακήρυξη υπό το Άρθρο 14 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Πάσης Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, αναγνωρίζοντας την αρμοδιότητα της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων να δέχεται ατομικές προσφυγές.
18. Να υπογράψουν και να επικυρώσουν όλα τα ουσιαστικά άρθρα του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη χωρίς επιφυλάξεις.
19. Χωρίς καθυστέρηση,
- Να επικυρώσουν τη Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, αναγνωρίζοντας ρητά τους Ρομά ως εθνική μειονότητα. Να υπογράψουν και να επικυρώσουν τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες, αναγνωρίζοντας ρητά τη Ρομανί ως μειονοτική γλώσσα στην Ελλάδα.
 - Να επικυρώσουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια και τη Διεθνή Σύμβαση για την Καταπολέμηση της Ανιθαγένειας.
 - Να επικυρώσουν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Αποζημίωση Θυμάτων Βίαιων Εγκλημάτων.
 - Να υπογράψουν και να επικυρώσουν τη Σύμβαση της UNESCO κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση.
 - Να επικυρώσουν τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ.
20. Να αναλάβουν την άμεση υποβολή όλων των εκπρόθεσμων εκθέσεων σε διακυβερνητικούς οργανισμούς, επιτρέποντας έτσι στις εγχώριες και διεθνείς ΜΚΟ να ενημερωθούν και να σχολιάσουν την κυβερνητική πολιτική σε σχέση με τα δικαιώματα των Ρομά. Επιπλέον, να δημοσιευθούν στην ελληνική γλώσσα και να υλοποιηθούν τα Καταληκτικά Σχόλια/Παρατηρήσεις των οργάνων του ΟΗΕ μετά την εξέταση των ελληνικών κρατικών εκθέσεων.
21. Να διασφαλίσουν την παροχή επαρκούς νομικής βοήθειας στα θύματα διακρίσεων και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω δωρεάν νομικών υπηρεσιών σε άπορους και μέλη ευπαθών ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά.
22. Να αναλάβουν την πρωτοβουλία πρόσληψης Ρομά σε θέσεις εργασίας στη διοίκηση, στο αστυνομικό σώμα και στο χώρο της δικαιοσύνης και να λάβουν άλλα μέτρα για να αντιμετωπίσουν τον αποκλεισμό των Ρομά από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στις δημόσιες υποθέσεις.
23. Να αναλάβουν τη συστηματική παρακολούθηση της πρόσβασης των Ρομά και άλλων μειονοτήτων στη δικαιοσύνη, στην εκπαίδευση, στη στέγαση, στην εργασία, στην υγεία και στις κοινωνικές υπηρεσίες, και να θεσμοθετήσουν ένα μηχανισμό για τη συλλογή και δημοσίευση στοιχείων σε αυτούς τους τομείς αναλυμένων κατά μειονότητα, σε μορφή που είναι εύκολα κατανοητή από το ευρύτερο κοινό.
24. Να διεξάγουν ενημερωτικές εκστρατείες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα μέσα προάσπισης που είναι στη διάθεση των θυμάτων που έχουν υποστεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένων ενημερωτικών εκστρατειών στη Ρομανί.

27. Να επιμορφώσουν στελέχη της κεντρικής διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, μέλη του αστυνομικού σώματος και το δικαστικό σώμα σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καταπολέμησης του ρατσισμού.
28. Στα υψηλότερα πολιτικά επίπεδα, να μιλήσουν με σθένος κατά των φυλετικών διακρίσεων σε βάρος των Ρομά και άλλων μειονοτήτων, και να καταστήσουν σαφές ότι ο ρατσισμός δεν πρόκειται να γίνει ανεκτός.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας και Πρόνοιας Αρ. Α5/696/25.4-11.5.83 με τίτλο «Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων», ΦΕΚ Β' 243, Άρθρο 1(1). Ο υποτιμητικός για τους Ρομά όρος "Αθίγγανοι" χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν για διοικητικούς σκοπούς αναφορικά με τους Ρομά στην Ελλάδα. Σχετικά πρόσφατα αντικαταστάθηκε από το ουδέτερο «Τσιγγάνοι», ενώ άλλοι όροι που συναντώνται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην καθομιλουμένη είναι ο υποτιμητικός όρος «Γύφτοι». Σημειώνεται δε ότι ο αυτοπροσδιοριστικός όρος «Ρομά», δε χρησιμοποιείται ευρέως στην Ελλάδα.
- 2 Υπουργική Απόφαση 1983, Άρθρο 3 παρ. 1.
- 3 Βλ. παράρτημα του εγγράφου του Υφυπουργού Εσωτερικών Γεώργιου Φλωρίδη με Αρ. Πρ. 6325 από 24 Φεβρουαρίου, 2000,.
- 4 Βλ. κείμενο *Προτεραιότητες της Ελληνικής Προεδρίας: Η Ευρώπη μας. Μοιραζόμαστε το Μέλλον ως μια Κοινότητα Αξιών*, από τη διεύθυνση: <http://www.eu2003.gr/gr/articles/2002/12/24/1310/index.asp>?
- 5 Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Άρθρο 6(1).
- 6 Βλ. Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, Ανακοίνωση Αρ. 161/2000: Γιουγκοσλαβία. 02/12/2002. CAT/C/29/D/161/2000. (Νομολογία). *Απόψεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων, υπό το Άρθρο 22 της Διεθνούς Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*, Παρ. 9.2., διαθέσιμο στα αγγλικά στη διεύθυνση: <http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/MasterFrameView/b5238fc275369719c1256c95002fca4f?Opendocument>
Βλ. επίσης απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην υπόθεση *Seçuk and Asker v. Turkey*, , 24 Απριλίου 1998, Προσφυγές 00023 184/94 και 00023 185/94.
- 7 Βλ. έγγραφο της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης με ημερομηνία Απρίλιος 2001, *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, σελ. 5.
- 8 Βλ. <http://www.osce.org/odihr/hdim2001/statements.php3?topic=4a&author=23>
- 9 Βλ. MRG, *World Directory of Minorities*, London: MRG, 1997, σελ. 155.
- 10 Folkeryd, Fredrik και Ingvar Svanberg, *Gypsies (Roma) in the Post-Totalitarian States*, Stockholm: The Olaf Palme International Centre, 1995, σελ. 45. Επίσημαίνεται ωστόσο ότι η μεθοδολογία και οι πηγές για την εκτίμηση αυτή δεν αναφέρονται, κατά συνέπεια δεν πρέπει να γίνεται δεκτή χωρίς επιφυλάξεις,
- 11 Stavros, Stephanos, "Citizenship and the Protection of Minorities" in Featherstone and Ifantis (eds.), *Greece in a Changing Europe*, Manchester: Manchester University Press, 1996, σελ. 117. Ενώ η πίστη σε ένα ενιαίο και ομοιογενές έθνος αποτέλεσε το κύριο γνώρισμα του εθνικισμού κατά τον 19^ο αιώνα, δηλαδή κατά τη χρυσή εποχή του «κράτους-έθνους», γίνεται πλέον ευρέως αποδεκτό ότι στην ουσία η εν λόγω ομοιογένεια δεν υπήρξε ποτέ καθώς και ότι σίγουρα δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα των σύγχρονων πολιτικών οντοτήτων.
- 12 Βάση του Άρθρου 1 της Συνθήκης της Λωζάνης του 1923 «Σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας», συμφωνήθηκε η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών: οι Έλληνες της Τουρκίας θα μεταφέρονταν στην Ελλάδα ενώ αντιστοίχως οι Τούρκοι της Ελλάδας θα μεταφέρονταν στην Τουρκία. Σύμφωνα με το Άρθρο 2 της Συνθήκης, εξαιρέθηκαν μόνο δύο ομάδες: οι Μουσουλμάνοι (περιλαμβανομένων των Ρομά) της Δυτικής Θράκης και, αντιστοίχως, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης.
- 13 Ζεγκίνης, Ευστράτιος, *Οι Μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1994, σελ. 20. Βλ. επίσης, Τσιτσελίκης, Κωνσταντίνος, *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτικών και η ελληνική έννομη τάξη*, Αθήνα/Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 1996, σελ. 335.
- 14 Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ), *Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα, Ιούλιος 1999, Παράρτημα Ι, Πίνακας Ι.4. (Από εδώ και στο εξής θα αναφέρεται ως Μελέτη της ΔΕΠΟΣ). Καθώς σημειώνουν οι συντάκτες της μελέτης, ωστόσο, «...ο ορισμός της πληθυσμιακής ομάδας που καταγράφεται επαφίεται ουσιαστικά στα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί στις τοπικές κοινωνίες...Μ' αυτήν την έννοια, η καταγραφή του 1998, όπως και οι προηγούμενες, δεν είναι ακριβώς καταγραφή Τσιγγάνων ... αλλά στην καλύτερη περίπτωση, καταγραφή των εδραιωποιημένων πληθυσμιακών συγκεντρώσεων ή/και κάποιων μετακινούμενων εποχιακών ομάδων που έχουν πολιτογραφηθεί από τις τοπικές κοινωνίες ως τσιγγάνικες. Η υποεκτίμηση του τσιγγάνικου πληθυσμού είναι προφανής μ' αυτά τα δεδομένα, ανεξάρτητα από την πληρότητα ή μη των απαντήσεων που δόθηκαν.» (υπογράμμιση στο πρωτότυπο). Βλ Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, Παράρτημα Ι, σελ. 3, 4.
- 15 Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, *Δεύτερη έκθεση για την Ελλάδα*, CRI (2000) 32, υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1999, διατίθεται στα

- Ελληνικά στη διεύθυνση: [http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Greece/CBC2%20-%20Greece%20\(greek\)-1.pdf](http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Greece/CBC2%20-%20Greece%20(greek)-1.pdf)
- Οι δηλώσεις της Ελληνικής κυβέρνησης παρατίθενται στο τέλος της έκθεσης.
- 16 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη μετανάστευση των Ρομά αλβανικής καταγωγής στην Ελλάδα, δείτε De Soto, Hermine and Ilir Gedeshi, "Dimensions of Romani Poverty in Albania", στο *Roma Rights 1/2002*, σελ. 31-39, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.errc.org/r_r_nr1_2002/noteb3.shtml
 - 17 Μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), στη Συνάντηση για την Επισκόπηση στη Βιέννη το Σεπτέμβριο 22, 1999 δήλωσε: «Πέρυσι, όταν τοποθετήθηκα στο ζήτημα των Ρομά και Σίντι, στη Συνάντηση για Θέματα Ανθρώπινης Διάστασης σχετικά με την εφαρμογή των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ στη Βαρσοβία, επεσήμανα δυο κύρια σημεία: (α) ότι η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, όπως την βλέπει η Ελληνική Κυβέρνηση, είναι μη ικανοποιητική και πραγματικά απαράδεκτη και (β) ότι η Ελληνική Κυβέρνηση είναι αποφασισμένη να κάνει ο,τιδήποτε δυνατόν στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων της για να διορθώσει την κατάσταση. Επιθυμώ να βεβαιώσω τους μετέχοντες σε αυτό το φόρουμ, και ιδίως εκείνους με περισσότερο άμεσο ενδιαφέρον στο θέμα, ότι η αποφασιστικότητα της Κυβέρνησης της Ελλάδας δεν έχει αλλάξει. Όσον αφορά δε το πρώτο σημείο για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω, δηλαδή, την πραγματική κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, εύχομαι να βρίσκoνται στη θέση να πω ότι έχει αλλάξει σημαντικά προς το καλύτερο. Όπως είπα και προηγουμένως, οι Κυβερνητικές προσπάθειες προχωρούν με ρυθμούς βραδύτερους από αυτούς που θα επιθυμούσαμε και συναντούν διάφορα εμπόδια.» (Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ , Σεπτέμβριος 22, 1999, Βιέννη. Η δήλωση υπάρχει στα αγγλικά στη διεύθυνση: <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/greece-to-osce-on-roma-21-9-99.html>)
 - 18 Τον Ιούνιο του 1993, σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρόμετρου, 55% των Ελλήνων που ρωτήθηκαν δήλωσαν εχθρική στάση προς τους Ρομά και 48% πίστευαν πως «ακόμα και αν βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους, οι Τσιγγάνοι θα συνεχίσουν να είναι βρώμικοι.» Η έρευνα του Ευρωβαρόμετρου υπ' αριθμόν 39 (Spring Wave) διατίθεται (στα γαλλικά) στη διεύθυνση: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb39/eb39_fr.pdf
 - 19 Εκτενής έρευνα για τα αρνητικά στερεότυπα και για την «ρητορική μίσους» στα ελληνικά ΜΜΕ αναφορικά με τις εθνικές, εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες κατά την περίοδο 1994-8 έχει καταρτιστεί στο βιβλίο της Lenkova, Mariana (ed.), *Hate Speech in the Balkans*, Athens: ETEPE, 1998. Παρόμοιο υλικό υπάρχει στα τεύχη 1-8, 1995-9, του περιοδικού *Balkan Neighbours*, που εκδίδεται από το ACCESS, στη Σόφια και είναι διαθέσιμα στα αγγλικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.access.online.bg/bn/newsletter/default.htm>
 - 20 Οι αναφορές στην εθνική, εθνοτική ή θρησκευτική ταυτότητα υπόπτων από τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ απαγορεύεται βάσει του Άρθρου 5 του Κανονισμού 1/1991 (Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου), σύμφωνα με το οποίο δεν επιτρέπεται η «...η παρουσίαση προσώπων με τρόπο που να μπορεί, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, να ενθαρρύνει τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος του εκ μέρους του κοινού βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή της αναπηρίας, του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος.» Σύμφωνα με το Άρθρο 2, παράγραφος 5, του Νέου Κώδικα Δεοντολογίας Ειδησεογραφικών και άλλων Δημοσιογραφικών και Πολιτικών Εκπομπών, δεν επιτρέπεται η αναφορά σε άτομα τα οποία κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί με κανένα άλλο αναγνωριστικό στοιχείο πέραν της εθνικής τους καταγωγής ή των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων. Η Επιτροπή του Ο.Η.Ε. για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων έδωσε συγκεκριμένες οδηγίες στην ελληνική κυβέρνηση ότι «η αναφορά στην εθνική καταγωγή ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις ατόμων που είναι ύποπτα για την τέλεση ποινικών αδικημάτων θα πρέπει να αποφεύγεται» (Βλ. Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), *Reports submitted by States Parties under Article 9 of the Convention, Fifteenth periodic reports of States Parties due in 1999*, Addendum, Greece, (21 February 2001), CERD/C/363/Add.4/Rev.1, 16 Μαΐου 2001, παράγραφος 9.α (στο εξής θα αναφέρεται ως «Ελληνική έκθεση προς τη CERD»), στη διεύθυνση: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CERD.C.363.Add.4.Rev.1.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CERD.C.363.Add.4.Rev.1.En?Opendocument)).
 - 21 Βλ. ενδεικτικά *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, Απρίλιος 3, 2001, και *Ελευθεροτυπία*, Μάιος 12, 2001.
 - 22 *Καθημερινά Νέα*, καθημερινή εφημερίδα της Τρίπολης, Φεβρουάριος 22, 2002.
 - 23 *Όπ.π.*
 - 24 Και οι τρεις είναι δήμοι με σημαντικό ποσοτό δημοτών ή κατοίκων εθνοτικής καταγωγής Ρομά.,
 - 25 Το *ΕΠΙΣΕ* απέστειλε επιστολή στο Αρχηγείο της ΕΛ.ΑΣ , ζητώντας να ενημερωθεί αν τα στοιχεία που παρουσίασε η εφημερίδα είχαν ως πηγή την ΕΛ.ΑΣ. Στην απάντηση της ΕΛ.ΑΣ δεν περιέχονταν στοιχεία σχετικά με την εθνική ή θρησκευτική καταγωγή των συλληφθέντων,, υποβαθμίζοντας έτσι τα στοιχεία που παρουσίασε η εφημερίδα σχετικά με την «αυξημένη εγκληματικότητα των Τσιγγάνων» (βλ επιστολή από τη Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου της ΕΛ.ΑΣ, Αρ. Πρ. 3008/43/21-ρμβ' από 13 Οκτωβρίου 2001). Ωστόσο, η ΕΛ.ΑΣ δεν εξέδωσε δελτίο τύπου για να αντικρούσει το εν λόγω άρθρο. Σε μια δεύτερη

- επιστολή της ΕΛ.ΑΣ δόθηκαν στατιστικά στοιχεία για τις συλλήψεις στην περιοχή των πρώην στρατοπέδου Γκόνου, το οποίο έχει μετατραπεί σε οικισμό Ρομά: σύμφωνα με την επιστολή, συνελήφθησαν δύο άτομα για κλοπές οχημάτων καθώς και εννέα φυγόδοικοι (Διεύθυνση Δημόσιας Ασφάλειας του Αρχηγείου της ΕΛ.ΑΣ, , Αρ. Πρ. 3008/43/21-ρμ) από 13 Ιανουαρίου 2002). Τα στοιχεία αυτά έρχονταν σε αντιδιαστολή με την εικόνα ψηλής εγκληματικότητας που είχε παρουσιάσει η εφημερίδα, αλλά η ΕΛ.ΑΣ δεν αντέκρουσε το άρθρο.
- 26 Βλ. Δελτία τύπου της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αργολίδας, ημερομηνίας 11 και 20 Απριλίου 2001.
- 27 Βλ. Δελτίο τύπου της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αργολίδας, 20 Απριλίου 2001.
- 28 Βλ. Τριανταφυλλίδου, Άννα, Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητήριου για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία (EUMC), Racism and Cultural Diversity in Mass Media, An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000, εκ μέρους του EUMC από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Μελετών για τη Μετανάστευση και τις Εθνικές σχέσεις (ERCOMER), Βιέννη, Φεβρουάριος 2002, σελ. 160, το αγγλικό κείμενο της έκθεσης στη διεύθυνση: http://www.eumc.eu.iant/eumc/material/pub/media_report/MR-CH4-4-Greece.pdf.
- 29 Fraser, Angus, Οι Τσιγγάνοι, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1998, σελ. 21-28.
- 30 Όπ.π., σελ. 54. Δείτε επίσης Κόμης, Κώστας, *Τσιγγάνοι: Ιστορία, Δημογραφία, Πολιτισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ. 15. Αυτή φαίνεται να είναι και η επικρατούσα άποψη για την παρουσία των Ρομά στην Ελλάδα. Ωστόσο, άλλοι λόγοι υποστηρίζουν την άποψη ότι οι Ρομά εμφανίστηκαν στον ελληνικό χώρο αρκετά χρόνια πιο πριν. Για παράδειγμα, ο Μπίρης υποστηρίζει ότι οι Ρομά ίδρυσαν το 869 μ.Χ το Ζητούνι (σημερινή Λαμία), με πιθανή προέλευση την Αιγυπτιακή πόλη Ζειτούν. Βλ. Μπίρης, Κωνσταντίνος, *Ρομ και Γύφτοι: εθνογραφία και ιστορία των Τσιγγάνων*, Αθήνα 1954, σελ. 15. Τέλος, υπάρχει και η άποψη ότι οι Ρομά κατάγονται από τη φυλή των Zott ή Jatt, κάποιοι από αυτούς αιχμαλωτίστηκαν από τα Βυζαντινά στρατεύματα και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν πίσω στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μετά από επιδρομή στη Συρία το 855 μ.Χ. (Δείτε Fraser, σελ. 36.)
- 31 Fraser, όπ.π. σελ. 54..
- 32 Hancock, Ian, *We Are the Romani People*, Centre de recherches tsiganes και University of Hertfordshire Press, 2002, σελ. 6-8.
- 33 Kenrick, Donald, *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*, European Historical Dictionaries, No 27, Lanham, MD, & London: Scarecrow Press, 1998, σελ. 13. Δείτε επίσης Κουτσούκος, Ιωάννης, *Μελετήματα Ι: Οι Αθίγγανοι-Αντίγγανοι-Τσιγγάνοι-Γύφτοι-Τουρκόγυφτοι. ΙΙ, Οι Άβαροι εν Πελοποννήσω*, Αθήνα 1961, σελ. 4. Ο όρος «Αθίγγανου» προέρχεται από το στερητικό πρόθεμα α- και το ρήμα θιγγάνω/θίγω, δηλαδή «αγγίζω». Ονομάστηκαν έτσι επειδή απαγόρευαν να τους αγγίζουν (Μπίρης, όπ. παρ. σελ. 30-31). Σήμερα, το «Αθίγγανου» αποτελεί όρο που χρησιμοποιείται για διοικητικούς σκοπούς στην Ελλάδα για να περιγράψει τους Ρομά. Συχνά χρησιμοποιείται ο πιο ουδέτερος εναλλακτικός όρος «Τσιγγάνοι» και το υποτιμητικό «Γύφτοι». Παράλληλα, μόλις πρόσφατα άρχισε να χρησιμοποιείται στην Ελλάδα ο όρος «Ρομά».
- 34 Δείτε επίσης Ντούσας, Δημήτρης, *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις στην Ιστορία, την Κοινωνία, την Κουλτούρα, την Εκπαίδευση και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ. 45
- 35 Fraser, όπ.π., σελ. 54. Βλ. επίσης Ντούσας, όπ.π. σελ. 45.
- 36 Μπίρης, σελ. 32.
- 37 Fraser, όπ.π., σελ. 54-58. Βλ. επίσης Λιθοξόου, Δ. «Σημειώσεις για τους Ρομά», στο περιοδικό *Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου, έρευνας και κριτικής*, Τόμος 14, Τεύχος άνοιξης-καλοκαιριού, 1986, σελ. 67.
- 38 Fraser, όπ.π., σελ. 55.
- 39 Ντούσας, όπ.π., σελ. 50.
- 40 Βλ. παραδείγματος χάριν, Marushiakova, Elena και Popov, Vesselin, *Gypsies in the Ottoman Empire*, Centre de Recherches Tsiganes και University of Hertfordshire Press, 2001, σελ. 14.
- 41 Fraser, όπ.π., σελ. 56.
- 42 Όπ.π., σελ. 56.
- 43 Μπίρης, όπ.π., σελ. 43-45.
- 44 Η αναχώρησή τους από τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης πιθανότατα επισπεύσθηκε από το ξέσπασμα μιας επιδημίας πανώλης το 1347 (Βλ. Kenrick, Donald, *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*, ο.π. σελ. xvii).
- 45 Δείτε Ντούσας, όπ.π., σελ. 48.
- 46 Όπ.π., σελ. 49. Βλ. επίσης Fraser, όπ.π., σελ. 60.
- 47 Fraser, όπ.π., σελ. 60.
- 48 Όπ.π., σελ. 60. Βλ. επίσης Ντούσας, όπ.π., σελ. 47.
- 49 Στον τομέα της φορολογίας, δεν υπήρχε μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων Ρομά, αν και οι πρώτοι καλούνταν να καταβάλλουν λίγο μεγαλύτερο φόρο εισοδήματος. Ορισμένες κατηγορίες Ρομά, ωστόσο, εξαιρούνταν από την υποχρέωση καταβολής φόρου, όπως για παράδειγμα όσοι

- παρείχαν διάφορου είδους υπηρεσίες στον Οθωμανικό στρατό. (Βλ. Marushiakova και Popov, *όπ.π.*, σελ. 28.)
- 50 *Όπ.π.*, σελ. 46-47.
- 51 Τα ποσοστά προσηλυτισμού Ρομά στο Ισλάμ σε άλλες Ευρωπαϊκές κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας – όπως στα εδάφη που σήμερα αποτελούν τα κράτη της Αλβανίας, Βουλγαρίας, Μακεδονίας και Νότιας Σερβίας – ήταν αρκετά υψηλότερα και σε πολλές από αυτές τις περιοχές η μεγάλη πλειοψηφία του τοπικού πληθυσμού Ρομά ήταν Μουσουλμάνοι.
- 52 Δείτε Inalcik, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Η κλασική εποχή, 1300-1600*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995, σελ. 260. Ωστόσο, ο Λιάπης διατείνεται ότι δεν επιτράπηκε στους Μουσουλμάνους Ρομά να μένουν με τους ομοφύλους μη Μουσουλμάνους. (Λιάπης, Αντώνης, *Γλωσσάριο της Ρωμανί, όπως την μιλούν οι μουσουλμάνοι Ρωμά της ελληνικής Θράκης (ελληνο-ρωμανό)*, Κομοτηνή: 1998, σελ. 17). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους Μουσουλμάνους Ρομά της Δυτικής Θράκης, βλ. Celebi, Evliya, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα 1991, σελ. 45,46, 51-8.
- 53 Δείτε Παπάτης, Α.Γ., *Μελέτη περί των Ατσιγγανών και της Γλώσσας αυτών*, Εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα 1995, σελ. 18 (πρώτη δημοσίευση το 1857). Παρόμοια ήταν και η άποψη του Σερ Angus Fraser: «Στην οθωμανική αυτοκρατορία δεν εφαρμόστηκε η συστηματική κατασταλτική νομοθεσία με την οποία ήρθαν αντιμέτωποι οι Τσιγγάνοι στην υπόλοιπη Ευρώπη. Συνήθως οι Οθωμανοί έδειχναν σεβασμό για τα έθιμα και τους θεσμούς των υπόδουλων κοινοτήτων τις οποίες κυβερνούσαν με την βοήθεια των δικών τους τοπικών αρχών» (Βλ. Fraser, *όπ.π.*, σελ. 182).
- 54 Βλ. Ντούσας, σελ. 85.
- 55 *Όπ.π.*, σελ. 53, 85.
- 56 Βλ. Γιαννακόπουλος, Τάκης, *Οι Γύφτοι και το Δημοτικό μας Τραγούδι*, Θουκυδίδης, Αθήνα 1981, σελ. 51-52.
- 57 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την πολιτική που ακολούθησε το ελληνικό κράτος για τις μειονότητες μετά την Επανάσταση του 1821, βλ. Stavros, Stefanos, “Citizenship and the Protection of Minorities”, *όπ.π.*
- 58 Βλ. Ντούσας, *όπ.π.*, σελ. 55.
- 59 *Όπ.π.*, σελ. 56-57. Ο πιο γνωστός Ρομ που συμμετείχε στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα είναι ο Βασίλης Μήτρου, ο οποίος δρούσε στην περιοχή της Χαλκίδας. Με το παρατσούκλι «Γύφτος» έλαβε μέρος σε αρκετές επιθέσεις κατά των δυνάμεων κατοχής. (Γεώργιος Γεωργίου, Μαρία Δημητρίου και Εύα Πολίτου. «Ρομά - Κατοχή και αντίσταση στην Ελλάδα», στο ένθετο *Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας*, Ιούνιος 21, 2001, σελ. 35.)
- 60 Βλ. Ρούπας, Χρήστος, «Ρομά στην αντίσταση», στην εφημερίδα *Αυγή*, Ιούλιος 10, 2001.
- 61 Ο Kenrick προβαίνει σε μια συντηρητική εκτίμηση 100 θυμάτων εθνικής καταγωγής Ρομά. (Βλ. Kenrick, *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*, *όπ.π.*, σελ. 77.)
- 62 Βλ. Hancock, Ian, “Gypsy History in Germany and Neighboring Lands: A Chronology Leading to the Holocaust and Beyond” in Crowe, David and John Kolsti (eds.), *The Gypsies of Eastern Europe*, New York/London: Armonk/M.E. Sharpe, 1991, σελ. 19.
- 63 Βλ. Huttenbach, Henry R., “The Romani Porajmos: The Nazi Genocide of Gypsies in Germany and Eastern Europe” in Crowe, D., and J. Kolsti (eds.), *The Gypsies of Eastern Europe*, New York/London: Armonk/M.E. Sharpe, 1991, σελ. 44.
- 64 Ρούπας, «Ρομά στην αντίσταση», *όπ.π.*
- 65 Οι Ρομά δεν αναφέρονται στα υπάρχοντα ιστορικά αρχεία ως κατηγορία την οποία ξεχώρισαν ειδικά για αποστολή στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους θαλάμους αερίων. Βλ. Kenrick, Donald, (ed.), *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War*, Great Britain: University of Hertfordshire Press, 1999 σελ. 92.
- 66 *Όπ.π.*, σελ. 92.
- 67 Το 1955 ψηφίσθηκε ο Νόμος 3370/20-9-1955 «Σχετικά με την Επικύρωση του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας» με τον οποίο τροποποιούνταν ορισμένες προηγούμενες σχετικές διατάξεις. Παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με το Άρθρο 1, παράγραφος. 1, τα πρόσωπα που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και με τη γέννησή τους δεν απέκτησαν άλλη ιθαγένεια, αποκτούν την ελληνική. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερης σημασίας για τους Ρομά. Ωστόσο, ο νόμος δεν είχε αναδρομική ισχύ. Το τελευταίο περιλήφθηκε με τον Αναγκαστικό Νόμο 481 του 1968. Τέλος, δύο Γενικές Εντολές του Υπουργείου Εσωτερικών το 1978 και 1979 αποσαφηνίζουν τους δύο νόμους και παρείχαν οδηγίες για την εφαρμογή τους. Για λεπτομέρειες των πρόσθετων τροποποιήσεων, δείτε Ζενγκίνης, Ευστράτιος, *Οι Μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 20-21.
- 68 Σύμφωνα με το Άρθρο 20 του Νόμου 344/1976, κάθε νεογέννητο παιδί θα πρέπει να δηλώνεται στο τοπικό ληξιαρχείο εντός δέκα ημερών από τη γέννησή του. Μπορεί να υπάρξει επιβολή προστίμου στις περιπτώσεις εκπρόθεσμης δήλωσης. Το Άρθρο 21 του ίδιου νόμου προβλέπει ότι ο πατέρας, ο μαιευτήρας,

η μαία και η μητέρα (Άρθρα 21, παράγραφος 1(α), 1(β), 1(γ) και παράγραφος 3 αντιστοίχως) υποχρεούνται να δηλώσουν τη γέννηση του παιδιού. Ο νόμος δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 143 Α, 1 Ιουνίου 1976.

- 69 Η αρχή ότι η ανιθαγένεια αποτελεί ανάθεμα έχει επιβεβαιωθεί επανειλημμένα από τη διεθνή κοινότητα. Το Άρθρο 24 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR), αναφορικά με τα δικαιώματα των παιδιών, ορίζει ότι «κάθε παιδί έχει δικαίωμα να αποκτήσει μια εθνικότητα». Η Ελλάδα επικύρωσε το Σύμφωνο στις 5 Μαΐου 1997. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC) δηλώνει στο Άρθρο 7: «Το παιδί εγγράφεται στη ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη τη στιγμή το δικαίωμα ονόματος, το δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια, και, στο μέτρο του δυνατού, το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να ανατραφεί από αυτούς [...]». Η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση στις 2 Δεκεμβρίου 1992. Υπάρχει ένας αριθμός διεθνών νομικών κειμένων που αφορούν αποκλειστικά το θέμα τις ανιθαγένειας. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για την Καταπολέμηση της Ανιθαγένειας περιλαμβάνει διατάξεις για την αποφυγή καθεστώτος ανιθαγένειας ως αποτέλεσμα της απώλειας εθνικότητας εξαιτίας αλλαγών στην προσωπική κατάσταση ενός ατόμου. Το Άρθρο 8 δηλώνει ότι «[α] Τα Συμβαλλόμενα Κράτη δε θα στερήσουν από κανένα άτομο την εθνικότητά του εάν αυτό το οδηγήσει σε ανιθαγένεια.» Το Άρθρο 9 προβλέπει ότι το κράτος δεν μπορεί να στερήσει από κανένα άτομο ή ομάδα ατόμων το δικαίωμά τους στην εθνικότητα με βάση φυλετικά, εθνικά, θρησκευτικά και πολιτικά κριτήρια. Η Ελλάδα έχει υπογράψει αλλά δεν έχει επικυρώσει ακόμα τη Σύμβαση αυτή. Επιπρόσθετα, στη Σύμβαση για το Καθεστώς των Ανιθαγενών αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι, «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη διευκολύνουν, στο μέτρο του εφικτού την [...] πολιτογράφηση των ανιθαγενών. Ειδικότερα, θα καταβληθεί προσπάθεια να επιταχύνουν τη διαδικασία πολιτογράφησης και να μειώσουν, στο μέτρο του δυνατού, τα τέλη και τα έξοδα αυτής της διαδικασίας» (Άρθρο 32). Η Ελλάδα προσχώρησε στη Σύμβαση στις 4 Νοεμβρίου 1975.

Και ευρωπαϊκοί νομικοί κανόνες συνηγορούν ομοίως στο δικαίωμα για εθνικότητα. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Εθνικότητα αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εθνικότητα και το Άρθρο 3 αναγνωρίζει την αρχή ότι κάθε κράτος ορίζει στο εσωτερικό του δίκαιο ποια άτομα είναι πολίτες του. Ωστόσο, το εσωτερικό δίκαιο των κρατών-μελών θα πρέπει να συμμορφώνεται με ένα σύνολο αρχών που παρατίθενται στη Σύμβαση. Αυτές οι αρχές είναι:

- α) κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην εθνικότητα
- β) η ανιθαγένεια θα πρέπει να αποφεύγεται
- γ) κανείς δε θα στερείται αυθαίρετα της εθνικότητάς του
- δ) ο γάμος ή η διάλυση αυτού μεταξύ πολιτών του κράτους-μέλους και αλλοδαπών αλλά ούτε η αλλαγή εθνικότητας ενός εκ των συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου, θα επηρεάζει αυτόματα την εθνικότητα του άλλου συζύγου. (Βλ Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια, Άρθρο 4)

Το Άρθρο 5 διασφαλίζει ότι ο κανονισμός της μη διάκρισης ισχύει σε θέματα εθνικότητας. Η Ελλάδα υπέγραψε τη Σύμβαση στις 6 Νοεμβρίου 1997, ωστόσο δεν την έχει επικυρώσει ακόμα.

- 70 Σε αυτές τις περιπτώσεις, η διεθνής νομοθεσία προβλέπει την απόκτηση υπηκοότητας τη στιγμή της γέννησης. Η Σύμβαση του 1973 για τον Περιορισμό της ανιθαγένειας, η οποία συντάχθηκε από τη Διεθνή Επιτροπή Αστικής Κατάστασης, μέλος της οποίας είναι και η Ελλάδα, προβλέπει στο Άρθρο 1 ότι, «[...] ένα παιδί του οποίου η μητέρα έχει ιθαγένεια από τα Συμβαλλόμενα Κράτη αποκτά την ιθαγένεια αυτή τη στιγμή της γέννησής του αν διαφορετικά θα καθίστατο ανιθαγενές [...]» (ανεπίσημη μετάφραση από ΕΠΣΕ). Το πλήρες κείμενο της Σύμβασης είναι διαθέσιμο στα αγγλικά στη διεύθυνση: <http://perso.wanadoo.fr/ciec-sg/Conventions/Conv13Angl.pdf>

Επιπλέον, σύμφωνα με το Άρθρο 69, παράγραφος 6 του νόμου 2910/2001, όποιος έχει γεννηθεί πριν από το 1984 από μητέρα η οποία ήταν Ελληνίδα πολίτης την ώρα της γέννησης, αποκτά αυτόματα την ελληνική υπηκοότητα από την ημερομηνία υποβολής του αιτήματος. Αν και ο κύριος Durgut υπέβαλλε την αίτηση από την πρώτη κιόλας ημέρα ισχύος του νέου νόμου, δε συμπεριλήφθηκε στην πρώτη ομάδα που έλαβε υπηκοότητα σύμφωνα με το νέο καθεστώς τον Αύγουστο του 2001. Στο κύριο Durgut δόθηκε τελικά η υπηκοότητα μόνο κατόπιν επανειλημμένων αιτήσεων κι επιστολών από ελληνικές μη κυβερνητικές οργανώσεις και το Συνήγορο του Πολίτη.

- 71 Οι ελληνικές αρχές αρνήθηκαν να δώσουν στον κύριο Durgut το δελτίο ανιθαγενούς, προβάλλοντας με τον ισχυρισμό ότι διέθετε ήδη βουλγάρικη υπηκοότητα, επειδή ο παππούς του είχε μεταναστεύσει στην Ελλάδα από τη Βουλγαρία κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Δεκέμβριο του 2000, ωστόσο, περιήλθε στην κατοχή του ΕΠΣΕ έγγραφο που είχε εκδοθεί από τις ελληνικές αρχές το 1979 για τον παππού του κυρίου Durgut για να ταξιδέψει στη Βουλγαρία. Το έγγραφο είχε σφραγιστεί με βουλγάρικη βίζα, αποδεικνύοντας έτσι ότι ο παππούς του Durgut δε θα μπορούσε να είναι Βούλγαρος πολίτης.

- 72 Μελετη για τους Τσιγγάνους του Οικισμού Αγία Σοφία, Αρ. Πρωτ: 77 από 13/7/2001, σελ. 1., χωρίς ημερομηνία, το οποίο υποβλήθηκε στο Γραφείο Βοηθού Νομάρχη Υγείας και Πρόνοιας στις 13 Ιουλίου 2001.

- 73 Διβάνη, Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες: το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999, σελ. 170.

- 74 Στοιχεία από το Υπουργείο Εξωτερικών, τα οποία συμπεριλήφθησαν στην ελληνική κρατική έκθεση προς την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) το Φεβρουάριο του 2001, όπου αναφέρεται ότι οι Ρομά αποτελούν 15% της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης. Το μέγεθός της εκτιμάται γύρω στους 98.000 κατοίκους. (Βλ. Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), « Έκθεση της Ελλάδας προς CERD», *όπ.π.*, παράγραφος 18-19) Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να γίνουν δεκτά με επιφύλαξη, καθώς από το 1951, οι απογραφές πληθυσμού δεν καταγράφουν πλέον πληροφορίες σχετικά με τη θρησκεία, την εθνικότητα ή τη μητρική γλώσσα, και επομένως οι κυβερνητικές εκτιμήσεις σχετικά με την εθνοτική καταγωγή των κοινοτήτων ή/και των ατόμων είναι αυθαίρετες.
- 75 Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι η Ρομανί διδάσκεται. Η μόνη αναγνωρισμένη μειονοτική γλώσσα είναι η Τουρκική και μόνο αυτή διδάσκεται στα μειονοτικά σχολεία
- 76 Σύμφωνα με το ελληνικό κράτος, η Συνθήκη της Λωζάνης ισχύει μόνο για τους Μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης. Έτσι, στο Άρθρο 3.1 του Νομοθετικού Διατάγματος 3065/1954 σχετικά με την παρακολούθηση, την αποφοίτηση κ.λπ. των μαθητών στα δημοτικά σχολεία, προβλέπεται ότι οι διατάξεις αυτές θα ισχύουν επίσης και για τα αντίστοιχα μειονοτικά σχολεία της Δυτικής Θράκης. Ομοίως, στο Άρθρο 1, παράγραφος 2 του Νόμου 694/1977 σχετικά με τη μειονοτική εκπαίδευση προβλέπεται ότι οι όροι «μειονότητα» και μειονοτικός αναφέρονται «...αποκλειστικώς εις την Δυτική Θράκη ευρισκόμενη μουσουλμανικήν μειονότητα.»
- 77 Ζενγκίνης, *όπ.π.*, σελ. 50.
- 78 Σημειώνεται ωστόσο ότι αυτή η υιοθέτηση μιας τέτοιας εθνικής συνείδησης δε γίνεται απαραίτητως αποδεκτή τόσο από άτομα ελληνικής όσο και τουρκικής εθνικής καταγωγής.
- 79 Βαξένου, Αλίκη, *Έλληνες Τσιγγάνοι: Περιθωριακοί και οικογενειάρχες*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 31.
- 80 Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, Παράρτημα Ι, σελ. 3.
- 81 Σελλά-Μάξη, Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα» εκδόσεις Κωνσταντίνου Τσιτσέλικη και Δημήτρη Χριστόπουλου, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1997, σελ. 387-388.
- 82 Βλ. παρέμβαση του Ιμπραήμ Ουνσούνόγλου στο «Γλώσσες της Μειονότητας της Δυτικής Θράκης (Τούρκικα-Πομάκικα)», Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων - KEMO, *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 28.
- 83 «Εξαγγελία Πλαισίου Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων από τους Υπουργούς ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. Κ. Λαλιώτη, Υγείας και Πρόνοιας, Α. Πεπονή και Φ. Κοτσώνη, Ιούνιος 1996», σελ. 1. Υπογράμμιση στο πρωτότυπο.
- 84 Matras, Yaron, *Romani: A Linguistic Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, σελ. 21.
- 85 *Οπ.π.*, σελ. 22.
- 86 Το Άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) δηλώνει ότι: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη καταδικάζουν την φυλετική απομόνωση και το apartheid και αναλαμβάνουν την υποχρέωση παρεμποδίσεως, απαγορεύσεως και εκριζώσεως πάσης μεθόδου τοιαύτης φύσεως διενεργούμενης εις τα εδάφη της δικαιοδοσίας των» Οι μεταφράσεις όλων των διεθνών κειμένων , όπου δεν αναφέρεται διαφορετικά, προέρχονται από το δίτομο έργο *Συλλογή Συμβάσεων και Κειμένων Διεθνούς Δικαίου αναφορικά με τους Πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πληθυσμούς*, Τόμοι Α' και Β', Συμβάσεις και Νομικά Κείμενα Παγκοσμίου και Περιφερειακού Χαρακτήρα αντίστοιχα, Αθήνα: Έκδοση του Τμήματος Διεθνούς Προστασίας του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1996.
- 87 Το Άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα – ΔΣΟΚΠΔ (ICESCR) προβλέπει ότι: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για το ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης [...] ενδυμασίας και κατοικίας [...]». Στο Γενικό Σχόλιό της με Αρ. 4 σχετικά με το δικαίωμα σε επαρκή στέγη σύμφωνα με το Άρθρο 11 (1) του ICESCR, η Επιτροπή του Ο.Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα δηλώνει ότι, «το δικαίωμα σε επαρκή στέγαση ισχύει για όλους» και ότι «η απόλαυση αυτού του δικαιώματος πρέπει, και σύμφωνα με το Άρθρο 2(2) του Συμφώνου, να μην υπόκειται σε καμίας μορφής διακρίσεων.» Επιπλέον, η Επιτροπή δηλώνει ότι το δικαίωμα σε επαρκή στέγαση θα πρέπει να θεωρείται ως «το δικαίωμα να ζει κανείς σε κάποιο μέρος με ασφάλεια, ειρήνη και αξιοπρέπεια.» Τα στοιχεία που συνιστούν το δικαίωμα για επαρκή στέγαση ορίστηκαν από την Επιτροπή ως εξής:
- « α) Έννομη προστασία νομής [...],
β) Διαθεσιμότητα υπηρεσιών, υλικών, εγκαταστάσεων και υποδομών [...],

γ) [η στέγαση θα πρέπει] Να είναι οικονομικά προσιτή [...],

δ) [η στέγαση θα πρέπει να διασφαλίζει] Ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης [...],

ε) Πρόσβαση σε στέγαση. Η απόκτηση κατάλληλης μορφής στέγης θα πρέπει να είναι εφικτή σε όσους τη δικαιούνται. Στις πιο ασθενείς ομάδες πρέπει να δοθεί πλήρης και παρατεταμένη πρόσβαση σε επαρκείς τύπους στέγασης. Συνεπώς, θέματα στέγασης ευάλωτων ομάδων, όπως οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά και τα άτομα με σωματικές αναπηρίες, καθώς και οι πάσχοντες από χρόνιες νόσους, οι φορείς HIV, τα άτομα με επίμονα ιατρικά προβλήματα, τα θύματα φυσικών καταστροφών, οι κάτοικοι περιοχών που είναι ευπαθείς σε καταστροφές καθώς και άλλες ομάδες, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται κατά προτεραιότητα. Η νομοθεσία και η πολιτική που ακολουθούνται για θέματα στέγασης πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών των ομάδων. Για πολλά Κράτη-μέλη, η πρόσβαση σε γαίες από ακτήμονες ή οικονομικώς αδύνατα τμήματα της κοινωνίας πρέπει να αποτελεί κεντρικό στόχο της πολιτικής τους. Πρέπει να καταρτιστούν διακριτές κυβερνητικές δεσμεύσεις, συμπεριλαμβανόμενου και του δικαιώματος πρόσβασης σε γη, με σκοπό τη στήριξη του δικαιώματος όλων σε ασφαλές μέρος, προκειμένου να ζήσουν σε συνθήκες ειρήνης και αξιοπρέπειας, ,

στ) Τοποθεσία. Επαρκής στέγαση πρέπει να βρίσκεται σε τοποθεσία που να επιτρέπει πρόσβαση σε πολλαπλές μορφές εργασίας, ιατροφαρμακευτικές υπηρεσίες, σχολεία, βρεφονηπιακούς σταθμούς και άλλες εγκαταστάσεις κοινωνικής πρόνοιας. Αυτό ισχύει τόσο για μεγάλες πόλεις όσο και για αγροτικές περιοχές όπου ο χρόνος και τα οικονομικά μέσα που απαιτούνται για μετάβαση στο χώρο εργασίας και επιστροφή από αυτόν μπορεί να επιβάλλουν σημαντική επιβάρυνση στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς οικονομικά ασθενέστερων νοικοκυριών. Ομοίως, στέγαση δεν πρέπει να παρασχεθεί σε μολυσμένες περιοχές αλλά ούτε κοντά σε πηγές μόλυνσης που αποτελούν απειλή για την υγεία των κατοίκων,

ζ) Πολιτισμική επάρκεια. Ο τρόπος με τον οποίο έχει οικοδομηθεί η εκάστοτε μορφή στέγασης, τα υλικά κατασκευής και οι σχετικές πολιτικές πρέπει να επιτρέπουν την έκφραση της πολιτισμικής ταυτότητας και της ποικιλομορφίας της στέγασης. Οι δραστηριότητες που στοχεύουν στην ανάπτυξη ή τον εκμοντερνισμό της στέγασης πρέπει να διασφαλίσουν ότι κάτι τέτοιο δε θα υλοποιηθεί εις βάρος των πολιτισμικών διαστάσεων της στέγασης και ότι, μεταξύ άλλων, θα διασφαλίζονται επίσης οι τεχνολογικές εγκαταστάσεις, καθώς κρίνεται απαραίτητο.» (ανεπίσημη μετάφραση ΕΠΣΕ από τα αγγλικά)

(Βλ. Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα, Γενικό Σχόλιο Αρ. 4, Το δικαίωμα σε επαρκή στέγαση (Άρθρο 11 (1) του Συμφώνου) (6η Συνεδρίαση, 1991), Συλλογή Γενικών Σχολίων και Γενικών Συστάσεων που υιοθετήθηκαν από Θεσμούς της Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, U.N. Doc. HRI\GEN\1\Rev.1 at 53 (1994)) (General Comment 4, *The rights to adequate housing*, (ART. 11 (1) of the Covenant, (Sixth Session, 1991), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies U.N. Doc. HRI\GEN\1\Rev.1 at 53 (1994)). Η Ελλάδα επικύρωσε το ΔΣΟΚΠΔ στις 19 Μαΐου 1985.

- 88 Βλ. Επιτροπή για την Καταπολέμηση των Βασανιστηρίων, Ανακοίνωση Αρ. 161/2000: Γιουγκοσλαβία. 02/12/2002. CAT/C/29/D/161/2000. (Νομολογία). Απόψεις της Επιτροπής για την Καταπολέμηση των Βασανιστηρίων στο Άρθρο 22 της Σύμβασης για την Καταπολέμηση των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Τιμωρίας, παράγραφος 9.2., στη διεύθυνση: <http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/MasterFrameView/b5238fc275369719c1256c95002fca4f?Opendocument>

Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας είναι κανόνας του διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα ο οποίος δεν επιτρέπει ουδεμία παρέκκλιση λόγω εξαιρετικών περιστάσεων, όπως κατάστασης πολέμου ή απεικής πολέμου. Εκτός από την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, η απαγόρευση περιλαμβάνεται επίσης στα Άρθρα 4 και 7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), και στα Άρθρα 3 και 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Η Ελλάδα επικύρωσε την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, το ΔΣΑΠΔ και την ΕΣΔΑ, στις 6 Οκτωβρίου 1988, 5 Μαΐου 1997 και 28 Νοεμβρίου 1974 αντίστοιχα.

- 89 Βλ. επίσης απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην υπόθεση Secuk and Asker v Turkey, 24 Απριλίου 1998, Προσφυγές 00023184/94 και 00023185/94.

- 90 Η κυρία Verspaget δήλωσε: «Στον Ασπρόπυργο, είδα ένα από τα χειρότερα μέρη που έχω επισκεφθεί στη ζωή μου – και έχω βρεθεί σε πολλούς προσφυγικούς καταυλισμούς στην Αφρική και την Ασία. [...] να ζουν οι Ρομά σε τέτοιες συνθήκες στη μέση ενός σκουπιδότοπου: χωρίς νερό, χωρίς ηλεκτρικό, ξυπόλυτα παιδιά με δερματοπάθειες και χωρίς πρόσβαση σε σχολείο. [...] Υπάρχουν συνθήκες θεσμοθετημένου απαρχαίνι για πολλούς Ρομά, όταν τους εγκαθιστούν δια της βίας σε απομονωμένες περιοχές μακριά από την υπόλοιπη κοινωνία. Ακόμα και ο Συνήγορος του Πολίτη συμφώνησε ότι η εγκατάσταση των Ρομά σε τέτοιες περιοχές, όπως στα Σπάτα, σε εφαρμογή του Άρθρου 3.1 υπουργικής απόφασης του 1983, αποτελεί μορφή θεσμοθετημένου απαρχαίνι.» Δείτε το κοινό Δελτίο Τύπου των ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ, 13/6/2001, «Η κορυφαία εμπειρογνώμων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ρομά καταγγέλλει τη θεσμοθετημένη πολιτική απαρχαίνι της Ελλάδας για τους Ρομά», διαθέσιμο στη διεύθυνση:

- http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_13_06_01.rtf Η κ. Verspaget έκανε αυτή τη δήλωση σε συνέντευξή της στον Τύπο στις 12 Ιουνίου 2001. Η έκθεσή της δημοσιεύτηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης μετά από 1,5 χρόνο έπειτα από την επίσκεψή της στην Ελλάδα, και μόνο αφού έγινε ουσιαστική παρεμβάση στο κείμενο που αφαίρεσε πολλά από τα σημεία της έντονης κριτικής της, λόγω της αντίθεσης της ελληνικής κυβέρνησης ως προς την αρχική διατύπωση του κειμένου.
- 91 Κοινή Υπουργική Απόφαση Αρ. Α5/696/25.4-11.5.83 του Υπουργού Εσωτερικών και του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας με τίτλο «Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων», ΦΕΚ Β' 243, Άρθρο 1(1). (Στο εξής θα αναφέρεται ως «Υγειονομική Διάταξη του 1983».)
- 92 Υγειονομική Διάταξη του 1983, Άρθρο 3(1).
- 93 Υγειονομική Διάταξη του 1983, Άρθρο 3(3).
- 94 Βλ. Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), « Έκθεση της Ελλάδας προς τη CERD»), *όπ.π.* παράγραφος 143.
- 95 Η Υγειονομική Διάταξη του 1983 παραβιάζει τη διεθνή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο απαιτούμενος διαχωρισμός μεταξύ των «χώρων οργανωμένης εγκατάστασης» Ρομά και του εγκεκριμένου πολεοδομικού σχεδίου με βάση την Υγειονομική Διάταξη, συνιστά αναμφισβήτητη φυλετικό διαχωρισμό, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα του γεγονότος ότι οι δήμοι εφάρμοσαν την υγειονομική διάταξη σε όλους τους καταυλισμούς Ρομά, ανεξάρτητα από το χρονικό διάστημα που οι Ρομά ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή. Σημειώνεται δε ότι η απαγόρευση του φυλετικού διαχωρισμού σύμφωνα με το Άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης για της Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων είναι κατηγορηματική.
- 96 Πρακτικά της 13^{ης} συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Πύργου, Απόφαση Αρ. 350/2001, που υιοθετήθηκε στις 14 Ιουλίου 2001. (Αδημοσίευτο.)
- 97 *Οπ.π.*
- 98 Δελτίο Τύπου της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας Πύργου, με ημερομηνία 21 Μαρτίου 2002. Συνέντευξη των *ERRC/ΕΠΣΕ* με το Νίκο Παναγιωτόπουλο, 27 Μαρτίου 2002, Πύργος.
- 99 Βλ. Μάκης Νοδάρος, «Φωτιά μισαλλοδοξίας στον καταυλισμό των Τσιγγάνων», άρθρο στην *Ελευθεροτυπία*, 14 Φεβρουαρίου 2002.
- 100 *Συνέντευξη του Νίκου Παναγιωτόπουλου στα ERRC/ΕΠΣΕ*, 27 Μαρτίου 2002, Πύργος.
- 101 Δήλωση αξιωματικού της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας Πύργου στα *ERRC/GHM*, 15 Οκτωβρίου 2002, Πύργος.
- 102 Βλ. Έκθεση σχετικά με την κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2001)(2001/2014(INI)), παράγραφος. 38, 27 Αυγούστου 2002, που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο στις 15 Ιανουαρίου 2003. Η Έκθεση είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://www.europarl.eu.int/meetdocs/committees/libe/20021002/466018el.pdf>
- 103 Η πιο έγκριτη δήλωση για το θέμα των βίαιων εξώσεων εκφράζεται στο Γενικό Σχόλιο Αρ. 7 από την Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (CESCR), με τίτλο: «Γενικό Σχόλιο 7 για το Δικαίωμα στη Στέγη (Άρθρο 11(1) του Συμφώνου): βίαιες εξώσεις». Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του Γενικού Σχολίου, «ο όρος 'βίαιες εξώσεις'...ορίζεται ως η μόνιμη ή προσωρινή μετακίνηση ατόμων, οικογενειών ή/και κοινοτήτων παρά τη θέλησή τους από τις εστίες ή/και τη γη τους, χωρίς την παροχή καθώς και τη δυνατότητα πρόσβασης σε κατάλληλες μορφές νομικής και άλλης προστασίας τους.» Επιπλέον, η παράγραφος 14 του Γενικού Σχολίου προβλέπει ότι «Τα κράτη-μέλη θα πρέπει να διασφαλίσουν, πριν την πραγματοποίηση των εξώσεων, και ιδιαίτερα εκείνων που αφορούν μεγάλες ομάδες, ότι έχουν εξεταστεί όλες οι εφικτές εναλλακτικές λύσεις μετά από διαβούλευση με τα άτομα που τελούν υπό εξώση, με απώτερο στόχο την αποφυγή, ή τουλάχιστον την ελαχιστοποίηση, της ανάγκης χρήσης βίας. Παράλληλα, θα πρέπει να παρασχεθούν νομικά μέσα αποκατάστασης σε όσους πρόκειται να υποστούν εξώση.» Η Παράγραφος 15 προσθέτει ότι «Σε περιπτώσεις όπου θεωρείται δικαιολογημένη η εξώση, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της διεθνούς νομοθεσίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και σύμφωνα με τις γενικές αρχές της αιτιότητας και της αναλογικότητας.» Τέλος, η παράγραφος 17 προβλέπει ότι «Όταν αυτοί που υφίστανται εξώση δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσουν την ικανοποίηση βιοτικών αναγκών, τότε το κράτος-μέλος θα πρέπει να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα...για να διασφαλίσει ότι θα είναι διαθέσιμη επαρκής εναλλακτική στέγη, επανεγκατάσταση, ή πρόσβαση σε γόνιμες γαίες ανάλογα με την περίπτωση.» (Ανεπίσημη μετάφραση του ΕΠΣΕ) Το Γενικό Σχόλιο 7 υιοθετήθηκε στις 20 Μαΐου 1997. (Δείτε CESCR, Γενικό Σχόλιο 7, Δέκατη έκτη συνεδρίαση, 1997, «Το δικαίωμα για επαρκή στέγη (Άρθρο 11.1): βίαιες εξώσεις: 20/05/97», (General Comment 7, Sixteenth Session, 1997, *The right to adequate housing* (Art11.1): forced evictions: 20/5/97), διαθέσιμο στα αγγλικά στη διεύθυνση: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CESCR+General+Comment+7.En?OpenDocument.](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CESCR+General+Comment+7.En?OpenDocument.)) Τέλος, σύμφωνα με το ψήφισμα 1993/77 της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών. για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, με τίτλο «Βίαιες εξώσεις» που υιοθετήθηκε στις 10 Μαρτίου 1993, «Η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα

- Δικαιώματα [...] είναι κατηγορηματική στο ότι η πρακτική των βίαιων εξώσεων συνιστά κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων [...]» Επιπλέον, η Επιτροπή προέτρεψε τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να «να λάβουν μέτρα χωρίς καθυστέρηση, σε όλα τα επίπεδα, με στόχο την εξάλειψη της πρακτικής των βίαιων εξώσεων [...] να παρασχεθεί έννομη προστασία νομής για όλα τα άτομα που βρίσκονται υπό την απειλή βίαιων εξώσεων.» Το ψήφισμα είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.unhchr.ch/html/menub/2/fs25.htm#annexi>.
- 104 Το 1982, το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας ίδρυσε έναν οργανωμένο οικισμό Ρομά στην περιοχή των Άνω Λιοσίων. Η περιοχή αυτή ήταν γνωστή στους Ρομά ως «το κάμπινγκ». Δείτε Λιθάκη, Άννα, *Μπάλαμε και Ρομά: οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σελ. 15.
- 105 Οι συνθήκες διαβίωσης στον οικισμό αποτέλεσαν αντικείμενο επιστολής του ERRC προς τον Έλληνα Πρωθυπουργό, στις 23 Μαΐου 1997. Το ERRC παρατήρησε ότι: «...το γεγονός ότι οι καταυλισμοί των Ρομά περιτριγυρίζονται από συρματοπλέγμα και οπλισμένους φρουρούς θυμίζει τις θηριωδίες που είδε αυτός ο αιώνας.» Η επιστολή είναι διαθέσιμη στη διεύθυνση <http://www.errc.org/publications/letters/1996/greece-1.shtml>
- 106 Βλ. το κοινό δελτίο τύπου των ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ, «Το ‘Αυγό του Φιδιού’ του ρατσισμού στην Ελλάδα κλώσει και η κυβέρνηση Κώστα Σημίτη», 4 Ιουλίου 1997, στη διεύθυνση <http://www.greekhelsinki.gr/greek/pressrelease/4-7-97.html>
- 107 Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, «Κριτήρια καθορισμού προτεραιοτήτων επιλογής Χώρων Διαμονής για την εφαρμογή παρεμβάσεων», Κεφάλαιο 7. Οι συντάκτες της ΔΕΠΟΣ σχεδίασαν ένα σύστημα αξιολόγησης και κατάταξης των καταυλισμών, με βάση δείκτες όπως απόσταση από κοντινούς οικισμούς, στους οποίους προσέδωσαν αριθμητικές τιμές. Έτσι, σε δείκτες όπως απόσταση από άλλους οικισμούς, δυνατότητα πρόσβασης και σύνδεση με ηλεκτρικό ρεύμα, δόθηκε αριθμητική τιμή μίας μονάδας. Στο δείκτη ακαταλληλότητας της περιοχής για κατοίκηση δόθηκε τιμή δύο μονάδων, ενώ στο καθεστώς ιδιοκτησίας (που υποδηλώνει το βαθμό κινδύνου για ενδεχόμενη εξώση) δόθηκε τιμή μιάμισης μονάδας. Βάσει αυτής της κλίμακας, στο δείκτη πρόσβασης σε πόσιμο νερό δόθηκε τιμή δύο μονάδων. (σελ. 31-36).
- 108 Οπ.π., Παράρτημα II, σελ. 3.
- 109 Δείτε Ρουγγέρη, Χριστίνα, “Expel First: Housing Policy for Roma in Greece”, στο *Roma Rights*, 2/2000, στη διεύθυνση: http://www.errc.org/rr_nr2_2000/noteb2.shtml
- 110 Βλ. Απάντηση Υφυπουργού Εσωτερικών Γεώργιου Φλωρίδη σε κοινοβουλευτική ερώτηση της Μαρίας Δαμανάκη, Αρ. Πρωτ. 10231 από 19 Μαρτίου 1999, στα αρχεία των ERRC/ΕΠΣΕ.
- 111 Για λεπτομερή περιγραφή της υπόθεσης, βλ το τεύχος του *Roma Rights* 1/1999, το οποίο είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση http://errc.org/rr_nr1_1999/snap14.shtml Βλ. επίσης το δελτίο τύπου του ERRC, με ημερομηνία 1 Μαρτίου 1999, με τίτλο “ERRC Protests Government Destruction of Romani Dwellings in Greece”, το οποίο είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.errc.org/publications/letters/1999/gr_mar_1_99.shtml
- 112 Οι πληροφορίες βασίζονται στην αναφορά που υποβλήθηκε στο Συνήγορο του Πολίτη στις 17 Ιουλίου 2000, από το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, το Διονύσιο Χαλιλόπουλο και τον Κωνσταντίνο Καλογερόπουλο, όλοι τους κάτοικοι του καταυλισμού των Ρομά Νέας Ζωής στον Ασπρόπυργο. Το ΕΠΣΕ διαθέτει αντίγραφα της αναφοράς.
- 113 Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, η εξώση των καταπατητών μπορεί να γίνει με τρεις τρόπους, ανάλογα με τον αν η γη είναι ιδιωτική, δημόσια ή δημοτική. Εάν η γη είναι ιδιωτική, ο ιδιοκτήτης θα πρέπει να καταθέσει αγωγή ενώπιον πολιτικού δικαστηρίου, σύμφωνα με το Άρθρο 1094 του Αστικού Κώδικα, το οποίο προβλέπει ότι ο ιδιοκτήτης ενός αντικειμένου μπορεί να καταθέσει αγωγή με απαίτηση αναγνώρισης κυριότητας επί του αντικειμένου. Εάν ο καταπατητής, παρά τη δικαστική απόφαση, αρνηθεί να αποχωρήσει, τότε ο ιδιοκτήτης μπορεί να ζητήσει από ένα δικαστικό επιμελητή να επιβάλλει την εκτέλεση της απόφασης. Οι δικαστικοί επιμελητές διαθέτουν εύρο φάσμα αρμοδιοτήτων και μπορούν να ζητήσουν την συνδρομή της αστυνομίας για να τους βοηθήσει στην εκτέλεση της δικαστικής απόφασης. Εάν η γη ανήκει σε κρατικό φορέα, τότε ο αρμόδιος έφορος πρέπει, σύμφωνα με το Άρθρο 2.1 του Α.Ν. 263/1968, να εκδώσει ένα πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής, το οποίο και θα εκτελέσει δικαστικός επιμελητής σε περίπτωση μη συμμορφώσης του καθ’ ου εκδίδεται το πρωτόκολλο. Τέλος, αν η έκταση ανήκει στο Δήμο, τότε, σύμφωνα με τα Άρθρα 2 παρ. 1 και 2 παρ. 3 του Α.Ν. 263/1968, όπως τροποποιήθηκε με το Άρθρο 3 παρ. 12 του Ν. 2307/1995, θα πρέπει πρώτα να συνέλθει το Δημοτικό Συμβούλιο το οποίο και θα αποφασίσει την αποβολή του καταπατητή. Εάν αποφασιστεί η αποβολή του, τότε ο δήμαρχος πρέπει να εκδώσει ένα πρωτόκολλο αποβολής, να το επιδώσει στον καταπατητή και διατηρήσει απόδειξη για αυτό. Ο καταπατητής, εντός 30 ημερών από την επίδοση του πρωτοκόλλου, μπορεί να υποβάλλει αίτηση ανακοπής κατά του πρωτοκόλλου ενώπιον δικαστηρίου, σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ. 3 του Α.Ν. 263/1968. Ο ισχυρισμός των δημοτικών αρχών ότι πρόκειται απλώς για «αποκομιδή σκουπιδιών» προκαλεί την υποψία

- ότι δεν παρευρίσκονταν εισαγγελέας, καθώς δεν απαιτείται η παρουσία εισαγγελέα – ή ακόμα και η εξουσιοδότησή του – όταν πρόκειται για επιχειρήσεις καθαριότητας.
- 114 Συνέντευξη του Ν.Α. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 5 Αυγούστου 2000, Αθήνα. Σε αρκετές περιπτώσεις, τα *ERRC/ΕΠΣΕ* επέλεξαν να αποκρύψουν τα ονόματα θυμάτων και θυτών. Ωστόσο, διατίθενται να δημοσιοποιήσουν τα ονόματα για να βοηθήσουν το έργο της δικαιοσύνης, αν είναι απαραίτητο.
 - 115 Απομαγνητοφώνηση από το *ΕΠΣΕ* της συζήτησης κατά την παρουσίαση της Ελληνικής έκθεσης προς την στην Επιτροπής για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), 1455^η Συνάντηση, Ελλάδα, 6 Μαρτίου 2001.
 - 116 *Οπ.π.*
 - 117 Δήλωση στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 3 Μαρτίου 2001.
 - 118 *Οπ.π.*
 - 119 Αναφορά των κατοίκων του οικισμού Νέας Ζωής στο Συνήγορο του Πολίτη. Αντίγραφο της αναφοράς υπάρχει στα αρχεία των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
 - 120 Ο Συνήγορος του Πολίτη ζήτησε να ενημερωθεί εάν υπήρξε προηγούμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου και εάν είχαν επιδοθεί στους κατοίκους τα πρωτόκολλα της διοικητικής αποβολής. Ο Συνήγορος του Πολίτη σημείωσε ότι σε περίπτωση που δεν είχε τηρηθεί ο επιβεβλημένος διαδικαστικός τύπος, τότε η επιχείρηση αντίκειται του Άρθρου 241 (παραβίαση οικιακού ασύλου) και του Άρθρου 331 (απαγόρευση αυτοδικίας) του Π.Κ.
 - 121 Επιστολή του Δημάρχου Ασπροπύργου προς το Συνήγορο του Πολίτη, Αρ. Πρωτ. 17390, 4 Αυγούστου 2000.
 - 122 Συνήγορος του Πολίτη, *Πόρισμα σχετικά με την υπ' αριθμόν 11128/2000 υπόθεση*, Αθήνα, 26 Ιανουαρίου 2001.
 - 123 *Οπ.π.*
 - 124 Επιστολή του Συνήγορου του Πολίτη προς τον Προϊστάμενο της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, Αρ. Πρωτ., 11128/00/2.8, 12 Φεβρουαρίου 2001.
 - 125 Ο Εισαγγελέας διέταξε την διενέργεια προανάκρισης, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν συντρέχουν ευθύνες του δημάρχου για παράβαση του Άρθρου 259 του Π.Κ. Σύμφωνα με το Άρθρο 259 προβλέπεται ποινή φυλάκισης έως και 2 ετών (αν το αδίκημα δεν τιμωρείται βαρύτερα από καμία άλλη διάταξη του Π.Κ.) για δημόσιο υπάλληλο που, κατά την άσκηση των καθηκόντων του, παραβιάζει το καθήκον του για να επωφεληθεί ο ίδιος ή για να προκαλέσει ζημία σε τρίτο ή το κράτος. Ο Υπουργός Εσωτερικών και ο Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας Αττικής διαθέτουν την αρμοδιότητα να επιβάλλουν διοικητικές κυρώσεις στο Δήμαρχο, ωστόσο μέχρι το Δεκέμβριο του 2002 δεν έχει γίνει, από όσο είναι γνωστό, καμία τέτοια ενέργεια.
 - 126 Βλ. Εισαγγελική Παραγγελία στην υπόθεση με ΑΒΜ Γ01/832.Ε.Γ. 9-01/4, από 4 Μαρτίου 2001. στα αρχεία των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
 - 127 Οι δηλώσεις του Δημάρχου απηχούνται στις ένορκες καταθέσεις του Αναστάσιου Κατσαρού και του Παναγιώτη Τσεβά, 19 Ιουνίου 2001. Και οι δύο ισχυρίζονται ότι η περιοχή όπου έγινε η κατεδάφιση των καταλυμάτων ανήκει διοικητικά στο δήμο Άνω Λιοσίων και ότι δε γνώριζαν ότι είχαν γίνει "επιχειρήσεις καθαριότητας" την εν λόγω ημέρα. Επιπλέον, βεβαίωσαν ότι σε περίπτωση που όντως είχε συμβεί κάτι τέτοιο, θα είχαν ειδοποιηθεί, λόγω της θέσης τους στο δήμο Ασπροπύργου (ο Α. Κατσαρός είναι επόπτης καθαριότητας του δήμου Ασπροπύργου και ο Π. Τσεβάς είναι επόπτης εργασίας του δήμου).
 - 128 Βλ. την ένορκη κατάθεση του Σωκράτη Μπαζίγου, 20 Ιουνίου 2001, στο αρχείο του *ΕΠΣΕ*.
 - 129 Τα *ΕΠΣΕ* και *ERRC*, στα πλαίσια παροχής νομικής συνδρομής προς τους Ρομά, διεκπεραίωσαν την σύνταξη και υποβολή των σχετικών αγωγών αποζημίωσης του δήμου Ασπροπύργου.
 - 130 Καταγραφή από τα *ERRC/ΕΠΣΕ* της συζήτησης ενώπιον του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, στις 10 Οκτωβρίου 2002.
 - 131 Συνέντευξη της Διονυσίας Παναγιωτοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 20 Ιουλίου 2001, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
 - 132 *Οπ.π.*
 - 133 Συνέντευξη του Ν.Α. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 15 Σεπτεμβρίου 2001, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
 - 134 Συνέντευξη του Β.Α. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 15 Σεπτεμβρίου 2001, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
 - 135 Συνέντευξη του Λεωνίδα Αριστόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 10 Δεκεμβρίου 2001, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
 - 136 Τηλεφωνική συνέντευξη της Διονυσίας Παναγιωτοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 28 Σεπτεμβρίου 2002.
 - 137 Επιπλέον, ο δήμος Ασπροπύργου διαθέτει ιστοσελίδα στην οποία παρουσιάζει την πρότασή του για την κατασκευή Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, κοντά στον Ασπρόπυργο:
<http://www.cityofaspropyrgos.gr/athens2004.shtml>

- 138 Σε επιστολή με ημερομηνία 23 Αυγούστου 2000, προς τον Πρόεδρο της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (IOC), το ΕΠΣΕ επεσήμανε «την προφανή εκκαθάριση των Ρομά από την Αθήνα, εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004» και προέτρεψε την Επιτροπή να παρέμβει για να σταματήσει η πρακτική των βίαιων εξώσεων των Ρομά από την περιοχή της Αθήνας. Την ανησυχία της για την τύχη των Ρομά στην Αθήνα εξέφρασε και η Παγκόσμια Οργάνωση Κατά των Βασανιστηρίων-*Organisation Mondiale Contre La Torture (OMCT)*. Βλ. το δελτίο τύπου της OMCT, «Evictions of Roma as part of the Preparation for the 2004 Olympic Games», 28 Φεβρουαρίου 2002, στη διεύθυνση: <http://www.omct.org/displaydocument.asp?DocType=Press&Index=1549&Language=EN> Η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή δεν απάντησε.
- 139 Βλ. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Η Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, σελ. 4, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/rep_25_02_02.rtf Η εν λόγω Έκθεση αποτελεί μέρος της Έκθεσης για το 2001 της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Αθήνα, Ιανουάριος 2002. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), είναι ένα σώμα με συμβουλευτικό χαρακτήρα, το οποίο ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 2000. Απαρτίζεται από αντιπροσώπους μεγάλου αριθμού θεσμών και φορέων, μεταξύ των οποίων ΜΚΟ που εγκρίνει η κυβέρνηση, κοινοβουλευτικά κόμματα, σωματεία εργαζομένων, το Συμβούλιο της Επικρατείας, ο Άρειος Πάγος, το Συνήγορο του Πολίτη και το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο, υπουργεία, πανεπιστήμια και το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών. Η ΕΕΔΑ δε δέχεται ατομικές προσφυγές, αλλά εξετάζει θέματα που προκύπτουν αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, υποβάλει προτάσεις στην κυβέρνηση και παρακολουθεί τη συμμόρφωση της εσωτερικής νομοθεσίας με τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.
- 140 Δελτίου Τύπου του Πολιτιστικού Συλλόγου Αθήναιων Ηρακλείου “Ελπίς”, με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 2003.
- 141 Βλ. *Ελευθεροτυπία*, 27 Ιανουαρίου 2003.
- 142 *Οπ.π.*
- 143 Δείτε το Δελτίο Τύπου της Παγκόσμιας Οργάνωσης Κατά των Βασανιστηρίων -OMCT Press Release, “Concern about the Human Rights Situation of the Roma”, 27 Ιουνίου 2001, στη διεύθυνση: <http://www.omct.org/displaydocument.asp?DocType=Press&Index=918&Language=EN> Στο τέλος της έκκλησης προς την Ολυμπιακή Επιτροπή, το Φεβρουάριο του 2002, η OMCT έκανε αναφορά στο πνεύμα του Ολυμπισμού: «Η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή, ως συνδιοργανώτρια των Ολυμπιακών Αγώνων για το 2004, δεν μπορεί να παραμένει αδιάφορη σε αυτή την κατάφωρη παραβίαση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, η οποία, αν γίνει ανεκτή, θα βλάψει την εικόνα και τις αξίες του ολυμπιακού κινήματος.» (Οπ.π.)
- 144 Βλ. *Roma Rights 2/2002*, στη διεύθυνση: http://www.errc.org/rr_nr2_2002/snap13.shtml
- 145 Βλ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Γραφείο του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, «Έκθεση του Alvaro Gil-Robles, Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, για την Επίσκεψή του στην Ελληνική Δημοκρατία, 2-5 Ιουνίου 2002», Στρασβούργο, 17 Ιουλίου 2002, παράγραφος 24, διαθέσιμη στα Αγγλικά στη διεύθυνση: [http://www.coe.int/T/E/Commissioner%5FH%2ER/Communication%5FUnit/Documents/CommDH\(2002\)5_E.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/Commissioner%5FH%2ER/Communication%5FUnit/Documents/CommDH(2002)5_E.asp#TopOfPage).
- 146 *Οπ.π.*, παράγραφος 39.
- 147 Σε επιστολή με ημερομηνία 24 Σεπτεμβρίου 2002, τα ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ ειδοποίησαν τον Επίτροπο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για την ασυμφωνία που υπάρχει μεταξύ των διαβεβαιώσεων από πλευράς ελληνικής κυβέρνησης για τις συνθήκες που επικρατούν στον καταυλισμό Ασπροπύργου και των όσων διαφάνηκαν κατά την επιτόπια αποστολή των ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ. Όπως αναφέρονταν στην επιστολή, “...Θα θέλαμε επίσης να σας πληροφορήσουμε ότι, σε αντίθεση με την διαβεβαίωση του μόνιμου αντιπροσώπου της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης προς το Συμβούλιο Υπουργών στις 11 Σεπτεμβρίου 2002 (όπως εσείς ο ίδιος αναφέρετε), «δεν έχουν παρασχεθεί όλες οι αναγκαίες υπηρεσίες κοινών ωφέλειας» στην κοινότητα Ρομά Ασπροπύργου. Αυτό σημαίνει ότι οι συνθήκες παραμένου ακριβώς οι ίδιες, και πράγματι «πολύ απομακρυσμένες από τις συνθήκες σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας», όπως πολύ εύστοχα τις περιγράψατε.»
- 148 Γραφείο Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Έκθεση του Alvaro Gil-Robles, Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, για την Επίσκεψή του στην Ελληνική Δημοκρατία, 2-5 Ιουνίου 2002, Πρόσθετα σχόλια, παράγραφος 39.
- 149 Αντίγραφο της συμφωνίας μεταξύ του δήμου Αμαρουσίου και του αντιπροσώπου των Ρομά βρίσκεται στα αρχεία των ΕΡΡC/ΕΠΣΕ.
- 150 Συνέντευξη του Προκόπη Νικολάου στα ΕΡΡC/ΕΠΣΕ, 20 Οκτωβρίου 2002, καταυλισμός Αμαρουσίου, Αθήνα.

- 151 Συνέντευξη της Ελευθερίας Γεωργοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 31 Αυγούστου 2001, καταυλισμός Ρηγανόκαμπου, Πάτρα.
- 152 Συνέντευξη της Μαρίας Βασιλάρη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 31 Αυγούστου 2001, καταυλισμός Ρηγανόκαμπου, Πάτρα.
- 153 Συνέντευξη του Βασίλη Σκαναβή στα *ERRC/GHM*, 30 Αυγούστου 2001, Αθήνα. Αν και η καθαριότητα στην περιοχή αποτελεί σίγουρα σοβαρό ζήτημα, η κατεδάφιση των οικιών δεν μπορεί να θεωρηθεί απλά ως «καθαρισμός». Αυτό διαφαίνεται και σε δελτίο τύπου του δήμου Πατρών στις 30 Αυγούστου 2001. Στο εν λόγω δελτίο τύπου, εκφράζεται ο ισχυρισμός ότι το συνεργείο καθαρισμού προχώρησε στην κατεδάφιση ετοιμόρροπων κτισμάτων, έχοντας όμως την συγκατάθεση των Ρομά. Ωστόσο, όπως φαίνεται και στη μαρτυρία της Ελευθερίας Γεωργοπούλου, οι Ρομά που κατοικούσαν στις δύο παράγκες που κατεδαφίστηκαν, δεν ήταν παρόντες για να δώσουν τη συγκατάθεσή τους, και ο πατέρας τους εναντιώθηκε όταν οι μπουλντόζες βρέθηκαν μπροστά στο σπίτι του.
- 154 Συνέντευξη της Μαρίας Βασιλάρη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 31 Αυγούστου 2001, καταυλισμός Ρηγανόκαμπου, Πάτρα.
- 155 Χαρακτηρίζοντας την επικείμενη επιχείρηση ως «επιχείρηση καθαρισμού», ο δήμος παρακάμπτει την απαίτηση εξουσιοδότησης ή παρουσίας από εισαγγελέα, καθώς σε αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι απαραίτητη. Ωστόσο, κατεδαφίζοντας σπίτια, οι υπάλληλοι του δήμου μετέτρεψαν την επιχείρηση καθαριότητας σε εξώση.
- 156 Στις 31 Αυγούστου 2001, η Παγκόσμια Οργάνωση κατά των Βασανιστηρίων - OMCT εξέδωσε δελτίο τύπου διαμαρτυρόμενη για την συμπεριφορά της δημοτικής αρχής απέναντι στους Ρομά της περιοχής Γλυκάδας - Ρηγανόκαμπου. Βλ. OMCT, Greece: *Demolition of Roma's Houses in Patras*, 31 Αυγούστου 2001, στη διεύθυνση: <http://www.omct.org/displaydocument.asp?DocType=Appeal&Language=N&Index=1070>
- 157 Επιστολή της Νομαρχιακής Συμβούλου, υπεύθυνης για θέματα Τσιγγάνων, Βίκυ Τσιμάρη προς το Γενικό Γραμματέα Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, 6 Σεπτεμβρίου 2001. Στην επιστολή της, η κυρία Τσιμάρη εφιστά την προσοχή στο γεγονός ότι οι επιχειρήσεις καθαρισμού σε άλλους καταυλισμούς Ρομά έγιναν χωρίς να προκύψει τέτοιο θέμα.
- 158 Βλ. Επιστολή από το Συνήγορο του Πολίτη προς το δήμαρχο και μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου Πάτρας, Αρ. Πρ. 12651.01.2.1, 12 Σεπτεμβρίου 2001. Υπενθυμίζεται ότι οι Ρομά της κοινότητας Νέας Αλικαρνασσού έκαναν αίτηση ανακοπής κατά του από το 1997 πρωτοκόλλου διοικητικής αποβολής τους ενώπιον του Ειρηνοδικείου Ηρακλείου. Το Ειρηνοδικείο απεφάνθη ότι η αποβολή δεν μπορούσε να εκτελεστεί αν δε βρισκόταν προηγουμένως εναλλακτική στέγη.
- 159 Έγγραφο του Συνηγόρου του Πολίτη, Αρ. Πρ. 12561.01.2.6 από 11 Νοεμβρίου 2002, στο αρχείο των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 160 Έγγραφο του Συνηγόρου του Πολίτη, Αρ. Πρ. 12561.01.2.1, από 12 Σεπτεμβρίου 2001, στο αρχείο των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 161 Ειρηνοδικείο Ηρακλείου, Απόφαση Αρ. 975/1999 της 12^{ης} Νοεμβρίου 1999. Σύμφωνα με το δικαστήριο, λόγω της στάσης τόσο του Δήμου όσο και των άλλων αρχών, οι Ρομά άρχισαν να προσδοκούν, όπως ήταν και επόμενο, ότι μπορούσαν να παραμείνουν εκεί προσωρινά μέχρι την οριστική επίλυση του προβλήματος στέγασης που αντιμετώπιζαν. Για το λόγο αυτό, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η εκτέλεση του πρωτοκόλλου αποβολής θα παραβίαζε το Άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα, το οποίο προβλέπει ότι δεν επιτρέπεται η άσκηση ενός δικαιώματος εάν αυτή γίνεται με κακή προαίρεση ή έρχεται σε αντίθεση με τα χρηστά ήθη ή/και τους κοινωνικούς ή οικονομικούς σκοπούς που καλείται να καλύψει η άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος.
- 162 Το Σεπτέμβριο του 1997, για παράδειγμα, σύμφωνα με την *Ελευθεροτυπία*, τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου της Νέας Αλικαρνασσού δήλωσαν ότι αποφάσισαν να εκδώσουν πρωτόκολλο αποβολής κατά των Ρομά, με το πρόσχημα ότι ενδιαφέρονται για την πρόοδο του Δήμου. Τα μέλη του Συμβουλίου έκαναν την εξής δήλωση: «Δεν μπορούμε να ανεχτούμε τα σφαγεία, τις φυλακές και τους Ρομά!» (Άρθρο του Παναγιώτη Γεωργούδη, στην *Ελευθεροτυπία*, 11 Σεπτεμβρίου, 1997· το άρθρο αναδημοσιεύτηκε στο βιβλίο του Χρήστου Κάτσικα και της Εύας Πολίτου *Εκτός τάξης το διαφορετικό: Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg Press, 1999, σελ. 116.) Ο Δήμαρχος προφανώς συμφώνησε διότι προχώρησε στην έκδοση και επίδοση του πρωτοκόλλου, αν και η προσπάθειά του αυτή δε στέφθηκε με επιτυχία.
- 163 Η επιστολή της τοπικής κοινότητας Ρομά στο Συνήγορο του Πολίτη υπάρχει στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/pressrelease/roma-alikarnasos-21-8-00.html>
- 164 Επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη στο Δήμαρχο Νέας Αλικαρνασσού, Αρ. 12686/00/2.1, 5 Σεπτεμβρίου, 2000. Λίγους μήνες αργότερα, ο Συνήγορος του Πολίτη ισχυρίστηκε ότι «...σε συμφωνία με πρόσφατες δικαστικές αποφάσεις, ...η βίαιη αποβολή των προσώπων αυτών [δηλαδή των Ρομά] επιτρέπεται μόνο εφ’

- όσον έχει προηγηθεί η λήψη εκ μέρους της Διοίκησης μέτρων για την κατάλληλη μετακίνησή τους σε άλλο χώρο, στον οποίο αυτοί θα μπορούν να διαμένουν νομίμως και υπό συνθήκες, οι οποίες θα ανταποκρίνονται σε στοιχειώδη πρότυπα υγιεινής και αξιοπρέπειας» Βλ. Έγγραφο του Συνηγόρου του Πολίτη προς τη Νομάρχη Αθηνών, Ελένη Μπεσμπέα, Αρ. Πρ. 17724/00/2.2 από 8 Μαρτίου 2001.
- 165 Στην πραγματικότητα το εν λόγω άτομο ήταν ελληνικής εθνικτικής καταγωγής, αλλά θεωρήθηκε εσφαλμένα ότι ήταν Ρομ. Η πεποίθηση αυτή αναφορικά με την εθνικτική του καταγωγή συνέβαλε στο κλίμα ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων που επικράτησε στα περιστατικά που ακολούθησαν.
- 166 Η απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της Νέας Κίου με Αρ. 55/2000 και ημερομηνία 20 Μαΐου 2000 είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/english/pressrelease/20-5-00.html>
- 167 Οπ.π. Σε επιστολή του προς το δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο Νέας Κίου, ο Συνήγορος του Πολίτη προειδοποίησε το Δήμαρχο και το Συμβούλιο ότι οι ενέργειές τους αυτές θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «εκδηλώσεις μισαλλόδοξου λόγου» και ως «προτροπή άλλων σε φυλετικές διακρίσεις και πράξεις φυλετικού μίσους». Παράλληλα, ο Συνήγορος του Πολίτη επιστά, επίσης την προσοχή τους στο Άρθρο 1 του Νόμου 927/1979, σύμφωνα με το οποίο, για κάθε προμελετημένη προσπάθεια που γίνεται δημοσίως για την ενθάρρυνση ενεργειών που μπορεί να οδηγήσουν σε φυλετικές διακρίσεις ή φυλετικά μίσση, επιβάλλεται ποινή φυλάκισης δύο χρόνων ή πρόστιμο ή και τα δύο. Η με Αρ. Πρ. 8267/00/2.1 από 1 Ιουνίου 2000 επιστολή προς το Δήμαρχο και τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου της Νέας Κίου φέρει την ένδειξη «ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΕΠΕΙΓΟΝ» και είναι διαθέσιμη στη σελίδα: http://www.synigoros.gr/reports/por_8267_2000_da.doc
- 168 Η απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της Νέας Τύρινθας με Αρ. 71/2000 και ημερομηνία 31 Μαΐου 2000, είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/pressrelease/15-9-00-tirinthia.html>
- 169 Για μια σύντομη σύντομη περιγραφή της υπόθεσης, ανατρέξτε στο άρθρο: «Snapshots from around Europe – Greece: Greek Municipalities Evict Roma», στο έντυπο *Roma Rights*, Αρ. 2/2000, στη σελίδα: http://errc.org/tr_nr2_2000/snap7.shtml
- 170 Οπ.π.
- 171 Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς το δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο της Νέας Κίου, όπ.π.
- 172 Ενημέρωση των πολιτικών συντακτών και των ανταποκριτών ξένου τύπου από τον Υπουργό Τύπου & Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και κυβερνητικό εκπρόσωπο, Δημήτρη Ρέππα, στις 28 Ιουνίου 2000, υπάρχει στη σελίδα: <http://www.hri.org/news/greek/kyber/2000/00-06-28.kyber.html>
- 173 Βλ. Επιστολή από το Γραφείο του Υπουργού Δικαιοσύνης προς τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών Ναυπλίου, Αρ. Πρ. 2370 από 16 Ιουνίου 2000,. Η επιστολή είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/english/pressrelease/ghm257-3-7-00.html> Στις 27 Ιουνίου 2000, ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών Ναυπλίου ενημέρωσε το Γραφείο του Υπουργού Δικαιοσύνης ότι είχε υποβάλλει παραγγελία διενέργειας προκαταρκτικής εξέτασης στο Διοικητή τοθ Αστυνομικού Τμήματος Άργους αναφορικά με τα γεγονότα που αναφέρονται στην επιστολή του Υπουργού Δικαιοσύνης. Η Αρ. Πρ. 2042 από 27 Ιουνίου 2000 επιστολή του γραφείου του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Ναυπλίου προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/english/pressrelease/ghm257-3-7-00.html>
- 174 Ανατρέξτε στο Δελτίο Τύπου του ΕΠΣΕ της 30/06/2000, «Υποβολή μηνυτήριας αναφοράς εναντίον των ρατσιστικών διώξεων σε βάρος των τσιγγάνων της Ν. Κίου», στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/pressrelease/29-6-00.html>
- 175 Επικοινωνία ΕΠΣΕ με την Εισαγγελία Πρωτοδικών Ναυπλίου, 28 Φεβρουαρίου 2002.
- 176 Σύμφωνα με το Άρθρο 43 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ο εισαγγελέας δύναται να αρχειοθετήσει μήνυση ή αναφορά που δεν στηρίζεται στο νόμο, ή είναι προφανώς αβάσιμη στην ουσία της ή ανεπίδεκτη δικαστικής εκτίμησης
- 177 Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επισημαίνει τα εξής: «[...] Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλφαριθμητισμού και έλλειψης εξοικείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησής τους. Έτσι απαλλάσσονται απ' αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους». Βλ. ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», στην ετήσια Έκθεση 2001, Ιανουάριος 2002, διαθέσιμη στην σελίδα http://www.nchr.gr/category.php?category_id=61
- 178 Τα Νέα της Αργολίδας, 4 Μαρτίου 2002 (Μιμή Φυρογένη, «Και ο Δήμαρχος, το βιολί βιολάκι»). Συνέντευξη συνεργάτη των ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ με τη Μιμή Φυρογένη, 5 Μαρτίου 2002, Άργος. Συνέντευξη συνεργάτη των ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ με το Βασίλη Ζαφειρόπουλο, 5 Μαρτίου 2002, Ναύπλιο.
- 179 Απομαγνητοφώνηση των δηλώσεων του δημάρχου Γιώργου Κατριλιώτη από κασέτα δημοσιογράφου του καναλιού MAX TV, 27 Φεβρουαρίου 2002. Οι δηλώσεις αυτές δεν βγήκαν στον αέρα, αλλά υπάρχουν σε κασέτα.
- 180 Τηλεφωνική συνέντευξη συνεργάτη των ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ με τη Βάσω Χριστοπούλου, 3 Μαρτίου 2002.

- 181 Οι εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό του Καρακόνερου παρουσιάστηκαν επανειλημμένως στα δελτία ειδήσεων του BBC. Το σχετικό βίντεο («The Plight of Europe's Roma/Gypsies») υπάρχει στη σελίδα του BBC:
http://news.bbc.co.uk/olmedia/1520000/video/_1524920_costa03_choice_vi.ram
- 182 Τηλεφωνική συνέντευξη του *ERRC/ΕΠΣΕ* με το Σάκη Αριστόπουλο, 4 Σεπτεμβρίου 2001.
- 183 *Οπ.π.* Επιπλέον, δημοτικοί και νομαρχιακοί λειτουργοί ενημέρωσαν την ανταποκρίτρια του BBC για πιθανή μετεγκατάσταση περιορισμένου αριθμού οικογενειών από τον καταυλισμό του Καρακόνερου.
- 184 Τηλεφωνική συνέντευξη των *ERRC/ΕΠΣΕ* με τον Σάκη Αριστόπουλο, 4 Σεπτεμβρίου 2001.
- 185 Δεδομένης της απόλυτης εξάρτησης των Ρομά από την χρήση του αυτοκινήτου τους τόσο για βιοποριστικούς λόγους όσο και για την μετακίνησή τους, τέτοιες ενέργειες αποτλούν ό,τι χειρότερο θα μπορούσε να τους συμβεί.
- 186 Καθίσταται φανερό ότι σκοπός των αστυνομικών δεν ήταν απλώς να αναγκάσουν τους Ρομά να αποχωρήσουν από τον καταυλισμό αλλά από το νησί.
- 187 Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς το Δήμαρχο και τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου της Ρόδου, Αρ. Πρ. 12803.3.2.1/00 από 8 Οκτωβρίου 2001, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 188 Βλ. επιστολή του Δήμου Ρόδου προς το Συνήγορο του Πολίτη με Αρ.Πρ 17140 από 15 Νοεμβρίου 2001, στην διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*. Στην επιστολή αυτή, ο Δήμαρχος Ρόδου σχολίασε επίσης τις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά στον καταυλισμό του Καρακόνερου, δηλώνοντας ότι «,,οι συνθήκες που ζουν προσβάλλουν βάνασα κάθε έννοια ανθρώπινης αξιοπρέπειας.»
- 189 Η μελέτη της ΔΕΠΟΣ του 1999 αντικρούει τη θέση του Δημάρχου ότι οι κάτοικοι του καταυλισμού ήταν εποχιακοί μετανάστες. Σύμφωνα με τη μελέτη, 60 οικογένειες Ρομά ήταν μόνιμα εγκαταστημένες στο Καρακόνερο, ενώ άλλες 20 οικογένειες είχαν εγκατασταθεί στον καταυλισμό προσωρινά. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, Παράρτημα 1, Πίνακας 1.10.
- 190 Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς το *ΣΟΚΑΙΡΕ*, Αρ. Πρ. 12803.2.2/01 από 18 Δεκεμβρίου 2001, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 191 Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη με Αρ.Πρ,12803.2.4/01, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 192 Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, Παράρτημα 1, Πίνακας 1.10, με τίτλο «Δυτική Αττική» (καταυλισμοί).
- 193 Σύμφωνα με τη Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, το μέρος της χωματερής που ανήκει στα Άνω Λιόσια βαθμολογήθηκε με 12,5 όσον αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι, το μεγαλύτερο βαθμό από όλους τους καταυλισμούς που συμπεριέλαβε η μελέτη. Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, , Κεφάλαιο 7, πίνακας «Χώροι διαμονής Τσιγγάνων-Δείκτης Προβλημάτων».
- 194 Βλ. Ρουγγέρη, Χριστίνα, «Expel First: Housing Policy for Roma in Greece», *όπ.π.*
- 195 Βλ. ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Έκθεση 2001, *όπ.π.*
- 196 Επιτόπιες επισκέψεις των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, 4 και 5 Σεπτεμβρίου 2002. Συνέντευξη του Arben Ibishi στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, καταυλισμός Φοίνικα της Θεσσαλονίκης, 5 Σεπτεμβρίου 2002.
- 197 Η δήλωση του δημάρχου Χριστόδουλου Οικονομίδη είναι διαθέσιμη στη σελίδα:
http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=290199
- 198 Ο φάκελος δικογραφίας έχει ΑΒΜ. ΒΜ ΣΤ2002/Εγγ/584.
- 199 Βλ. Πάνος Λάμπρου, «Τείχος ντροπής ύψωσαν σε νεοαναγειρόμενο νηπιαγωγείο από τσιγγάνικο οικισμό, οι μεν και οι δε...», στο βιβλίο του Κάτσικα και της Πολίτου, *όπ.π.*,σελ. 118. Βλ. επίσης, Αντώνης Γαλανόπουλος, «Τσιγγάνοι; Διώξτε τους.», εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 25 Σεπτεμβρίου 1997.
- 200 Συνέντευξη της Ε.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Αυγούστου 2001, καταυλισμός Σπάτων. Όταν έγινε η συνέντευξη κάποια τμήματα του φράχτη ήταν ακόμη ορατά.
- 201 Βλ. Αντώνης Γαλανόπουλος, «Τσιγγάνοι; Διώξτε τους.», 5 Σεπτεμβρίου 1997, *Ελευθεροτυπία*. Το εν λόγω άρθρο καθώς και άλλα ά σχετικά με την κατάσταση στα Σπάτα αναδημοσιεύτηκαν στο βιβλίο των Κάτσικα και Πολίτου,*όπ.π.*, σελ. 118-120 και 126-9.
- 202 Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* συγκέντρωσαν τα εν λόγω στοιχεία σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης στο νέο καταυλισμό μετά από επίσκεψη τους στον καταυλισμό των Σπάτων, στις 7 Αυγούστου 2001.
- 203 Σύμφωνα με τους Ρομά, τους έχει απαγορευθεί να ανοίξουν τρύπες στους τοίχους των λυόμενων σπιτιών προκειμένου να τοποθετήσουν σωλήνες («μπουριά») για τις ξυλόσομπές τους. Καθώς τα σπίτια δεν ανήκουν στους Ρομά αλλά τους έχουν παραχωρηθεί προσωρινά, οι Ρομά, δεν μπορούν να κάνουν τέτοιες μετατροπές χωρίς την άδεια του Δήμου.
- 204 Συνέντευξη του Ιωάννη Κατσαρή στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Αυγούστου 2001, καταυλισμός Σπάτων.
- 205 Βλ. έγγραφο με Αρ.Πρ. 1523, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 206 Επίσημαίνεται πως, παρά τα στοιχεία ρατσισμού που περιλαμβάνει η Υγειονομική Διάταξη του 1983, το άρθρο 3 παρ. 4 της Διάταξης προβλέπει την δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την ανθρώπινη

- διαβίωσή τους, προβλέποντας μεταξύ άλλων ότι: «Οι χώροι οργανωμένης εγκαταστάσεως πρέπει να διαθέτουν τα απαραίτητα έργα υποδομής για την υγιεινή διαβίωση, όπως πόσιμο νερό, υγιεινά αποχωρητήρια, δοχεία συλλογής και μέσα αποκομιδής των απορριμμάτων και κατά προτίμηση δυνατότητες ατομικής καθαριότητας σε κοινόχρηστα λουτρά και πλύσεως ματισμού.»
- 207 Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, σελ. 6-7.
- 208 Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, σελ. 7-9.
- 209 Για παρατηρήσεις σχετικά με το θέμα της στέγασης που προκύπτουν από τις επιτόπιες αποστολές των *ERRC/ΕΠΣΕ* βλ. άρθρα στο <http://www.errc.org/publications/indices/greece.shtml> Βλ. <http://www.errc.org/publications/indices/greece.shtml> Βλ. επίσης ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ, *Report on Field Visits to Roma Communities in Greece*: Αύγουστος 2001, στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/organizations/ghm/report_aug_2001.rtf
- 210 Υψηλότερη βαθμολογία υποδηλώνει χειρότερες συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό.
- 211 Ως συνέπεια της μετεγκατάστασής τους, οι Ρομά δεν είχαν πια πόσιμο νερό, όπως στον προηγούμενο καταυλισμό τους, ενώ παράλληλα έχασαν και τη σύνδεση που είχαν με το δίκτυο ηλεκτροδότησης (μολονότι παράνομη). Παράλληλα, με τη μετεγκατάστασή τους από το κέντρο των Σπάτων απομονώθηκαν ακόμη περισσότερο από την υπόλοιπη κοινότητα.
- 212 Αν και η ελληνική κυβέρνηση δε χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό «πρότυπος οικισμός» για το νέο οικισμό των Σπάτων, οι ελληνικές αρχές αναφέρονται στην μετεγκατάσταση των Ρομά Σπάτων ως ένα δείγμα σωστής τακτικής. Βλ. για παράδειγμα, τη δήλωση της Ελληνικής Αποστολής στη Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ για θέματα Ανθρώπινης Διάστασης στη Βαρσοβία, 17-27 Σεπτεμβρίου 2001, ενότητα με θέμα «Ανεκτικότητα και Μη-διάκριση: Ρομά και Σίντι», 20 Σεπτεμβρίου, 2001, διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.osce.org/odihr/hdim2001/statements.php3?topic=4a&author=23>
- 213 Αν και ο όρος «σκηνίτες» δεν είναι απόλυτα αντιπροσωπευτικός για τους Ρομά που μένουν σε καταυλισμούς, δεδομένου ότι ελάχιστοι Ρομά διαμένουν πλέον σε σκηνές (οι περισσότεροι μένουν σε πρόχειρα καταλύματα φτιαγμένα από ξύλο και νάυλον, στα επίσημα έγγραφα οι Ρομά αυτοί αναφέρονται ως «σκηνίτες».
- 214 Όπως επεσήμανε και ένας τοπικός ακτιβιστής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, είχαν δοθεί 11 διαφορετικές διορίες για τη μετεγκατάσταση της κοινότητας Ρομά στο στρατόπεδο Γκόνου, αλλά καμία δεν τηρήθηκε. Βλ. Θανάσης Τριαρίδης, «Ατακτες σκέψεις για το δράμα των Ρομά στην Ελλάδα. Για την αξία του να κοιμάσε ανήσυχος» *ΑΙΜ* (Εναλλακτικό Γραφείο Πληροφόρησης), Γραφείο Αθήνας, 29 Αυγούστου 2000, στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/articles/29-8-2000-aimgreek10.html>
- 215 Η μελέτη υποβλήθηκε από το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης «Θεσσαλονίκης» στις 13 Ιουλίου 2001, (Αρ.Πρ) 77, εννέα μήνες μετά τη μετεγκατάσταση των Ρομά στο νέο καταυλισμό. Ο οικισμός των Ρομά που βρίσκεται στο πρώην στρατόπεδο Γκόνου ονομάζεται «Αγία Σοφία».
- 216 *Οπ.π.*
- 217 *Οπ.π.*
- 218 Επίσκεψη των *ERRC/ΕΠΣΕ* στον καταυλισμό Γκόνου, 19 Ιανουαρίου 2002, Θεσσαλονίκη.
- 219 Συνέντευξη του Αθανάσιου Φραγκούλη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 19 Ιανουαρίου 2002, Θεσσαλονίκη.
- 220 Για σχετική αναφορά ΜΜΕ, βλ. άρθρο στον διαδικτυακό τόπο [Flash.gr](http://flash.gr), 4 Μαρτίου 2002 (Δήμητρα Λαγού, «Μέτρα για τουςτσιγγάνους»), στη σελίδα: <http://greece.flash.gr/soon/2002/3/4/16190id/> , καθώς και άρθρο στο *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 23 Απριλίου 2001.
- 221 Βλ. «Εκθεση της Ελλάδας προς CERD», *όπ.π.*, παράγραφος 50.
- 222 Αν και ο Δήμαρχος δεν έχει χαρακτηρίσει ευθέως τον καταυλισμό αυτό ως «πρότυπο», αυτό υπονοούν οι σχετικές δηλώσεις του, στις οποίες αφήνει να εννοηθεί ότι η προσπάθεια μετεγκατάστασης στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι αξιόπαινη.
- 223 Η επιστολή διαμαρτυρίας που έστειλε το *ERRC* στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας, στις 5 Σεπτεμβρίου 1997 είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.errc.org/publications/letters/1997/gree-2.shtml>.
- 224 Βλ. μελέτη της ΔΕΠΟΣ, πίνακα «Χώροι διαμονής Τσιγγάνων-Δείκτης Προβλημάτων», Κεφάλαιο 7. Σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης της ΔΕΠΟΣ, ο καταυλισμός στη Μενεμένη ήταν από τους χειρότερους όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης, με βαθμολογία 8 ενώ η υψηλότερη (και χειρότερη) βαθμολογία ήταν 12,5.
- 225 Βλ. Διεθνής Ομοσπονδία Ελσίνκι (IHF), Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (ΕΠΣΕ) και Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων (ΕΟΔΜ), *Εκθεση προς τη Συνάντηση για την Επισκόπηση των Συμφωνιών για Θέματα Ανθρώπινης Διάστασης του ΟΑΣΕ*, Βαρσοβία 17-27 Οκτωβρίου 2000, σελ. 47. Δείτε: <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/IHF-OASE-2000-Report-Greece.PDF>

- 226 Τα στοιχεία που ακολουθούν προέρχονται από άρθρο της δημοσιογραφικής ομάδας «Ιός», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, στις 16 Ιουνίου 2001.
- 227 Σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ. 1 της Υγειονομικής Διάταξης του 1983, «Για τον καθορισμό των κατάλληλων χώρων, οι αρμόδιες Νομαρχιακές υπηρεσίες (Υγειονομική, Τμήμα Πολεοδομίας και Πολεοδομικών Εφαρμογών, ΤΥΔΚ), σε συνεργασία με οποιαδήποτε άλλη υπηρεσία ή αρχή ορίσει ο Νομάρχης, επιλέγουν και προτείνουν την περιοχή ή τις περιοχές εγκαταστάσεως».
- 228 Η απόφαση του Δήμου να πραγματοποιηθεί η μετεγκατάσταση είναι παράνομη, καθώς σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ. 2 της Υγειονομικής Διάταξης του 1983, αρμόδιος για την έγκριση της μετεγκατάστασης είναι ο Νομάρχης. Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 2 παρ. 2 ορίζει τα εξής: «Η τελική έγκριση καθορισμού των χώρων εγκαταστάσεως γίνεται με απόφαση του Νομάρχη, ύστερα από γνωμοδότηση του Νομαρχιακού Συμβουλίου επί σχετικής εισηγήσεως Επιτροπής, που συγκροτείται με απόφαση του Νομάρχη για το σκοπό αυτό και αποτελείται από εκπροσώπους της Υγειονομικής Υπηρεσίας, της ΤΥΔΚ, του Τμήματος Πολεοδομίας και Πολεοδομικών Εφαρμογών, της Υπηρεσίας Γεωργίας, των Αστυνομικών Αρχών, Πολεοδομικών Εφαρμογών, της Υπηρεσίας Γεωργίας, των Αστυνομικών Αρχών, της Τοπικής Ενώσεως Δήμων και Κοινοτήτων, του Δήμου ή Κοινότητας στην περιοχή των οποίων πρόκειται να γίνει η εγκατάσταση και κατά περίπτωση εφόσον συντρέχει λόγος, του Τουρισμού ή άλλης υπηρεσίας και αρχής.»
- 229 Επιτόπια επίσκεψη συνεργάτη των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* στον καταυλισμό στη θέση Μαύρικα, 29 Αυγούστου 2002. Συνέντευξη του Νίκου Ζαφειρόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* καταυλισμός Μαύρικας, Καρδίτσα, 29 Αυγούστου 2002.
- 230 Τηλεφωνική επικοινωνία *ERRC/ΕΠΣΕ* με την Ρ.Κ., 18 Ιανουαρίου 2002.
- 231 Συνέντευξη του Τ.Δ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ* 18 Φεβρουαρίου 2002, Αθήνα.
- 232 Βλ άρθρο «Βρέφος έσβησε στο κρύο!», εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, φύλλο της 10 Δεκεμβρίου 2001.
- 233 Κατά την επιτόπια επίσκεψη των *ERRC/ΕΠΣΕ* στον καταυλισμό της Ακτής Δυμαίων στις 18 Δεκεμβρίου 2001, αποκαλύφθηκε ότι τουλάχιστον άλλο ένα παιδί είχε πνευμονία ενώ ένα άλλο παιδί είχε πρόβλημα ήπατος που είχε επιδεινωθεί λόγω των συνθηκών διαβίωσης. (Ο Γενικός Γραμματέας της Διεθνούς Ένωσης Ρομά, Δρ. Hristo Kyuchukov, τον οποίο συνόδευαν τα *ERRC/ΕΠΣΕ* σε αυτή την επίσκεψη, προέβη στην διατύπωση ορισμένων παρατηρήσεων σχετικά με τα όσα πληροφορήθηκε από τα *ERRC/ΕΠΣΕ* καθώς και τα όσα διαπίστωσε. Οι παρατηρήσεις αυτές, καθώς και η δήλωση του Hristo Kyuchukov είναι διαθέσιμες στην σελίδα http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_20_12_01.rtf
- 234 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ* με το Μάκη Θεοδωρόπουλο, στις 20 Δεκεμβρίου 2001. Σύμφωνα με τον Μάκη Θεοδωρόπουλο, αδελφό του θανόντος, μέχρι εκείνη την ημέρα πολύ λίγες οικογένειες στα Σαγέικα έμεναν σε κατασκευές που έμοιαζαν με σπίτια, ενώ οι περισσότεροι Ρομά ζούσαν σε καλύβες.
- 235 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ* με τον Σ.Κ., 23 Δεκεμβρίου 2001.
- 236 Συνέντευξη της Μαρίας Βασιλάρη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 18 Δεκεμβρίου 2001, καταυλισμός Ρηγανόκαμπου, Πάτρα.
- 237 Βλ δήλωση του Γενικού Γραμματέα της Διεθνούς Ένωσης Ρομά σχετικά με την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα, διαθέσιμη στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_20_12_01.rtf
- 238 ROMEUROPE, *Données sur la situation des populations Roms/Tsiganes en Europe*, Juin 1999, (Allemagne, Espagne, Grèce, Italie, Portugal). Το κεφάλαιο που αναφέρεται στην Ελλάδα το έγραψε ο Χρήστος Βελισσαρόπουλος, σελ. 14. Οι διάφορες μορφές ηπατίτιδας είναι ασθένειες του αίματος, οι οποίες εάν δε αντιμετωπιστούν ιατρικά μπορεί να προκαλέσουν σοβαρά προβλήματα ήπατος, που συχνά οδηγούν στο θάνατο.
- 239 Όπ.π..
- 240 Βλ. *Πρωινός Τύπος*, ημερήσια εφημερίδα Καρδίτσας, 26 Μαΐου 2001, τίτλος άρθρου «Πνίγηκε Τσιγγανόπουλο σε αρδευτικό κανάλι».
- 241 Συνέντευξη της Τερέζας Σινάνογλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, καταυλισμός Ηρακλείας Σερρών, 12 Σεπτεμβρίου 2002.
- 242 Συνέντευξη της Γεωργίας Σινάνογλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* καταυλισμός Ηρακλείας Σερρών, 12 Σεπτεμβρίου 2002.
- 243 Συνέντευξη της Αφροδίτης Σινάνογλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, καταυλισμός Ηρακλείας Σερρών, 12 Σεπτεμβρίου 2002.
- 244 Βλ. Κλητήριο Θέσπισμα ΑΟΟ/571 από 15 Αυγούστου 2001, στην διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 245 Συνέντευξη του Παρασκευά Καραγκούνη στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, καταυλισμός Πέλικα Κατερίνης, 2 Σεπτεμβρίου 2002.
- 246 Βλ. άρθρο Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων, στη σελίδα http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=184084

- 247 Βλ. άρθρο Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων, στη σελίδα:
http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=198527
- 248 Πληροφορίες από την εφημερίδα *Τα Νέα*, φύλλα της 1 και 2 Σεπτεμβρίου 2001.
- 249 Πληροφορίες από την εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, φύλλο της 14 Σεπτεμβρίου 2001.
- 250 Βλ. εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, φύλλο της 14 Σεπτεμβρίου 1999.
- 251 Εκτενής αναφορά στις δηλώσεις αυτές του δημάρχου Απόστολου Ζέρβα έγινε και κατά τη συνάντηση του ΟΑΣΕ στη Βιέννη, στις 22 Σεπτεμβρίου 1999. Απαντώντας, ο έλληνας εκπρόσωπος είπε τα εξής: «Ο εκπρόσωπος της Ελληνικής μη κυβερνητικής οργάνωσης που πήρε το λόγο νωρίτερα απέδωσε κάποιες ρατσιστικές δηλώσεις σε βάρος Ελλήνων Ρομά στο δήμαρχο της πόλης του Ζεφυρίου, κοντά στην Αθήνα. Πριν από μερικά λεπτά μίλησα σε αυτό το δήμαρχο που ονομάζεται Απόστολος Ζέρβας. Με διαβεβαίωσε ότι οι απόψεις του είχαν διαστρεβλωθεί από τα ΜΜΕ. Αλλά επίσης μου ζήτησε, σε κάθε περίπτωση, να εκφράσω εδώ εκ μέρους του την ειλικρινή του συγγνώμη για τον πόνο που η δήλωσή του προξένησε σε ανθρώπους που του είναι αγαπητοί και με τους οποίους έχει εργαστεί χρόνια τώρα, όντας μεταξύ άλλων, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Πανελληνίου Διαδημοτικού Δικτύου POM.» Βλ. δήλωση της ελληνικής αποστολής στον ΟΑΣΕ, το έτος 1999, κατά τη Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ στη Βιέννη, στις 22 Σεπτεμβρίου, στη σελίδα:
<http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/greece-to-osce-on-roma-21-9-99.html>
- 252 Βλ. Έγγραφο Αρ. Πρ. 3064 από 20 Αυγούστου 2002, στην διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*. Το έγγραφο αυτό παρατίθεται ολόκληρο στο Παράρτημα της παρούσας έκθεσης.
- 253 Βλ. άρθρο «Στον καιρό των Τσιγγάνων», καθημερινή εφημερίδα της Κομοτηνής, *Παρατηρητής της Θράκης*, 31 Ιανουαρίου 2002. Το συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων αντιμετωπίστηκε με αισθήματα μίσους λόγω της εθνοτικής της καταγωγής και όχι λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων καταδεικνύεται και από την αντίθεση πολλών περιοίκων Τουρκικής εθνικής καταγωγής στο ενδεχόμενο μετεγκατάστασης των Ρομά.
- 254 Βλ. άρθρο του Δάμωνα Δαμιανού «Λύση η συναίνεση στις ακραίες αντιδράσεις», καθημερινή εφημερίδα της Κομοτηνής *Παρατηρητής της Θράκης*, 1 Φεβρουαρίου 2002.
- 255 Βλ. *Report to the Government of Greece on the Visit to Greece carried out by the european Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), from 14 to 26 March 1993* (Έκθεση προς την ελληνική κυβέρνηση για την επίσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) στην Ελλάδα, από 14 έως 26 Μαρτίου 1993), παράγραφος 25, στη σελίδα: <http://www.cpt.coe.int/en/reports/inf1994-20en.htm>
- 256 Βλ. μηνιαίο περιοδικό *ΜΕΤΡΟ*, τεύχος Δεκέμβριος 2002, σελ.60.
- 257 Συνέντευξη του Κ.Μ στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 29 Ιανουαρίου 2002, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
- 258 Συνέντευξη της Α.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος.
- 259 Συνέντευξη της Α.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Νέα Ζωή, Ασπρόπυργος. Συνέντευξη του Παύλου Χαλιλόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα. Η παρουσία δικαστικού λειτουργού είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την διενέργεια έρευνας κατ' οίκον. Σύμφωνα με το Άρθρο 9 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος: «Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας».
- 260 Συνέντευξη της Διονυσίας Παναγιωτοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα.
- 261 Συνέντευξη του Κ.Κ στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα.
- 262 Συνέντευξη του Αθανάσιο Σαΐνη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα.
- 263 Δελτίο τύπου της Διεύθυνσης Αστυνομίας Δυτικής Αττικής, 28 Ιανουαρίου 2002.
- 264 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ* με τον αξιωματικό υπηρεσίας του Α.Τ Ασπρόπυργου, 4 Φεβρουαρίου 2002.
- 265 Δελτίο τύπου της Διεύθυνσης Αστυνομίας Δυτικής Αττικής 28 Ιανουαρίου 2002. Τρεις Ρομά συνελήφθησαν για κατοχή ναρκωτικών, ενώ συνελήφθηκε και μια Ρομινί η οποία σύμφωνα με το δελτίο τύπου, εθάθη να πετά περίπου 20 γραμμάρια χασίς σε μια ξυλόσομπα.
- 266 Συνέντευξη του Μιχάλη Αριστόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 30 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα.
- 267 Δηλώσεις αξιωματικών της ΕΛ.ΑΣ για υποθέσεις που δε σχετίζονται μεταξύ τους, καθιστούν ακόμη πιο έκδηλα τα ρατσιστικά στερεότυπα των αστυνομικών κατά των Ρομά. Σύμφωνα με το «Πρακτικό Επιτροπή Έγκρισης Χώρου Εγκατάστασης Πλανόδιων Νομάδων περιοχής Σπάρτης» της 10^{ης} Ιανουαρίου 2002, ο αστυνομικός Γεώργιος Πητερός πρότεινε, και τα μέλη της επιτροπής συμφώνησαν μαζί του, ότι δύο από τις τρεις εκτάσεις που προτάθηκαν για τη μετεγκατάσταση των καταυλισμών των Ρομά έπρεπε να απορριφθούν με βάση το γεγονός ότι βρίσκονταν σε αγροτική περιοχή και κοντά σε πολλές παρόδους. Οι δύο αυτοί παράγοντες, σύμφωνα με τον αστυνομικό, καθιστούσαν «την περιοχή δυσεπιτήρητη από τα Αστυνομικά

- όργανα», στοιχείο που αποδεικνύει το φυλετικό στερεότυπο περί εγκληματικότητας των Ρομά. Επιπλέον, το γεγονός ότι τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής, συμπεριλαμβανομένων ενός δημοτικού συμβούλου και στελεχών της νομαρχίας, συμφώνησαν με τους λόγους για τους οποίους ο αστυνομικός απέρριψε τις δύο αυτές περιοχές, δείχνει πόσο βαθιά ριζωμένη είναι το φυλετικό αυτό στερεότυπο. Οι επιτροπές αυτές δημιουργούνται σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ. 2 της ρατσιστικής Υγειονομικής Διάταξης του 1983.
- 268 Συνέντευξη της Αργυρώ Παναγιωτοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Ιουλίου 2002, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 269 Συνέντευξη της Διονυσίας Παναγιωτοπούλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 270 Συνέντευξη του Χρήστου Μαρκόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Ιουλίου 2002, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 271 Συνέντευξη του Παναγιώτη Καραγκούνη *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Ιουλίου 2002, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 272 Συνέντευξη της Τασίας Μαρινάκου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Ιουλίου 2002, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 273 Η Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ) αποτελεί ενδουπηρεσιακό διοικητικό μηχανισμό της ΕΛ.ΑΣ για τον καταλογισμό τυχόν πειθαρχικών ευθυνών οργάνων της ΕΛ.ΑΣ. Η διενέργεια ΕΔΕ διατάσσεται είτε από υψηλόβαθμους αξιωματικούς της ΕΛ.ΑΣ είτε από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης ή το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, διενεργούνται δε πάντοτε από αξιωματικούς με μεγαλύτερο βαθμό από τον κατηγορούμενο που δεν έχουν καμμία ανάμειξη στην υπόθεση για την οποία ελέγχεται διοικητικά ο αστυνομικός. Η ανάκριση είναι μυστική. Κατά τη διάρκεια της ανάκρισης γίνονται ένορκες καταθέσεις και συγκεντρώνεται και άλλο χρήσιμο υλικό σχετικά με την υπόθεση. Ο αστυνομικός που ανακρίνεται έχει το δικαίωμα να καλέσει μάρτυρες και να προσλάβει δικηγόρο. Μόλις ολοκληρωθεί η ανάκριση, ο αξιωματικό που διενήργησε την ΕΔΕ συντάσσει μια Έκθεση με τα ευρήματά του, η οποία περιέχει περίληψη και αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, αιτιολόγηση των συμπερασμάτων του με επιχειρήματα και, τέλος, σύσταση ως προς τις ενέργειες που θα πρέπει να επακολουθήσουν (για παράδειγμα, μπορεί να προτείνει την απόταξη ή την ποινή της αργίας με πρόσκαιρη παύση του αστυνομικού που διώκεται πειθαρχικά). Η Έκθεση με το πόρισμα της ΕΔΕ πηγαίνει στη συνέχεια, στην αρμόδια αρχή, ανάλογα με το βαθμό του κατηγορουμένου. Υπάρχουν τρεις περιπτώσεις. Σε περίπτωση που η αρχή θεωρήσει ότι ο κατηγορούμενος δε διέπραξε καμία παράβαση, η υπόθεση αρχειοθετείται. Εάν η αρχή θεωρήσει ότι πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις ορισμένου βαθμού, η ίδια αρχή επιβάλλει τις κυρώσεις αυτές. Εάν πρόκειται για πολύ σοβαρές κυρώσεις (για παράδειγμα, απόλυση από την ΕΛ.ΑΣ) η αρχή προωθεί την υπόθεση στο αρμόδιο Πειθαρχικό Συμβούλιο.
- 274 Συνέντευξη του Ν.Α στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 275 Συνέντευξη της Α.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 276 Συνέντευξη του Ν.Α. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 277 Συνέντευξη της Α.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 278 Συνέντευξη του Γ.Π. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ο Γ.Π. παρουσίασε ιατρικό πιστοποιητικό από το νοσοκομείο «Άγιος Παντελεήμων» Νίκαιας, με ημερομηνία 20 Απριλίου 2001, που στηρίζει τον ισχυρισμό του ότι τραυματίστηκε σε τροχαίο.
- 279 Συνέντευξη συνεργάτη της Δ.Π. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 25 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 280 Το 1996, μια βίαιη επιδρομή της ΕΛ.ΑΣ σε καταυλισμό Ρομά σε γειτονική περιοχή και μπροστά στο φακό της τηλεόρασης, προκάλεσε κύμα επικρίσεων κατά της ΕΛ.ΑΣ, ακόμη και από τον Πρωθυπουργό της χώρας. Βλ. *Ελευθεροτυπία*, φύλλο της 22^{ης} Φεβρουαρίου 1996.
- 281 Συνέντευξη του Ι.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 13 Ιουλίου 2001, καταυλισμός Νέας Ζωής Ασπροπύργου.
- 282 *Οπ.π.*
- 283 Βλ. επιστολή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Ηρακλείου προς το Συνήγορο του Πολίτη, Αρ. 9009/20/57-γ, από 22 Οκτωβρίου 2001.
- 284 Βλ. έγγραφο με Αρ.Πρ. 11394.2.2/01 από 25 Οκτωβρίου 2002, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 285 Βλ. *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, άρθρα της 6^{ης} και 7^{ης} Ιουλίου 2000.
- 286 Επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς τη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης, Αρ. Πρ. 11868/00/2.1. από 11 Αυγούστου 2000.
- 287 Η Γενική Αστυνομική Διεύθυνση εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία για να εκφράσει τη δυσαρέσκειά της για τη δυσχέρεια που προκαλεί η τήρηση της νόμιμης διαδικασίας, δηλώνοντας τα εξής: «οι κατ' οίκον έρευνες είχαν αρνητικό αποτέλεσμα, καθόσον η τήρηση της νόμιμης διαδικασίας στις εν λόγω περιπτώσεις (μεγάλος αριθμός καταλυμάτων σε υπαίθριο χώρο) αναιρεί το στοιχείο του αιφνιδιασμού». Επιστολή της Γενικής

Αστυνομικής Διεύθυνσης Θεσσαλονίκης προς το Συνήγορο του Πολίτη, Αρ. Πρ. 1032/2/10-60 από 5 Σεπτεμβρίου 2000.

- 288 Υποστηρίζεται ότι τέτοιες «επιχειρήσεις σκούπας» τελούνται κατά παράβαση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ECHR). Το Άρθρο 5 παρ. 1, εδάφιο γ, αναφορικά με το δικαίωμα για ελευθερία και ασφάλεια, ορίζει τα εξής: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν και την ασφάλειαν. Ουδείς επιτρέπεται να στερηθή της ελευθερίας του ειμή εις τας ακόλουθους περιπτώσεις και συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν [εδάφιο γ] εάν συνελήφθη και κρατηθεί όπως οδηγηθή ενώπιον της αρμοδίας δικαστικής αρχής εις την περίπτωσιν ευλόγου υπονοίας ότι διέπραξεν αδίκημα, **ή υπάρχουν λογικά δεδομένα** προς παραδοχήν της ανάγκης όπως ούτος εμποδισθή από του να διαπράξη...» (πρόσθετη έμφαση)
- 289 Βλ. *Summary record of the first part 463rd meeting: Greece. 09/05/2001*, CAT/C/SR.463, [Συνοπτική Έκθεση του πρώτου μέρους της 463^{ης} συνεδρίας: Ελλάδα. 9 Μαΐου 2001], παράγραφος 7, διαθέσιμο στην σελίδα: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e78458a859f90af5c1256a4c0038c47e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e78458a859f90af5c1256a4c0038c47e?Opendocument)
- 290 Ο.π., παράγραφος 34. Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ
- 291 Ο.π., παράγραφος 35. Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ.
- 292 Ο.π., παράγραφος 34. Αν και η χρήση του όρου «racial profiling» (στερεοτυπική θεώρηση ενός υπόπτου ως ενόχου αποκλειστικά με βάση την φυλετική καταγωγή του) δεν είναι διαδεδομένη έξω από τις Η.Π.Α., το θέμα έχει συζητηθεί σε πολλά διεθνή fora και η προαναφερθείσα παρατήρηση του μέλους της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (CAT) είναι προσφυής. Το κενό αυτό έρχονται να καλύψουν πρόσφατες ακαδημαϊκές μελέτες σχετικά με το θέμα των φυλετικών στερεοτύπων («racial profiling») και τις νομικές υποχρεώσεις των Η.Π.Α. που απορρέουν από διεθνείς συμβάσεις. Στο άρθρο «Racial Profiling and International Human Rights Law: Illegal Discrimination in the United States», η Maria V. Morris ισχυρίζεται ότι ενέργειες που είναι απόρροια φυλετικών στερεοτύπων – δηλ της αντίληψης της φυλετικής καταγωγής ενός ατόμου ως συντρέχουσας αιτίας για την θεώρησή του ως υπόπτου για την τέλεση ενός αδικήματος, συνιστά παράβαση του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων: «Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συμβάσεις αυτές παραβιάζονται από ενέργειες των αστυνομικών υπηρεσιών που είναι απόρροια φυλετικών στερεοτύπων [καθώς και] της παράλειψης των κυβερνητικών και αστυνομικών αρχών να τηρούν στατιστικά στοιχεία σχετικά με την συμπεριφορά των αστυνομικών...» (Βλ. Morris, Maria V., «Racial Profiling and International Human Rights Law: Illegal Discrimination in the United States». *Emory International Law Review*, Τόμος 15, Άνοιξη 2001, Αρ. 1, σελ. 210.) Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη συνηθισμένη για την Αμερική, περίπτωση τροχαίων ελέγχων δρόμο για εξακρίβωση στοιχείων των οδηγών, η Morris υποστηρίζει πως οδηγοί που ανήκουν σε μειονότητες μπορεί να «...πέσουν θύματα παρενόχλησης. Οι αστυνομικοί μπορεί να τους εξευτελίσουν, ενώ τέτοιοι έλεγχοι μπορεί να οδηγήσουν και σε βιαιοπραγίες. Το γεγονός και μόνο, ότι τους σταματούν αποτελεί προσβολή της αξιοπρέπειάς τους, άρνηση του δικαιώματός τους να μη γίνεται διάκριση εναντίον τους από την πολιτεία καθώς και του δικαιώματός τους να είναι ισότιμοι έναντι του νόμου.» (Ο.π.) Τα δικαιώματα αυτά σχετίζονται άμεσα με το Άρθρο 2 (απαγόρευση διακρίσεων κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει το Σύμφωνο) και το Άρθρο 26 (ισότητα έναντι του νόμου και ίση προστασία από τον νόμο) του ΔΣΑΠΔ, καθώς και με το Άρθρο 2 (που καταδικάζει τις φυλετικές διακρίσεις και υποχρεώνει τα κράτη-μέλη να εξαλείψουν το φαινόμενο) και το Άρθρο 5 (που υποχρεώνει τα κράτη-μέλη να απαγορεύσουν τις φυλετικές διακρίσεις και εγγυάται το δικαίωμα όλων των ανθρώπων για ίση αντιμετώπιση από το νόμο, χωρίς φυλετικές διακρίσεις) της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, καθώς και με το πνεύμα των συμβάσεων αυτών, όπως περιγράφεται στο προοίμιο και των δύο συμβάσεων. Τέλος, η Morris χρησιμοποίησε και τη μέθοδο απόδειξης που ακολουθεί το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για να προσδιορίσει εάν η διαφορετική αντιμετώπιση των ανθρώπων είναι σημάδι ανεπίτρεπτης φυλετικής διάκρισης, προκειμένου να εξετάσει αν το «racial profiling» είναι συμβατό με αυτή. Όπως συμπέρανε, ενέργειες βάσει φυλετικών στερεοτύπων «θα πρέπει θεωρούνται ως μορφές ανεπίτρεπτων φυλετικών διακρίσεων.» Ο.π., σελ. 255-262.
- 293 Υποστηρίζεται ότι οι καταχρηστικές επιδρομές παραβιάζουν τις νομικές υποχρεώσεις που απορρέουν για την Ελλάδα, σε διεθνές επίπεδο, από το Άρθρο 7 (απαγόρευση βασανιστηρίων ή βιαιοπραγιών, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας) και από το Άρθρο 17 (απαγόρευση αυθαίρετων ή παράνομων επεμβάσεων στην ιδιωτική ζωή, την οικογένεια, το σπίτι ή την αλληλογραφία) του ΔΣΑΠΔ. Παρόμοια προστασία προσφέρουν και το Άρθρα 3 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
- 294 Σύμφωνα με το Άρθρο 6 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος, «Κανένας δε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα.» Η αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση

απαγορεύονται σύμφωνα με το Άρθρο 9 του ΔΣΚΠΔ και το Άρθρο 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

- 295 Σε πρόσφατη έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας και της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ελσίνκι έγινε αναφορά σε δείγματα κακοποίησης των Ρομά στην Ελλάδα από την αστυνομία. Οι οργανισμοί αυτοί δήλωσαν τα εξής: «Σε γενικές γραμμές, η έκθεση επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις ΔΚΟ και ΜΚΟ ότι οι Ρομά και οι μετανάστες διατρέχουν ιδιαίτερο κίνδυνο να υποστούν καταπατήσεις στα χέρια μελών των σωμάτων ασφαλείας» Επιπλέον, η έκθεση δηλώνει τα εξής: «Οι διαθέσιμες πληροφορίες που αφορούν σε βασανιστήρια και κακομεταχείριση, ιδίων οι μηνύσεις που έχουν υποβάλει φερόμενοι ως θύματα, δείχνουν ότι η σωματική και ψυχολογική κακομεταχείριση κρατουμένων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας, κατά κύριο λόγο από αστυνομικούς, είναι σχετικά συνηθισμένη στην Ελλάδα. Όπως έχει σημειωθεί, τα θύματα είναι συχνά –αν και κάθε άλλο παρά αποκλειστικά– Ρομά ή μετανάστες.» Βλ. έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας και της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ελσίνκι, *Ελλάδα: στη σκιά της ατιμωρησίας – Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων*, 24 Σεπτεμβρίου, 2002, σελ. 2 και 9, στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_24_09_02d.doc
- 296 Το Άρθρο 7 παρ.2 του Ελληνικού Συντάγματος ορίζει τα εξής: «Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως ο νόμος ορίζει.» Ο ορισμός των βασανιστηρίων δίνεται στο Άρθρο 1, παρ. 2 του Νόμου Αρ. 1500 του 1984, που ορίζει τα εξής: «Βασανιστήριο συνιστά κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη [επίσης βασανιστήριο μπορεί να αποτελέσει και μια]. Σωματική κάκωση, βλάβη της υγείας, άσκηση παράνομης σωματικής ή ψυχοσωματικής βίας και κάθε άλλη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.» Σύμφωνα με τη θέση της ελληνικής αποστολής ενώπιον της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων των Ηνωμένων Εθνών (CAT), στη συνεδρίαση της Επιτροπής στις 22 Απριλίου 1994: «Αναφερόμενος στο άρθρο 1, παράγραφο 2, του Νόμου Αρ. 1.500 του 1984, [ο κος. Μαθίας –στα Αγγλικά αναφέρεται ως Mr Mathias –] ανέφερε ότι [...] ο μόνος παράγοντας βάσει του οποίου κρίνεται εάν μία πράξη αποτελεί βασανιστήρια ή όχι είναι εάν η πρόθεση του προσώπου που τη διαπράττει είναι να υπονομεύσει τη βούληση του θύματος· τα κίνητρα του δράστη δεν αποτελούν σημαντικό παράγοντα από νομικής άποψης. Εν όψει του γεγονότος αυτού, ο Νόμος του 1984 κινείται στο ίδιο πλαίσιο με τη Σύμβαση, η οποία, όπως και κάθε άλλο διεθνές κείμενο που έχει υπογράψει η Ελλάδα, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Ελληνικής νομοθεσίας, σύμφωνα με το Άρθρο 28 του Συντάγματος, και υπερσχύει έναντι κάθε άλλης εγχώριας διάταξης που έρχεται σε αντίθεση με αυτή.» *Summary Record* (Συνοπτική έκθεση της 182^{ης} συνάντησης (τμήμα της συνάντησης που έλαβε χώρα παρουσία κοινού): Ελλάδα. 27/04/94. CAT/C/SR.182. (Συνοπτική έκθεση), Δωδέκατη συνεδρία, 22 Απριλίου 1994, παράγραφος 8, στη σελίδα: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/385c2add1632f4a8c12565a9004dc311/e31f802358ac4a75802564410051e6f6?OpenDocument&Highlight=0.greece>
- 297 Σύμφωνα με τα ευρήματα της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων το έτος 2001, «...υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία που δείχνουν ότι τα όργανα της αστυνομίας κάνουν χρήση υπερβολικής ή αδικαιολόγητης βίας, ορισμένες φορές, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, ιδιαίτερα όταν αντιμετωπίζουν εθνικές μειονότητες και ξένους.» Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων, Εικοστή έκτη Συνεδρία, 30 Απριλίου-18 Μαΐου 2001, «Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων: Ελλάδα, A/56/44, παράγραφοι 83-88», CAT/C/XXVI/Concl.2/Rev.1, 8 Μαΐου 2001, ενότητα III 5 (α).
- 298 Βλ. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας* (ECRI), *Δεύτερη Έκθεση για την Ελλάδα*, GRI (2000)32, υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1999, παράγραφος 26, στη σελίδα: [http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Greece/CBC2%20-%20Greece%20\(greek\)-1.pdf](http://www.coe.int/T/E/human_rights/Ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Greece/CBC2%20-%20Greece%20(greek)-1.pdf)
- 299 Συνέντευξη του Χρήστου Παπαδημητρίου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, Ζεφύρι, 10 Οκτωβρίου 2002.
- 300 Συνέντευξη του Θωμά Μιχαλόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, Ζεφύρι, 21 Ιουλίου 2002.
- 301 Βλ. έγγραφο με Αρ.Πρ. 4803/22/91-2, στην διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 302 Συνέντευξη του Θωμά Μιχαλόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 17 Δεκεμβρίου 2002, Ζεφύρι Αθήνας.
- 303 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ* με το Γιώργο Παναγιωτόπουλο, 6 Νοεμβρίου 2001.
- 304 *Οπ.π.*
- 305 *Οπ.π.*
- 306 Ιατρικό πιστοποιητικό Αρ.Πρ 5394, ημερομηνίας 2 Νοεμβρίου 2001, από το Γενικό Περιφερειακό Νοσοκομείο Πύργου.
- 307 Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη, Αρ.Πρ. 73.02.2.1, από 19 Απριλίου 2002.
- 308 Συνέντευξη συνεργάτη των *ERRC/ΕΠΣΕ* με το Νίκο Θεοδωρόπουλο, 12 Σεπτεμβρίου 2001, Αθήνα.
- 309 Συνέντευξη του Νίκου Τσιτσίκου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 7 Σεπτεμβρίου 2001, Αθήνα.
- 310 *Οπ.π.*

- 311 *Οπ.π.*
- 312 Απόφαση Αρ. 647/01 του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Κεφαλληνίας.
- 313 Συνέντευξη του Νίκου Θεοδωρόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 12 Σεπτεμβρίου 2001, Κεφαλλονιά.
- 314 Ο Βασίλης Τσιτσίκος είναι αδελφός του Νίκου Τσιτσίκου. Ανακρίθηκε εν συντομία από έναν αστυνομικό και στην συνέχεια αφέθηκε ελεύθερος. Όπως δήλωσε, δε δέχτηκε ούτε σωματική ούτε λεκτική κακοποίηση (συνέντευξη του Βασίλη Τσιτσίκου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 15 Σεπτεμβρίου 2001, Αθήνα).
- 315 Συνέντευξη του Θεόδωρου Στεφάνου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 5 Σεπτεμβρίου 2001, Αθήνα.
- 316 Στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ* περιήλθε αντίγραφο του ιατρικού πιστοποιητικού που εξέδωσε το Γενικό Περιφερειακό Νοσοκομείο Κεφαλληνίας στο Αργοστόλι. Το πιστοποιητικό αναφέρει ότι ο Θεόδωρος Στεφάνου υπέστη τραυματισμούς στο κεφάλι, οι οποίοι προκλήθηκαν από χτυπήματα που δέχτηκε περίπου 12 ώρες πριν από την εξέταση. Είχε οίδημα και κάποια ευαισθησία στη μύτη, κάποια δυσκολία στην εστίαση και μικρό αιμάτωμα στο μπροστινό μέρος. Το πιστοποιητικό δεν είχε συμπληρωθεί πλήρως και δε φέρει αριθμό μητρώου ούτε αναφέρει την ώρα της εξέτασης.
- 317 Βλ. Εισαγγελική Παραγγελία Αρ. 82/2002, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 318 Επιστολή από το Συνήγορο του Πολίτη προς τη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Κεφαλληνίας, Αρ. 18665/01/2.1, Αθήνα, 6 Φεβρουαρίου 2002. Ο Συνήγορος του Πολίτη δήλωσε ότι θεώρησε πως, λόγω της σοβαρότητας των ισχυρισμών, οι αρμόδιες αστυνομικές αρχές θα είχαν ήδη ξεκινήσει την διενέργεια ΕΔΕ, και ζήτησε να ενημερωθεί ως προς το πορίσμά της μετά την ολοκλήρωση των σχετικών διαδικασιών.
- 319 Επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Κεφαλλονιάς, Αρ. 18665/01/2.2, Αθήνα, 13 Ιουνίου 2002.
- 320 Βλ. έγγραφο με Αρ.Πρ. 233428/6/5-μδ', στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 321 Βλ. έγγραφο με Αρ.Πρ. 233428/6/5-μη', με ημερομηνία 25 Οκτωβρίου 2002, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.
- 322 Βλ. έγγραφο με Αρ. Πρ. 233428/6/5-νβ', ημερομηνίας 18 Ιανουαρίου 2003.
- 323 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την υπόθεση, βλ. «Police Excesses against Roma in Greece», στο *Roma Rights*, Άνοιξη 1997, στη σελίδα: http://www.errc.org/r_r_spr1997/snap11.shtml
- 324 Το Άρθρο 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ECHR) ορίζει τα εξής: «Παν πρόσωπον του οποίου αναγνωρίζονται εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίες παραβιάστηκαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτέλεσει των δημοσίων καθηκόντων των.»
- 325 Η καταχρηστική χρήση βίας που οδηγεί στο θάνατο αποτελεί παραβίαση του Άρθρου 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Άρθρου 6 του Διεθνούς Σύμφωνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ). Και τα δύο προστατεύουν το δικαίωμα στη ζωή. Όσον αφορά τη δολοφονία του Μαρίνου Χριστόπουλου, ο αστυνομικός Τυλλιανάκης φαίνεται πως υπερέβη τα όρια που καθορίζονται από τις *Βασικές Αρχές του ΟΗΕ για τη χρήση βίας και όπλων από στελέχη επιφορτισμένα με το καθήκον της επιβολής του νόμου*, όπου αναφέρεται ότι: «...τα ανωτέρω όργανα δεν πρέπει να χρησιμοποιούν όπλα κατά προσώπων παρά μόνο σε περιπτώσεις 1. αυτοάμυνας ή 2. άμυνας άλλων ατόμων κατά επαπειλούμενου θανάτου ή σοβαρής βλάβης [...]» (μετάφραση όπως παρατίθεται στην «Απάντηση της Προέδρου της ΕΕΔΑ στην από 22.03.2001 επιστολή του Υπουργού Δημόσιας Τάξης με την οποία ζητείται γνωμοδότηση για το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά στην οπλοφορία και οπλοχρησία των αστυνομικών δυνάμεων». Βλ. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Έκθεση 2001*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, Ιανουάριος 2002, σελ. 111)
- Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο όσον αφορά τη χρήση όπλων από αστυνομικά όργανα είναι απηρχαιωμένο και παραβαίνει διεθνή πρότυπα για τη χρήση όπλων από στελέχη των υπηρεσιών επιβολής του νόμου. Κατά το χρόνο εκτύπωσης της παρούσας έκθεσης, η χρήση όπλων από αστυνομικά όργανα στην Ελλάδα διέπεται από το Άρθρο 1 του Νόμου 29 που υιοθετήθηκε το 1943. Το Άρθρο αυτό καλύπτει αρκετές διαφορετικές περιστάσεις στις οποίες ένας αστυνομικός μπορεί να χρησιμοποιήσει ένοπλη βία:
- όταν στον αστυνομικό επιτεθεί κάποιος «...δια πυροβόλων όπλων ή άλλων αντικειμένων δυνάμενων να επιφέρουν αυτοίς σοβαράν σωματικήν βλάβην»
 - «όταν δεν δύνανται να υπερασπισθώσιν άλλως τον τόπον τον οποίον κατέχουσιν ή την θέσιν ή άτομα τα οποία παρεδόθησαν αυτοίς προς φύλαξιν ή των οποίων εκ καθήκοντος ανέλαβον την προάσπισιν ή τους δημοσίους υπαλλήλους εν τη εκτέλεσει των καθηκόντων τους ή τα Δημόσια καταστήματα»
 - «όταν υφιστάμενης συναθροίσεως το πλήθος προβαίνει εις λεηλασίας ή διαρπαγάς ή βαιοπραγίας κατά πολιτών ή καταλήψεις ή φθοράς δημοσίων ή ιδιωτικών οικιών...ή όταν η επιτραπείσα συνάθροισις εξετράπη του ειρηνικού της σκοπού εις πράξεις διαταράσσουσας την δημόσιαν τάξιν.»
 - «όταν ενεργούνται συναθροίσεις παρά την απαγόρευσιν αυτών υπό της Αρχής, οι δε συναθροισθέντες καίπερ δεν εκτρέπονται εις έκτροπα εν τούτοις εις πρόσκλησιν αυτής όπως διαλυθώσιν, αρνούνται να πράξωσι τούτο.»

Οι διατάξεις αυτές τροποποιήθηκαν με το Άρθρο 133 του Προεδρικού Διατάγματος 141/1991, το οποίο προβλέπει τη χρήση όπλων στις περιπτώσεις που αναφέρονται παραπάνω, αλλά μόνο εάν κριθεί εντελώς απαραίτητο και αφού έχουν δοκιμαστεί και εξαντληθεί οι λιγότερο ακραίες μέθοδοι, καθώς και στις περιπτώσεις που καλύπτουν οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα όσον αφορά καταστάσεις άμυνας και αναγκαιότητας.

Οι διατάξεις που αφορούν τη χρήση όπλων δέχτηκαν σοβαρές επικρίσεις από ανώτατα αστυνομικά όργανα καθώς και από τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Το Φεβρουάριο του 2002 ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης ανακοίνωσε ότι επρόκειτο να ψηφιστεί νέος νόμος για «την προστασία των πολιτών από την απειράσκειπη χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα αλλά και την προστασία των αστυνομικών οργάνων, ώστε να γνωρίζουν καλά πότε θα μπορούν να τα χρησιμοποιούν.» Στις 12 Νοεμβρίου 2002, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης έδωσε στη δημοσιότητα το κείμενο του σχεδίου νόμου που επρόκειτο να υποβληθεί προς ψήφιση στη Βουλή. Το σχέδιο νόμου, που προβλέπει μεταξύ άλλων και τη διεξαγωγή ψυχομετρικών τεστ σε όλα τα αστυνομικά όργανα καθώς και την καλύτερη εκπαίδευσή τους στη χρήση των όπλων, ορίζει επίσης και τις ακριβείς συνθήκες υπό τις οποίες επιτρέπεται η κατοχή και χρήση όπλου από αστυνομικούς. Το σχέδιο νόμου περιλαμβάνει μεγάλο τμήμα του Κώδικα Συμπεριφοράς των Στελεχών που είναι επιφορτισμένα με το καθήκον της επιβολής του νόμου του ΟΗΕ (1979) και, σύμφωνα με τους συντάκτες του, μελετήθηκε προσεχτικά η σχετική νομοθεσία άλλων ευρωπαϊκών χωρών. (Το σχέδιο νόμου καθώς και άλλα σχετικά έγγραφα είναι διαθέσιμα στη σελίδα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης: <http://www.ydt.gr/opla.htm>). Μέχρι την ημέρα εκτύπωσης της παρούσας έκθεσης το σχέδιο νόμου δεν έχει υποβληθεί στη Βουλή προς ψήφιση.

326 Ιατροδικαστική έκθεση Αρ. 3592 από 25 Οκτωβρίου 2001, Αρ. Πρ. Νεκροτομειών 3630.

327 Συνέντευξη του Τ.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 28 Οκτωβρίου 2001, Ζεφύρι Αθήνας.

328 Επιστολή από το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας, Κλάδος Διοικητικού, Αρ. Πρ. 249072/6-8-μδ', 15 Μαρτίου 2002, προς το Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών, με κοινοποίηση προς το Συνήγορο του Πολίτη.

329 Βλ. Διάταξη Επιβολής Περιοριστικών Όρων, υπογεγραμμένη από το 24^ο Τακτικό Ανακριτή, Αρ. Διάταξης 26/2001 από 29 Οκτωβρίου 2001, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*.

330 Όπ. π.

331 Η επιστολή στην οποία παρατίθενται οι απόψεις του Συνηγόρου του Πολίτη είχε ως παραλήπτη το *ΕΠΣΕ* και την *ΕΟΔΜ* (Αρ. Πρ. 1767/01/2.2 από 22 Νοεμβρίου 2001) αλλά απευθυνόταν, επίσης, στο Γενικό Αστυνομικό Διευθυντή Αττικής (Αρ. Πρ. 1767/01/2.2, 22 Νοεμβρίου 2001). Το Άρθρο 14 παρ. 2 του Προεδρικού Διατάγματος 22/1996 με τίτλο «Πειθαρχικό Δίκαιο Αστυνομικού Προσωπικού», προβλέπει ότι «Επίσης, σε διαθεσιμότητα τίθενται υποχρεωτικώς οι αστυνομικοί όταν εκτίουν στερητική της ελευθερίας ποινή ή τελούν σε προσωρινή κράτηση ή έχουν αποφυλακιστεί με εγγύηση ή με περιοριστικούς όρους». Περαιτέρω, το Άρθρο 14 παρ. 9 του ίδιου Διατάγματος αναφέρεται ξεκάθαρα στην ανησυχία της οικογένειας του κύριου Χριστόπουλου, τα μέλη της οποίας δε θέλουν να συμβεί παρόμοιο περιστατικό με τη φερόμενη ως καταχρηστική χρήση όπλου από τον συγκεκριμένο αστυνομικό. Το Άρθρο προβλέπει ότι: «Οι τελούντες στην κατάσταση της διαθεσιμότητας... υποχρεούνται δε να παραδίδουν τον ατομικό τους οπλισμό.» Απαντώντας στις παρατηρήσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, η ΕΛ.ΑΣ ισχυρίστηκε, με μια τυπολατρική ερμηνεία των διατάξεων του Διατάγματος, ότι εφόσον ο αστυφύλακας Τυλλιανάκης δεν είχε τεθεί υπό προσωρινή κράτηση δε θα μπορούσε να έχει αποφυλακιστεί με εγγύηση ή υπό όρους και ότι, συνέπεια αυτού, στη συγκεκριμένη περίπτωση ισχύει το Άρθρο 14 παρ. 1 και όχι το Άρθρο 14 παρ. 2. Το Άρθρο 14 παρ. 1 θέτει το ζήτημα της διαθεσιμότητας του αστυνομικού στη διακριτική ευχέρεια των αστυνομικών αρχών. Βλ. επιστολή από το Αρχηγείο της ΕΛ.ΑΣ, Διεύθυνση Προσωπικού, Αρ. Πρ. 249072/6/8-κγ' από 5 Δεκεμβρίου 2001. Ο Συνήγορος του Πολίτη επέμενε ότι ο αστυνομικός θα έπρεπε να είχε τεθεί σε διαθεσιμότητα, ακόμη και σύμφωνα με το Άρθρο 14 παρ.1, υποστήριζε ότι η ερμηνεία της Αστυνομίας δεν ήταν απόλυτα σωστή, παρόλο που δεν συνιστούσε κατάχρηση της διακριτικής εξουσίας που έχουν οι Αστυνομικές Αρχές σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 22/1996. (Βλ. επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας, Κλάδος Διοικητικού, Διεύθυνση Προσωπικού, Αρ. Πρ. 1767/01/2.4 από 21 Δεκεμβρίου 2001).

332 Οι τρεις αστυνομικοί που διέπραξαν τις αντίστοιχες δολοφονίες, ο Γεώργιος Τυλλιανάκης, ο Ιωάννης Ριζόπουλος (δολοφόνησε έναν άντρα αλβανικής καταγωγής, τον Gentjan Celniku, στην Αθήνα, στις 21 Νοεμβρίου 21, 2001) και ο Θεόδωρος Κατσάς (δολοφόνησε τον ελληνικής καταγωγής Αναστάσιο Λιμούρα στη Γλυφάδα, στις 24/10/02) παραπέμφθηκαν στον ανακριτή αφού τους απαγγέλθηκαν κατηγορίες για «ανθρωποκτονία με πρόθεση» (Άρθρο 299 του Ποινικού Κώδικα). Στην περίπτωση των δύο πρώτων (των αστυνομικών Τυλλιανάκη και Ριζόπουλου) η εισαγγελία πρόσθεσε την κατηγορία του «ενδεχόμενου δόλου», πράγμα που δε συνέβη στην περίπτωση του τρίτου (αστυνομικού Κάτσα), για την οποία το γραφείο του εισαγγελέα πρόσθεσε τον λιγότερο επιβαρυντικό χαρακτηρισμό «υπέρβαση των ορίων αμύνης». Παρά ταύτα, ο αστυφύλακας Κατσάς – ο οποίος αντιμετωπίζει σχετικά ελαφρύτερες κατηγορίες – τέθηκε υπό προσωρινή κράτηση, κάτι που δεν έγινε για τους άλλους δυο αστυνομικούς. Το σχετικό άρθρο, 282, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προβλέπει, ότι: «Μόνο η κατά το νόμο βαρύτητα δεν αρκεί για την

επιβολή προσωρινής κράτησης.» και θα πρέπει να συντρέχουν βάσιμοι φόβοι ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να διαφύγει ή/και να διαπράξει και άλλα εγκλήματα. Εφόσον και οι τρεις κατηγορούμενοι ήταν αστυνομικοί, είναι δύσκολο να δοθεί μια πειστική εξήγηση για το γεγονός ότι μόνο ο ένας από τους τρεις τέθηκε υπό προσωρινή κράτηση. Μάλιστα, δεδομένου ότι τα περιστατικά είναι σε γενικές γραμμές παρόμοια, φαίνεται πως ο μόνος παράγοντας που τα διαφοροποιεί είναι η εθνοτική καταγωγή του θύματος. (βλ. δελτίο τύπου του ΕΠΣΕ με ημερομηνία 30 Οκτωβρίου 2001, με τίτλο: «Εθνοτικά αλλήθωρες» αποφάσεις για αστυνομικούς που σκότωσαν Έλληνα, Ρομ και Αλβανό αδικούν τη δικαιοσύνη», στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_30_10_02.rtf Λόγω της προσωρινής κράτησής του, ο αστυφύλακας Κατσάς τέθηκε αυτομάτως σε διαθεσιμότητα, σύμφωνα με το Άρθρο 14, παρ. 2, του Προεδρικού Διατάγματος 22/1996.

- 333 Για συνοπτική αναφορά της υπόθεσης του αστυνομικού Μιχάλη Λαγού, δείτε «Σε διαθεσιμότητα ο αστυνομικός με τα ναρκωτικά», *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, Αθήνα, 16 Νοεμβρίου 2001, στη σελίδα: http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=232640
- 334 Το Κεφάλαιο 15 του Ποινικού Κώδικα καθορίζει και απαγορεύει πράξεις βίας που προκαλούν θάνατο, συμπεριλαμβανομένης της ανθρωποκτονίας με πρόθεση (Άρθρο 299) και της ανθρωποκτονίας εξ αμελείας (Άρθρο 302). Η κατηγορία της «ανθρωποκτονίας με ενδεχόμενο δόλο» δηλώνει ότι ο δράστης είχε επίγνωση των πιθανών συνεπειών της πράξης του και τις αποδέχτηκε.
- 335 Βλ. δελτίο τύπου των *ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ*, «Παραπέμπεται από την ΕΛ.ΑΣ για απόταξη ο αστυνομικός που σκότωσε το Ρομ Χριστόπουλο στο Ζεφύρι στις 24/10/2001», 3 Απριλίου 2002, στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_03_04_02.rtf
- 336 Στην έκθεσή του ο Alvaro Gil-Robles ανέφερε ότι: «Συνάντησα στον Ασπρόπυργο την αδελφή του κύριου Χριστόπουλου, ενός νεαρού Ρομ/Τσιγγάνου που τον σκότωσε η σφαίρα ενός αστυνομικού όταν αρνήθηκε να υπακούσει κατά τη διάρκεια τυπικού ελέγχου αυτοκινήτου. Ο αστυνομικός αποπέμφθηκε ενώ εκκρεμεί η διεξαγωγή της δίκης σχετικά με την υπόθεση. Κατά τη διάρκεια της συζήτησής μας ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης, Μ. Χρυσοχοϊδης, έδωσε έμφαση στην απερίσκεπτη αντίδραση του αστυνομικού.» (ανεπίσημη μετάφραση των ERRC/ΕΠΣΕ) Βλ. *Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights on his visit to the Hellenic Republic, 2-5 June, 2002, for the attention of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly*, Στρασβούργο, 17 Ιουλίου 2002, στη σελίδα: [http://www.commissioner.coe.int/docs/CommDH\(2002\)5_E.doc](http://www.commissioner.coe.int/docs/CommDH(2002)5_E.doc)
- 337 Βλ. επιστολή της αστυνομίας προς ΕΠΣΕ, Αρ. Πρ. 249072/6/8-ξδ', από 24 Μαρτίου 2003.
- 338 *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 24 Οκτωβρίου 2001.
- 339 Πρόταση της Εισαγγελέως προς το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών (ΕΓ: 149-2002/55/43, από 16 Ιουλίο 2002). Το πλήρες κείμενο της εισαγγελικής πρότασης είναι διαθέσιμο στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_12_08_02.rtf
- 340 Απόφαση με Αρ. Πρωτ. 4712 / 2002, ημερομηνίας 10 Οκτωβρίου 2002.
- 341 Βλ. Συνοδευτικό Δικογραφίας από τη Διεύθυνση Ασφάλειας Θεσσαλονίκης, Υποδιεύθυνση Δημόσιας Τάξης, Πρώτο Τμήμα –Εγκλημάτων κατά ζωής προς τον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, Αρ. Πρ. 1045/2/156-11, από 16 Απριλίου 1998.
- 342 Υπ. Αριθμ. 222/2000 Βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, 23 Φεβρουαρίου 2000, σελ.8.
- 343 Δείτε Έγγραφο της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Θεσσαλονίκης, Κλάδος Προσωπικού, Αρ. Πρ. 1045/2/5-24 από 6 Μαΐου 1999. Βλ. επίσης Έγγραφο της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Θεσσαλονίκης, Κλάδος Προσωπικού, Αρ. Πρ. 1045/2/5-34 από 30 Δεκεμβρίου 1999.
- 344 Υπ. Αριθμ. 222/2000 Βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, 23 Φεβρουαρίου 2000, σελ.22.
- 345 Βλ. έγγραφο της Διεύθυνσης Εγκληματολογικών Μελετών, Τμήμα Εργαστηρίων, Αρ. Πρ. 3022/13/7061-β, Αθήνα, 25 Φεβρουαρίου 1999, που περιλαμβάνει την Έκθεση Εργαστηριακής Πραγματογνωμοσύνης
- 346 Το Άρθρο 22 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα αναφέρει ότι η νομιμότητα ενός μέτρου άμυνας σε περίπτωση απειλής κρίνεται από το βαθμό επικινδυνότητας της επίθεσης, από το είδος της βλάβης που απειλούσε [δηλαδή τον αμυνόμενο ή άλλον], από τον τρόπο και την ένταση της επίθεσης και από τις λοιπές περιστάσεις.
- 347 Ιατροδικαστική Έρευνα, Αρ. Πρ. 948, από 2 Απριλίου 1998, που υπογράφει ο ιατρός Δημήτριος Ψαρούλης, Θεσσαλονίκη.
- 348 Το Άρθρο 22 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα ορίζει τα εξής: «Άμυνα είναι η αναγκαία προσβολή του επιτιθέμενου στην οποία προβαίνει το άτομο, για να υπερασπισθεί τον εαυτό του ή άλλον από άδικη και παρούσα επίθεση που στρέφεται εναντίον τους».

- 349 Δείτε ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα» στην ετήσια Έκθεση 2001, Ιανουάριος 2002, ό.π.
- 350 Ένορκη κατάθεση του Χάρη Φραγκούλη, 28 Μαΐου 1998. Ένορκη κατάθεση του Βασίλειου Ρασίμογλου, 27 Μαΐου 1998.
- 351 Βλ. Συνοδευτικό Δικογραφίας από τη Διεύθυνση Ασφάλειας Θεσσαλονίκης, Υποδιεύθυνση Δημόσιας Τάξης, Πρώτο Τμήμα –Εγκλημάτων κατά ζωής προς τον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, Αρ. Πρ. 1045/2/156-11 από 16 Απριλίου 1998
- 352 Σε περίπτωση που μία Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ) κριθεί ανεπαρκής, τότε μπορεί να διαταχθεί και η διενέργεια δεύτερης.
- 353 Βλ. Έκθεση Πορίσματος Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης της, 18^{ης} Μαΐου 1999. Ένορκη Διοικητική Εξέταση Λάζαρου Μπέκου, 30 Ιουνίου 1998. Περίληψη της υπόθεσης μπορείτε να βρείτε, επίσης, στο άρθρο «Police Killing and Abuses in Greece», στο έντυπο *Roma Rights*, Καλοκαίρι 1998, στη σελίδα: http://www.errc.org/tr_sum1998/snap_21.shtml καθώς και στην Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας και της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ελσίνκι, Ελλάδα: Στη σκιά της ατιμωρησίας. Κακομεταχείριση και κακή χρήση πυροβόλων όπλων, στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_24_09_02d.doc
- 354 Βλ. Έκθεση Πορίσματος Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης της, 18^{ης} Μαΐου 1999 Ένορκη Διοικητική κατάθεση του Λευτέρη Κοτρόπουλου, 5 Μαΐου 1998.
- 355 Βλ. Έκθεση Πορίσματος Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης της, 18^{ης} Μαΐου 1999. Ένορκη Διοικητική Εξέταση Λάζαρου Μπέκου, 30 Ιουνίου 1998.
- 356 Βλ. Έκθεση Πορίσματος Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης της, 18^{ης} Μαΐου 1999. Ένορκη κατάθεση του Λευτέρη Κοτρόπουλου στις 9 Σεπτεμβρίου 1998.
- 357 Έγγραφο του Γενικού Νομαρχιακού Νοσοκομείου Μεσολογγίου Χατζηκώστα στην Αστυνομική Διεύθυνση Αιτωλίας από 15 Μαΐου 1998.
- 358 Ιατροδικαστική Γνωμοδότηση από τον ειδικό ιατροδικαστή, ιατρό Ορφέα Περίδη, Πάτρα, ημερομηνία 9 Μαΐου 1998 στην Πάτρα, Η ιατροδικαστική γνωμοδότηση αναφέρει τα εξής: (α) Ο Λάζαρος Μπέκος έφερε «δύο παράλληλες ‘διπλές’ εκχυμώσεις με περιοχές υγιούς δέρματος εκτάσεως 10 εκ. περίπου, χροιάς βαθυέρυθρης (προς το μελανό) στην αριστερά κατ’ ώμου αρθρώσεως και κατ’ επέκταση στην περιοχή του δελτοειδούς μυός, και δεξιάς κατ’ ώμου αρθρώσεως, –αναφέρει άλγος [δε] κατά γόνυ αρθρώσεως. – αναφέρει άλγος αριστεράς βρεγματικής χώρας». (β) Ο Λευτέρης Κουτρόπουλος έφερε «πολλαπλές παράλληλες ‘διπλές’ εκχυμώσεις με περιοχές υγιούς δέρματος εκτάσεως 12 εκ. περίπου, χροιάς βαθυέρυθρης (προς το μελανό) στην αριστερά κατ’ ώμου αρθρώσεως και οπίσθιας μασχαλιαίας γραμμής, εκχύμωση εκτάσεως 5 εκ. περίπου στην αριστερά οπίσθια επιφάνεια ανώτερου τμήματος βραχίονα, χροιάς ομοίας ως ανωτέρω, εκχύμωση εκτάσεως 2 εκ. περίπου, χροιάς ομοίας ως ανωτέρω, στην αριστερά πηχεοκαρπική άρθρωση. – αναφέρει άλγος μεσογαστρίου χώρας – αναφέρει ότι πάσχει από μηνίσκο δεξιού γόνατος, εμφανίζει άλγος κατά την κίνηση και δυσκολία βάδισης.»
- 359 Επισημαίνεται ότι το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης διευθύνει μια εκστρατεία παραπληροφόρησης για το θέμα. Το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, στην Τελική Έκθεση επί των Παρατηρήσεων που συνέταξε η Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) σύμφωνα με το Άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, έπειτα από την επιτόπια επίσκεψη της Επιτροπής στην Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε από τις 23 Σεπτεμβρίου έως τις 5 Οκτωβρίου 2001, ανέφερε τα εξής: «Δεν κατέστη δυνατό από τις έρευνες να επιβεβαιωθεί πού και από ποιον προκλήθηκαν οι σωματικές βλάβες που διαπιστώθηκαν, εξαιτίας των αντιφάσεων στις οποίες υπέπεσαν οι καταγγέλλοντες». Όσον αφορά την αθώωση του διοικητή του τμήματος ασφαλείας του Μεσολογγίου, αυτή αποδόθηκε στην «αδυναμία των καταγγελλόντων να προσδιορίσουν τα πρόσωπα των δραστών και το χρόνο κατά τον οποίο προκλήθηκαν οι σωματικές βλάβες» (ανεπίσημη μετάφραση των ERRC/ΕΠΣΕ). Βλ. CTP/inf (2002) 32. *Response of the Government of Greece to the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 23 September to 5 October 2001* (Απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την έκθεση που συνέταξε η Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) κατά την επίσκεψή της στην Ελλάδα), μέρος Β.1. iv, είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.cpt.coe.int/documents/grc/2002-32-inf-eng.htm>
- Όπως επιβεβαιώθηκε από την Ένορκη Διοικητική Εξέταση, οι δυο νεαροί Ρομά ήταν σε πλήρη συμφωνία σχετικά με την κακομεταχείριση που υπέστησαν στα χέρια των αστυνομικών Τσικρίκα και Αυγέρη μέσα στο αστυνομικό τμήμα. Επιπλέον, σύμφωνα με τα πρακτικά της δίκης που έλαβε χώρα στις 8 Οκτωβρίου 2001, ο Τσικρίκας αθώωθηκε επειδή το δικαστήριο δέχτηκε ότι η οποιαδήποτε κακομεταχείριση που έλαβε χώρα είτε κατά τη διάρκεια της σύλληψης των δυο Ρομά είτε μέσα στο αστυνομικό τμήμα, έγινε κατά την

απουσία του αστυνομικού Τσικρικά. (Βλ. σελίδα 11 των Πρακτικών του Τριμελούς Εφετείου Πατρών, Απόφαση Αριθμός 1898/2001, ακροαματική διαδικασία 20018 και 9 Οκτωβρίου, στη διάθεση των *ERRC/ΕΠΣΕ*).

- 360 Βλ. Απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πατρών, Αριθμός 1898/2001, που εκδόθηκε στην Πάτρα στις 9 Οκτωβρίου 2001. Μια μικρή περίληψη της υπόθεσης είναι επίσης διαθέσιμη στο άρθρο «Police killings and Abuses in Greece», στο έντυπο *Roma Rights*, Καλοκαίρι 1998. Υποστηρίζεται ότι η απόφαση του δικαστηρίου έρχεται σε αντίθεση με τα άρθρα 25 παρ. 1 εδάφιο α και άρθρο 26 του Προεδρικού Διατάγματος 141/1991, σύμφωνα με τα οποία οι διοικητές των Τμημάτων Ασφαλείας «Διευθύνουν και ελέγχουν άμεσα την υπηρεσία του Τμήματος, ευθυνόμενοι προσωπικά για την κανονική και αποτελεσματική διεξαγωγή της.»
- 361 Απόφαση του Αρχηγού της ΕΛ.ΑΣ Αρ. Πρ. /6/20-3 από 14 Ιουλίου 1999. Βλ. επίσης το Υπ. Αριθμ 56/2000 από 28 Σεπτεμβρίου 2000 Βούλευμα του του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Μεσσολογίου.
- 362 Συνέντευξη του Ανδρέα Καλαμιώτη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 20 Ιουνίου 2001, καταυλισμός Χαλανδρίου, Αθήνα.
- 363 *Οπ.π.*
- 364 Στις καταθέσεις τους, οι δυο αστυνομικοί που υπέβαλαν με τη σειρά τους μήνυση εναντίον του Ανδρέα Καλαμιώτη, ισχυρίστηκαν ότι το μόνο που έκαναν ήταν να ενημερώσουν τον Ανδρέα Καλαμιώτη ότι οι γείτονες έκαναν παράπονα για τη μουσική. Όμως ο Καλαμιώτης τους φέρεται να τους είπε με απειλητικό τόνο: «Φύγετε αδέρφια. Μόλις λογοδοθήκαμε με τη γυναίκα που θα παντρευτώ και θα το σκεφτώ να κλείσω το στέρεο.» Η ορθότητα της κατάθεσης των αστυνομικών είναι αμφίβολη καθώς ο Ανδρέας Καλαμιώτης είχε ήδη παντρευτεί λίγο καιρό πριν από τη σύλληψή του και έτσι το να πει κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ περίεργο. Οι αστυνομικοί ισχυρίστηκαν επίσης στις καταθέσεις τους ότι πήγαιναν στο αστυνομικό όχημα για να ζητήσουν ενισχύσεις όταν άκουσαν έναν πυροβολισμό, αν και παραδέχτηκαν ότι δε γνώριζαν αν ο πυροβολισμός έγινε από κάτοικο του καταυλισμού. Έκαναν την κλήση για ενισχύσεις και επτά αστυνομικά οχήματα έφτασαν λίγο αργότερα. Σύμφωνα με τις καταθέσεις, οι αστυνομικοί προχώρησαν στον καταυλισμό και ο Καλαμιώτης στεκόταν στο κατώφλι του σπιτιού του και τους επιτέθηκε φραστικά. Σύμφωνα με την κατάθεση των αστυνομικών, ο Καλαμιώτης τους είπε ότι θα τους γ..... και τους ζήτησε να τον πάνε στο αστυνομικό τμήμα. Όμως, έπειτα πρόβαλε αντίσταση στις προσπάθειες των αστυνομικών να του περάσουν χειροπέδες και πάνω στη συμπλοκή γλίστρησε και χτύπησε ελαφρά στα χέρια και το πρόσωπο. Στο αστυνομικό τμήμα, οι αστυνομικοί δεν έκαναν καμία αναφορά στη φραστική επίθεση που υποτίθεται ότι δέχτηκαν. (Βλ. ένορκες καταθέσεις από τους αστυνομικούς Γ.Γ. και Χ.Ε. στις 15 Ιουνίου 2001).
- 365 Επιστολή από το Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας στο Συνήγορο του Πολίτη, με Αρ. Πρ. 6004/15/1014-γ από 13 Αυγούστου 2001. Η διοικητική ανάκριση που αναφέρεται στην επιστολή του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας είναι Προφορική Διοικητική Εξέταση. Σε αντίθεση με την Ένορκη Διοικητική Εξέταση (ΕΔΕ), αυτό το είδος διοικητικής εξέτασης διενεργείται σε περιπτώσεις μικρών παραβάσεων ή όταν δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία. Η διαδικασία είναι λιγότερο επίσημη και οι καταθέσεις γίνονται συνήθως προφορικά.
- 366 Επιστολή από την Διεύθυνση Αστυνομίας Βορειοανατολικής Αττικής με Αρ. Πρ. 6004/15/584-ζ από 28 Σεπτεμβρίου 2001.
- 367 Για παράδειγμα, σύμφωνα με την επιστολή του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας προς το Συνήγορο του Πολίτη με Αρ. Πρ. 233428/6/5-μη' και, ημερομηνία 25 Οκτωβρίου 2002, την Ένορκη Διοικητική Εξέταση σχετικά με τους ισχυρισμούς για κακομεταχείριση στο Αργοστόλι ανέλαβε αστυνομικός που προϊστάτο του Διοικητή του Τμήματος Ασφάλειας του Αστυνομικού Τμήματος Αργοστολίου.
- 368 Μόλις πρόσφατα ορισμένες χώρες παραδέχτηκαν την ύπαρξη «θεσμικού ρατσισμού» στις αστυνομικές του δυνάμεις. Για παράδειγμα, μια ενδελεχής μελέτη του φαινομένου αυτού και της επίδρασής του στο Αγγλικό αστυνομικό σώμα, περιλαμβάνεται στην έρευνα για το Stephen Lawrence. Την έρευνα ξεκίνησε η κυβέρνηση της Αγγλίας μετά από τη δολοφονία του μαύρου νεαρού Stephen Lawrence, ο θάνατος του οποίου είχε φυλετικά κίνητρα και την αποτυχία της αγγλικής αστυνομίας να ερευνήσει την υπόθεση εις βάθος. Σύμφωνα με την Επιτροπή για τη Φυλετική Ισότητα: «Ως θεσμικός ρατσισμός ορίζεται το σύνολο των καθιερωμένων νόμων, ηθών και εθίμων που αντανakλούν και παράγουν συστηματικά φυλετικές διακρίσεις στην κοινωνία. Εάν οι αρνητικές συνέπειες του ρατσισμού προστίθενται σε θεσμικούς νόμους, ήθη ή έθιμα, τότε ο εν λόγω θεσμός είναι ρατσιστικός, είτε τα άτομα που ακολουθούν αυτές τις πρακτικές έχουν ρατσιστικές προθέσεις είτε όχι.» Επιπλέον, η εξέταση όρισε ότι «θεσμικός ρατσισμός» μέσα στους κόλπους της αστυνομίας είναι μεταξύ άλλων: «[...] η μεγάλη διαφορά στο ποσοστό υπόπτων από κάθε φυλή που σταματούν τα όργανα της αστυνομίας για έρευνα. Παρόλο που παραδεχόμαστε και αναγνωρίζουμε την πολυπλοκότητα του θέματος αυτού και ιδιαίτερα τους διάφορους άλλους παράγοντες που μπορεί κανείς να επικαλεστεί για να δικαιολογήσει τις διαφορές αυτές, όπως είναι η σύνθεση του πληθυσμού, η μη παρακολούθηση μαθημάτων στο σχολείο, η ανεργία και οι διαδικασίες καταγραφής και μέτρησης σχετικών περιστατικών, κατά την άποψή μας, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν ρατσιστικά στερεότυπα [...]» (ανεπίσημη μετάφραση των *ERRC/ΕΠΣΕ*). Δείτε *Stephen*

- Lawrence Inquiry, Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny, advised by Tom Cook, the Right Reverend Dr John Sentamu, Dr Richard Stone, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty*, Φεβρουάριος 1999, κεφάλαιο IV παράγραφοι 6.29, 6.30 και 6.45, στη σελίδα: <http://www.archive.officialdocuments.co.uk/cm42/4262/4262.htm>
- 369 Συνέντευξη του Κώστα Κουκουμεριά στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 21 Δεκεμβρίου 2001, Αθήνα
- 370 Βλ. επιστολή του Συνήγορου του Πολίτη, Αρ. Πρ. 73.02.2.1, στη διάθεση του *ΕΠΣΕ*.
- 371 Συνέντευξη του Δρ. Hristo Kuychukov στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 4 Οκτωβρίου 2001, Θεσσαλονίκη.
- 372 *Ο.π.*
- 373 Η Έκθεση του HRP (Human Rights Project) για τις δοκιμές αυτές στα σύνορα Βουλγαρίας – Ελλάδας, με ημερομηνία 24 Ιουλίου 2002, είναι διαθέσιμη στο *ERRC*.
- 374 Βλ. «Police Excesses against Roma in Greece» στο έντυπο *Roma Rights*, Άνοιξη 1997, στη σελίδα: www.errc.org/tr_spr1997/snap11.shtml
- 375 Το κείμενο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αργολική Ενημέρωση* στις 31 Αυγούστου 2000. Διατίθεται επίσης στη σελίδα <http://www.greekhelsinki.gr/english/pressrelease/15-9-00-nk.html>
- 376 Το Άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος της Ελλάδας προβλέπει ότι «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.» Παρομοίως το άρθρο 16 παρ. 4 διασφαλίζει ότι: «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.» Το δικαίωμα στην παιδεία εξασφαλίζεται επίσης από το Άρθρο 28 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Convention on the Rights of the Child). Το δικαίωμα στην παιδεία προστατεύεται επίσης από το Άρθρο 13 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ) και το Άρθρο 2 του Πρώτου πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
- 377 Σύμφωνα με δημοσκόπηση που έγινε το 1994 το 63% των ερωτηθέντων μαθητών ηλικίας 10-12 ετών δεν ήθελαν να έχουν συμμαθητές Ρομά. Βλ. Ντούσας, Δημήτρης, *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Αθήνα: Gutenberg Press, 1997, σελ. 163.
- 378 Συνέντευξη του Α.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ*. 10 Αυγούστου 2002, Καστέλα Ευβοίας.
- 379 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ* με το Ν.Ν. στις 28 Αυγούστου 2002.
- 380 Συνέντευξη του Ν.Κ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ*, 10 Αυγούστου 2002, Καστέλα Ευβοίας.
- 381 Συνέντευξη του Γιώργου Σκηνίτη στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ*, 14 Σεπτεμβρίου 2002, στον καταυλισμό Τέρμα Φιλίππου Δράμας.
- 382 Συνέντευξη της Μαρίας Καραγκούνη στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ*, 16 Μαΐου 2002, στον καταυλισμό του αρχαίου ναού της Ορθής Αρτέμιδος, Σπάρτη.
- 383 Βλ. επιστολή της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Ελλήνων Ρομά (ΠΟΣΕΡ) ανατυπωμένη στο δελτίο τύπου των *ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ* στις 13 Δεκεμβρίου 2001 με τίτλο: «Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ παραδέχεται το χάλι της παιδείας των Ρομά στην Ελλάδα», στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_13_12_02.rtf
- 384 Βλ. Κάτσικας, Χρήστος και Πολίτου, Εύα, *Εκτός τάξης το διαφορετικό; Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην Ελληνική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg Press, 1999, σελ. 94-5.
- 385 Έγγραφο με Αρ. Πρ. 4402 από 8 Οκτωβρίου 2001, στη διάθεση του *ΕΠΣΕ*.
- 386 Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, το 1^ο Δημοτικό σχολείο της Σίνδου είχε τέσσερις μαθητές Ρομά σε σύνολο διακοσίων σαράντα πέντε μαθητών, όμως το 2^ο Δημοτικό σχολείο της Σίνδου είχε μόνο δυο μαθητές Ρομά στην πρώτη τάξη σε σύνολο εκατόν τριάντα ενός μαθητών (η μόνη εξαίρεση στον κανόνα είναι το 2^ο Δημοτικό σχολείο Καλοχωρίου που είχε τέσσερις μαθητές Ρομά σε σύνολο εκατόν εξήντα οκτώ μαθητών).
- 387 Βλ. δελτίο τύπου του *ΣΟΚΑΔΡΕ (Συντονιστικό Οργανώσεων και Κοινοτήτων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα)*, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, με τίτλο: «Καλή σχολική χρονιά», όχι όμως και για τα παιδιά Ρομά!» στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_11_09_01.rtf
- 388 Βλ. έγγραφο με Αρ. Πρ. 11.211, στη διάθεση του *ΕΠΣΕ*.
- 389 Βλ. έγγραφο με Αρ. Πρ. 2341, από 26 Σεπτεμβρίου 2002, στη διάθεση του *ΕΠΣΕ*.
- 390 *Ο.π.* Κατά το σχολικό έτος 2002/2003, 138 παιδιά μεταφέρονταν σε σχολεία γειτονικών κοινοτήτων (σε σύγκριση με τα 148 κατά το σχολικό έτος 2001/2002).
- 391 Το κείμενο της Εγκυκλίου είναι διαθέσιμο στη σελίδα: <http://www.daskalos.edu.gr/d/nomouesia/egg791-01.html>
- 392 Συνέντευξη του Σάκη Αριστόπουλου στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 4 Ιουνίου 2002, καταυλισμός Καρακόνερου Ρόδος.
- 393 Συνέντευξη του Παντελή Τσακίρη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 15 Ιουλίου 2002, καταυλισμός Πλατανάκι Λαμίας.

- 394 Σύμφωνα με το Άρθρο 29 του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, όπως μετονομάστηκε με το Προεδρικό Διάταγμα 410/95,, οι τοπικές αρχές είναι υπεύθυνες για τη μεταφορά των παιδιών προς και από το σχολείο, είτε με δικά τους (των αρχών) μεταφορικά μέσα, με λεωφορεία, ή «με οποιοδήποτε άλλο κατάλληλο μεταφορικό μέσο».
- 395 Οι γονείς ανησυχούσαν ότι η δέσμευση αυτή δε θα τηρούνταν και επικοινωνήσαν με το Συνήγορο του Πολίτη. Ο Συνήγορος του Πολίτη έστειλε επιστολή στο δήμο, εκφράζοντας ανησυχίες σχετικά με την ανάγκη να χορηγήσει ο δήμος μεταφορικό μέσο για να μεταφέρει τα παιδιά του καταυλισμού στο σχολείο (επιστολή του Συνηγόρου του Πολίτη προς τον αντινομάρχη Ανατολικής Αττικής με Αρ. Πρ. 12211 από 10 Αυγούστου 2001). Μέχρι τον Ιούλιο του 2002 δεν είχε γίνει καμία ενέργεια από το δήμο και δεν έγινε καμία άλλη παρέμβαση από το Συνήγορο του Πολίτη.
- 396 Βλ. επιστολή της Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής προς το Συνήγορο του Πολίτη, στις 18 Σεπτεμβρίου 2001, με Αριθμό Πρωτοκόλλου 1390. Ο δήμος σχολίασε ότι υπήρξε αδυναμία των γονέων να εγγραφούν τα παιδιά τους παρά τις «συνεχείς προσπάθειες και του Δημάρχου Σπάτων και της διεύθυνσης του 3^{ου} Δημοτικού σχολείου Σπάτων» για να τους πείσουν. Παρόλο που ο δήμαρχος και ένας δάσκαλος όντως επισκέφτηκαν τον καταυλισμό και ζήτησαν από τους γονείς να γράψουν τα παιδιά σχολικής ηλικίας στο σχολείο, η κίνηση αυτή δε συνιστά τις «συνεχείς προσπάθειες» που ανέφεραν ότι έκαναν και δε βοήθησαν τους γονείς όσον αφορά τη διαδικασία εγγραφής των παιδιών. Σημειώνεται ότι στην περίπτωση του οικισμού «Αγίας Σοφίας» - Γκόνου το κράτος ανέθεσε σε ειδικό προσωπικό να καταγράφει τα παιδιά σχολικής ηλικίας που έμεναν στον οικισμό. Στα Σπάτα, η έλλειψη δρομολογίων μέσων μαζικών μεταφοράς από τον καταυλισμό στην πόλη σήμαινε ότι ακόμη και οι πιο πρόθυμοι γονείς θα έπρεπε να χάνουν μια μέρα από τη δουλειά τους για να κάνουν αυτό το ταξίδι. Καθώς πολλοί γονείς Ρομά είναι αναλφάβητοι, χρειάζονται βοήθεια και μετά από προσπάθειες του ΕΠΣΕ, έξι από τα 16 παιδιά σχολικής ηλικίας γράφτηκαν τελικά στο σχολείο. Τα υπόλοιπα παιδιά δε γράφτηκαν, καθώς οι γονείς είχαν ενδοιασμούς σχετικά με το θέμα της μεταφοράς των παιδιών (για να αποδειχτεί ύστερα ότι είχαν δίκιο). Για παράδειγμα, η 24χρονη Τ.Κ. είπε στο συνεργάτη των ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ: «Αμφιβάλλω αν θα έρθει σχολικό λεωφορείο εδώ, δεν είδατε σε τί κατάσταση είναι ο δρόμος; Τα λάστιχα του λεωφορείου θα σκάσουν!» (Συνέντευξη της Τ.Κ. ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ στις 20 Σεπτεμβρίου 2001, οικισμός Ρομά Σπάτων).
- 397 Συνέντευξη της Δήμητρας Κεντέρη στα ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ, 27 Ιουνίου 2002, καταυλισμός Νεροκούρου, Χανιά Κρήτης.
- 398 Βλ. «Εκθεση της Ελλάδος προς τη CERD», όπ.π., παράγραφος 77.
- 399 Η Έρευνα της UNICEF, που δημοσιοποιήθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2001, είναι διαθέσιμη στη σελίδα: <http://www.unicef.gr/oldpress/2001/dt4501.php>
- 400 Τον Οκτώβριο του 2000, η ελληνική κυβέρνηση μετεγκατέστησε 251 οικογένειες Ρομά σε προκατασκευασμένα σπίτια στον οικισμό «Αγίας Σοφίας» Γκόνου. Στις οικογένειες αυτές υπήρχαν και 148 παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας (δημοτικού), τα οποία η Νομαρχία Θεσσαλονίκης έστειλε σε τέσσερα σχολεία γειτονικών δήμων, μεταξύ αυτών και η Χαλάστρα, με τη συγκατάθεση των γονιών τους. Όπως αναφέρθηκε, και στα τέσσερα σχολεία, οι γονείς των μαθητών ελληνικής εθνότητας καταγωγής, κατά τα λεγόμενα, διαμαρτυρήθηκαν κατά της εγγραφής των παιδιών Ρομά. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το περιστατικό, βλ. : «Public School in Greece Closes in Order to Exclude Romani Children» στο έντυπο *Roma Rights* 1/2001, στη σελίδα: http://www.errc.org/r_r_nr1_2001/snap30.shtml
- 401 Σχετικό άρθρο της καθημερινής εφημερίδας *Πατρίς*, με έδρα την Κρήτη, το οποίο κυκλοφόρησε στις 15 Δεκεμβρίου 2000 είναι διαθέσιμο στη σελίδα: <http://www.patris.gr/archive/200/12/15/5th.html>
- 402 *Οπ.π.*
- 403 Σύμφωνα με άρθρο που δημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία* στις 30 Δεκεμβρίου 2000, δεν επιτράπηκε στον προϊστάμενο του Β' Γραφείου της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Ηρακλείου, Μ. Τσαμάνδουρα, να μιλήσει κατά τη διάρκεια της συνέλευσης όταν ο δήμαρχος Ιωάννης Πατεράκης έθεσε την πρόταση να μεταθέσουν τους μαθητές Ρομά σε άλλα σχολεία. Ο Σύλλογος Δασκάλων και Νηπιαγωγών της Νομαρχίας Ηρακλείου δεν εκλήθη να λάβει μέρος στη συνέλευση. Μάλιστα, μερικές ημέρες αργότερα, εξέδωσε δελτίο τύπου σχολιάζοντας ότι ήταν κατά της οποιασδήποτε σκέψης να διασκορπιστούν οι μαθητές Ρομά σε όλα τα τοπικά δημοτικά σχολεία. Βλ. άρθρο *Ελευθεροτυπίας*, 4 Ιανουαρίου 2001.
- 404 Συνέντευξη του Αναστάσιου Καλαμιώτη στα ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ, 29 Ιουνίου 2002, καταυλισμός Νέας Αλικαρνασσού, Ηράκλειο Κρήτης.
- 405 Συνέντευξη του Νικόλαου Μήτρου στα ΕΡΡΚ/ΕΠΣΕ, 29 Ιουνίου 2002, καταυλισμός Νέας Αλικαρνασσού, Ηράκλειο Κρήτης.
- 406 Το Πρόγραμμα αυτό εκπονήθηκε και επιμελείται από τον Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το εν λόγω Πρόγραμμα αποτέλεσε μέρος του κυβερνητικού προγράμματος για τους Ρομά του 1996, που προοριζόταν, και ανακοινώθηκε αρχικά, ως πρόγραμμα που θα εφαρμόζόταν σε όλη τη χώρα. (Βλ. κείμενο στα Αγγλικά του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Τμήματος Εκπαίδευσης, *Educational interventions and Social Marginality: the case of Greek Roma*), σελ 1 (αδημοσίευτο). Η πρόθεση της

- ελληνικής κυβέρνησης να εφαρμόσει το πρόγραμμα σε εθνικό επίπεδο φαίνεται και από την έκθεση της ελληνικής κυβέρνησης προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) το Φεβρουάριο του 2001, στην οποία εκφράζεται ότι «πρόκειται για πρόγραμμα πανελλαδικής εμβέλειας.» (Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας προς την CERD», ό.π., παράγραφος 72 (c). Πάντως, το πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν εφαρμόστηκε σε όλα τα σχολεία στα οποία μπορεί να υπήρχαν μαθητές Ρομά. Μέχρι τα μέσα του 2001 το πρόγραμμα λειτούργησε μόνο σε 34 περιοχές σε όλη τη χώρα. Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας προς την CERD», ό.π., , παράγραφος 72 (c)
- 407 Βλ. κείμενο *Educational interventions and Social Marginality: the case of Greek Roma*, ό.π., σελίδα 1. Βλ. επίσης «Έκθεση της Ελλάδας προς την CERD», ό.π., , παράγραφος 78.
- 408 Βλ. κείμενο *Educational interventions and Social Marginality: the case of Greek Roma*, σελ. 10-11. Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ. Βλ. επίσης άρθρο του Επιστημονικού Υπευθύνου του προγράμματος, Αθανάσιου Γκότοβου «Η Ρόμικη ταυτότητα» στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, στο ένθετο «Ιστορικά», ημερομηνίας 21 Ιουνίου 2001, στο οποίο ο Αθανάσιος Γκότοβος διατείνεται ότι ο μέσος Ρομ θεωρεί τον εαυτό του όχι μέλος ενός ξένου λαού αλλά ως το «...αδικημένο, παραμελημένο και περιθωριοποιημένο παιδί της «ελληνικής οικογένειας»», (ό.π., σελ. 42.)
- 409 Βλ. κείμενο *Educational interventions and Social Marginality: the case of Greek Roma*, σελ. 3-4. Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ.
- 410 Βλ. «Επισκόπηση του Προγράμματος Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων», στη σελίδα: http://www.ypepth.gr/el_ec_page200.htm Η σχετική νομοθεσία για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι διαθέσιμη στη σελίδα : http://www.ypepth.gr/el_ec_page197.htm
- 411 Ανάμεσα στις πιο προοδευτικές απόψεις όσον αφορά το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το οποίο προστατεύεται από διεθνείς συνθήκες που έχουν επικυρωθεί από την Ελλάδα, περιλαμβάνονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ). Σύμφωνα με το Άρθρο 29, παρ 1, εδάφιο γ της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη συμφωνούν ότι η εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να αποσκοπεί [...] στην ανάπτυξη του σεβασμού για τους γονείς του παιδιού, την ταυτότητά του, τη γλώσσα του και τις πολιτιστικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από το δικό του.» Το Άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ) προβλέπει ότι «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα μορφώσεως κάθε προσώπου. κράτη- μέλη της παρούσας σύμβασης [...] Συμφωνούν ακόμη ότι η μόρφωση πρέπει να καθιστά κάθε πρόσωπο ικανόνα διαδραματίσει ένα χρήσιμο ρόλο σε μια ελεύθερη κοινωνία, να ευνοεί την κατανόηση, την ανοχή και την φιλία μεταξύ όλων των εθνών και όλων των φυλετικών ομάδων, των εθνικών ή θρησκευτικών και να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της δραστηριότητας των Ηνωμένων Εθνών για την διατήρηση της ειρήνης» Η άποψη των *ERRC/ΕΠΣΕ* είναι ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν καθοδηγεί το εκπαιδευτικό της σύστημα βάσει των παραπάνω αρχών όσον αφορά το θέμα των παιδιών με εθνοτική ταυτότητα Ρομά.
- Επιπλέον, η Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, που υπογράφηκε αλλά δεν επικυρώθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, εγγυάται το δικαίωμα των εθνικών μειονοτήτων να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα. Το Άρθρο 14 ορίζει ρητά: «1. Τα μέρη δεσμεύονται να αναγνωρίζουν σε κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα το δικαίωμα εκμάθησης της μητρικής του γλώσσας. 2. Στις γεωγραφικές περιοχές σημαντικής ή παραδοσιακής εγκατάστασης προσώπων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, εάν υπάρχει επαρκής ζήτηση, τα Μέρη προσπαθούν, στο μέτρο του δυνατού και στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού τους συστήματος, να διασφαλίσουν στα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες τη δυνατότητα εκμάθησης της μειονοτικής γλώσσας ή της διδασκαλίας του στη γλώσσα αυτή...» (Μετάφραση όπως αναδημοσιεύεται από την έκδοση του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου *Η Προστασία των μειονοτήτων*) (Σάκκουλας, 1997) στο κείμενο *Η Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων: Οδηγός για Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις*, των Catherine Barnes και Manon Olsthoorn, Μετάφραση: Νίκος Μαστρακούλης Επιμέλεια: Παναγιώτης Δημητράς, Αθήνα: Διεθνής Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων / Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων, ΕΤΕΠΕ, 2000, σελ 37.)
- Πάντως, αξίζει να αναφέρουμε ότι για την εκπαίδευση των παιδιών από Έλληνες γονείς, εκπαιρισμένους και μετανάστες, το Υπουργείο Παιδείας παρέχει σχολικό υλικό στη μητρική γλώσσα του παιδιού. (Πληροφορίες από το Γραφείο του Πρωθυπουργού για την Ποιότητα Ζωής στη σελίδα: <http://www.primeminister.gr/lq/page-07.htm> Παρομοίως, ο Νόμος 2413/1996 προβλέπει την ίδρυση διαπολιτιστικών τμημάτων και τάξεων και τη μετατροπή των σχολείων που ήδη υπάρχουν σε διαπολιτιστικά σχολεία. Φαίνεται πάντως, ότι τέτοια μέτρα απευθύνονται μόνο σε παιδιά μεταναστών, πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εκπαιρισμένων Ελλήνων. Βλ. Επιτροπή για τα Δικαιώματα του

- Παιδιού, *Initial Reports of States Parties Due in 1995: Greece*, 25/06/2001. CRC/C/28/Add17» (στο εξής Έκθεση της ελληνικής κυβέρνησης προς το CRC) παρ. 342. Διαθέσιμη στη σελίδα: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.28.Add.17.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.28.Add.17.En?OpenDocument)
- 412 Έκθεση του Υπατου Αρμοστή ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μεινότητες με τίτλο *Έκθεση για την κατάσταση των ρομά και των Σίντι στην περιοχή του ΟΑΣΕ*. 7 Απριλίου 2000, σελ. 115-16 και 83. Μπορείτε να δείτε τα αποσπάσματα από στην έκθεση για τους Ρομά στην Ελλάδα στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/hcnm-roma-greece-2000-greek.PDF> Λόγω της έλλειψης του κατάλληλου διδακτικού υλικού οι τέσσερις τάξεις που δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών Ρομά στον καταυλισμό Ασπροπύργου, στις οποίες γίνεται αναφορά στην έκθεση της κυβέρνησης προς την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, δεν μπορούν να λειτουργήσουν κανονικά. Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας στην CERD», ό.π., παράγραφος 68.
- 413 Στις συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη-μέλη επισημαίνεται ότι, «Το πρόγραμμα μαθημάτων [των μορφωτικών πολιτικών υπέρ των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων], στο σύνολό του, και το διδακτικό υλικό θα πρέπει επομένως να είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε να λαμβάνουν υπ' όψη την πολιτισμική ταυτότητα των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων», καθώς και ότι θα πρέπει να εθναρρυνθεί «η συμμετοχή «εκπροσώπων της κοινότητας Ρομά/Τσιγγάνων στην ανάπτυξη δημιουργία διδακτικού υλικού για την ιστορία, τον πολιτισμό ή τη γλώσσα των Ρομά/Τσιγγάνων.» (Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ)(Βλ. Παράρτημα στη Σύσταση R(200) 4 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη σχετικά με την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων στην Ευρώπη, που εγκρίθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 3 Φεβρουαρίου 2000, στην 696^η συνεδρίαση των Αναπληρωτών Υπουργών (του Συμβουλίου της Ευρώπης), σημείο II.9). Επιπλέον, και ίσως πιο σημαντικό, είναι το γεγονός πως η επιτροπή συστήνει ότι «στις χώρες όπου ομιλείται η γλώσσα Ρομανί, πρέπει στο σχολείο στα παιδιά Ρομά/Τσιγγάνους ευκαιρίες μάθησης στην μητρική γλώσσα» (Ό.π., σημείο II.12, Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ).
- 414 UNESCO, *The use of Vernacular Languages in Education*, Παρίσι 1953, σελ. 691-2. Παρατίθεται στο βιβλίο του Fernand de Varennes, *Language Minorities and Human Rights*, International Studies in Human Rights, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London: 1996, σελ. 193-4.
- 415 Βλ. Ναθαναήλ Παναγιωτίδης, *Το Μειονοτικό Εκπαιδευτικό Σύστημα της Ελλάδος*, Αλεξανδρούπολη: Εκδόσεις Γνώμη, 1996, σελ. 39. Σε μειονοτικά σχολεία που είναι κοντά ή αποκλειστικά σε περιοχές που ζουν Μουσουλμάνοι Ρομά παρατηρείται η τάση ο σχολικός πληθυσμός να αποτελείται, σε πολύ μεγάλο βαθμό, αν όχι αποκλειστικά, από Μουσουλμάνους Ρομά μαθητές.
- 416 Βλ. Σεβαστή Τρουμπέτα, *Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους Μουσουλμάνους της Θράκης: το παράδειγμα των Πομάκων και των Αθίγγανων*, Αθήνα: ΚΕΜΟ/Κριτική, 2001, σελ. 226.
- 417 Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Dimitrina Petrova, "Agrammatos" στο *Roma Rights*, Καλοκαίρι 1998, στη σελίδα: http://www.errc.org/rr_sum1998/editorial.shtml
- 418 Τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την εκπαίδευση των Ρομά στην Ελλάδα πρέπει να χρησιμοποιούνται με μεγάλη επιφύλαξη, λόγω ευρέως διαδεδομένων εμπειρικών στοιχείων που δείχνουν ότι τα στοιχεία αυτά σε πολλές περιοχές, μπορεί να σχετίζονται άμεσα, ή τουλάχιστον εν μέρει, με άρνηση της εθνοτικής ταυτότητας.
- 419 Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, παράρτημα II, πίνακας II.7. Η ΔΕΠΟΣ έκανε έρευνα μεταξύ 1996 και 1999, ενώ η συγκεκριμένη μελέτη σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο έγινε το 1998. Η ομάδα-δείγμα που χρησιμοποιήθηκε στη μελέτη αποτελούνταν από 432 παιδιά Ρομά, ηλικίας μεταξύ έξι και 18 ετών, από 10 καταυλισμούς σε όλη την Ελλάδα. Γενικότερα, η μελέτη αποκάλυψε επίσης ότι από τα 1.336 άτομα κάθε ηλικίας που ρωτήθηκαν, μόνο ένα είχε τελειώσει το Λύκειο και άλλο ένα φοίτησε σε μερικές τάξεις στο Λύκειο. Μια μελέτη που έγινε από το ΕΠΣΕ και βασίστηκε σε πιο περιορισμένο ερωτηματολόγιο κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα: από 60 παιδιά από διάφορους καταυλισμούς σε όλη την χώρα, μόνο το 1/3 φοίτησε στο σχολείο.
- 420 Συνέντευξη του Ανδρέα Μπατή στα *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΑΜ*, Σοφάδες, 29 Αυγούστου 2002. Βλ. επίσης *Μελέτη Απογραφής του Τσιγγάνικου οικισμού Σοφάδων*, Αναπτυξιακή Καρδίτσας, Κέντρο Υποστήριξης Πολιτών Καρδίτσας, Δεκέμβριος 2000, σελ 21-24 (αδημοσίευτο).
- 421 Βλ. δήλωση της ελληνικής αντιπροσωπείας, *Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ για Θέματα Ανθρώπινης Διάστασης*, Βαρσοβία, 17-27 Σεπτεμβρίου 2001, στη σελίδα: <http://www.osce.org/odihr/hdim2001/statements.php3?topic=4a&author=23>
- 422 Πληροφορίες από το έγγραφο με τίτλο *Στοιχεία από Μελέτη για το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την λενταξη των Τσιγγάνων στο Ν. Κορινθίας* Κέντρο Στήριξης Τσιγγάνων Κορινθίας / Αναπτυξιακή Α.Ε., Νοέμβριος του 2001.
- 423 Βλ. Συμπληρωματική Έκθεση της Ελλάδας προς την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, *Implementation of the CRC, Additional and Updated Information submitted by Greece in connection with the Consideration of its Initial Report CRC/C/28/Add 17* σελ. 31, διαθέσιμο στα Αγγλικά στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/organizations/crc_greplies.doc Η συμπληρωματική αυτή Έκθεση υποβλήθηκε κατόπιν απαίτησης της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού για παροχή επιπλέον

πληροφοριών. Τα συμπληρωματικά ερωτήματα που απηύθυνε η Επιτροπή στην Ελλάδα βρίσκονται στο έγγραφο *Lis of Issues: Greece. 10/10/2001*, CRC/C/Q/GRE/1 (List of Issues), Implementation of the CRC, List of Issues to be taken up in connection with the Consideration of the initial report of Greece (CRC/C/28/Add.17) και διατίθενται στη σελίδα:

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/ac3ccfee217017b4c1256b0d00307f06?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/ac3ccfee217017b4c1256b0d00307f06?Opendocument)

Βλ. επίσης: «Έκθεση της Ελλάδας προς το CRC», *όπ.π.*

424 Κάτσικας και Πολίτου, *όπ.π.*, σελ. 66.

425 Οι εκτιμήσεις αυτές αναφέρονται από την Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης & Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ) στη μελέτη που εκπόνησε με τίτλο *Σχέδιο Δράσης για την κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων* (Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης & Αυτοδιοίκησης, *Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Απρίλιος 2001, σελ.6). Οι εκτιμήσεις αυτές με την σειρά τους βασίζονται στην ακόμη αδημοσίευτη *Μελέτη στην Οικονομική, Κοινωνική και Πολιτισμική Κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, που έγινε υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων, από το Νοέμβριο του 1997 έως τον Ιανουάριο του 1998. Σύμφωνα με άρθρο που δημοσιεύτηκε σε ειδικό ένθετο στην *Ελευθεροτυπία* στις 11 Μαρτίου 2000, η έρευνα με τη μέθοδο των ερωτηματολογίων διεξήχθη αρχικά σε δέκα νομούς στους οποίους, σύμφωνα με τους ερευνητές, ζει το 68% του πληθυσμού Ρομά της Ελλάδας. Στη δεύτερη φάση, το 1999, έγινε έρευνα σε άλλους πέντε νόμους, αν και τα συμπεράσματα της φάσης αυτής δεν παρουσίασαν μεγάλες αποκλίσεις από αυτά της πρώτης φάσης της έρευνας. Βλ. ένθετο στην *Ελευθεροτυπία*, 11 Μαρτίου 2000, «Κι αν είμαι Ρομ, μη με φοβάσαι», σελ. 4.

426 *Μελέτη για τους Τσιγγάνους του Οικισμού Αγία Σοφία*, Αρ. Πρ.: 77 από 13/7/2001, σελ. 1., χωρίς ημερομηνία, το οποίο υποβλήθηκε στο Γραφείο Βοηθού Νομάρχη Υγείας και Πρόνοιας στις 13 Ιουλίου 2001, σελ.26.

427 Βλ. *Έκθεση για τα γενικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της Καρδίτσας* Αναπτυξιακή Καρδίτσας, Κέντρο Υποστήριξης Πολιτών Καρδίτσας, Δεκέμβριος 2000, σελ 4 (αδημοσίευτο)

428 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας προς τη CERD», *όπ.π.*, παράγραφος 76. Ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ.

429 Η ανησυχητική κατάσταση της υγείας των Ρομά εγείρει ερωτηματικά ιδιαίτερα υπό το πρίσμα του Άρθρου 12 παρ.1 του Διεθνούς Σύμφωνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ), το οποίο εγγυάται: «το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει την καλλίτερη δυνατή σωματική και ψυχική υγεία». Περαιτέρω, το Άρθρο 12 παρ.2 απαριθμεί αρκετά «μέτρα που θα λάβουν τα Συμβαλλόμενα Κράτη για την εξασφάλιση της πλήρους άσκησης του δικαιώματος αυτού.». Επιπλέον, το δικαίωμα δημόσιας υγείας και ιατρικής περίθαλψης αναγνωρίζεται, μεταξύ άλλων, από το Άρθρο 5, παρ. (ε), εδάφιο (iv) της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, στα Άρθρα 11, παρ 1, εδάφιο στ και 12 της Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών και στο Άρθρο 24 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Το δικαίωμα προστασίας της υγείας αναγνωρίζεται επίσης από τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, στο Άρθρο 11.

Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα αναφέρει ότι τα κράτη έχουν άμεσες υποχρεώσεις σε σχέση με το δικαίωμα στην υγεία, όπως είναι η υποχρέωσή τους να εγγυηθούν ότι το δικαίωμα αυτό θα εξασκείται χωρίς καμία διάκριση, (Άρθρο 2 παρ. 2 του Συμφώνου), ενώ αναφέρει, επίσης, ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση να κάνουν ορισμένα βήματα (Άρθρο 2 παρ. 1) για την πλήρη πραγματοποίηση του δικαιώματος αυτού και την προαγωγή του βέλτιστου επιπέδου υγείας (Βλ. *General Comment No 14*, (1991), the Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art 12 of the Covenant) έγγραφο U.N. Doc. E/C.12/2000/4).

Επιπλέον, η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, στη *Γενική Σύσταση Αρ. 27*, συνέστησε στα κράτη-μέλη να «διασφαλίσουν στους Ρομά ίση πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης και κοινωνικής ασφάλισης και να εξαλείψουν οποιεσδήποτε πρακτικές διακρίσεων σε βάρος τους σε αυτόν τον τομέα» (ανεπίσημη μετάφραση από το ΕΠΣΕ (Δείτε *Διακρίσεις κατά των Ρομά*, 16/08/2000, Γενική σύσταση υπ' αρ. 27 της Επιτροπής για την Εξάλειψη Φυλετικών Διακρίσεων. (Γενικό Σχόλιο), (*Discrimination against the Roma*, 16/08/2000, CERD General Recommendation 27 (General Comment)). Η σύσταση είναι διαθέσιμη στη σελίδα:

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/11f3d6d130ab8e09c125694a0054932b?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/11f3d6d130ab8e09c125694a0054932b?Opendocument)

430 Βλ. άρθρο με τίτλο «Αποστάσεις από ιατρούς κρατούν οι Τσιγγάνοι» στον Ιατρικό Τύπο, στη σελίδα: http://www.iatronet.gr/htmlpages/iatrikos_typos/235_arthro20.html

431 *Έρευνα για τη δυνατότητα παρέμβασης στην Περιοχή του Μεταξουργείου – Κοινωνική Ένταξη Μουσουλμάνων Γυναικών*, χωρίς ημερομηνία, περίπου 1999, σελ. 61-72.

432 *Όπ.π.* Δεν απαντήθηκαν όλες οι ερωτήσεις της έρευνας από τις 30 γυναίκες Ρομά.

433 *Όπ.π.* Μια άλλη σημαντική ανακάλυψη της έρευνας αυτής ήταν ότι 18 από τις 26 γυναίκες Ρομά ισχυρίστηκαν ότι δε γνωρίζουν εάν και πώς μπορούν να ζητήσουν κοινωνικό επίδομα ως μητέρες. (*Όπ.π.*, σελ. 123.)

- 434 *Οπ.π.*, σελ.68. Σύμφωνα με τη μελέτη που έγινε, 16 από τις 30 γυναίκες που ερωτήθηκαν απάντησαν ότι τα παιδιά τους δεν είχαν κάνει εμβόλια και 10 από αυτές απάντησαν ότι δεν ήξεραν πού πρέπει να πάνε για να εμβολιάσουν τα παιδιά τους.
- 435 Συνέντευξη της Γιαννούλας Τσακίρη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 29 Ιανουαρίου 2002, Αθήνα.
- 436 Συνέντευξη του Ανδρέα Καλαμιώτη στα *ERRC/ΕΠΣΕ*, 6 Ιουλίου 2000, Αθήνα.
- 437 Ο Συνηγόρος του Πολίτη θεώρησε ότι η κατάσχεση ταυτότητας αποτελεί παράβαση του Νομοθετικού Διατάγματος 127/69 και του Προεδρικού Διατάγματος 141/79 (ειδικά του Άρθρου 74 παρ. 15). Και τα δύο διατάγματα απαιτούν οι πολίτες να έχουν πάντοτε μαζί τους την ταυτότητά τους ώστε να μπορούν να την παρουσιάσουν σε περίπτωση που τους το ζητήσουν οι αρμόδιες αρχές. Επιπλέον, ο Συνηγόρος του Πολίτη απεφάνθη ότι η κατάσχεση της ταυτότητας ως μέσο εξαναγκασμού ενός πολίτη προκειμένου να εξοφλήσει κάποιο χρέος αποτελεί κατάφωρη παράβαση του συνταγματικώς διασφαλιζόμενου δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της Χώρας (Άρθρο 5 παρ.1 του Ελληνικού Συντάγματος). Βλ. Επιστολή του Γραφείου του Συνηγόρου του Πολίτη προς το Νοσοκομείο «Αλεξάνδρα», Αρ.Πρ. 10079.2.1/01 από 25 Ιουλίου 2001
- 438 Βλ. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), Άρθρα 2, 14 και 26 καθώς και Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΔ), Άρθρο 2(2).
- 439 Στο Άρθρο 14.
- 440 Κυρίως της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD).
- 441 Μέχρι τον Ιούνιο του 2003, όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να φροντίσουν ώστε η εθνική του νομοθεσία να έχει εναρμονιστεί με τα πρότυπα που ορίζει η Οδηγία.
- 442 Η Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων προβλέπει τα εξής:
- Άρθρο 3 παρ. 1: «Κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα έχει το δικαίωμα να επιλέγει ελεύθερα εάν θα αντιμετωπίζεται ή όχι βάσει αυτής του της ιδιότητας και καμμία δυσμενής επίπτωση δεν μπορεί να προκύψει από την επιλογή αυτή ή από την άσκηση των συναφών δικαιωμάτων»
 - Άρθρο 4 παρ. 1: «Τα Μέρη δεσμεύονται να εγγυηθούν σε κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα το δικαίωμα της ισότητας ενώπιον του νόμου και ίσης προστασίας από το νόμο. Από την άποψη αυτή, οποιαδήποτε διάκριση που βασίζεται στη συμμετοχή σε εθνική μειονότητα απαγορεύεται.»
 - Άρθρο 6 παρ. 2: «Τα Μέρη δεσμεύονται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των προσώπων που θα μπορούσαν να είναι θύματα απειλών ή πράξεων διάκρισης, εχθρότητας ή βίας, λόγω της εθνοτικής, πολιτιστικής, γλωσσικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας.» (Μετάφραση όπως αναδημοσιεύεται από την έκδοση του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου *Η Προστασία των μειονοτήτων*) (Σάκκουλας, 1997) στο κείμενο *Η Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων*: Οδηγός για Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, των Catherine Barnes και Manon Olsthoorn, Μετάφραση: Νίκος Μαστρακούλης Επιμέλεια: Παναγιώτης Δημητράς, Αθήνα: Διεθνής Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων / Ελληνική Ομάδα για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων, ΕΤΕΠΕ, 2000, σελ 37.)
- 443 Η περίληψη που ακολουθεί αναφέρεται κυρίως στην Οδηγία της Ε.Ε. του Ιουνίου του 2000, αλλά περιλαμβάνει, επίσης, στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), από τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) και την Υποδειγματική Εθνική Νομοθεσία του ΟΗΕ για την Καθοδήγηση των Κυβερνήσεων όσον αφορά την Ψήφιση Πρόσθετων Νόμων Κατά των Φυλετικών Διακρίσεων (Υποδειγματική Νομοθεσία ΟΗΕ). (United Nations Model National legislation for the guidance of governments in the Enactment of Further Legislation Against Racial Discrimination (UN Model Legislation)
- 444 Το Άρθρο 5, παράγραφος 2, του Συντάγματος ορίζει: «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. [...]»
- 445 Σύμφωνα με τον Δρ. Σιταρόπουλο, «Οι [...] σημαντικές δεοντολογικές διατάξεις του Συντάγματος δε μπορούν να θεωρηθούν από μόνες τους ικανές να παράσχουν επαρκή προστασία κατά των φυλετικών διακρίσεων. Και αυτό γιατί στην πράξη, οι συνταγματικές διατάξεις από μόνες τους δεν παρέχουν προστασία εάν δεν συνοδεύονται (δηλ εφαρμόζονται) από ουσιαστικούς νόμους. Η υπάρχουσα αντιρατσιστική νομοθεσία, που χρονολογείται πίσω στο 1979, (βλ παρακάτω, Άρθρο 2), είναι ελλιπής και ανεπαρκής [...]. Η ελληνική κυβέρνηση δεν έχει λάβει ακόμα μέτρα για την τροποποίηση των νόμων αυτών, όπως ορίζει η [...] Οδηγία.» (ανεπίσημη μετάφραση του ΕΠΣΕ από τα αγγλικά) (Βλ Sitaropoulos, Nicholas, “Transposition in Greece of the European Union Directive 2000/43 Implementing the Principle of Equal Treatment Between Persons irrespective of Racial or Ethnic Origin”, study prepaper for the European Union and Migration Policy Group, Οκτώβριος 2002, σελ 11. Η μελέτη είναι υπό έκδοση)

- 446 Δεδομένης της σημαντικής επικάλυψης των θεματικών πεδίων των φυλετικών και θρησκευτικών διακρίσεων, η νομοθεσία που αφορά συγκεκριμένα στην εξάλειψη της διάκρισης λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής θα πρέπει να απαγορεύει, επίσης, και τη διάκριση λόγω θρησκείας ή πεποίθησης και το αντίστροφο.
- 447 Βλ. Sitaropoulos, *ό.π.π.*, σελ. 16-21.
- 448 Εφόσον η Ευρωπαϊκή Οδηγία καλύπτει και την κακομεταχείριση, αυτό σημαίνει ότι απαιτεί την προστασία του ατόμου από κάθε εχθρική συμπεριφορά και όλες τις δυσμενείς συνέπειες που μπορεί να προκύψουν εις βάρος του απλά και μόνο επειδή υπέβαλε μήνυση ή έκανε αγωγή με σκοπό να επιβάλει συμμόρφωση με την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Η παρενόχληση, εν τω μεταξύ, ορίζεται στην Οδηγία ως «ανεπιθύμητη συμπεριφορά συνεδόμενη με φυλετική ή εθνοτική καταγωγή» με «σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός προσώπου και τη δημιουργία ενός εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος.» (Βλ. επίσημη μετάφραση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου, όπως δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, L 180/22, 19/7/2000).
- 449 Βλ. Sitaropoulos, *ό.π.π.*, σελ. 11.
- 450 Το Άρθρο 11 ορίζει ότι : «Θα πρέπει να γίνεται αποκατάσταση της ζημίας σε θύματα φυλετικών διακρίσεων μέσω επανόρθωσης ή/και αποζημίωσης. Αυτό μπορεί να γίνει με τη μορφή πληρωμής για τη ζημία ή την απώλεια που υπέστη το άτομο, με την εξόφληση οποιωνδήποτε εξόδων προέκυψαν, με την παροχή υπηρεσιών ή με την αποκατάσταση των δικαιωμάτων του, καθώς και με οποιαδήποτε άλλα μέτρα μπορεί να ληφθούν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα με σκοπό την αποκατάσταση ή τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων για τα θύματα [της διάκρισης]... Τα θύματα δικαιούνται, επίσης, να καταφύγουν σε οποιοδήποτε άλλο μέσο επιθυμούν για την αποζημίωσή τους, όπως είναι η δημοσίευση της δικαστικής απόφασης σε μέσο ευρείας κυκλοφορίας εις βάρος του υπαίτιου ή η εγγύηση του δικαιώματος ανταπόληξης του θύματος με παρόμοιο τρόπο.» (Ανεπίσημη μετάφραση από ΕΠΣΕ)
- 451 Πρακτικά, η συγκεκριμένη διάταξη έχει ιδιαίτερη σημασία διότι τα στατιστικά στοιχεία μπορεί να αποτελούν την καλύτερη ή και μοναδική απόδειξη, σε ορισμένες περιπτώσεις, της έμμεσης διάκρισης (αποδεικνύοντας, δηλαδή, ότι μια φαινομενικά ουδέτερη διάταξη βάζει σε μειονεκτική θέση τα μέλη μιας μειονότητας σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους).
- 452 Στις περιπτώσεις αυτές, η Ευρωπαϊκή Οδηγία ορίζει ότι: «...θα εναπόκειται στον εναγόμενο να αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης» (Ευρωπαϊκή Οδηγία 2000/43, Άρθρο 8). Η μετατόπιση του βάρους της αποδείξεως σε υποθέσεις που αφορούν, κατά τα φαινόμενα, περιπτώσεις διάκρισης είναι ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας εφόσον τα αποδεικτικά στοιχεία της διάκρισης βρίσκονται, συνήθως, στα χέρια εκείνου που διέπραξε το αδίκημα της άνισης μεταχείρισης.
- 453 Η οδηγία ανοίγει το δρόμο για την ίδρυση ενός αποτελεσματικού φορέα επιβολής, που θα είναι εξουσιοδοτημένος από το νόμο και θα διαθέτει το κατάλληλο δυναμικό ώστε να διασφαλίζει την ίση μεταχείριση και να αποτρέπει ή/και να εξαλείφει τη διάκριση εάν και όταν αυτή λαμβάνει χώρα. Ωστόσο, ένας τέτοιος φορέας προσφέρει συμπληρωματικές υπηρεσίες και δεν αντικαθιστά ούτε παρεμποδίζει με κανένα τρόπο το δικαίωμα του ενάγοντος να καταφύγει στα δικαστήρια για να ζητήσει αποζημίωση για τις παραβιάσεις που υπέστη.
- 454 *Εξαγγελία Πλαισίου Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων από τους Υπουργούς ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., κ.κ. Λαλιώτη, Υγείας και Πρόνοιας κ.κ. Α. Πεπόνη και Φ. Κοτσώνη*, Ιούνιος 1996.
- 455 Η πρόταση αυτή αναφέρεται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γένεσις». Το «Γένεσις» ήταν ένα πρόγραμμα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στις προκαταρκτικές τάξεις που παρακολουθούσαν τα παιδιά των Ρομά. Τις τάξεις αυτές είχε οργανώσει το Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και το πρόγραμμα τέθηκε σε εφαρμογή κατά το σχολικό έτος 1993-94 και στέφθηκε με επιτυχία. Μάλιστα, οι δημιουργοί του είχαν προτείνει να γίνει προετοιμασία του εκπαιδευτικού υλικού του προγράμματος «Γένεσις» στη Ρομανί, ώστε να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για τη διδασκαλία της γλώσσας Ρομανί. Δείτε Ομιλία της Λίτσας Τρέσσου-Μυλωνά, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με τίτλο «Genesis: a programme of teaching the Greek language to Romani children». Η ομιλία έγινε στις 8 Απριλίου 1995, στα πλαίσια του Διεθνούς Συμποσίου για την Ανάπτυξη Διδακτικού Υλικού για τους Ρομά (International Symposium on the Development of Teaching material fo Roma.). Η ομιλία έχει κυκλοφορήσει στον τόμο (στα Αγγλικά) *Education of Gypsies: Development of Educational material*, Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, 1997 σελ. 205-209. Από το 1996, το πρόγραμμα Εκπαίδευσης για μαθητές Ρομά ανατέθηκε στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, το οποίο υιοθέτησε μία διαφορετική προσέγγιση του θέματος.
- 456 Το πρόγραμμα του 1996 προέβλεπε την δημιουργία 5 διαμορφωμένων χώρων προσωρινής διαμονής στους δήμους Μενεμένης Θεσ/κης, Μεσσήνης, Θήβας, Καρδίτσας και Ρόδου. Η δημιουργία των χώρων αυτών είχε προγραμματιστεί για το πρώτο έτος εφαρμογής του προγράμματος (δηλαδή για το έτος 1996-1997) και

- οι κάτοικοι θα είχαν σύνδεση στα δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης. Επιπλέον, είχαν προγραμματιστεί και 2 προγράμματα μετεγκατάστασης, ένα για την κοινότητα των Ρομά στο Δήμο Σερρών και ένα για την κοινότητα των Ρομά στο Δήμο Αντίρριου. Τέλος, είχαν προγραμματιστεί έργα βελτίωσης στους περίπου 20 καταυλισμούς σκηνιτών Ρομά σε όλη την Ελλάδα. Οι Ρομά που ζούσαν στους καταυλισμούς αυτούς θα αποκτούσαν σύνδεση με τα δίκτυα ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης. Είχε μάλιστα προγραμματιστεί η «άμεση» εφαρμογή του συγκεκριμένου προγράμματος στους Δήμους Μεσολογγίου, Διδυμότειχου, Δράμας, Κέρκυρας, Αιτωλικού και Ζεφυρίου.
- 457 Βλ. Απάντηση Υφυπουργού Εσωτερικών Γεώργιου Φλωρίδη σε κοινοβουλευτική ερώτηση της Μαρίας Δαμανάκη, Αρ. Πρωτ. 10231 από 19 Μαρτίου 1999, στα αρχεία των ERRC/ΕΠΣΕ. Στην απάντηση περιλαμβάνεται και το έγγραφο Πλαίσιο Πολιτικής και Μέτρα για τους Έλληνες Τσιγγάνους, Απολογισμός έργου 1996-1999, σελ 4-5.
- 458 Βλ. Θανάσης Τριαρίδης, «Άτακτες σκέψεις για το δράμα των Ρομά στην Ελλάδα. Για την αξία του να κοιμάσε ανήσυχος» *ΑΙΜ* (Εναλλακτικό Γραφείο Πληροφόρησης), Γραφείο Αθήνας, 29 Αυγούστου 2000, στη σελίδα: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/articles/29-8-2000-aimgreek10.html>.
- 459 Δείτε *Έκθεση των ΙΗΦ/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ προς τη Συνάντηση για την Επισκόπηση της Υλοποίησης των Συμφωνιών του ΟΑΣΕ για θέματα Ανθρώπινης Διάστασης: Ελλάδα*, Βαρσοβία, 17-27 Σεπτεμβρίου 2000, στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/ihf_osce_2000_report_greece.htm
- 460 *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Απρίλιος 2001, σελ.20.
- 461 Ο Ύπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα αφού παρατήρησε ότι η μη κυβερνητική οργάνωση *Γιατροί του Κόσμου* ήταν ο κύριος φορέας εμβολιασμού των Ρομά στο πρόσφατο παρελθόν. Βλ. Ύπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, *Έκθεση για την κατάσταση των Ρομά και των Σίντι στην περιοχή του ΟΑΣΕ, ό.π.*, σελ. 121. Μπορείτε να βρείτε τα αποσπάσματα της Έκθεσης σχετικά με τους Ρομά στην Ελλάδα στη σελίδα <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/hcnm-roma-greece-2000-greek.PDF>
- 462 *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Απρίλιος 2001, σελ. 11.
- 463 *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Απρίλιος 2001, σελ. 17.
- 464 Βλ. Γωγώ Κάραλη, «Άδειασαν το Νομάρχη», στην ημερήσια εφημερίδα Πελοπόννησος, με έδρα την Πάτρα, 10 Ιουλίου 2001.
- 465 Συμβούλιο της Ευρώπης, Γραφείο του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, *Έκθεση του κ. Alvaro Gil-Robles, Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, 2-5 Ιουνίου 2002, προς το Συμβούλιο των Υπουργών και την Κοινοβουλευτική Συνέλευση*, Στρασβούργο, 17 Ιουλίου 2002, παράγραφος 23, διαθέσιμο στα Αγγλικά στη σελίδα: [http://www.coe.int/T/E/Commissioner%5FH%2ER/Communication%5FUnit/Documents/CommDH\(2002\)5_E.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/Commissioner%5FH%2ER/Communication%5FUnit/Documents/CommDH(2002)5_E.asp#TopOfPage)
- 466 Βλ. Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI), *Δεύτερη Έκθεση για την Ελλάδα, ό.π.*
- 467 Η έλλειψη πρόθεσης εκ μέρους πολλών τοπικών αρχών να θέσουν σε εφαρμογή κυβερνητικά προγράμματα με αντικείμενο τους Ρομά έχει διαπιστωθεί και από διεθνείς φορείς παρακολούθησης. Η *Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας* (ECRI) σχολίασε σχετικά: «...φαίνεται πως οι τοπικοί αιρετοί άρχοντες συχνά κωλυσιεργούν ως προς την πρόθεση πρωτοβουλιών για τους Ρόμα/Τσιγγάνους» (Βλ. Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI), *Δεύτερη Έκθεση για την Ελλάδα, ό.π.*, παράγραφος 36.)
- 468 Φοβούμενοι ότι η υλοποίηση ενός τόσο μεγαλόπνοου προγράμματος δε θα ήταν εφικτή για τις τοπικές αρχές σε επίπεδο Δήμων και κοινοτήτων, οι συντάκτες της έκθεσης της ΔΕΠΟΣ έκαναν μία παρόμοια πρόταση. Βλ. Μελέτη της ΔΕΠΟΣ, σελ. 37-38.
- 469 Συνέντευξη της Β.Τ. στα *ERRC/ΕΠΣΕ.*, 19 Δεκεμβρίου 2001, Πάτρα.
- 470 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας προς CERD», *ό.π.*, παράγραφος 50.
- 471 *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 5 Μαΐου 2001.
- 472 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδας προς CERD», *ό.π.*, παράγραφος 49
- 473 Σχετικό άρθρο με τίτλο «Επιβεβαίωση υπονιών πενταετίας: Προγράμματα για τους Ρομά ωφελούν μη-Ρομά, με διακομματική διαπλοκή! Να ζητήσουν αμέσως τώρα όλοι οι δήμοι για τους εξασθιωμένους Ρομά ώστε να μην πεθάνουν από το κρύο κι' αλλά παιδιά και ηλικιωμένοι Ρομά!» στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles_2002/pr_09_10_02.rtf

- 474 Τα *ERRC/ΕΠΣΕ* είχαν λάβει παραπλήσιες πληροφορίες, σύμφωνα με τις οποίες λυόμενα σπίτια που προορίζονταν για τους Ρομά πουλήθηκαν στη μαύρη αγορά και τα αγόρασαν από Έλληνες που τα χρησιμοποίησαν ως αποθήκες κ.λπ. Είναι η πρώτη φορά που τα *ERRC/ΕΠΣΕ* έχουν στη διάθεσή τους έγγραφα που αποδεικνύουν τους ισχυρισμούς αυτούς.
- 475 Βλ. άρθρο του δημοσιογράφου Μάκη Νοδάρου, «Παρέμβαση Υπουργείων για τα λυόμενα», *Ελευθεροτυπία*, 18 Οκτωβρίου 2002.
- 476 Οι κρατικές αρχές φέρουν απόλυτη ευθύνη για την τήρηση των διεθνών νομικών δεσμεύσεων. Δεν μπορούν να κρύβονται πίσω από την αδράνεια των τοπικών αρχών. Οι διεθνείς διατάξεις που ακολουθούν υποχρεώνουν τα κράτη-μέλη να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους, όπως αυτές ορίζονται σε διεθνείς νόμους: Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, Άρθρο 2 παρ. 2 (εδάφια α-δ), Διεθνές Σύμφωνο για Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, Άρθρο 2 παρ.1, Διεθνές Σύμφωνο για Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 2 παρ. 2, Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Άρθρο 2 παρ 2, και Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Άρθρο 1. Το Άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ορίζει τα εξής: «Τα υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν, εις όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας των πρόσωπα, τα καθοριζόμενα εις το πρώτον μέρος της παρούσης Συμβάσεως δικαιώματα και ελευθερίες.» Το Άρθρο 2 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ICESCR) ορίζει: «Καθένα από τα κράτη που συμβάλλονται με το Σύμφωνο αυτό αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενεργεί τόσο με δικές του προσπάθειες όσο και με τη διεθνή βοήθεια και συνεργασία, ιδιαίτερα στο οικονομικό και τεχνικό πρόγραμμα, με όλα τα διαθέσιμα μέσα του, με σκοπό να εξασφαλίσει προοδευτικά την πλήρη άσκηση των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων, χρησιμοποιώντας όλα τα κατάλληλα μέτρα στα οποία περιλαμβάνεται ειδικότερα και η λήψη νομοθετικών μέτρων.» Το Άρθρο 2 παρ. 1 της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) ορίζει: «(α) έκαστον Κράτος μέλος αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως μη προβή εις οιαδήποτε πράξιν ή ενέργειαν φυλετικής διακρίσεως έναντι προσώπων, ομάδων προσώπων ή ιδρυμάτων και όπως φροντίσιν ινα πάσαι αι δημόσιαι Αρχαί και τα δημόσια ιδρύματα, εθνικά και τοπικά, ενεργώσι συμφώνως προς την υποχρέωσιν ταύτην. (β) έκαστον Κράτος μέλος αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως μη ενθαρρύνη, προστατεύη ή υποθάλπη φυλετικήν διάκρισιν διενεργουμένην υφ' οιοδήποτε προσώπου ή οργανώσεως. (γ) έκαστον κράτος μέλος οφείλει να προβή εις την λήψιν δραστικών μέτρων προς αναθεώρησιν κυβερνητικής, εθνικής και τοπικής πολιτικής και προς τροποποίησιν, κατάργησιν ή ακύρωσιν παντός νόμου ή διατάξεως κανονισμού αποσκοπούντων εις την δημιουργίαν φυλετικής διακρίσεως ή την διαιώνισιν ταύτης εκεί ένθα υπάρχει, (δ) έκαστον κράτος μέλος οφείλει όπως, δια παντός καταλλήλου μέσου, περιλαμβανομένων εάν αι περιστάσεις ήθελον απαιτήσιν τούτο και νομοθετικών μέτρων, απαγορεύση και δώση τέλος εις φυλετική διάκρισιν ενεργουμένην υπό προσώπων, ομάδων ή οργανώσεων (ε) έκαστον κράτος μέλος αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως ενδεχομένως ενθαρρύνη τας οργανώσεις και τα ολοκληρωτικά πολυφυλετικά κινήματα και τα άλλα κατάλληλα μέσα προς κατάργησιν των μεταξύ των φυλών φραγμών και όπως αποθαρρύνη πάν ό,τι τείνη εις την ενίσχυσιν της φυλετικής διαιρέσεως» Και σε άλλες συμβάσεις γίνεται λόγος για την ευθύνη που φέρει το κράτος με παρόμοιο τρόπο. Αυτό έγινε σαφές στην Ελλάδα τόσο από την *Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας* (ECRI) όσο και από τον Ύπατο Αρμοστή του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες (Βλ. αντίστοιχα *Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας*, ό.π., παράγραφος 36, και Ύπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, ό.π., σελ. 118).
- 477 *Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας* (ECRI), ό.π., παράγραφος. 36; Ύπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, ό.π., σελ.118; και Δελτίο Τύπου των *ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* 13/6/2001, «Η κορυφαία εμπειρογνώμων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ρομά καταγγέλει της θεσμοθετημένη πολιτική απαρτχάιντ της Ελλάδας για τους Ρομά». Το δελτίο τύπου είναι διαθέσιμο στη σελίδα: http://www.greekhelsinki.gr/bhr/greek/articles/pr_13_06_01.rtf
- 478 Βλ. Γραφείο του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, *Έκθεση του κου. Alvaro Gil-Robles, Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, 2-5 Ιουνίου 2002, προς το Συμβούλιο των Υπουργών και την Κοινοβουλευτική Συνέλευση*, ό.π., παράγραφος 23.
- 479 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδος προς την CERD», ό.π., 49 (ψ).
- 480 Όπως αναφέρθηκε από το *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 28 Απριλίου 2001.
- 481 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδος προς την CERD», ό.π., παράγραφος 51 (δ).
- 482 Δείτε άρθρο στο *Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*, «Σχέδιο Νόμου στη Βουλή για τη Στέγαση των Τσιγγάνων», 28 Απριλίου 2001, στη σελίδα: http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=187889
- 483 Βλ. «Έκθεση της Ελλάδος προς την CERD», ό.π., παράγραφος 53.
- 484 Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ* με τον Ευάγγελο Χριστοδούλου, 19 Σεπτεμβρίου 2002.
- 485 Στις 3 Δεκεμβρίου 2002, εκπρόσωπος του Υπουργείου Εσωτερικών δήλωσε ότι ο αριθμός αιτήσεων είχε αυξηθεί στις 896. *ERRC/ΕΠΣΕ*: Πρακτικά του σεμιναρίου «Εθνική Στρογγυλή Τραπέζα: καταπολεμώντας

τις διακρίσεις, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία», που έλαβε χώρα στην Αθήνα στις 2 και 3 Δεκεμβρίου 2002. Το Σεμινάριο οργανώθηκε υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Ρατσισμού, Ξενοφοβίας και Αντισημιτισμού (EUMC) και της ελληνικής μη κυβερνητικής οργάνωσης «Αντιγόνη». Στο ίδιο σεμινάριο, στέλεχος του Γραφείου του Πρωθυπουργού για την Ποιότητα Ζωής δήλωσε ότι ήταν πάρα πολύ πιθανό να δοθεί παράταση για την υποβολή αιτήσεων.

⁴⁸⁶ Τηλεφωνική επικοινωνία των *ERRC/ΕΠΣΕ* με τη Βάσω Χριστοπούλου, 9 Οκτωβρίου 2002.

⁴⁸⁷ Βλ. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, ό.π.*.

⁴⁸⁸ Η Ειρήνη Αναπλιώτου-Βαζαίου, μέλος της ελληνικής αποστολής που παρουσίασε την Έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, δήλωσε ότι τα παιδιά Ρομά «...πρέπει να πηγαίνουν σχολείο, γιατί μόνο μέσω του σχολείου μπορούμε να τα εμβολιάσουμε.» (Αμομαγνητοφωνημένα πρακτικά, από κασσέτες που παρείχε στο ΕΠΣΕ η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού και με επιμέλεια του *ΕΠΣΕ*, της 753^{ης} συνεδρίασης της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού , 23 Ιανουαρίου 2002.)

11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπίρης, Κωνσταντίνος, *Ρωμ και Γύφτοι: εθνογραφία και ιστορία των Τσιγγάνων*, Αθήνα: 1954.

Celebi, Evliya, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Εκάτη, 1991.

Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI), *Δεύτερη έκθεση για την Ελλάδα*, υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1999, δημοσιεύτηκε στις 27 Ιουνίου 2000.

Συμβούλιο της Ευρώπης, Γραφείο του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, *Report by Mr. Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights on his visit to the Hellenic Republic, 2-5 June 2002, for the attention of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly*, Στρασβούργο, 17 Ιουλίου 2002.

Crowe, D. and J. Kolsti (eds.), *The Gypsies of Eastern Europe*, New York/London: Armonk/M.E Sharpe, 1991.

De Varennes, Fernand, *Language Minorities and Human Rights*, The Hague/Boston/London: International Studies in Human Rights, Kluwer Law International, 1996.

Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας Οικισμού και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ), *Μελέτη Σχεδίου Προγράμματος για την αντιμετώπιση των άμεσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Αθήνα: Ιούλιος 1999.

Ντούσας, Δημήτρης, *Ρομ και φυλετικές διακρίσεις στην Ιστορία, την Κοινωνία, την Εκπαίδευση και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 1997.

Έκθεση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητήριου για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία (EUMC), *Racism and Cultural Diversity in Mass Media, An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000*, εκ μέρους του EUMC από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Μελετών για τη μετανάστευση και τις εθνικές σχέσεις (ERCOMER), Βιέννη, Φεβρουάριος 2002.

«Εξαγγελία Πλαισίου Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων από τους Υπουργούς ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ., Κ. Λαλιώτη, Υγείας και Πρόνοιας, Α. Πεπονή και Φ. Κοτσώνη», Ιούνιος 1996.

Έξαρχος, Γιώργης, *Αυτοί είναι οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδη, 1996.

Featherstone, K. and Ifantis, K. (eds.), *Greece in a Changing Europe*, Manchester: Manchester University Press, 1996.

Folkeryd, Frendrik and Ingvar Svanberg, *Gypsies (Roma) in the Post-Totalitarian States*, Stockholm: The Olaf Palme International Centre, 1995.

Fraser, Angus, *Οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1998.

Hancock, Ian, *We Are the Romani People*, Centre de Recherche Tsiganes, University of Hertfordshire Press, 2002.

Inalcik, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Η κλασική εποχή, 1300-1600*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1995.

Καραθανάση, Έφη, *Το κατοικείν των Τσιγγάνων: ο βιο-χώρος και ο κοινωνιο-χώρος των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2000.

Κάτσικας Χρήστος και Εύα Πολίτου, *Εκτός τάξης το διαφορετικό; Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην Ελληνική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 1999.

Kenrick, Donald (ed.), *In the Shadow of the Swastika: the Gypsies during the Second World War*, Hertfordshire: Collection Interface, Centre des Recherches Tsiganes, University of Hertfordshire Press, 1999.

Kenrick, Donald, *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*, European Historical Dictionaries, No 27, London: Scarecrow Press, 1998.

Κόμης, Κώστας, *Τσιγγάνοι: Ιστορία, Δημογραφία, Πολιτισμός*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Κουτσούκος, Ιωάννης, *Μελετήματα Ι: Οι Αθίγγανοι-Ατσιγγάνοι-Τσιγγάνοι-Γύφτοι-Τουρκόγυφτοι. ΙΙ, Οι Άβαροι εν Πελοποννήσω*, Αθήνα 1961.

Lenkova, Mariana, *Hate Speech in the Balkans*, Athens: ETEPE, 1998.

Λιδάκη, Άννα, *Μπαλαμέ και Ρομά: οι Τσιγγάνοι των Άνω Λιουσίων*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1997.

Λιδάκη, Άννα, *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη: μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998.

Λιθοξόου, Δ. «Σημειώσεις για τους Ρομ», στο περιοδικό *Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου, έρευνας και κριτικής*, Τόμος 14, Τεύχος άνοιξης-καλοκαιριού, 1986.

Marushiakova, Elena and Popov, Vesselin, *The Gypsies in the Ottoman Empire*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001.

Σελλά-Μάζη, Ελένη, «Διγλωσσία και ολιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ελλάδα» εκδόσεις Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη και Δημήτρη Χριστόπουλου, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1997.

Medecins du Monde, PROJET ROMEUROPE, *L'accès aux soins et à la santé de populations Roms/Tsiganes migrantes en situation de Grande exclusion dans trois pays d'Europe (Espagne, France, Grèce), Etude qualitative-Approche ethno-sociologique*, Juin 1999.

Medecins du Monde, PROJET ROMEUROPE, *Donnees medicales et socio-demographiques: Les populations Rom/Tsiganes migrantes en situation de grande exclusion dans trois pays d'Europe (Espagne, France, Grèce) Etude quantitative*, Juin 1999.

Medecins du Monde, PROJET ROMEUROPE, *Donnees sur la situation des populations Roms/Tsiganes en Europe*, Juin 1999.

Morris, Maria V., "Racial Profiling and International Human Rights Law: Illegal Discrimination in the United States", in *Emory International Law Review*, Vol. 15, Spring 2001, No. 1.

Minority Rights Group, *World Directory of Minorities*, London: MRG, 1997.

Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001.

Nationalities Papers (Special Topic Issue), "Muslim Minorities in the Balkans", A Quarterly Publication of the Association For the Study of Nationalities, Vol. 28, No. 1, March 2000.

Norwich, J.J., *A Short History of Byzantium*, London: Penguin Books, 1998.

Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, Επίσημο έγγραφο, Απρίλιος 2001.

Ύπατος Αρμοστής του ΟΑΣΕ για τις Εθνικές Μειονότητες, *Έκθεση για την κατάσταση των Ρομά και των Σίντι στην περιοχή του ΟΑΣΕ*, 7 Απριλίου 2000.

Παναγιωτίδης, Ναθαναήλ *Το Μειονοτικό Εκπαιδευτικό Σύστημα της Ελλάδος*, Αλεξανδρούπολη: Εκδόσεις Γνώμη, 1996.

Πασπάτης, Α.Γ., *Μελέτη περί των Ατσίγγανων και της Γλώσσας αυτών*, Αθήνα: Εκδόσεις Εκάτη, Αθήνα 1995 (πρώτη δημοσίευση το 1857).

Παυλή, Μαρία και Σιδέρη, Αθηνά, *Οι Τσιγγάνοι της Αγίας Βαρβάρας και της Κάτω Αχαγιάς: Μελέτη – Έρευνα*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 1990.

Sitaropoulos, Nicholas, "Transposition in Greece of the European Union Directive 2000/43 Implementing the Principle of Equal Treatment Between Persons Irrespective of Racial or Ethnic Origin", μελέτη που προετοιμάστηκε για την Ευρωπαϊκή Ένωση και το *Migration Policy Group*, Οκτώβριος 2002, αναμένεται η δημοσίευσή της.

Stavrianos, L.S., *The Balkans since 1453*, London: Hurst & Company, 2000.

Τερζοπούλου, Μιράντα και Γεωργίου, Γιάννης, *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα: Ιστορία-Πολιτισμός*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 1996.

Τρουμπέτα, Σεβαστή, *Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους Μουσουλμάνους της Θράκης: το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσίγγανων*, Αθήνα: ΚΕΜΟ/Κριτική, 2001.

Διβάνη, Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες: το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999.

Triaridis, Thanassis, “*Unconventional Thoughts on the Plight of Roma in Greece*”, AIM Athens, 29 Αυγούστου 2000.

Τσιτσελίκης, Κωνσταντίνος, *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτικών και η ελληνική έννομη τάξη*, Αθήνα/Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 1996.

Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων, Εικοστή Έκτη Συνεδρία, 30 Απριλίου - 18 Μαΐου 2001, *Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων: Ελλάδα*, A/56/44, παράγραφοι 83-88, CAT/C/XXVI/Concl.2/Rev.1, 8 Μαΐου 2001.

Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD), *Reports submitted by States Parties under Article 9 of the Convention, Fifteenth periodic reports of States Parties due in 1999, Addendum, Greece*, (21 February 2001)”, CERD/C/363/Add.4/Rev.1, 16 Μαΐου 2001

Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Εφαρμογής της Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC), *Additional and Updated Information Submitted by Greece in Connection with the Consideration of its Initial Report* CRC/C/28/Add 17.

Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, *Initial Reports of States Parties Due in 1995: Greece*. 25/06/2001. CRC/C/28/Add 17.

Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, List of Issues: Greece. 10/10/2001. CRC/C/Q/GRE/1. (List of Issues), *Implementation of the Convention on the Rights of the Child, List of issues to be taken up in Connection with the Consideration of the Initial Report of Greece* (CRC/C/28/Add 17)”, CRC/C/Q/GRE/1, 19 Οκτωβρίου 2001.

Βασιλειάδου, Μαρία και Παύλη-Κορρέ, Μαρία, *Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα*, (Education of the Gypsies) Αθήνα: Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, 1996.

Βαξεβανόγλου, Αλίκη, *Έλληνες Τσιγγάνοι: Περιθωριακοί και οικογενειάρχες*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001.

Γιαννακόπουλος, Τάκης, *Οι Γύφτοι και το Δημοτικό μας Τραγούδι*, 2^η Έκδοση, Αθήνα: Θουκυδίδης, 1981.

Ζενγκίνης, Ευστράτιος, *Οι Μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1994.

Νομοθεσία

A.N. 263/1968 «Σχετικά με την τροποποίηση και την ολοκλήρωση διατάξεων όσον αφορά γαίες που ανήκουν στο Δημόσιο», ΦΕΚ Α' 12 1968.

A.N. 482/1968 «Σχετικά με την τροποποίηση και την ολοκλήρωση διατάξεων του Ν.Δ. 3370/1955 περί κυρώσεως του Κώδικος Ελληνικής Ιθαγενείας», ΦΕΚ Α' 64 1968.

Ν. 927/1979 «Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις», ΦΕΚ Α' 139 1979.

Ν. 1492/1950, που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 182, όπως ερμηνεύθηκε στο εσωτερικό δίκαιο με το Ν. 283/1985, που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 106Α.

Ν. 2307/1995 «Προσαρμογή νομοθεσίας αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών στις διατάξεις για τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση» και λοιπές διατάξεις, ΦΕΚ Α' 13 1995.

Ν. 2413/1996 «Ελληνική παιδεία στο εξωτερικό και η διαπολιτισμική εκπαίδευση» και λοιπές διατάξεις, ΦΕΚ Α' 124 1996.

Ν. 2910/2001 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια και λοιπές διατάξεις», ΦΕΚ Α' 91 20016502.

Ν.Δ. 3370/1955 «Περί κυρώσεως του Κώδικος Ελληνικής Ιθαγένειας», ΦΕΚ Α' 258 19550923.

Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας και Πρόνοιας Α5/696/25-4-1983 με τίτλο «Υγειονομική Διάταξη για την οργανωμένη εγκατάσταση πλανοδίων νομάδων», ΦΕΚ Β' 243.

Π.Δ. 22/1996 «Πειθαρχικό δίκαιο αστυνομικού προσωπικού», ΦΕΚ Α' 15 1996.

Π.Δ. 141/1991 «Αρμοδιότητες οργάνων και υπηρεσιακές ενέργειες προσωπικού του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης» και των θεμάτων που αφορούν την οργάνωση των Τμημάτων του, ΦΕΚ Α' 58 1991.

Π.Δ. 373/1995 «Συγχώνευση των Υπουργείων Προεδρίας της Κυβέρνησης και Εσωτερικών στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και καθορισμός των αρμοδιοτήτων του», ΦΕΚ Α' 201 1995.

Π.Δ. 410/1995 «Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο νόμου, με τίτλο "Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας" των ισχυουσών διατάξεων του δημοτικού και κοινοτικού κώδικα, όπως τροποποιήθηκαν και συμπληρώθηκαν», ΦΕΚ Α' 231 1995.

12. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«Δελτίον Ταυτότητος» το οποίο χορηγούταν σε ανιθαγενείς. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, οι Ρομά θεωρούνταν ως «ανιθαγενείς Ατσιγγάνικης καταγωγής» και έφεραν τέτοια δελτία ταυτότητας.

Το εσώφυλλο ενός «δελτίου ταυτότητας» ανιθαγενούς. Όπως αναγράφεται, ο κάτοχος του δελτίου είναι «ανιθαγενής» ενώ η καταγωγή του αναγράφεται ως «Ατσιγγάνικη». Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι ο κάτοχος του δελτίου έχει γεννηθεί στην Ελλάδα ενώ τα ονόματα των γονιών του είναι ελληνικότατα.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

The Limits of Solidarity:
Roma in Poland After 1989
(September 2002)

State of Impunity:
Human Rights Abuse of Roma in Romania
(September, 2001)

Campland:
Racial Segregation of Roma in Italy
(October, 2000)

A Special Remedy:
Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic
(June, 1999)

A Pleasant Fiction:
The Human Rights Situation of Roma in Macedonia
(June, 1999)

Profession: Prisoner:
Roma in Detention in Bulgaria
(December, 1997)

No Record of the Case:
Roma in Albania
(June, 1977)

The Misery of Law:
The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine
(April, 1997)

Time of the Skinheads:
Denial and Exclusion of Roma in Slovakia
(January, 1997)

Sudden Rage at Dawn:
Violence Against Roma in Romania
(September, 1996)

Divide and Deport:
Roma and Sinti in Austria
(September, 1996)

Για να αποκτήσετε κάποια από τις εκθέσεις του Ευρωπαϊκού Κέντρου για τα Δικαιώματα των Ρομά, παρακαλούμε κάντε μια δωρεά 25 USD ή 25 Ευρώ προκειμένου να καλυφθούν τα έξοδα συσκευασίας και αποστολής.

ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΤΕ ΤΑ *ERRC* ΚΑΙ *ΕΠΣΕ*

Το *European Roma Rights Center* και το *Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι* εναπόκεινται στη γενναιοδωρία δωρητών για να συνεχίσουν το έργο τους. Αν πιστεύετε ότι τα *ERRC* και *ΕΠΣΕ* προσφέρουν πολύτιμη κοινωνική υπηρεσία, συμβάλλετε στο μέλλον τους με μια δωρεά. Ευπρόσδεκτες οι δωρεές κάθε μεγέθους, προτιμάται η μεταφορά χρημάτων στους λογαριασμούς των *ERRC/ΕΠΣΕ*. Παρακαλείστε να στείλετε τη δωρεά σας στους ακόλουθους λογαριασμούς:

European Roma Rights Center
Budapest Bank Rt. 99P00402686
1054 Budapest, Bathory utca 1
Hungary

Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών
του Ελσίνκι
Δικαιούχος Λογαριασμού: ΕΤΕΠΕ,
Τράπεζα: Citibank
Διεύθυνση Τράπεζας: Λεβίδου 16,
14562, Κηφισιά
Κωδικός Swift: CITIGRAA
Αρ. Τραπεζικού Λογαριασμού
5503804222
Ταχυδρομική Διεύθυνση:
Τ.Θ. 60820
Τ.Κ. 15304
Γλυκά Νερά, Αθήνα.

Εργατικές ομάδες των Ρομά στην Ελλάδα ζει φιλική περιθωριοποιημένος ως γάιτο και σε πλήρη αντίθεση με άλλες οικονομικές περιοχές της Ελλάδας. Ο ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός βίαιων εξόδων σε βάρος των Ρομά τρέχεται μόνο να ενισχύσει μια ολοκληρωμένη πολιτική φιλικούς διαχωρισμούς στον τομέα της στέγης, ενώ συχνά ακολουθεί η ολοκληρωτική καταστροφή της όποιας περιουσίας τους αφήνει. Οι Αρχές που εμπλέκονται σε αυτές τις ενέργειες, συχνά αρνούνται ότι έγινε εξόδιος ή καταστροφή περιουσίας, και σε πολλές περιπτώσεις δηλώνουν απρόθυμα ότι ποτέ από προέβησαν σε «επιχειρήσεις καθαριότητας».

Οι Ρομά εξακολουθούν να αποτελούν την πιο στερεωμένη εθνική ομάδα στην Ευρώπη. Σχεδόν σε όλες τις χώρες, τα θεμελιώδη δικαιώματά τους απειλούνται. Κοινό στοιχείο σε πολλές κοινωνίες είναι η ρατσιστική ρητορική εναντίον τους και ο αποκλεισμός τους από τους τομείς της εργασίας, της εκπαίδευσης, της υγείας και άλλες υπηρεσίες. Η ρητορική μίσους εναντίον των Ρομά ριζώνει ακόμα βαθύτερα τα εθνικά στερεότυπα που διακατέχουν την Ευρωπαϊκή κοινή γνώμη.

Η συγκεκριμένη έκδοση προετοιμασμένη από τον Ελληνα Οικιστών Οικιστές Αριστες Σοφίας του Δήμου Ευελπίων ΑΠΕΟ, που λειτουργούν το Δεφί Αντιρατσιστική Παράρτημα στο πλαίσιο του προγράμματος «Equal Dream: Εκπαίδευση των Ρομά και της Τεχνολογίας στο Μ.Μ.Ε.», με την υποστήριξη:

- Της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ρομά (EDEC),
- Της Ελληνικής Παρατηρητήρια των Συμφωνιών της Ελπίδας (EHEE),
- Της ΑΡΕΕ Κοινωνική Οργάνωση Ταυτότητας Νέου

ΔΙΚΤΥΟ EQUAL DREAM ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΕΝ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΗΣ ΤΑ ΝΕΕΣ ΜΑΘΗΣΕΙΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

Το Equal Dream λειτουργεί στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος Equal and is Εργαστήριο Εθνικών Ταξών και το Υπουργείο Διακρίσεων από Ευρωπαϊκή Προστασία

